Colecția Economica

CARTEA CRIZELOR

O privire optimistă

Coordonator
Emilian M. DOBRESCU

Wolters Kluwer
Romania

CARTEA CRIZELOR

O privire optimistă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Abonamente şi comenzi:

tel.: (031) 224.4150
fax: (031) 224.4101
distributie@wolterskluwer.ro
www.wolterskluwer.ro

Orzari 86,
Bucureşti 021554
Copyright © Wolters Kluwer

Editura Wolters Kluwer este recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Ştiințifice din Învățământul Superior

Control ştiinţific:
– prof. univ. dr. Constantin Roşca
– prof. univ. dr. Liviu Voinea

CPO: **Ovidiu TUTOMIR**
Redactor: **Valeriu VAȚEL**
Tehnoredactor: **Marieta ILIE**

Copyright © 2010 - Toate drepturile rezervate Editurii Wolters Kluwer România. Nicio parte din această lucrare nu poate fi reprodusă, arhivată sau transmisă sub nicio formă şi prin niciun fel de mijloace mecanice sau electronice fără permisiunea în scris din partea editorului.

Coordonator
Emilian M. DOBRESCU

CARTEA CRIZELOR

O privire optimistă

Prefață de Constantin Roşca

Wolters Kluwer
Romania

Emilian M. Dobrescu este profesor universitar titular la Facultatea de Sociologie-Psihologie, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti.

Este absolvent al Facultății de Sociologie, Universitatea Bucureşti (1978) şi al Facultății de Comerț, ASE Bucureşti (1983).

A predat şi realizat 33 de cursuri şi materiale de seminar pentru discipline din sfera economiei şi sociologiei, prezentate la universități de stat şi private din țară şi străinătate.

Din 1990 este secretar ştiințific al Secției de Ştiințe Economice, Juridice şi Sociologie din cadrul Academiei Române şi al Comisiei de Istorie Economică şi Istorie a Gândirii Economice din cadrul Academiei Române.

Din 1995 este membru al Asociației Internaționale Sonnenberg, iar din 1996 este membru corespondent al Academiei Oamenilor de Ştiință din România.

Organizează, din 2007, anual, Şcoala Academică de Sociologie, cu participare internațională.

Este autor a 81 de lucrări şi monografii de specialitate, a 125 de lucrări şi studii prezentate la conferințe ştiințifice în țară şi străinătate şi a peste 450 de articole şi studii ştiințifice publicate în publicații de specialitate din țară şi străinătate.

CUPRINS

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI **7**

PREFAȚĂ **9**

ECOTURISMUL – CHEIA PROGRESULUI ECONOMIC DURABIL ÎN ARIILE PROTEJATE DIN ROMÂNIA
Torela Nicoleta Apostu 17

RISCUL DE ȚARĂ – FACTOR DE INFLUENȚĂ ÎN CAZUL CRIZEI DE IMAGINE?
Liana Badea 33

IMPACTUL PRIMEI CRIZE A EREI GLOBALIZĂRII: REMODELAREA SISTEMULUI GLOBALIZĂRII?
Cristina Florina Barna 51

ASUPRA RAPORTURILOR DINTRE CRIZELE SOCIALE ŞI CRIZELE ECONOMICE
Nicolae Bulz 59

CRIZA CONTABILITĂȚII AZI
Mariana Neamțu 68

CRIZELE CARE NE FOLOSESC
Emilian M. Dobrescu 77

CRIZA CREDITELOR SUBPRIME
Emilian M. Dobrescu, Jianu Daniel Mureşan 84

CRIZELE CARE NE TREBUIE
Emilian M. Dobrescu 93

CRIZELE CARE NE MACINĂ
Emilian M. Dobrescu, Tiberiu Viorel Popescu 109

ROMÂNIA PARALELĂ. DOUĂ STUDII DE CAZ
Nataşa Morcov 127

NEVOIA COMUNICĂRII VERSUS CRIZA COMUNICĂRII
Adela Corina Fekete 132

CRIZA RELAȚIILOR INTERPERSONALE PEDAGOGICE
Laura Oana Băzărea 151

MANAGEMENTUL CALITĂȚII ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN PERIOADA RECESIUNII ECONOMICE
Paraschiva Grigorie 158

INDUSTRIA PUBLICITĂȚII ÎN CRIZĂ? ASPECTE ORGANIZAȚIONALE PRIVIND SITUAȚIA ACTUALĂ A SECTORULUI PUBLICITAR ÎN ROMÂNIA
Cristina Leovaridis 168

IMPACTUL CRIZEI ECONOMICE MONDIALE ASUPRA ECONOMIEI NIPONE
Diana Andreea Mândricel 188

POATE FI LIBERALIZAREA PIEȚELOR FINANCIARE UNA DINTRE CAUZELE ACTUALEI CRIZE?
Mirela Minică 191

CRIZA ECOLOGICĂ ŞI SCHIMBAREA SOCIALĂ
Cristina Miru 199

COMPORTAMENTUL ANTREPRENORIAL ÎN SITUAȚII DE CRIZĂ
Carmen Eugenia Năstase 207

ASPECTE PRIVIND REGLEMENTAREA FUNCȚIEI PUBLICE ÎN ROMÂNIA SUB PRESIUNEA CRIZEI ECONOMICE
Alina Livia Nicu 218

SOCIETATEA ŞI ECONOMIA ROMÂNEASCĂ ÎN PERSPECTIVA GLOBALIZĂRII
Carmen Mihaela Ioniță 241

CRIZA AVUȚIEI NAȚIUNII ROMÂNE
Rena Dumitrache 248

INTROSPECȚIE ÎN MECANISMUL CRIZELOR FINANCIAR-ECONOMICE
Alexandru Trifu 252

COMPORTAMENTUL FINANCIAR ÎN SITUAȚII DE CRIZĂ
Gabriel Ungureanu 260

CRIZELE DE IERI, ÎNVĂȚĂTURILE DE AZI ŞI OPORTUNITĂȚILE DE MÂINE
Adina Mirela Velcea 275

SCREENING-UL INSTITUȚIILOR BANCARE ŞI CRIZA ECONOMICĂ
Ana Maria Zamfir 289

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

O carte care să abordeze optimist crizele din viața noastră individuală, afectivă, dar şi din viața noastră economică, socială, politică, culturală educațională, spirituală nu cunoaștem să se fi scris până acum.

Lucrarea de față îşi propune să ne inducă un altfel de mesaj – **pozitiv** – despre crize. Acest mesaj trebuie să ne ajute să înțelegem criza ca pe un element de discontinuitate necesar în viața noastră, în urma căruia câştigăm şi nu pierdem, ieşim mai bogați afectiv şi evenimențial.

Desfăşurarea unei crize ne ajută să învățăm (câte) ceva în viața noastră, pentru a nu mai repeta greşeli pe care le-am mai comis sau greşeli pe care le-au comis semenii noştri în istoria altor secole, greşeli marcate de aceleaşi situații critice, care aduc economiei, finanțelor, sectorului bancar etc., societății umane în general, pierderi imense, de regulă greu recuperabile sau chiar irecuperabile (mai ales prin falimentele în lanț sau pierderile de vieți omeneşti, inclusiv sinuciderile).

Fiecare autor a ales o temă pe care a tratat-o în mod optimist, inconfundabil şi inimitabil, găsind soluții şi căi pozitive de abordare curajoasă a acesteia pentru a nu repeta criza respectivă.

Îl rugăm pe Cititor să analizeze cu curaj intelectual textele prezentate – luate separat sau în totalitate –, depăşind modelul tradițional propriu, de gândire şi acțiune. Fiecare dintre noi trebuie să caute aspectele pozitive, portițele, nişele prin care să depăşească o criză din viața personală, familială, socială, națională, europeană sau mondială. Numai aşa devenim învingători, ne depăşim pe noi înşine şi situațiile respective, învățăm să sporim cunoaşterea şi să perpetuăm ființa şi societatea umană.

Să fim întotdeauna câştigătorii materiali, dar mai ales spirituali, ai fiecărei crize din viața noastră! O astfel de mentalitate şi conduită practică ne va îndrepta pe un altfel de drum – cel al cunoaşterii şi acțiunii înțelepte

şi tolerante – la început de secol şi mileniu, din care, iată, s-au scurs rapid primii zece ani...

Mulțumim respectuos pentru orice critică și sugestie despre ideile cuprinse în volumul de față, pe care le aşteptăm pe adresa de e-mail: dobrescu@acad.ro.

Prof. univ. dr. **Emilian M. Dobrescu**

Notă: Autorii textelor sunt responsabili de precizia şi exactitatea datelor prezentate.

PREFAȚĂ

Onorat să prefațez această carte focalizată pe analiza crizelor care ne marchează existența, am fost tentat să procedez la o sinteză a tuturor eseurilor elaborate de către fiecare autor care semnează dezvoltarea temelor pentru care a optat. Citind cu atenție fiecare studiu în parte, am avut satisfacția de a constata originalitatea lucrării, în ansamblul său, nu numai prin multitudinea formelor de manifestare a crizelor descrise, dar şi prin modul diferit de înțelegere şi abordare a acestora.

Astfel, chiar dacă nu există o structurare anume, din cuprinsul cărții suntem puşi în contact cu diverse forme pe care le implică tot timpul criza: economică, financiară, socială, educațională, alimentară, ecologică, de imagine, a comunicării, a sistemului instituțional administrativ, a contabilității, a creditelor, a avuției națiunii române ş.a.

Totodată, un interes aparte suscită maniera de abordare a crizelor, a impactului acestora asupra existenței umane, fiind de reținut opiniile referitoare la crizele care ne macină, crizele care ne trebuie şi crizele care ne folosesc, responsabilitatea față de criza actuală, greşelile care trebuie evitate în perioada post-criză, comportamentul antreprenorial, în general, şi cel financiar în situații de criză, pentru a enumera numai o parte dintre acestea.

Cum întreaga noastră existență individuală, socială, politică, spirituală, educațională, culturală este puternic, dacă nu chiar exclusiv determinată de activitatea economică, situându-mă în postura unui critic-constructiv al lucrării de față, am simțit nevoia ca în această prefață să ofer cititorului un tablou de ansamblu al mecanismelor care declanşează crizele economice, fie şi numai pentru a înțelege că fenomenele de criză sunt faze normale ale evoluției fluctuante ciclice ale oricăror activități desfăşurate de către sau în cadrul organismelor umane şi sociale. În acest sens, în cele ce urmează, mă voi referi pe scurt la caracterul ciclic al activității economice, la tipurile de cicluri economice, la locul şi modul

de manifestare a crizelor în cadrul diferitelor tipuri de cicluri economice, precum şi la tipuri de politici de atenuare a efectelor negative ale crizelor.

1. Ciclicitatea activităţii economice[1]

Activitatea economică, atât la nivel micro, cât şi la nivel macroeconomic, nu are o evoluţie uniformă, liniară; derularea în timp a acesteia are caracter fluctuant, fiind conceptualizate trei tipuri de fluctuaţii economice: sezoniere, accidentale şi ciclice.

În timp ce primele două tipuri de fluctuaţii economice sunt determinate de factori exogeni activităţii economice (cele sezoniere sunt determinate de factori naturali, psihologici sau preferinţele consumatorilor, iar cele accidentale mai ales de catastrofe naturale), fluctuaţiile ciclice sunt determinate de factori ce ţin de funcţionarea ca atare a activităţii economice, de interdependenţele ce se stabilesc între părţile acesteia, adică de mecanismele prin care se realizează reglarea şi corelarea unor componente ale activităţii economice (atât economia reală, cât şi cea nominal-simbolică) aflate în interdependenţă.

Fluctuaţiile ciclice sunt fluctuaţii agregate, care se reproduc cu o anumită regularitate, manifestându-se prin alternanţa perioadelor (fazelor) de expansiune, cu perioade (faze) de contracţie a afacerilor. Cu toate că succesiunea şi repetabilitatea în timp a acestor faze, în linii generale, se aseamănă de la un ciclu la altul, totuşi, în fiecare fază, starea şi performanţele agregate ale economiei (ritmul PIB, ritmul producţiei industriale şi agricole, gradul de ocupare a forţei de muncă, dinamica nivelului de trai, cursul de schimb, rata inflaţiei etc.) au anumite caracteristici, diferite de la o fază la alta.

Fazele mişcării ciclice se condiţionează reciproc, iar interdependenţa şi unitatea lor pregătesc premisele care asigură activităţii economice continuitate, schimbări calitative şi progres. În felul acesta un ciclu economic poate fi definit ca perioada de timp care separă două crize succesive, adică de la începutul unei crize până la începutul crizei următoare.

Teoria economică delimitează trei tipuri de cicluri, care se întrepătrund şi de cele mai multe ori se suprapun: cicluri lungi sau seculare; cicluri

[1] Prelucrare după C. Popescu, I. Gavrilă, D. Ciucur – *Teorie economică generală,* vol. 2, *Macroeconomie*, Ed. ASE, Bucureşti, 2005, pp. 671-681; Gh. Pârvu – *Macroeconomie*, Ed. Universitaria, Craiova, 2004, pp. 176-181.

decenale şi cicluri scurte. Definite de către Kondratiev prin analiza datelor referitoare la evoluția prețurilor, a ratelor dobânzii, salariilor şi comerțului exterior, **ciclurile lungi** au o durată cuprinsă între 40 şi 60 de ani şi prezintă două faze: recesiunea, ca fază descendentă şi expansiunea, ca fază ascendentă. Pe durata unui ciclu lung, în economie domină un anumit **mod tehnic de producție**[1]. Tranziția de la vechiul mod tehnic de producție la cel nou este marcată de o **criză structurală**, a cărei durată se prelungeşte pe parcursul fazei de recesiune şi a cărei particularitate, mai ales în cel de-al patrulea ciclu, constă în modificări de fond în tehnicile şi tehnologiile de fabricație, în locul şi rolul pe care omul îl deține în procesele economice.

Ciclurile decenale au durate de la 4 la 6 ani până la 10-12 ani şi sunt caracterizate prin trecerea economiei prin patru faze (criza, depresiunea, înviorarea şi avântul), două puncte de cotitură (inferior şi superior) prezente în două stări: expansiunea – care cuprinde înviorarea, apoi avântul şi recesiunea – care cuprinde criza şi depresiunea. În partea de expansiune, conjunctura economică este favorabilă, cererea de bunuri de consum este dinamică, afacerile sunt prospere, iar agenții economici sunt dominați de optimism. Dinamismul prelungit al cererii pentru bunuri de consum stimulează procesul investițional într-un ritm susținut, atât pentru modernizarea capacităților de producție existente, cât şi pentru crearea altora noi, proces care antrenează şi o creştere a gradului de ocupare a forței de muncă.

Oferta mereu mai mare este însoțită de stimularea artificială a cererii pe diverse căi. Perspectiva unor câştiguri mai mari în viitor îi determină pe afacerişti să creeze stocuri de produse care, deocamdată, au desfacerea asigurată. Într-o asemenea efervescență a activității economice băncile acordă credite cu uşurință atât pentru producție, cât şi pentru consum,

[1] **Modul tehnic de producție** desemnează nivelul calitativ şi caracteristicile de ansamblu ale factorilor de producție, atât ale factorilor clasici, tradiționali, cât şi ale neofactorilor. Cercetările de specialitate au evidențiat că în ultimele două secole economia mondială a trecut prin patru cicluri lungi (numite cicluri Kondratiev), la fiecare întâlnind cele două faze, recesiunea şi expansiunea, fiecare cu o durată de câte 20-30 de ani. Considerând **evoluția ciclică a cercetării ştiințifice şi inovării tehnologice** drept cel mai important factor tehnic al modului de producție, Kondratiev atribuie fiecărui ciclu economic secular următoarele familii de inovații: pentru primul ciclu, inovațiile din industria metalurgică şi textilă; pentru al doilea ciclu, inovațiile din siderurgie şi din domeniul căilor ferate; pentru al treilea ciclu, inovațiile din industria automobilului, electricității şi chimiei; la baza celui de-al patrulea ciclu Kondratiev stau inovațiile din electronică, robotică, telematică, biotehnologie, tehnologiile informatice şi de comunicații.

crescând gradul de îndatorare a afacerilor şi a consumatorilor individuali. Pe fondul creşterii agregate se înregistrează o sporire nejustificată a tuturor categoriilor de preţuri, declanşându-se procesul inflaţionist.

Unii agenţi economici, dar mai ales statul prin politica economică, recurg la măsuri de frânare a cererii globale. Efectele negative nu se lasă aşteptate: scade gradul de utilizare a capacităţilor de producţie; se diminuează rata profitului, mai ales la noile investiţii; apar unele disponibilizări ale forţei de muncă; băncile devin mai circumspecte; dobânzile la creditele bancare sunt în creştere etc.

Pe fondul încetinirii ritmurilor de creştere economică se trece prin punctul de cotitură superior la o nouă fază a ciclului economic, **criza**. Primele manifestări de **criză** apărute chiar în faza anterioară, cea de expansiune, se amplifică. Astfel, se reduce drastic rata profiturilor, sporesc stocurile pentru desfacere, stagnează investiţiile în favoarea economiilor, iar activitatea bursieră înregistrează scăderi spectaculoase: băncile, nemaiputând să îşi recupereze creditele restante, înăspresc condiţiile de creditare mărind rata dobânzii şi impunând condiţii mai restrictive de obţinere a creditelor. Fenomenele nedorite ce apar pe piaţa bursieră şi monetară au efecte negative asupra activităţilor de producţie şi comerciale, concretizate în stagnarea producţiei, falimente ale unor agenţi economici, creşterea alarmantă a şomajului, înrăutăţirea situaţiei economice şi sociale a populaţiei, toate fiind de fapt caracteristici ale evoluţiei economice în starea de **recesiune**, cu fazele sale **criza** şi **depresiunea**.

Manifestările negative din perioada de criză se prelungesc în faza de depresiune a ciclului economic: întreprinderile mai slabe îşi încetează activitatea, altele întâmpină dificultăţi datorită diminuării cererii şi creşterii costurilor, reducându-se posibilităţile de reluare a producţiei. Acumularea unor asemenea dificultăţi determină agenţii economici să adopte măsuri drastice de reducere a costurilor, însoţite de măsuri de promovare a vânzărilor şi de reînnoire a capitalului fix activ prin impulsionarea procesului investiţional. Se ajunge astfel la punctul de cotitură inferior în evoluţia crizei, care marchează procesul de reluare a activităţii economice pe baze noi, o înviorare a întregii activităţi, iniţiindu-se o nouă stare a ciclului economic, starea de expansiune caracterizată printr-o nouă creştere a vânzărilor şi a preţurilor, o cerere mare de credite, creşterea gradului de ocupare a forţei de muncă, îmbunătăţirea situaţiei economice şi sociale a populaţiei.

Ciclurile decenale se desfăşoară pe fondul ciclurilor seculare, un ciclu lung cuprinzând 2-3 cicluri decenale care contribuie la modificarea amplitudinii stării de expansiune sau recesiune a ciclului decenal. Evoluția şi caracteristicile vieții economice în ciclurile decenale depind de starea ciclului secular pe care se pliază: a) dacă ciclul decenal se derulează în starea de expansiune a ciclului lung, manifestările de criză şi depresiune sunt mai scurte şi de mai mică profunzime, preponderente fiind stările de expansiune economică; b) dacă ciclul decenal se derulează în starea de recesiune a ciclului lung, manifestările de criză şi depresiune sunt mai lungi, şomajul şi inflația ating cote ridicate, numeroase ramuri şi domenii de activitate se află în proces de restructurare şi redimensionare.

Ciclurile scurte au o durată cuprinsă între 6 şi 40 de luni, afectând majoritatea ramurilor unei economii. Aceste cicluri au două faze distincte: expansiunea şi încetinirea (reducerea) creşterii economice, iar trecerea de la expansiune la încetinire nu presupune declanşarea unei crize economice.

2. Politici anticiclice[1]

Pentru a asigura o stabilitate cât mai mare proceselor economice şi pentru a diminua efectele negative ale evoluțiilor ciclice ale acestora, agenții specializați şi guvernele, în general, concep şi adoptă o serie de măsuri concretizate în două categorii de politici anticiclice şi anume: politici de influențare a cererii şi politici de influențare a ofertei.

Politicile bazate pe cerere urmăresc să găsească modalități optime de control din partea guvernului asupra cererii agregate pentru a obține un grad cât mai ridicat de utilizare a forței de muncă, concomitent cu rate ale inflației cât mai acceptabile.

Principalele mijloace şi instrumente de politică economică folosite pentru a influența cererea agregată se referă la cheltuielile publice, sistemul de impozite şi taxe, rata dobânzii şi masa monetară, sistemul asigurărilor sociale etc., toate grupate în trei mari categorii: politica cheltuielilor publice, politica monetară şi politica fiscală.

Politica cheltuielilor publice se bazează pe majorarea cheltuielilor bugetului administrației centrale în perioada de recesiune, chiar cu prețul unui deficit bugetar, cu scopul de a menține sau impulsiona creşterea

[1] Prelucrare după C. Popescu, I. Gavrilă, D. Ciucur – *op. cit.* , pp. 685-689; Gh. Pârvu – *op. cit.*, pp. 184-185.

agregată, adică pentru a stimula producția în vederea depășirii stării de recesiune și pregătirea trecerii la starea de expansiune.

Cheltuielile publice favorizează cererea globală prin intermediul achizițiilor de stat, investiții cu caracter social-cultural și în sectorul public, precum și creșterea prestațiilor și alocațiilor de securitate socială (ajutoare de șomaj, alocații familiale, alocații de reciclare profesională etc.). Ele permit ca în perioada de recesiune să fie atenuate fluctuațiile negative ale veniturilor disponibile pentru numeroase categorii de agenți economici.

Politica monetară și de credit folosește ca principale instrumente rata dobânzii, creditul și masa monetară, care se aplică diferențiat în funcție de starea conjuncturii economice. Astfel, pentru stimularea creșterii economice în perioada de recesiune se adoptă măsuri de reducere a ratei dobânzii, de sporire a volumului creditului și a masei monetare, de reducere a nivelului rezervelor obligatorii ale băncilor comerciale, de amânare a scadenței unor credite etc. În schimb, în perioada de expansiune, pentru a frâna cererea și dinamica masei monetare, când există pericolul apariției unor dezechilibre majore în economie, se apelează, de regulă, la o politică monetară restrictivă prin sporirea ratei dobânzii, promulgarea unor restricții monetare, majorarea rezervelor bancare obligatorii, supravegherea mai strictă a activității financiar-bancare.

Politica fiscală urmărește frânarea sau stimularea investițiilor și producției și constă în utilizarea sistemului de impozite și taxe, ridicând sau diminuând nivelul fiscalității. Astfel, în perioada de recesiune, se poate reduce fiscalitatea (gradul de impozitare directă a veniturilor și de taxare a consumului), lăsând o cotă procentuală mai mare din venituri asupra agenților economici particulari, pentru a încuraja cererea pentru bunuri de consum și bunuri investiționale. În condiții de expansiune se procedează, de regulă, la majorarea fiscalității pentru a frâna cererea de bunuri de consum, investițiile și inflația.

Politicile bazate pe ofertă pornesc de la filosofia că, pentru a influența evoluția ciclică în situații nefavorabile (stări de recesiune sau chiar depresiune), este esențială ameliorarea stimulentelor pentru a-i incita pe producători să mărească oferta agregată. În atingerea acestui scop, pot fi adoptate două categorii de politici.

O primă categorie de politici de influențare a ofertei se referă la efectuarea unor reforme structurale orientate spre extinderea concurenței și prețurilor libere, prin atenuarea rolului centrelor de forță economică

(oligopoluri, centrale sindicale) care, puternice fiind, ar putea obține venituri relativ stabile, independent de evoluția ofertei reale. Factorul determinant pentru evoluția ascendentă a ofertei agregate este o bună funcționare a pieței libere, concurențiale şi a mecanismelor sale în condițiile asigurării unor inițiative cât mai largi prin reducerea reglementărilor şi întărirea drepturilor de proprietate privată.

Cea de-a doua categorie de politici de influențare a ofertei constă în folosirea pârghiilor economice care să îmbunătățească perspectivele de câştig ale producătorilor, stimulându-i să îşi mențină şi, după caz, să sporească oferta de bunuri. Filosofia unei asemenea opțiuni decurge din faptul că întreprinzătorul şi proprietatea particulară trebuie încurajate prin pârghiile de politică economică pe care le folosesc statul şi instituțiile financiar-bancare.

Prin aceste mecanisme, intervenția statului încearcă armonizarea politicilor monetare şi fiscale, focalizate asupra întreprinzătorului în aşa fel încât să îi stimuleze libera inițiativă şi asumarea riscului. Cele trei tipuri de politici anticiclice de influențare a cererii se aplică corelat şi în raport cu situația concretă a altor variabile şi interdependențe din economie; în raport cu acestea, accentul este pus pe un tip de politică economică sau altul şi în cadrul fiecăruia se apelează la instrumente şi pârghii specifice.

3. Concluzii

Lucrarea de față se ocupă de tratarea unei problematici actuale şi de mare complexitate, aceea a crizei economice privită ca o tranziție de la evoluția ascendentă a activității economice – caracterizată prin prosperitate, cu ritmuri ridicate de creştere a producției, investițiilor, afacerilor, produsului intern şi a nivelului de trai, la evoluția descendentă a economiei – când scad ritmurile de creştere economică şi veniturile, creşte subocuparea forței de muncă şi inflația, scade dramatic nivelul de trai al populației.

Studiile publicate în această carte reprezintă rezultatul unei ample şi competente munci de cercetare, având menirea să contribuie la dezvoltarea cunoaşterii ştiințifice focalizată pe experiența românească a primului deceniu din mileniul trei. În fiecare dintre aceste studii se regăsesc, într-o formă mai mult sau mai puțin explicită, cauze şi factori ai crizei sub diferitele sale forme de manifestare, efectele nedorite ale crizei asupra întreprinzătorilor şi populației, secvențe de politici

anticriză, ceea ce le conferă caracterul unor veritabile studii de caz pe modelul societății româneşti actuale. Privită prin această prismă, cartea editată sub coordonarea reputatului prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu se constituie ca un adevărat ghid practic adresat în primul rând întreprinzătorilor pentru conducerea afacerilor în dinamica fluctuantă a activităților economice, dar şi un interesant şi util material documentar pentru profesori şi studenți în procesul educației universitare. Consider că lecturarea acestei lucrări ar putea servi ca sursă de inspirație pentru mulți decidenți instituționali şi politicieni români în adoptarea unor măsuri cât mai eficiente şi cu costuri sociale cât mai suportabile pentru depăşirea actualei crize economice.

Prof. univ. dr. **Constantin Roşca**
Director executiv al Asociației Facultăților de Economie din România
Preşedinte al Societății Ştiințifice de Management din România

ECOTURISMUL – CHEIA PROGRESULUI ECONOMIC DURABIL ÎN ARIILE PROTEJATE DIN ROMÂNIA

Torela Nicoleta Apostu*

Delimitări conceptuale

Odată cu intrarea în noul mileniu, devenim tot mai conştienţi de complexitatea, fragilitatea şi valoarea inestimabilă a planetei noastre. În acelaşi timp, turismul tinde să devină o expresie tot mai populară a acestei conştiinţe. Datorită evoluţiei transporturilor şi tehnologiei informaţiei, tot mai multe zone îndepărtate au devenit accesibile, fapt ce a contribuit la o ascensiune rapidă a turismului în arii naturale.

Devine tot mai evident că dezvoltarea turismului în arii naturale sensibile în absenţa unui management corespunzător poate prezenta o ameninţare pentru integritatea ecosistemelor şi a comunităţilor locale. Un număr tot mai mare de vizitatori în zone fragile din punct de vedere ecologic poate duce la o degradare puternică a mediului. De asemenea, comunităţile locale şi cultura indigenă pot fi influenţate negativ de afluxul crescut de vizitatori străini cu un stil de viaţă modern. În plus, schimbările climatice, instabilitatea economică şi condiţiile politico-sociale pot face din turism o afacere riscantă, mai ales în zonele puternic dependente de această activitate economică. Partea bună este că aceeaşi ascensiune a turismului creează numeroase oportunităţi atât pentru conservarea, cât şi pentru bunăstarea comunităţilor locale. Ca răspuns la interesul crescut pentru cunoaşterea naturii, dar şi la semnalele de alarmă venite

* Torela Nicoleta Apostu este studentă la master la Facultatea de Ştiinţe Economice şi Gestiunea Afacerilor, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj Napoca.

din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, s-a conturat treptat o nouă etică a călătoriei numită **ecoturism**.

Ecoturismul poate furniza veniturile atât de necesare pentru protejarea parcurilor naționale şi a altor arii naturale, venituri care nu ar putea fi obținute din alte surse. De asemenea, ecoturismul poate constitui o alternativă viabilă de dezvoltare economică pentru comunitățile cu puține activități generatoare de venit. Mai mult, ecoturismul poate spori nivelul de educație şi conştiință al turiştilor, transformându-i în susținători entuziaşti ai conservării mediului natural şi cultural.

Aşadar, ecoturismul poate fi privit mai întâi ca o oportunitate de afaceri, apoi ca un concept cu principii, studiat de cercetători şi organizații non-guvernamentale încă de la sfârşitul anilor '80 şi ca un segment de piață în plină evoluție, fiind o formă a turismului în arii naturale.

Există multe trăsături asociate cu ideea de ecoturism, printre care: durabilitate, responsabilitate, protejare, conservare, atitudine prietenoasă față de mediu şi nu în ultimul rând „verde", un cuvânt la modă pentru această nouă industrie.

Pe măsură ce ecoturismul se dezvoltă şi câştigă popularitate, apar diferite obstacole care vor trebui surmontate, unul dintre ele fiind deciderea asupra unei definiții specifice. Dificultatea provine din faptul că ecoturismul nu poate fi descris doar prin activitatea desfăşurată, aşa cum se întâmplă cu alte forme de turism (turism de aventură, turism balnear, turism de afaceri etc.). Ecoturismul încorporează întotdeauna activități diverse în mijlocul naturii (drumeții, ascensiuni montane, observarea viețuitoarelor în habitatul lor natural etc.), dar poate include şi activități culturale. Ecoturismul are şi o importantă componentă educațională, este o şansă de a învăța respectul pentru natură şi pentru cultura locală, iar pentru unii o şansă de auto-reflecție inspirată de frumusețea împrejurimilor. Un alt aspect caracteristic ecoturismului este obținerea beneficiilor pentru comunitatea locală. Aceasta înseamnă angajarea personalului de pe plan local, aprovizionarea cu produse locale, implicarea localnicilor în luarea deciziilor şi organizarea activităților turistice.

Una dintre primele definiții ale ecoturismului întâlnite în literatura de specialitate este cea dată în anul 1988, în cadrul Programului din Belize inițiat de Rio Bravo Conservation & Management Area: „Ecoturismul este o forma de turism cu impact scăzut asupra mediului, bazat pe aprecierea acestuia şi unde se depune un efort conştient în vederea reinvestirii unei

părți adecvate din venituri pentru conservarea resurselor pe care se bazează. Este o formă de turism durabil şi care asigură beneficii populației locale."

În 1996, Uniunea Mondială pentru Conservare formulează propria definiție: „Ecoturismul este călătoria responsabilă față de mediu în zone naturale relativ nealterate, cu scopul aprecierii naturii (şi a oricăror atracții culturale trecute şi prezente), care promovează conservarea, are un impact negativ scăzut şi asigură o implicare socio-economică activă şi aducătoare de beneficii pentru populația locală."

Lista definițiilor ar putea continua, dat fiind că fiecare organizație sau autor a încercat să impună o variantă proprie. Deşi anumite detalii variază, majoritatea definițiilor ecoturismului reflectă o formă distinctă de turism, care întruneşte patru criterii de bază. Putem reprezenta aceste criterii într-un mod sugestiv prin patru cercuri parțial suprapuse, aşa cum se observă în figura următoare:

Se desfăşoară în spații naturale şi culturale
Încurajează implicarea comunității locale
Susține bunăstarea localnicilor
Implică măsuri de conservare

Figura nr. 1. Criterii de bază ale ecoturismului

Principiile ecoturismului

Printre principiile ecoturismului consacrate de literatura de specialitate se numără următoarele:

- Minimizarea impactului negativ asupra naturii şi culturii, impact ce ar putea distruge destinaţia turistică.
- Educarea turistului cu privire la importanţa conservării.
- Sublinierea importanţei unor operatori responsabili, care să coopereze cu populaţia şi cu autorităţile locale, în vederea satisfacerii nevoilor comunităţii.
- Furnizarea de fonduri pentru conservare şi pentru managementul ariilor naturale protejate.
- Accentuarea necesităţii unei zonări turistice regionale şi a planificării fluxurilor de turişti pentru regiunile sau ariile naturale ce vor deveni destinaţii ecoturistice.
- Necesitatea utilizării studiilor sociale şi de mediu, precum şi a unor programe de monitorizare pe termen lung, pentru evaluarea şi minimizarea impactului.
- Lupta pentru maximizarea beneficiilor economice ale ţării gazdă, ale comunităţilor şi firmelor locale şi mai ales ale locuitorilor din zona ariilor naturale şi protejate.
- Asigurarea unei dezvoltări a turismului care nu depăşeşte o anumită limită a schimbării din punct de vedere social şi al mediului, limită determinată de cercetători în colaborare cu rezidenţii.
- Utilizarea unei infrastructuri dezvoltate în armonie cu mediul natural şi cultural, minimizând utilizarea combustibililor fosili şi conservând vegetaţia şi fauna locală.[1]

Locul ecoturismului în cadrul turismului durabil

Ecoturismul este o componentă a domeniului turismului durabil. În Figura nr. 2 se poate observa locul ecoturismului în procesul evoluţiei spre forme de turism durabil. Figura demonstrează, de asemenea, faptul că ecoturismul este o versiune durabilă a turismului în arii naturale, incluzând în acelaşi timp şi elemente ale turismului rural şi cultural.

[1] Wood, Megan Epler (2002) – *Ecotourism: Principles, Practices and Polices for Sustainability*, pp. 18-20.

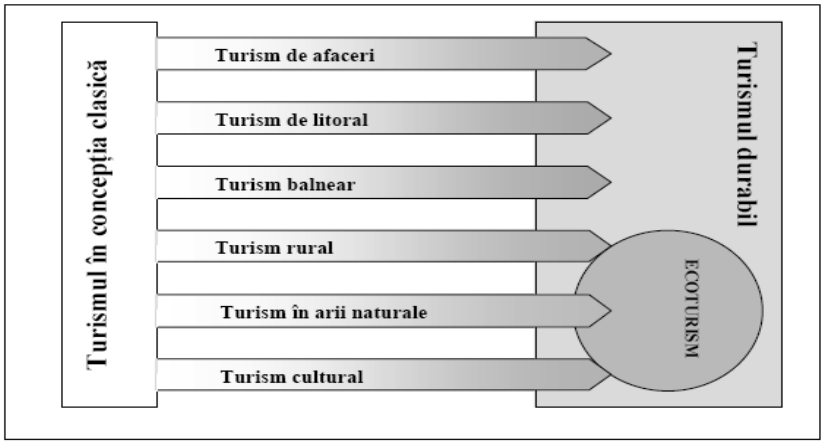

Figura nr. 2. Ecoturismul – componentă a turismului durabil

Sursa: adaptare după Wood, Megan Epler (2002) – *Ecotourism: Principles, Practices and Polices for Sustainability*

Ecoturismul este prin definiție o formă de turism care respectă principiile dezvoltării durabile. Totuşi, este important să menționăm faptul că toate formele de turism şi toate activitățile turistice ar trebui să tindă spre o dezvoltare durabilă. Începând cu planificarea şi dezvoltarea infrastructurii turistice şi terminând cu activitatea de marketing, toate operațiunile turistice trebuie să aibă în vedere criterii durabile din punct de vedere economic, social, cultural şi de mediu.

Întrucât ecoturismul a fost inițial doar o idee şi nu o disciplină, multe organizații l-au promovat fără a-i cunoaşte principiile de bază. Eforturi pentru stabilirea unor principii şi criterii de acreditare recunoscute pe plan internațional au fost inițiate încă din anul 1990, dar procesul a evoluat foarte încet, dată fiind diversitatea domeniilor, experiențelor, regiunilor implicate. Este recomandat ca fiecare regiune în care se practică ecoturismul să dezvolte propriul sistem de principii, linii directoare şi criterii de certificare, bazate pe materialele disponibile pe plan internațional.

Participanții la *summit*-ul Mondial al Ecoturismului, desfăşurat în Quebec în mai 2002, au recunoscut faptul că ecoturismul respectă princi-

piile turismului durabil referitoare la impactul economic, social şi de mediu, formulând în plus câteva principii specifice[1]:

- Ecoturismul contribuie activ la conservarea patrimoniului natural şi cultural.
- Ecoturismul include comunităţile locale în activităţile de planificare, dezvoltare şi operare şi contribuie la bunăstarea lor.
- Ecoturismul implică explicaţii complete şi interesante pentru vizitatori, privind resursele naturale şi culturale.
- Ecoturismul este destinat în special vizitatorilor individuali, precum şi grupurilor organizate de mici dimensiuni.

Ecoturismul ca segment de piaţă

Ecoturismul este o industrie mică, dar care se extinde rapid, în cadrul unei nişe guvernate de forţele şi legile pieţei. El a fost promovat iniţial ca fiind echivalent cu turismul în arii naturale, iar lipsa politicilor sociale şi de mediu din unele ţări, firme şi destinaţii a condus la o confuzie generală în privinţa sensului ecoturismului ca segment de piaţă. Astfel s-a simţit nevoia unor linii directoare specifice şi a unor sisteme de acreditare bazate pe criteriile dezvoltării durabile, iar discuţiile referitoare la aceste probleme sunt în plină desfăşurare.

Figura următoare prezintă locul ecoturismului în cadrul pieţei turismului. El apare ca o sub-piaţă a turismului în arii naturale şi în acelaşi timp având legături puternice cu turismul cultural şi rural.

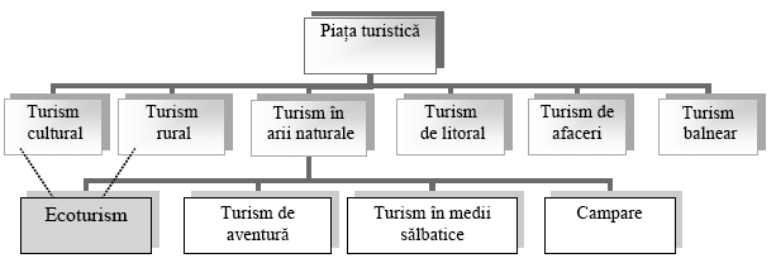

Figura nr. 3. Locul ecoturismului în cadrul pieţei turismului

Sursa: adaptare după Wood, Megan Epler (2002) – *op. cit.*, şi Eagles, P. (1997) – *International Ecotourism Management*, p. 56

[1] www.ecotourism2002.org

În viziunea lui P. Eagles, **turismul în arii naturale** este acea formă a turismului în care activitățile desfăşurate sunt dependente de caracteristicile cadrului natural. El are la bază două componente fundamentale: un nivel calitativ ridicat al mediului înconjurător şi oferirea unor servicii specifice.

Ecoturismul se deosebeşte de turismul în natură prin accentul pus pe conservare, educare, responsabilitate şi implicarea activă a comunității locale. Un turist în arii naturale poate merge să observe comportamentul păsărilor, însă un ecoturist va merge să privească păsările însoțit de un ghid local şi va sta în cabana unui localnic, contribuind astfel la prosperitatea economiei locale.

Ecoturismul şi ariile protejate din România

În prezent, turismul durabil dezvoltă ideea satisfacerii nevoilor turiştilor actuali şi a industriei turistice şi, în acelaşi timp, a protejării mediului şi a oportunităților pentru viitor. Se are în vedere satisfacerea tuturor nevoilor economice, sociale, estetice etc. ale „actorilor" din turism, menționându-se integritatea culturală, ecologică, diversitatea biologică şi toate sistemele ce susțin viața.

La nivel macroeconomic, conceptul de turism durabil nu a avut încă un impact major. A fost realizat un set de recomandări privind dezvoltarea turismului în zonele protejate. Conceptul de turism durabil a devenit la ora actuală mult mai popular la nivel microeconomic, prin oferirea alternativei turismului verde.

Odată cu dezvoltarea ecoturismului pe plan mondial a apărut şi recunoaşterea beneficiilor acestei forme de turism ca „mecanism" optim de valorificare a resurselor turistice sau peisagistice. Aceste caracteristici ale ecoturismului au reprezentat motivul pentru care ONU a declarat anul 2002 „Anul Internațional al Ecoturismului".

Atenția de care se bucură această formă de turism din partea ONU pleacă de la recunoaşterea potențialului ecoturismului ca un instrument de dezvoltare durabilă care poate duce la realizarea celor trei obiective importante ale Convenției de la Rio, şi anume: conservarea diversității biologice şi ecologice; promovarea utilizării durabile a biodiversității prin generarea de venituri, locuri de muncă şi oportunități de afaceri în ecoturism; distribuirea echitabilă a beneficiilor rezultate din ecoturism către populația şi comunitățile locale.

În 1991, Federația Parcurilor Naționale şi Naturale din Europa (FNNPE) a format un Grup de Lucru care să examineze turismul durabil în relație cu zonele protejate din Europa. Scopul înființării acestui grup a fost acela de a elabora linii directoare pentru dezvoltarea unui turism durabil în şi în jurul zonelor protejate şi recomandări de măsuri şi acțiuni pentru organizații internaționale, guverne naționale, sectorul turistic şi managerii zonelor protejate. FNNPE a trecut recent în revistă turismul în şi în jurul ariilor protejate şi a concluzionat că turismul şi conservarea pot fi deseori compatibile, reciproc avantajoase, dar numai dacă turismul este practicat într-un mod durabil în ariile potrivite.

Măsurile de care trebuie să beneficieze ariile protejate includ:

- transformarea dezvoltării existente non-durabile în forme mai durabile;
- stabilirea standardelor durabile pentru noile dezvoltări, în special în mediile sensibile;
- desemnarea unor zone pentru diferite grade de turism bazate pe capacitatea importantă a ariilor protejate, incluzând sanctuare şi zone liniştite, ca zone potrivite pentru diferite niveluri de folosință turistică şi de dezvoltare;
- reducerea poluării şi decongestionarea traficului de vacanță;
- evitarea turismului şi a recreării excesive în ariile protejate;
- asigurarea că de turism beneficiază şi comunitățile locale;
- asigurarea de ajutoare şi resurse pentru aplicarea din timp a planurilor;
- pregătirea managerilor ariilor protejate în turismul durabil.

În țara noastră erau pe piață în 2008 doar douăzeci de pensiuni şi tur-operatori certificați eco. Fluxul de ecoturişti a crescut cu 30% în 2008 față de 2007. Tendința ascendentă s-a menținut şi în 2009. Sistemul de certificare în ecoturism „Eco-România" a fost elaborat de Asociația de Ecoturism din România (AER), urmând modelul unor sisteme similare existente în Suedia şi Australia. Sistemul are la bază opt principii care au în vedere spațiile de cazare, programele turistice oferite de tur-operatori şi destinațiile turistice.

Principiul focalizării pe zonele naturale este foarte important în ecoturism, la fel ca şi cel al conservării naturii. „Sistemul nostru de certificare este unul dintre cele mai complete din Europa. În afară de al nostru, mai există doar două asemănătoare", a declarat Andrei Blumer, preşedintele AER. El a adăugat că ecoturismul capătă din ce în ce mai multă amploare în conştiința publicului, chiar a celui român. „Fluxul de

ecoturişti a crescut cu 30% în 2008 faţă de anul 2007, iar anul acesta avem semnale pozitive de la târgurile din Stuttgart, München şi Berlin", a mai precizat preşedintele AER. Andrei Blumer spune că în ţara noastră ecoturismul este practicat, dar nici pe departe la adevărata sa capacitate. Zone precum Retezat – Haţeg, Apuseni sau Delta Dunării plasează România pe un loc fruntaş în Europa în ceea ce priveşte potenţialul ecoturistic. Cele mai solicitate pensiuni ecologice româneşti se găsesc în zona Retezat, Piatra Craiului, Bucovina şi Sibiu. O ecopensiune, de exemplu, trebuie să beneficieze de un număr de până la 20 de camere, iar consumul de energie şi apă să fie redus; meniul oferit oaspeţilor trebuie să fie compus din ingrediente naturale.

Profit versus protejarea mediului

Prin disponibilităţile de a călători mai mult şi mai des a avut loc fenomenul de „turistizare" a lumii. Turismul este, în primul rând, un mod de viaţă al individului şi omul este principalul subiect şi obiect al turismului. Turismul este, la ora actuală, nu doar un mod de petrecere a timpului liber (deşi este adevărat că majoritatea călătoriilor sunt făcute în timpul liber), ci şi un mod de rezolvare a altor probleme. De aceea, turismul este o formă de descoperire şi explorare a lumii, devenind o formă de viaţă pentru omul contemporan.

Procesul în sine nu este bun sau rău, pozitiv sau negativ. Totuşi, efectele sale – consecinţele faţă de diferite domenii de viaţă – pot fi, dintr-un anumit punct de vedere, pozitive sau negative. Adevăratele rădăcini ale acestor efecte negative sunt găsite în comportamentul uman, în diferite activităţi turistice, în comportamente care contravin, de multe ori, normelor de etică. În mod paradoxal, profiturile reale ale turismului ar putea fi mai mari şi nu mai mici dacă normele etice ar fi observate şi analizate mai atent. Acest lucru este datorat lipsei unor programe coerente de protecţie a mediului în domeniul turistic cu precădere.

Problemele de mediu generate de activitatea antropică scot în evidenţă faptul că atingerea bunăstării societăţii nu se reduce la o simplă acumulare de bunuri şi servicii. Pe lângă implicaţiile comunităţilor locale, ecoturismul presupune şi stimularea vizitatorilor să se implice, deoarece fiecare dintre noi constituie un element de schimbare.

Deoarece „grija faţă de mediul ambiant este în continuă creştere atât la nivelul organismelor guvernamentale naţionale, asociaţiilor civice şi nonguvernamentale de protecţie a mediului, a organismelor internaţiona-

le, cât şi în rândul operatorilor industriei turismului şi călătoriilor”[1], pentru a putea ajunge la contribuția personală a fiecăruia dintre noi, suntem nevoite să facem anumite precizări pentru **comunitățile administrative locale** din zonele turistice, precizări ce ni se par imperative pentru dezvoltare, cel puțin din perspectiva noastră de turişti: marcarea corespunzătoare a traseelor turistice şi amenajarea unor locuri de depozitare a deşeurilor, amenajarea unor zone de campare cu locuri speciale pentru a face focul (în felul acesta se evită incendiile necontrolate sau arderea unor zone cu potențial floristic sau faunistic important), montarea de panouri informative atât despre zona respectivă, cât şi despre activitățile permise şi cele interzise în zonă, precizând şi măsurile ce vor fi luate în cazul nerespectării prevederilor. Însă acest lucru ar fi şi este ineficient în lipsa unui control sau a unui personal care să se ocupe cu supervizarea zonelor şi implementarea măsurilor preventive sau de corecție, practicarea unui sistem de amenzi pentru cei ce se abat de la reguli etc.

Pentru întreprinzătorii din zonele turistice este suficient să îşi adapteze afacerea la cerințele de mediu, şi anume, spre exemplu să încheie contracte prin care să solicite intervenția periodică a firmelor de salubrizare, evitând în acest fel poluarea cu deşeuri solide a arealului din preajma afacerii, sau să amenajeze împrejurimile unității cu coşuri de gunoi, sau, dacă unitatea turistică este poziționată într-o arie protejată, să monteze panouri informative despre nepracticarea vânătorii, interzicerea însuşirii unor specii floristice pe cale de dispariție sau alte specificații ce trebuie cunoscute şi respectate de turişti şi, mergând mai departe în acelaşi demers, afişarea unor panouri cu repercusiunile nerespectării informațiilor primite etc.

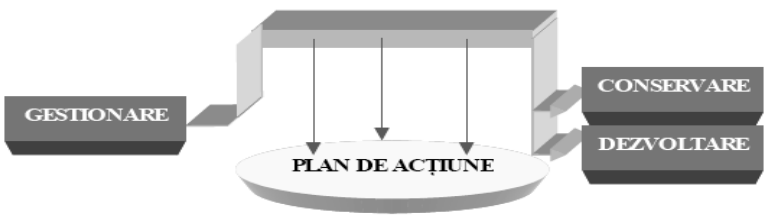

Figura nr. 4. Legătura dintre gestionare, conservare şi dezvoltare

[1] Bran, Florina; Simon, Tamara; Nistoreanu, P. (2000) – *Economia turismului şi mediul înconjurător*, Ed. Economică, Bucureşti, p. 89.

Relația gestionare-conservare-dezvoltare se păstrează nealterată chiar dacă se deplasează cursorul de la nivel micro la cel macro, din punct de vedere al contextului economic, al ramurii de activitate sau al mărimii suprafeței de aplicare.

Revenind însă la întreprinderile turistice, acestea ar trebui să aibă în vedere cele trei domenii vizate de planificarea dezvoltării turistice durabile care sunt reprezentate de:

- **economic**, prin creşterea gradului de exploatare şi valorificare a resurselor;
- **ecologic**, prin evitarea degradării mediului;
- **social**, prin: creşterea numărului de locuri de muncă; favorizarea practicării unor meserii tradiționale; atragerea populației în practicarea turismului – ca măsură de regenerare fizică şi psihică a acesteia[1].

Pentru turistul care vizitează o zonă putem privi lucrurile pe două făgaşe, din perspectiva turistului comod dezinteresat de activități de activism pentru mediu, pentru care e suficient să îşi optimizeze propriile acțiuni, astfel încât să evite să pericliteze plaiul unde poposeşte şi din perspectiva turistului pasionat de natură şi dornic să se implice în activități complementare pachetului turistic consumat, extra-activități ce presupun ecologizări, activități eco-creative, reciclo-creative etc., care îi aduc un plus de satisfacție acestui tip de turist, însă în acelaşi timp înfrumusețează şi „stilizează" zona vizitată, reducând totodată costurile comunității şi întreprinzătorilor cu activitățile de întreținere a patrimoniului din zonă.

Iar pentru restul dintre noi nu mai este o noutate faptul că preferăm să primim totul de-a gata, chiar dacă asta înseamnă un preț mai mare, că ne place să evadăm din aglomerațiile urbane în inima naturii ori de câte ori avem ocazia, să respirăm un aer mai puțin poluat sau efectiv să petrecem un sfârşit de săptămână alături de familie într-un ochi de pădure. Din păcate însă, tot aceste tendințe contemporane ne împing uneori să întoarcem capul când vedem un seamăn că lasă cutiile de conservă abandonate în locul unde a poposit la iarbă verde, să preferăm să păşim peste o cutie care ne taie calea pe bulevard când ne plimbăm seara, sau chiar să ajungem ca, din comoditate, să împodobim petecul de iarbă unde am stat la picnic cu o salbă de PET-uri placată cu alte resturi menajere.

[1] Bran, Florina; Simon, Tamara; Nistoreanu, P. (2000) – *op. cit.*, p. 99.

Şocant? Ei bine, toate mofturile împlinite şi toate evadările noastre din cotidian ajung să ne transforme în călăii mediului înconjurător.

Ce ne rămâne atunci de făcut? Instinctual am tinde să răspundem „nimic, că şi-aşa e inutil", caz în care ajungem să ne aliniem semenilor noştri tăcuți. Şi-atunci rămânem indiferenți? Păşim şi mergem mai departe? Sau ne facem auziți, semnalând o problemă şi căutând soluții? Oricât de banal ar suna pentru mulți, ne facem auziți sau facem problema auzită sau zona cunoscută!

Lucrurile mărunte fac diferența

Da, ne facem auziți! Acesta este şi răspunsul ales de o mână de oameni, acesta este răspunsul nostru, motiv pentru care am inițiat o campanie de conştientizare-ecologizare în Cheile Crivadiei, județul Hunedoara, acțiune în care am motivat şi antrenat 50 de colegi şi câțiva profesori să participe voluntar, autointitulându-ne „Cârcotaşii poluării". Campania, desfăşurată sub forma unui concurs, a fost structurată în trei părți: o probă de cultură generală turistică interactiv-participativă, o probă de ecologizare propriu-zisă şi o probă reciclo-creativă (unde tinerii trebuiau să conceapă o „capodoperă" folosindu-se de câteva deşeuri colectate la o probă anterioară). Poate că majoritatea vor gândi: „Şi ce mare scofală? Ce folos? Oricum va fi la loc în câteva zile..." Putem să răspundem la întrebări de genul acesta cu capul sus şi zâmbetul pe buze: marea scofală au fost 500 kg de gunoi strânse în 60 minute dintr-o arie protejată, mediatizarea existenței problemei prin prezența presei din două județe la eveniment, implicarea primăriei din comuna Bănița în campanie, implicarea rangerilor şi managementului Parcului Natural Grădiştea Muncelului prin participarea activă în campanie, implicarea indirectă a turiştilor ce tranzitau zona, care au oprit maşinile şi s-au implicat activ în colectarea deşeurilor, implicarea localnicilor care de asemenea nu au ezitat să ne ajute şi nu în ultimul rând conştientizarea şi altor semeni care urmăreau ştirile sau răsfoiau ziarele, în care au abundat articole cu titluri sugestive: „Studenții clujeni au făcut curățenie în Cheile Crivadiei" sau „Au declarat război gunoaielor din PNGM-C".

Ținem să subliniem că aceste eforturi sunt demne de admirația tuturor şi sunt gesturi care ne sunt fiecăruia la îndemână, chiar dacă asta se rezumă la a fi responsabili de propriile noastre acțiuni. Sfatul nostru: Ia exemplul! Nu rămâne indiferent! Implică-te!

Protecția mediului ambiant reprezintă, în prezent, o condiție esențială pentru desfăşurarea în bune condiții a oricărei activități economice, cu atât mai mult în domeniul turismului care încă se prezintă ca un sector subdezvoltat în România, în ciuda unui patrimoniu şi a unui potențial turistic impresionant şi râvnit de multe țări dezvoltate din punct de vedere turistic.

Implementarea ecomarketingului în cadrul firmelor din turism

„Multe dintre problemele noastre imediate decurg din încercarea de a atinge scopuri economice fără a ne preocupa de celelalte părți ale ecosistemului. Dacă am fi ținut seama din timp de posibilitatea unei strâmtorări energetice, dacă am fi încercat să prevedem impactul anumitor tehnologii asupra mediului ambiant, dacă ne-am fi gândit cum subminează viața familială şi organizarea comunitară, poate că nu am fi ajuns în capcana de acum."[1] Protecția mediului ambiant reprezintă în prezent o condiție esențială pentru desfăşurarea în bune condiții a oricărei activități economice. Marketingul şi ecologia se constituie în două domenii între care se stabilesc multiple relații şi conexiuni.

Ecologia şi marketingul sunt domenii care se interferează pe multiple planuri, deoarece ambele pornesc de la ideea că în desfăşurarea oricărei activități economice trebuie acordată atenția cuvenită pe de o parte sporirii cantității şi calității produselor şi serviciilor în condiții de solvabilitate pentru indivizi, colectivități, firme etc., iar pe de altă parte protecției mediului ambiant. Desigur, există cazuri în care, din dorința realizării unui profit maxim, se neglijează aspectele sociale, aspectele privind protecția mediului ambiant.

Poluarea poate avea loc în diferite etape ale ciclului economic, pornind de la extragerea resurselor materiale, prelucrarea, distribuția sau consumul lor, cu mari diferențieri pe ramuri economice sau pe faze ale producției sau circulației. Unele ramuri sunt considerate poluante, altele nepoluante; la acelaşi produs tehnologiile sunt foarte diferite din punctul de vedere al gradului de poluare. În mod asemănător se pune problema diferențierilor şi în logistica de distribuție a diferitelor produse sau servicii.

Cererea de bunuri şi servicii ecologice este în permanentă creştere în perioada actuală. Această cerere condiționează comportamentul consumatorilor şi al industriilor, exercitându-şi influența şi asupra cadrului

[1] Toffler, Alvin (1996) – *Eco-spasm*, Ed. Antet, Oradea, p. 67.

legislativ. În vederea prevenirii poluării şi protejării mediului ambiant, sub presiunea asociațiilor ecologiste şi legislației privind protecția consumatorilor, cresc investițiile făcute în ramurile productive ale economiei (industrie, agricultură, transporturi, turism etc.) a căror eficiență este de dorit să fie maximă.

În acest context marketingul oferă un vast câmp de acțiune prin adaptarea şi aplicarea la specificul acțiunilor ecologiste a principiilor, metodelor şi tehnicilor sale specifice, prin gestionarea rațională a acțiunilor ecologice, optimizând raportul dintre eforturile făcute şi rezultatele obținute, dintre care unele mai greu de cuantificat, ceea ce plasează acțiunile cu prioritate în marketingul social, domeniu vast din care face parte şi marketingul ecologic (ecomarketingul).

Ecoturismul – un alt stil de a călători

Turismul, acest segment economic extrem de important, nu mai este demult „industria nepoluantă" a Terrei. Chiar dacă această denumire pozitivă „dădea bine" în orice discurs, fie el al vreunei autorități, fie al unui turist obişnuit, statisticile ultimilor ani demonstrează că nivelul de afectare a mediului de către turismul de masă creşte îngrijorător de mult de la un an la altul. La începutul anilor '90 s-a înfiripat un nou concept turistic care s-a răspândit cu repeziciune în întreaga lume. Ecoturismul este un alt stil de a călători; responsabil, în primul rând.

Chiar dacă la prima vedere încadrarea acestui concept într-o definiție pare un lucru destul de simplu de făcut, ecoturismul rămâne un termen care „se zbate" încă între multe definiții. Câteva lucruri sunt însă clare: curentul s-a născut în Statele Unite ale Americii la începutul anilor '90 şi s-a răspândit în paralel cu mişcarea ecologistă. Astăzi există fonduri special destinate investițiilor de acest gen şi programe susținute de organizații mondiale care pledează şi încurajează vacanțele responsabile. Ecoturismul este, în viziunea celor mai mulți, turismul cu cel mai mic impact asupra mediului înconjurător.

Turismul se numără printre cele mai puternice industrii la nivel mondial, generând anual aproximativ 230 de milioane de locuri de muncă şi 10% din produsul intern brut estimat la nivel mondial. Dacă în anul 1950 s-a înregistrat un număr (la nivel mondial) de 25 de milioane de turişti (care au trecut una sau mai multe granițe), în anul 2005 cifra a ajuns la 800 de milioane de sosiri internaționale, iar în 2020 previziunile arată că se va atinge cifra de 1,56 miliarde de turişti.

Din nefericire însă, impactul negativ al turismului asupra mediului înconjurător este unul extrem de mare. Aceste lucruri se pot vedea cu ochiul liber de către oricare dintre noi, dar există şi studii în acest sens care arată că există în lume 109 ţări cu recifuri de corali. În 90 dintre ele aceste recifuri au fost iremediabil afectate de vasele de croaziere şi de activitatea turistică intensă; peste 70 de tone de deşeuri provin în fiecare an numai de la vasele de croazieră din Marea Caraibilor unde nu există încă sisteme ecologice de neutralizare şi reciclare a deşeurilor.

Lista „neagră" poate continua. Turismul de masă afectează ariile protejate, natura, comunităţile sociale, fauna, flora şi tot ce înseamnă mediu natural.

Concluzii şi propuneri

Impactul activităţilor turistice asupra unei zone este dat de cadrul natural şi varietatea potenţialului turistic, de existenţa unei infrastructuri generale, de prezenţa unor structuri turistice de cazare, de alimentaţie, agrement. Aceste elemente definitorii ale turismului determină mai multe tipuri de impact (politic, social, economic, cultural ş.a.), care pot îmbrăca forme pozitive sau negative de manifestare.

Obiectivele, principiile, cerinţele dezvoltării turistice durabile se regăsesc în ecoturism, turismul rural, turismul cultural ş.a., aceste forme fiind expresia dorinţei ca turismul să reprezinte un factor pozitiv şi dinamic de dezvoltare economică şi o soluţie practică de păstrare nealterată a mediului.

Politicile corporative, respectiv cele ale lanţurilor hoteliere naţionale sau internaţionale, nu pot să nu ţină seama de zona de localizare a unităţii hoteliere, de climatul, condiţiile specifice de operare, precum şi de constrângerile legale – din punct de vedere al politicilor de mediu – din ţara respectivă. În cadrul politicii de protecţie a mediului înconjurător este necesară realizarea unui plan de punere în practică.

Proiectanţii şi antreprenorii trebuie să includă în cadrul echipamentelor din industria ospitalităţii acele echipamente şi tehnologii performante care să elimine riscul şi să protejeze mediul ambiant, şi care aduc în egală măsură şi profit, prin economiile realizate din exploatarea curentă cu costuri reduse de energie, apă, combustibili etc., cât şi prin imaginea de marcă a firmei în comunitatea de afaceri.

Lista acțiunilor practice ce trebuie luate este necesar să cuprindă aspectele utilizării apei, al achizițiilor, deşeurilor, calității aerului, poluării fonice, comunicării ş.a.

În contextul diversificării obiceiurilor de călătorie şi creşterii interesului pentru destinațiile naturale, necesitatea elaborării unei strategii privind gestiunea ariilor naturale protejate se impune tot mai mult, tocmai pentru a se realiza obiectivul principal – conservarea şi protejarea resurselor naturale. Pentru aceasta, trebuie să existe un plan de management care să releve activitatea de planificare a turismului în ariile protejate, susținut de anumite tehnici de gestiune şi de un marketing adecvat. Principalele tehnici de gestiune se referă la raționalizarea fluxurilor de vizitatori (prin limitarea numărului de vizitatori, prin dispersia lor în timp şi spațiu, prin limitarea sezonieră, prin zonarea funcțională a ariei protejate etc.), la informarea şi educarea turiştilor şi la introducerea taxelor de acces.

Existența unor centre de promovare a produselor turistice şi a atracțiilor zonei constituie un factor de succes în afirmarea oricărei zone turistice de interes pentru vizitatori, iar deopotrivă existența unor organizații sau centre ce oferă consiliere sau chiar finanțare a unor campanii de ecologizare sau de protecție a locurilor vizitate de turişti prin implicarea activ-participativă a acestora ar marca succesul zonei, administrației şi efectiv patrimoniului zonei respective, în contextul unei dezvoltări continue şi durabile şi raționalizând concomitent fluxurile financiare cu fluxurile de resurse ale destinației turistice.

RISCUL DE ȚARĂ – FACTOR DE INFLUENȚĂ ÎN CAZUL CRIZEI DE IMAGINE?

Liana Badea*

Inundații catastrofale, incendii, poluări ale unor ape, manifestații cu forme violente, epidemii succesive, scandalul diplomelor false sau al înscrierii la licee, guverne fără guvernanți, imaginea românilor în Italia etc. sunt numai câteva exemple, dintre sute de cazuri trăite de societatea românească, care arată că această perioadă este una zguduită de numeroase crize. În zilele noastre, criza s-a transformat într-o stare cotidiană, iar cuvântul a intrat în vocabularul curent al conducătorilor de instituții, al jurnaliştilor şi al publicului larg.

Orice organizație se poate confrunta cu o situație de criză, în măsură să pună în pericol funcționarea ei normală şi reputația de care se bucură într-o anumită comunitate. Unele crize sunt previzibile şi pot fi prevenite[1], altele nu pot fi bănuite şi nu pot fi anticipate în mod corect. Experiența a arătat că, în ciuda tuturor precauțiilor (de ordin tehnic, economic, financiar, educativ etc.) luate pentru stoparea sau controlarea unei crize, aceasta poate scăpa de sub control şi poate lua amploare. În aceste condiții, criza poate aduce prejudicii grave dacă nu este gestionată corect din toate punctele de vedere, inclusiv din punct de vedere al comunicării. Astfel, conceptul de criză poate fi extins de la organizație la ansamblul organizațiilor şi, mai departe, la țară.

* Liana Badea este lector univ. dr. la Facultatea de Economie, ASE Bucureşti.

[1] Niculae, T.; Gherghiță, I.; Gherghiță, D. (2006) – *Comunicarea organizațională şi managementul situațiilor de criză,* Ed. Ministerului Administrației şi Internelor, Bucureşti, pp. 127-140.

În ultima vreme s-a vorbit foarte mult în mass-media despre imaginea pe care şi-a creat-o România în străinătate, punându-se accent pe exemplele deja devenite celebre ale românilor infractori. Dincolo de considerente de acest tip, este necesar ca atunci când discutăm despre imaginea unei ţări în zona afacerilor, mai exact atunci când facem referire la decizia de a investi sau nu într-o anumită ţară, să luăm în calcul şi conceptul de risc de ţară. Pornind de la acest aspect, putem afirma că, în sine, riscul de ţară şi ratingul acordat de diferitele organisme internaţionale sunt factori care ajută la conturarea unei anumite imagini pentru un spaţiu economic, în cazul nostru, pentru o ţară.

Riscul de ţară

Astăzi, riscul de ţară este o componentă a procesului de decizie a tuturor firmelor care îşi desfăşoară activitatea în străinătate. El îşi găseşte rădăcinile încă în Antichitate, fiind asociat cu comerţul internaţional, iar mai târziu, în Evul Mediu, cu împrumuturile pe care suveranii le făceau pentru a-şi finanţa războaiele. Conceptul de risc de ţară a intrat în atenţia cercetătorilor abia în anii '70, prin urmare putem spune că este unul destul de nou, în jurul său existând în continuare numeroase confuzii conceptuale. Chiar dacă a fost recunoscut ca fiind un concept foarte important al gândirii economice, nici până în acest moment nu s-a ajuns la o metodologie unitară de evaluare a riscului de ţară, ca şi în cazul măsurării nivelului de competitivitate. Aceasta deoarece conceptul de „risc de ţară" continuă să ridice şi astăzi multe probleme specialiştilor din domeniu datorită caracterului necontrolabil al factorilor care îl influenţează.

De multe ori economiştii îşi pun întrebarea dacă ratingul acordat diferitelor ţări reprezintă o notă, o evaluare sau doar este o măsurare general acceptată ca temperatura măsurată cu termometrul. Din punct de vedere economic, putem considera că ratingul acordat unei ţări este de fapt o evaluare a performanţelor economiei naţionale, dar în acelaşi timp el reprezintă şi un reper, aşa cum este şi cazul temperaturii, un semnal pentru investitori[1].

Când se dezbate problema determinării competitivităţii la nivel naţional, se observă că există o multitudine de metode şi definiţii la care se poate face referire. Până în prezent au fost utilizaţi indici şi indicatori

[1] Rogojanu, A. (2008) – *Note de curs – limbaj economic,* ASE, Bucureşti, 2008, www.laboratorul-de-comunicare.ase.ro.

agregați, a căror componență presupune o parte comună cu cea folosită de metodologiile utilizate de agențiile de rating pentru stabilirea nivelului riscului de țară. Perspectiva istorică asupra riscului de țară a evoluat odată cu economia. Astfel:

- în anii '60-'70 riscul de țară era suportat de firmele multinaționale şi avea în special o conotație politică;
- în anii '80 criza datoriilor a dus la asocierea conceptului de risc de țară cu riscul de neonorare a datoriilor;
- după anii '90, odată cu manifestarea crizelor financiare din America Latină şi Rusia, riscul de țară a căpătat un spectru mai larg, politic şi economic.

Amplificarea surselor de risc a condus la utilizarea unor metodologii ce combină aspectele cantitative cu cele calitative, după cum afirmau analiştii de la Standard & Poor's: „Judecata este preponderent calitativă, iar rolul analizei cantitative este de a ne ajuta să facem cea mai bună apreciere calitativă, întrucât ratingul este, până la urmă, o opinie."[1]

Riscul de țară reprezintă probabilitatea pierderilor/câştigurilor din activități internaționale, ca urmare a unor evenimente economice, sociale şi/sau politice specifice fiecărei țări în parte.[2]

Pierderile probabile ce pot apărea se pot concretiza sub mai multe forme:

- pierderi de oportunități ca urmare a nerespectării clauzelor contractuale;
- costuri suplimentare implicate de demersurile efectuate în vederea determinării datornicilor să îşi respecte obligațiile asumate;
- pierderi reale concretizate în sumele care nu mai pot fi recuperate etc.

Riscul de țară înglobează două componente care se intercondiționează:

- **o componentă politică şi socială** rezultând din măsurile luate de către autoritățile publice locale sau centrale ale unei țări în cazul apariției unor fenomene ca revoltă, grevă, război, embargo etc.;
- **o componentă economică şi financiară** care poate rezulta ca urmare a înregistrării unei inflații exagerate, absenței rezervelor valutare şi nu în ultimă fază a incapacității de plată[3].

[1] A se vedea Standard & Poor's Corporation (1979) – *Standard & Poor's Ratings Guide*, McGraw-Hill Book Company, SUA.

[2] Pentru mai multe detalii a se vedea Lăzărescu, S. (2003) – *Rating financiar*, Ed. ASE, Bucureşti.

[3] *Idem*, p. 35.

Conceptului de risc de țară în studiu i se ataşează de cele mai multe ori şi noțiunile de risc suveran şi risc de transfer.

Riscul suveran se referă la riscurile ce însoțesc datoria externă publică sau public garantată de către stat. Acesta se evaluează prin posibilitatea ca la un moment dat un stat suveran să nu aibă capacitatea de a-şi onora angajamentele externe din motive aflate sub controlul guvernului statului respectiv.[1]

Riscul de transfer exprimă posibilitatea ca guvernul unui stat să nu dorească să pună la dispoziția firmelor private sau publice valuta solicitată în schimbul monedei naționale, valută destinată achitării datoriilor externe. Riscul de transfer apare în general în țările cu un deficit cronic al balanței de plăți, în care guvernul controlează schimburile valutare. În situația riscului de transfer, debitorul, care poate fi o firmă privată, o firmă de stat sau o instituție de stat, deşi este solvabil şi poate să îşi îndeplinească obligațiile de plată, datorită restricțiilor de transfer valutar impuse de guvernul țării respective nu poate achita aceste datorii.

Pe lângă riscul suveran şi riscul de transfer există o multitudine de factori care influențează mediul de afaceri sau capacitatea țării de a-şi onora datoriile externe. Astfel de factori alcătuiesc riscul de țară general care înglobează riscul economic, politic şi social.

Riscul de țară general a apărut în momentul în care s-a constat că riscurile suveran şi de transfer nu sunt suficiente în analiza riscului de țară, cauză pentru care la nivelul unei țări este necesar să se urmărească evoluțiile tuturor aspectelor economice, politice şi sociale care pot afecta capacitatea țării de a-şi rambursa datoriile externe.

Prin urmare, riscul suveran, riscul de transfer şi riscul de țară general alcătuiesc conceptul de risc de țară.

Agențiile de rating

Întrebarea care apare pe buzele multor economişti în ultima vreme este legată de importanța pe care oamenii de afaceri o acordă evaluărilor făcute de agențiile de rating. Este, de asemenea, interesantă abordarea acestora şi din punct de vedere al potențialului de care dispun în vederea conturării unui anumit tip de imagine a unei economii naționale sau pur şi simplu a unor organizații.

[1] Badea, L. (2009) – *Concurența şi funcționalitatea piețelor: între realitate şi doctrine*, Ed. ASE, Bucureşti, pp. 157-170.

De aprecierea sau calcularea riscului de țară se ocupă agențiile internaționale specializate, institute, publicații (Institutional Investor, Standard & Poor's Ratings Group, Moody's Investors Services, Euromoney, Fitch-IBCA, Japan Bond Research Institute, Australian Ratings, Canadian Bond Rating Service etc.). Se spune că piața internațională a ratingului, atât la nivel suveran, cât şi corporatist este dominată de trei mari jucători: Standard & Poor's Ratings Group, Moody's Investors Services şi Fitch-IBCA, astfel încât putem vorbi chiar despre existența unui oligopol.

Până în 2006, în Statele Unite, piața ratingului financiar reprezenta un oligopol, în care firmele dominante erau Standard & Poor's, Moody's şi Fitch, în condițiile în care legea ce reglementa modul de funcționare a pieței şi condițiile de acces la aceasta erau extrem de restrictive. Cele trei firme dețin, în prezent, 40%, respectiv 39% şi 15% din piața mondială a ratingului[1]. Autoritatea americană de supraveghere a piețelor de capital (Securities and Exchange Commission – SEC) avea prerogativa de a acorda agențiilor statutul de „agenții recunoscute la nivel național". Din circa 130 de agenții, doar 5 au primit acest statut privilegiat, în condițiile vechii legi. Moody's şi Standard & Poor's controlau, în perioada respectivă, peste 80% din piață[2]În anul 2006, Congresul a adoptat o lege de liberalizare a pieței de rating (Credit Rating Agency Reform Act), care urmărea tocmai desființarea duopolului. Impulsul acestei inițiative a fost dat de răsunătoarele falimente ale companiilor Enron şi WorldCom, care au provocat pierderi mari multor clienți ai Moody's şi Standard & Poor's.

Ultimul eşec al agențiilor este legat de criza *subprime*, care a stârnit un nou val de revendicări privind facilitarea intrării de noi jucători pe piața ratingurilor pentru creşterea concurenței şi, implicit, a calității serviciilor. Critici au fost aduse agențiilor de rating şi din partea oficialilor europeni, care au acuzat agențiile că au acordat ratinguri greşite unor produse financiare aflate la baza crizei şi au făcut estimări eronate privind situația economică a unor țări. În prezent, pornind de la situația economică mondială, tot mai mulți economişti acuză agențiile de subiectivitate. Şi dacă agențiile pot fi acuzate de subiectivitate, atunci este corectă imaginea pe care acestea încearcă să o creeze pentru o

[1] Pentru mai multe detalii a se vedea Dudian, M. (2008) – *Country Risk in Romania: Informational Value and Microeconomic Consequences*, în *Séminaire international Espaces Européens: Converger dans le cadre de l'Union européenne*, Universitatea Valahia, Târgovişte, 8-9 octombrie 2008.

[2] Badea, L. (2009) – *op. cit.*

economie anume? Pornind tocmai de la elemente de acest tip, a fost inițiat un proiect european de lege, conform căruia agențiile sunt obligate să își facă publică metodologia de lucru[1], precum şi modul în care sunt plătiți analiştii şi cât de mult au lucrat aceştia cu un client. Se porneşte de la premisa conform căreia metodologiile folosite nu sunt instrumente perfecte, dar fiecare dintre acestea prezintă suficiente avantaje pentru a proiecta slăbiciunile mediului concurențial. Prin urmare, în cazul în care acestea sunt publicate, economiştilor nu le mai rămâne decât utilizarea lor adecvată în vederea evidențierii cu exactitate a caracteristicilor mediului concurențial şi în vederea conturării unei imagini adecvate pentru modul în care se desfăşoară activitatea economică într-o anume țară.

Moody's Investors Services

Moody's Investors Services urmăreşte dacă debitorii dintr-un stat oarecare vor avea acces la valuta necesară servirii datoriei externe care îmbracă formă de obligațiuni. Unii analişti spun că rolul pe care îl joacă agențiile de rating în zilele noastre este unul foarte important. Astfel, referindu-se la puterea pe care o deține Moody's, T.J. Sinclair afirma: „Trăim din nou într-o lume dominată de două mari puteri. Există SUA şi există Moody's. SUA poate distruge o țară cu bombe. Moody's o poate distruge prin reducerea calificativului obligațiunilor."[2]

Principalii factori analizați de Moody's pot fi grupați în factori socio-politici şi factori economici. În categoria **factorilor socio-politici** sunt supuşi analizei indici şi indicatori care se referă la următoarele trei mari categorii: structurile socio-politice; acțiunea socială; schimbările politice. În categoria **factorilor economici** sunt analizate două mari grupe de factori: fundamente economice şi datorie externă. Principalii indicatori utilizați de agenție în vederea evidențierii datoriei sunt: datoria externă/PIB şi datoria externă/export de bunuri şi servicii + venituri din proprietățile țării din exterior + transferuri unilaterale nete (dacă sunt pozitive).

Moody's construieşte scenarii în care fiecare factor analizat primeşte o pondere şi o probabilitate specifică, subiectivă, căutând să determine probabilitatea scenariilor defavorabile. Cu cât probabilitatea apariției situațiilor adverse este mai mare, cu atât ratingul acordat țării studiate

[1] Euro Avocatura (2008) – *UE pedepseşte agențiile de rating,* ştire publicată pe 31.10.2008, www.euroavocatura.ro.

[2] Sinclair, T.J. (2005) – *The New Masters of Capital,* Cornell University Press, Londra, p. 1.

este mai mic[1]. Parțial notația ratingului este standardizată, ca urmare a faptului că în procesul evaluării analiştii au susținut nevoia unei diferențieri mai pronunțate a riscului. Unele agenții au introdus, pe lângă cele trei majuscule: A, B, C şi litere mici: aaa, aa, a. Moody's foloseşte pentru notare combinații de litere mari cu litere mici. De asemenea, Moody's mai foloseşte simbolurile P1, P3, P3 şi NP în scopul exprimării primei (P) la obligațiuni sau la emisiunea fără primă (NP).

Pe **termen lung**, există următoarele clase de risc în care sunt încadrate țările analizate:

- Aaa – obligațiuni „fără riscuri" sau cu cel mai redus risc investițional;
- Aa – obligațiuni de primă calitate, dar cu o variație a dobânzilor mai mare decât în clasa precedentă;
- A – obligațiuni de calitate medie/ridicată, deşi pe termen lung pot apărea dificultăți;
- Baa – obligațiuni de calitate medie, care includ elemente speculative;
- Ba – obligațiuni cu elemente speculative, a căror evoluție viitoare nu este sigură din punct de vedere al recuperării capitalului şi dobânzii;
- B – obligațiuni care nu au în general caracteristici investiționale, cu o mare nesiguranță în privința evoluției viitoare;
- Caa – obligațiuni cu risc ridicat;
- Ca – obligațiuni cu înalt caracter speculativ, la care emitenții sunt în încetare de plăți sau au alte probleme majore;
- C – obligațiuni cu cel mai ridicat nivel al riscului.[2]

Clasele de risc de la Aaa la Baa au caracter investițional, iar cele de la Ba până la C au caracter speculativ. Fiecare clasă poate fi divizată prin adăugarea numerelor 1, 2, 3. Pentru estimarea riscului pe **termen scurt**, din anul 1972, Moody's utilizează următoarele clase:

- Prime 1 – capacitate foarte mare de plată;
- Prime 2 – capacitate ridicată de plată;
- Prime 3 – capacitate acceptabilă de plată;
- Not Prime – capacitate redusă de plată.

[1] Bouchet, H. (2003) – *Country Risk Assesment,* Cornell University Press, Londra, pp. 160-181.

[2] Isaic-Maniu, I. (2003) – *Măsurarea şi analiza statistică a riscului în economie*, Ed. ASE, p. 45.

Metoda adoptată şi aplicată de Moody's permite realizarea de comparaţii între ţările analizate şi furnizează informaţii numeroase referitoare la economiile ţărilor în cauză, dar totodată analiza poate fi considerată subiectivă şi costisitoare.

În privinţa ratingului acordat ţării noastre, putem observa că la începutul anului 2008 agenţia Moody's a încadrat ţara noastră, alături de alte zece state central şi est-europene, în aşa-numita **zonă de pericol**, ceea ce înseamnă că aceste ţări se confruntă cu tensiuni macroeconomice, însă de intensităţi diferite. În rândul oamenilor de afaceri, acest calificativ a creionat o imagine nu tocmai pozitivă asupra economiei româneşti. Potrivit raportului Moody's, creşterea tensiunilor a fost mai accentuată în România, Bulgaria, Islanda şi ţările baltice.

Analiştii agenţiei de rating au identificat trei grupe de ţări, în funcţie de impactul potenţial al unei eventuale **aterizări dure** asupra ratingurilor de ţară. Astfel, au fost identificate ţări cu risc redus, cu risc moderat şi cu risc ridicat.

Conceptul de aterizare dură este utilizat pentru statele care au avut mulţi ani deficite de cont curent mari şi creşteri rapide ale creditării, iar acum au devenit vulnerabile în faţa ajustărilor economice şi există pericolul de recesiune.

România a fost inclusă de analiştii de la Moody's în grupa a doua, adică cea de risc moderat, alături de Polonia şi Croaţia. Specialiştii Moody's sunt de părere că ratingurile acestor trei ţări s-ar putea confrunta cu presiuni moderate[1]. Principalul factor de risc pentru ţara noastră îl reprezintă posibilitatea creşterii datoriei publice.

În continuare sunt prezentate ratingurile acordate României de Moody's începând cu anul 1996, considerat an de debut pentru ţara noastră în acordarea de rating.

Tabelul nr. 1. Rating pentru România conform Moody's

An	Clasa de rating	Comentarii
1996	Ba3	România prezintă risc similar celui existent în ţările Europei Centrale.
1997	Ba3	Rating neschimbat.

[1] www.ziare.ro.

1998	B3	Ratingul a coborât cu o treaptă, ca urmare a instabilității politice şi a riscului de neplată a datoriei externe.
1999	B3	Rating neschimbat.
2000	B3	Rating neschimbat.
2001	B2	Ratingul s-a îmbunătățit, ca urmare a ameliorării poziției externe a țării.
2002	B1	Ratingul s-a ameliorat, ca urmare a creşterii economice şi a implementării unei serii de reforme.
2003	Ba3	Ameliorare.
2004	Ba3	Ratingul a rămas la fel ca şi anul precedent.
2005	Ba1	Ameliorare.

Sursa: prelucrare după www.moodys.com

În prezent, agenția Moodys avertizează asupra faptului că tensiunile macroeconomice s-au accentuat în întreaga Europă emergentă şi încep să atingă un nivel critic. Ratingul acordat de agenție României pentru anul 2008 şi pentru prima parte a anului 2009 este Baa3 cu perspectivă stabilă[1].

Standard & Poor's Ratings Group

Această agenție înțelege prin rating de țară „capacitatea unui stat de a-şi onora obligațiile externe în termeni stabiliți prin contracte"[2], adică se analizează măsura gradului de siguranță în ceea ce priveşte restituirea capitalului împrumutat şi a dobânzilor aferente.

Standard & Poor's analizează următoarele categorii de indicatori: situația politică; structura economiei şi a veniturilor; flexibilitatea fiscală; perspectivele creşterii economice; datoria publică; stabilitatea prețurilor; flexibilitatea balanței de plăți; datoria externă şi lichiditatea[3].

[1] www.ziare.ro

[2] Standard & Poor's Corporation (1979) – *op. cit.*, p. 231

[3] Dudian, M. (director de proiect) (2006) – *Managementul riscului de țară în România din perspectiva aderării la Uniunea Europeană,* cod CNCSIS: 1242, Bucureşti, octombrie 2006, pp. 34-37

Clasele de risc utilizate de agenția Standard & Poor's pentru evaluarea riscului pe termen lung sunt:

- AAA – capacitate deosebit de ridicată de plată a dobânzii şi a ratelor principale;
- AA – capacitate foarte mare de îndeplinire a angajamentelor;
- A – capacitate mare de îndeplinire a obligațiilor financiare, sensibilă la efectele negative ale modificării adverse a condițiilor economice existente;
- BBB – capacitate bună de respectare a angajamentelor financiare, cu sensibilitate la modificarea condițiilor economice;
- BB – titlurile emise prezintă o vulnerabilitate scăzută pe termen scurt, cu sensibilitate la şocurile economice, sociale sau politice, care pot crea condiții adverse de ordin comercial, financiar şi economic;
- B – există în prezent capacitatea de achitare a dobânzilor şi a ratelor principale, dar viitorul este incert;
- CCC – vulnerabilă în prezent, depinzând de condiții economice favorabile pentru respectarea angajamentelor externe;
- CC – titlurile prezintă o mare vulnerabilitate în prezent;
- C – sunt deja înregistrate dificultăți, dar încă nu au încetat plățile;
- D – există disfuncționalități în îndeplinirea angajamentelor financiare externe.[1]

Pentru clasele de la AA la CC se pot atribui semnele plus (+) sau minus (–), care indică poziția în cadrul fiecărei clase (inferioară sau superioară). Se creează, astfel, câte trei subclase în cadrul fiecărei clase (A+, A, A–). Clasele cu caracter investițional sunt de la AAA la BBB inclusiv, celelalte având caracter speculativ. Pe termen scurt, agenția utilizează şapte clase de risc.

La finalul lui octombrie 2008, Standard & Poor's a scăzut cu o treaptă ratingurile României pentru împrumuturile pe termen lung şi scurt în valută de la BBB-/A-3 la BB+/B, şi pentru creditele în lei pe termen lung de la BBB la BBB–. Calificativul pentru transfer şi convertibilitate a fost coborât la BBB+ de la A–. În schimb, agenția a menținut ratingul A–3 pentru împrumuturile în lei pe termen scurt.

[1] Isaic-Maniu, I. (2003) – *op. cit.*, p. 78.

Ratingurile României au perspectivă negativă. Marko Mrsnik, analist Standard & Poor's, a declarat: „Scăderea ratingului reflectă riscurile în creştere pentru economia reală a României, ca urmare a vulnerabilității ridicate a sectorului privat şi a dependenței de sursele de finanțare externe, tot mai nesigure."[1] De-a lungul timpului, riscul de țară al României a avut o evoluție oscilantă, după cum se poate observa şi din tabelul următor.

Tabelul nr. 2. Rating pentru România conform Standard & Poor's

An	Clasa de rating	Comentarii
1996	BB–	România este văzută drept un spațiu care oferă oportunități pentru investitori, dar şi riscuri.
1997	BB–	Rating nemodificat.
1998	B–	Deteriorarea situației economice a României. Negocieri greoaie cu FMI. Creşterea riscului aferent datoriei externe a României.
1999	B–	Rating nemodificat.
2000	B–	Rating nemodificat.
2001	B	Ratingul s-a ameliorat cu o treaptă. Situația indicatorilor datoriei externe s-a îmbunătățit pe termen lung.
2002	B+	Rating mai bun decât anul anterior.
2003	BB	Au fost apreciat progresele realizate în restructurarea sectorului de stat.
2004	BB+	Au fost apreciate realizările din domeniul fiscal. Agenția avertizează cu privire la creşterea deficitului de cont curent, care ar putea conduce în viitor la o scădere a ratingului de țară.
2005	BBB–	România a atins pragul minim al clasei de risc scăzut.
2006	BBB–	Ratingul a rămas nemodificat.
2007	BBB–	Ratingul a rămas nemodificat.

Sursa: prelucrare după www.standardandpoors.com, iunie 2008

[1] www.evz.ro/articole/detalii-articol/826112/SampP-a-redus-ratingul-Romaniei/.

Unii analişti români susţin că reducerea ratingului nu este îndreptăţită şi că aceasta are drept scop înrăutăţirea imaginii asupra economiei româneşti. Uşoara degradare a ratingului de la începutul anului 2008, la un *outlook* negativ, a avut la bază aceeaşi indicatori identificaţi în 1998-2000: instabilitatea politică, anul electoral şi accentuarea dezechilibrului extern. Dacă la ei adăugăm creşterea economică şi actualul context economic mondial, obţinem factorii principali care afectează corporaţiile din România din perspectiva riscului de ţară. Agenţia apreciază că politicile economice din România sunt inadecvate în contextul dezechilibrelor macroeconomice în creştere[1],

Scăderea ratingului României de către Standard & Poor's ar putea duce la deprecierea puternică a leului, aflat deja sub presiune şi ar putea fi unul dintre factorii de influenţă a percepţiei despre România în exterior.

Fitch-IBCA

Această agenţie este una dintre componentele grupului francez Fimalac. Indicatorii utilizaţi de către această agenţie în analize cuprind informaţii referitoare la: factori demografici, educaţionali şi structurali; analiza pieţei muncii; structura producţiei şi a comerţului; dinamica sectorului privat; balanţa cererii şi ofertei; balanţa de plăţi; analiza factorilor de creştere pe termen mediu şi lung; politica macroeconomică; politica de comerţ şi investii străine; sectorul financiar-bancar; activele externe; obligaţiile externe; politica şi statul; poziţia internaţională[2].

Pe **termen lung**, agenţia Fitch-IBCA foloseşte următoarele clase de risc:

- AAA – obligaţiuni cu cel mai mic risc;
- AA – capacitate foarte mare de plată a angajamentelor, cu risc foarte mic, dar nu semnificativ mai mare decât pentru clasa de mai sus;
- A – capacitate mare de plată; riscul este mic, dar poate să crească dacă apar schimbări bruşte în mediul de afaceri;
- BBB – risc investiţional mic; există capacitate de plată a obligaţiilor ce decurg din angajamente, însă apariţia unor condiţii economice adverse poate conduce la slăbirea capacităţii de plată;
- BB – vulnerabilitate relativ mică; capacitatea de plată există;

[1] www.zf.ro.

[2] Isaic-Maniu, I. (2003) – *op. cit.*, p. 98.

- B – există un risc al investițiilor în prezent, iar titlurile au o mare vulnerabilitate de neplată, deşi deocamdată există capacitatea de achitare;
- CCC – titlurile au o vulnerabilitate de neplată curentă;
- CC – titlurile emise au un caracter puternic speculativ, riscul de încetare a plăților este ridicat;
- C – plățile au încetat deja.[1]

Pe **termen scurt** se formează cinci clase: A1, A2, A3, B şi C.

Directorul diviziei pentru Europa emergentă din cadrul Fitch, Edward Parker, a declarat că perspectivele economice şi de credit ale Europei emergente se vor deteriora, fiind afectate de o încetinire economică în zona euro şi de scumpirea mărfurilor la nivel mondial, ce prognozează o încetinire a creşterii economice şi o accentuare a inflației şi a deficitelor de cont curent în regiune, în contextul în care condițiile de finanțare sunt slabe la nivel mondial[2]. În tabelul următor se poate observa istoricul notelor acordate de Fitch României de-a lungul timpului, începând cu anul 1996.

Tabelul nr. 3. Rating pentru România conform Fitch-IBCA

An	Clasa de rating	Comentarii
1996	BB–	România este văzută ca spațiu economic ce oferă oportunități investitorilor străini, dar cu unele riscuri.
1997	BB–	Rating neschimbat.
1998	B	Ratingul a coborât cu o treaptă, ca urmare a ritmului lent al restructurărilor şi a incertitudinii din sfera politică.
1999	B–	Ratingul a coborât. Este acuzat ritmul lent de închidere a întreprinderilor cu pierderi.
2000	B	Ratingul a cunoscut o îmbunătățire cu o treaptă. Este apreciată ameliorarea indicatorilor datoriei externe.
2001	B	Rating neschimbat.

[1] Isaic-Maniu, I. (2003) – *op. cit.*, p. 198.

[2] www.bloombiz.ro.

2002	BB–	Ratingul s-a îmbunătățit.
2003	BB	Ratingul s-a îmbunătățit. Este de remarcat stabilitatea politică şi creşterea rezervelor valutare.
2004	BBB–	Ratingul a cunoscut o ameliorare.
2005	BBB+	Ratingul a cunoscut o ameliorare.
2006	A–	Ratingul a cunoscut o ameliorare.
2007	A–	Rating neschimbat.

Sursa: prelucrare după www.fitchratings.com

În luna noiembrie a anului 2008, agenția de rating Fitch a redus ratingul României de la BBB la BB+. Ratingul pe termen lung a fost redus de la BBB+ la BBB–, iar cel pe termen scurt de la F3 la B. Fitch şi-a exprimat în acest fel preocuparea față de politica macroeconomică a României şi față de abilitățile ei de a evita o criză economică şi financiară[1]. Experții agenției de rating au considerat că o politică mai prudentă în zona fiscală este necesară pentru a evita efectele crizei mondiale. Fitch şi-a arătat de asemenea îngrijorarea față de balanța financiară. Perspectiva de rating este, în concluzie, negativă.

Economiile din Europa de Est rămân cele mai vulnerabile la criză datorită deficitelor de cont curent, afirmau experții Fitch, care au mai redus ratingul pentru Bulgaria şi Kazahstan la BBB–, cel mai redus nivel, şi pe cel al Ungariei de la BBB+ la BBB. Fitch a redus, de asemenea, ratingul Coreei de Sud, Mexicului, Rusiei şi Africii de Sud de la stabil la negativ, şi cele ale Chile şi Malaysia de la pozitiv la stabil[2].

Pentru 2009, Fitch consideră că riscurile unei aterizări brutale a economiei româneşti sunt în creştere, însă nu alarmante şi vede o temperare a avansului PIB la 5%. Fitch vede o încetinire a ritmului anual de creştere a creditării la 30%, însă prognoza nu ia în calcul efectele noilor măsuri restrictive ale BNR, care vizează creditarea populației şi pe care agenția de rating urmează să le evalueze.[3]

[1] www.tmctv.ro/articol_53332/fitch_reduce_ratingul_romaniei.html.

[2] *Idem*.

[3] www.banisiafaceri.ro.

Coface România

În România, cele mai cunoscute organizații preocupate de rating sunt Coface şi Eximbank. Fondată în 1946 şi evaluată cu AA+ de către Fitch, AA de Standard & Poor's şi Aa3 de Moody's, Coface este o filială a Natixis, activând pe piața din România din 1996[1].

Coface emite ratinguri despre 153 de țări din întreaga lume. Ratingul de țară în viziunea Coface indică în ce măsură capacitatea de plată a companiilor dintr-o țară este afectată de perspectivele politice, financiare şi economice ale țării respective şi măsoară riscul mediu al apariției incidentelor de plată ale companiilor dintr-o anumită țară.

Ratingul de țară este stabilit ca urmare a analizei ratingului de credit şi al celui de scor. **Ratingul de credit** stabileşte limitele de credit pentru companii şi este acordat pentru 44 de milioane de companii din lume. **Ratingul de scor** măsoară probabilitatea apariției incapacității de plată a unei companii pe parcursul unui an. Sunt supuse unei riguroase analize companiile mari şi IMM-urile.

Ratingul de țară este calculat la Coface pe baza a şapte tipuri de indicatori, şi anume: vulnerabilitatea dezvoltării; instabilitatea politică şi instituțională; fragilitatea sistemului bancar; criza lichidității monedei străine; gradul de îndatorare externă; vulnerabilitatea față de capitalul străin; comportamentul de plată al companiilor[2].

Ratingul este acordat pe termen scurt şi diferă de cel al altor agenții de rating. Coface are şapte nivele de clasificare a ratingurilor de țară (A1, A2, A3, A4, B, C şi D), în ordinea creşterii riscului.

Coface a scăzut în 2009 ratingul de țară al României de la A4– la B, după cea mai recentă evaluare, în urma căreia compania a scăzut calificativele sau perspectivele de rating pentru 47 de state. În continuare putem observa cum a evoluat ratingul acordat țării noastre din decembrie 2004 până la începutul anului 2008.

[1] www.coface.ro.

[2] *Idem*.

Tabelul nr. 4. Rating pentru România conform Coface

Perioada	Rating
Decembrie 2004	B
Iunie 2005	B+
Decembrie 2005	A4
2006	A4
Ianuarie 2007	A4
Octombrie 2007	A4–
Ianuarie 2008	A4–
2009	B

Sursa: prelucrare după www.coface.ro

În ceea ce priveşte analiza mediului economic românesc, Coface a subliniat drept **puncte tari** pentru România următoarele aspecte:

- aderarea la Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007 a îmbunătățit perspectivele economice;
- România dispune de o piață internă relativ mare;
- forța de muncă este calificată şi cu costuri nu foarte mari;
- investițiile străine directe şi rezervele valutare au crescut substanțial;
- datoria publică şi externă se mențin la un nivel rezonabil.

Printre **punctele slabe** menționate de Coface putem întâlni:

- creşterea deficitului de cont curent a accentuat dependența României de capitaluri externe;
- majorarea inflației;
- creşterea semnificativă a creditelor ar putea afecta calitatea portofoliilor de credite ale băncilor;
- tensiunile din cadrul coaliției guvernamentale pot îngreuna continuarea reformelor, fiind esențială continuarea eforturilor de creştere a stabilității politice;
- creşterea moderată a prețurilor la energie a mărit pierderile societăților de stat din domeniu;

- creşterea datoriilor în valută din sectorul privat reprezintă un motiv de teamă în privința deteriorării comportamentelor de plată ale companiilor.[1]

Clasa de risc în care este încadrată România este caracterizată de un istoric mediocru al plăților, ce se poate înrăutăți datorită unui mediu economic şi politic care se deteriorează. Coface România a adăugat pentru prima dată în 2008 la modalitatea de calcul al riscului de țară şi o perspectivă microeconomică. Noul rating ia în calcul climatul de afaceri şi are în vedere disponibilitatea şi încrederea datelor financiare, sistemul legislativ, în special în privința falimentelor şi a protecției creditorilor.

Pe lângă agențiile de rating despre care s-a vorbit există şi altele, destul de prestigioase, cum ar fi: PRS Group, The Economist Intelligence Unit etc., dar şi în cazul acestora este valabilă afirmația conform căreia accesul la metodele de agregare folosite pentru stabilirea scorului final utilizat în realizarea clasamentelor nu este uşor.

În estimarea riscului de țară, toate agențiile de rating, după cum s-a putut observa, utilizează o gamă largă şi apropiată de indicatori economici, politici şi sociali. Sintetizând, putem grupa aceşti indicatori după cum urmează:

- starea economiei care include indicatori specifici economiei interne, balanței de plăți şi datoriei externe;
- politica monetară, fiscală şi valutară (bugetul de stat, inflația, flexibilitatea cursului de schimb etc.);
- mediul politic şi social intern (regimul politic, tensiunile sociale, caracteristicile psiho-culturale etc.);
- mediul economic şi politic extern (accesul la sursele externe de finanțare, crizele economice şi politice regionale, apartenența la grupuri politice etc.).

Una dintre problemele semnalate la nivel de guverne o reprezintă subiectivismul care însoțeşte aprecierile agențiilor de rating. În prezent, unele companii acuză lipsa de profesionalism a agențiilor de rating ca urmare a faptului că nu i-au avertizat în timp util pe investitori în privința apariției crizei imobiliare din SUA[2].

[1] www.coface.ro.

[2] Badea, L. (2009) – *op. cit.*, p. 115.

Agențiile de rating se deosebesc nu prin numărul şi tipologia indicatorilor, care observăm că se regăsesc într-o oarecare măsură şi în calculul indicatorilor de competitivitate calculați de IMD şi WEF, ci prin gradul de importanță, ponderea şi semnificația atribuite fiecărui indicator. Din păcate, agențiile de rating nu oferă publicului acces la tehnicile de agregare a indicatorilor pe baza cărora se atribuie scorul final, ceea ce face imposibilă realizarea unei comparații între diferitele metode de evaluare folosite şi între diferitele grade de subiectivism ce se strecoară în acordarea punctajelor.

Problema majoră ce trebuie semnalată este legată de rolul pe care îl joacă aceste agenții în cazul conturării unei imagini favorabile sau nefavorabile pentru economia unei țări. De ratingurile pe care le acordă astfel de agenții depind deciziile investitorilor de a investi sau nu într-o anumită zonă. În situații de criză, aşa cum s-au semnalat în ultimul an, faptul că o agenție renumită decide scăderea ratingului atrage numeroase consecințe la nivel economic şi nu numai. Dacă problema este adusă strict în sfera economicului, consecințele sunt numeroase şi, în mod cert, conduc la diminuarea intrărilor de capital. Dacă studiem problema din perspectiva comunicațională, atunci putem observa care sunt, de regulă, informațiile furnizate de media atunci când are loc o astfel de reducere a calificativului acordat unei economii.

Prin urmare, putem spune că în situație de criză ratingul acordat unei țări poate conduce la accentuarea crizei, în mod indirect, prin imaginea pe care o creează asupra economiei sau, dimpotrivă, poate conduce la ameliorarea crizei, atunci când creşterea calificativului încearcă să contureze alături de alți factori o imagine de stabilitate asupra economiei.

IMPACTUL PRIMEI CRIZE A EREI GLOBALIZĂRII: REMODELAREA SISTEMULUI GLOBALIZĂRII?

Cristina Florina Barna*

Este globalizarea în criză?

Țările în curs de dezvoltare au resimțit în 2009 impactul crizei economice şi financiare, iar ritmul de creştere al Chinei a fost mult mai scăzut decât în anii anteriori. Globalizarea – integrarea crescândă a economiilor şi a societăților şi libera circulație a oamenilor (forței de muncă) şi a cunoştințelor (tehnologiei) dincolo de granițe – a devenit unul dintre cele mai dezbătute subiecte în economia internațională din ultimii ani. De asemenea, din nefericire, dimensiunea financiară a globalizării a devenit totodată şi ea un subiect controversat: ar fi foarte dificil pentru orice economist să nege faptul că lumea consideră că globalizarea financiară este principala cauză a colapsului economic din 2008. Toată lumea asociază criza financiară cu globalizarea financiară care a pregătit scena declinului economic global din anul 2008 prin retragerea celor mai multe surse de capital şi credit din mediul național reglementat şi plasarea lor în mediul internațional dereglementat.

Considerând o relație de tip cauză – efect, putem chiar afirma că criza bancară globală a determinat criza economică globală. De la începutul anului 2009, situația economică şi financiară s-a deteriorat, iar toate previziunile arată că, dacă există o lumină la capătul tunelului, este încă destul de greu să o putem vedea. În acest context, se pune în mod firesc următoarea întrebare: este globalizarea în criză?

* Cristina Florina Barna este conf. univ. dr. la Facultatea de Finanțe-Bănci, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti.

Globalizarea: dimensiuni, evoluție şi provocări anticriză

Globalizarea este un fenomen economic, social şi politic care afectează profund întregul glob. Într-o perioadă de timp relativ scurtă, globalizarea accelerată de sistemul tehnologic informațional, telecomunicații şi transport a transformat planeta în rețele informaționale care dezvoltă şi influențează în timp real cea mai mare parte a activităților umane. Procesul tinde să integreze tehnologia, cultura şi guvernanța fără diferențe de granițe naționale. Această integrare acționează în mod simultan, intercondiționând şi unind procesele şi oferind lumii un set de noi piețe, unelte, actori şi reglementări[1].

Pornind de la controversele privind conceptul de globalizare, cum se măsoară globalizarea, care sunt cauzele ei şi ce impact are asupra existenței oamenilor, menționăm următoarea definiție a globalizării economice: aceasta reprezintă un set de procese care conduc la integrarea transfrontalieră a factorilor, a piețelor produselor intermediare şi finale, împreună cu expansiunea companiilor transnaționale în activitatea economică. Trei aspecte ale acestei definiții merită dezbătute. În primul rând, globalizarea este văzută ca un set de procese, şi nu ca sfârşitul statului. În al doilea rând, integrarea economică transfrontalieră vizează produsele aflate în stadii diferite ale proceselor de adăugare de valoare. În al treilea rând, companiile transnaționale sunt principalii agenți ai globalizării economice[2].

Dacă privim cu atenție dimensiunea economică a globalizării, trebuie să luăm în considerare patru fluxuri economice importante: bunurile şi serviciile, munca/oamenii, capitalul şi tehnologia. John F.E. Orhiorhenuan defineşte globalizarea economică drept „întărirea şi lărgirea interdependențelor dintre economiile naționale pe piața globală a produselor şi serviciilor, în principal a capitalurilor"[3]. O abordare mai profundă a globalizării s-ar axa pe actorii transnaționali care subminează statul național. Trăim vremuri în care, ar putea spune unii analişti, companiile transnaționale preiau puterea în această lume, lăsând din ce în ce mai puțină putere guvernanților statelor naționale.

O altă serie de definiții porneşte de la fenomenul de internaționalizare. De exemplu, Frederique Sachwald consideră globalizarea drept

[1] UNDP (1999) – *Human Development Report*, p. 23.

[2] Aseem, P. (1999) – *Governance and Economic Globalization: Continuities and Discontinuities*, George Washington University, Washington DC, p. 30.

[3] Orhiorhenuan J.F.E. (1998) – *Le Sud dans une ere de la mondialisation*, în *Cooperation Sud*, nr. 2/1998, UNDP, p. 7.

„aprofundarea fenomenului de internaționalizare”[1]. Poate că cea mai sistemică definiție a globalizării aparține însă lui Thomas Friedman: „Globalizarea este un sistem internațional: sistemul internațional dominant care a luat locul Războiului Rece după căderea Zidului Berlinului.” Acest sistem este un proces dinamic şi continuu: „Globalizarea este integrarea inexorabilă a piețelor, a statelor naționale şi a tehnologiilor într-un grad fără precedent – şi anume într-o modalitate care dă indivizilor, întreprinderilor şi statelor naționale posibilitatea de a ajunge mai departe, mai rapid, mai profund şi mai ieftin ca oricând înainte şi într-o manieră în care, pe de altă parte, produce o reacție puternică din partea celor pe care acest sistem nou fie îi agresează, fie îi lasă deoparte.”[2]

Astăzi, globalizarea atinge majoritatea activităților umane. De exemplu, Wikipedia sintetiza în 2009 următoarele mari **dimensiuni ale globalizării**:

- **Dimensiunea industrială** – a constat în crearea piețelor globale şi un acces mai uşor la produse străine pentru consumatori şi producători şi, mai ales, în circulația factorilor de producție şi bunurilor între şi în cadrul granițelor naționale;
- **Dimensiunea financiară** – au fost create piețele financiare globale, iar accesul la posibilitățile de finanțare externe a fost mult mai uşor. Deoarece structurile globale s-au dezvoltat mai rapid decât regimul reglementărilor transnaționale, instabilitatea infrastructurii financiare globale a crescut în mod dramatic, aşa cum am putut vedea prin criza financiară din 2008;
- **Dimensiunea economică** – s-a manifestat prin crearea unei piețe globale bazată pe libertatea schimbului de bunuri şi de capital;
- **Dimensiunea politică** – uneori termenul de „globalizare” este asociat cu crearea unui guvern mondial sau a unor carteluri guvernamentale (de exemplu, Organizația Mondială a Comerțului, Banca Mondială şi Fondul Monetar Internațional). Din punct de vedere politic, Statele Unite ale Americii s-au bucurat de o poziție privilegiată printre puterile mondiale, în mare parte acest lucru datorându-se economiei sale puternice şi sănătoase. De asemenea, ca efect al globalizării şi cu ajutorul Statelor Unite, China a înregistrat o creştere economică substanțială în ultimii ani, iar dacă

[1] Sachwald F. (2000) – *De l'internationalisation a la mondialisation*, în *Cahiers Francais*, nr. 269/2000, p. 42.

[2] Friedman, T.L. (2001) – *Lexus şi măslinul. Cum să înțelegem globalizarea?*, Ed. Fundației Pro, Bucureşti, pp. 29-31.

previziunile se adeveresc, atunci este foarte probabil ca în următorii douăzeci de ani să asistăm la o realocare majoră a puterii printre liderii mondiali;

- **Dimensiunea informațională** – a fost vizibilă prin creşterea fluxurilor informaționale ca urmare a schimbărilor tehnologice, precum apariția comunicațiilor prin fibră optică, a sateliților şi a internetului;
- **Dimensiunea lingvistică** – cea mai populară este limba engleză (aproximativ 75% dintre *mail*-uri, mesaje telex şi faxuri sunt în limba engleză, 60% dintre programele mondiale de radio sunt în engleză, iar 90% din traficul internet utilizează limba engleză);
- **Dimensiunea competiției** – supraviețuirea pe piața globală impune o productivitate ridicată şi, ca efect, creşterea competiției;
- **Dimensiunea ecologică** – provocările globale (schimbarea climei, poluarea, pescuitul în exces etc.) pot fi rezolvate numai prin cooperare internațională;
- **Dimensiunea culturală** – viața într-o „cultură globală" s-a tradus în special prin creşterea contactelor interculturale şi difuzia culturii, dar şi prin dorința oamenilor de creştere a nivelului de trai şi de a se bucura de produse şi idei străine;
- **Dimensiunea socială** – s-a dezvoltat un sistem de organizații guvernamentale ca agenți principali ai politicii publice în domeniul ajutorului umanitar şi al eforturilor de dezvoltare;
- **Dimensiunea tehnică** – s-a concretizat în dezvoltarea unei infrastructuri de telecomunicații globale şi creşterea fluxului de date transfrontaliere, prin utilizarea unor tehnologii precum internetul, sateliți de comunicații, cabluri submarine de fibră optică, telefoane *wireless* şi în creşterea numărului de standarde aplicate global (de exemplu, drepturi de autor, patente şi acorduri privind comerțul internațional);
- **Dimensiunea legală/etică** – s-a manifestat prin crearea unor instituții internaționale (de exemplu, Tribunalul internațional), precum şi prin eforturi şi cooperare internațională în lupta contra crimei.

Globalizarea are însă şi alte dimensiuni în afara celor prezentate mai sus, cum ar fi **dimensiunea epidemiologică** (globalizarea virusurilor) şi **dimensiunea militară** (absența securității colective poate genera războaie regionale). Încercând să enumere dimensiunile fenomenului globalizării,

Mircea Malița afirma metaforic: „Peste planetă sunt aruncate plase care o strâng ca şi cum ar apăra-o de dezintegrare. Una este a comunicării instantanee, alta a informației nelimitate, alta financiar-bancară şi a economiei globale; o rețea se referă la ecologie, alta este a instituțiilor politice şi de securitate, a problematicii comune, toate suprapuse pe vechea rețea a oamenilor de știință şi pe cea străveche a idealului universal. Numim strângerea planetei în năframe şi năvoade globalizare."[1]

Dar să nu uităm că, aşa cum argumenta laureatul Premiului Nobel Joseph Stiglitz, odată cu globalizarea au apărut numeroase probleme[2]:

- prima problemă se referă la faptul că regulile care guvernează globalizarea favorizează țările dezvoltate, în timp ce țările în curs de dezvoltare se confruntă cu probleme din ce în ce mai mari;
- în al doilea rând, globalizarea priveşte mai ales valoarea monetară şi mai puțin factorii implicați, unul dintre aceştia fiind chiar mediul înconjurător;
- a treia problemă priveşte modul în care țările în curs de dezvoltare sunt controlate de globalizare şi efectele negative asupra democrației lor;
- a patra problemă privind globalizarea este faptul că procesul actual s-a îndepărtat de aşteptările originale. Inițial, globalizarea era promovată prin creşterea economică a țărilor, dar nu a demonstrat îmbunătățiri în acest sens nici în țările dezvoltate, nici în țările în curs de dezvoltare.

În cele din urmă, dar nu pe ultimul loc ca importanță, noul sistem al globalizării a forțat un nou sistem economic în țările în curs de dezvoltare, văzut drept „americanizarea" politicilor şi culturii lor. Globalizarea trebuie „reformată" şi transformată într-o „globalizare cu față umană". În acest scop, este foarte important să ne amintim că reprezentanții guvernelor naționale care au participat la Millennium Summit şi au semnat Millennium Development Goals au pledat pentru reducerea sărăciei la jumătate până în anul 2015 (prin stoparea sărăciei şi foametei, educație universală, egalitate de gen, sănătatea copiilor, sănătate maternală, combaterea HIV/AIDS, durabilitatea mediului, parteneriat global)[3].

[1] Malița, M. (1998) – *Zece mii de culturi, o singură civilizație. Spre geomeodernitatea secolului XXI*, Ed. Nemira, Bucureşti, p. 13.

[2] Stiglitz, J. (2006) – *Making Globalization Work*, W.W. Norton & Company, Sept., p. 45.

[3] www.un.org/millenniumgoals/ (Millenium Development Goals), 2009.

De asemenea, este remarcabil că la întâlnirea anuală din 2005 Grupul G8 a decis renunțarea la datoria celor mai sărace 18 țări din lume ca o încercare de a ajuta în problema eradicării sărăciei la nivel global.

Remodelarea globalizării post-criză

Aşa cum am văzut, chiar înaintea crizei economice globalizarea era pusă sub semnul întrebării, criticii argumentând că aceasta a favorizat mai degrabă capitalul decât forța de muncă, şi mai degrabă pe cei bogați decât pe cei săraci. Într-un articol recent din *Finance and Development*, revista trimestrială a Fondului Monetar Internațional, Jean Pisani-Ferry şi Indhira Santos au demonstrat că acum criza şi răspunsurile naționale la criză au început să remodeleze economia globală şi au schimbat balanța între forțele politice şi economice în procesul globalizării. Motoarele valului recent al globalizării (piețele deschise, lanțul de logistică global, companiile transnaționale şi proprietatea privată) au fost subminate, iar spiritul protecționist a renăscut. Companiile globale se întorc la rădăcinile lor naționale. Cei doi autori argumentează această mutație la care suntem martori în prezent, analizând aspecte precum[1]:

– participarea publică în sectorul privat a crescut semnificativ la sfârşitul anului 2008 şi la începutul anului 2009 (de exemplu, din cele 50 cele mai mari bănci din Statele Unite ale Americii şi din Uniunea Europeană, 23 şi respectiv 15 au primit o injecție de capital public; alte sectoare, precum industriile auto şi asigurările, au primit de asemenea asistență publică);
– criza constituie o provocare pentru companiile integrate la nivel global, iar ajutorul public riscă să transforme companiile transnaționale globale în campioni naționali;
– răspunsul național la criză poate conduce la fragmentare economică şi financiară.

În ciuda angajamentului G20 din noiembrie 2008 de a nu creşte tarifele, acestea au crescut de la începutul crizei în câteva țări, în India, China, Ecuador şi Argentina. Luând în considerare riscurile descrise mai sus, Jean Pisani-Ferry şi Indhira Santos au avansat ideea că fenomenul globalizării şi peisajul economic global vor ieşi din această criză remodelate. Testul principal rămâne întărirea cooperării internaționale într-o perioadă când exis-

[1] Pisani-Ferry, J.; Santos, I. (2009) – *Reshaping the Global Economy*, în *Finance and Development*, IMF, vol. 46, nr. 1, March 2009, pp. 23-24.

tă o mare tentație de a căuta soluții acasă. Multe răspunsuri la provocările actuale se găsesc mai degrabă în multilateralism decât în naționalism. Ideea că această criză globală cere un răspuns global este susținută şi de Joseph Stiglitz, în calitate de preşedinte a Comisiei Naționale de Experți a Statelor Unite ale Americii care se ocupă de criza economică globală. Considerând că „suntem cu toții keynesieni în prezent" şi că aproape toate țările trebuie să adopte măsuri de stimulare, Stiglitz recomandă măsuri mai puternice axate pe țările în dezvoltare care nu dispun de resurse în acest sens. Mai exact, Stiglitz recomandă ca 1% din pachetele de stimulente ale țărilor dezvoltate să fie direcționate către lumea țărilor în curs de dezvoltare, pentru a lupta împotriva sărăciei şi a construi cererea globală. De asemenea, Comisia recomandă crearea imediată a unor Drepturi Speciale de Tragere (Special Drawing Rights – SDRs) şi a unui nou Sistem de Rezerve Global, posibil bazat pe expansiunea SDRs[1].

Reforma instituțiilor financiare internaționale se află în prezent pe agenda tuturor discuțiilor internaționale. Comisia de Experți pentru Reformele Structurilor Financiare şi Economice Internaționale condusă de Joseph Stiglitz propune următoarele noi structuri globale[2]:

- un **Consiliu Economic Global de Coordonare** ales în cadrul sistemului Națiunilor Unite, care să se întâlnească anual la nivel de şefi de state pentru a evalua dezvoltările şi problemele, a coordona politicile şi a exercita *leadership* în problemele sociale, de mediu şi economice. Un astfel de organism ar trebui să fie o alternativă reprezentativă democratică a G20;
- o **Autoritate de Reglementare Financiară Globală** şi o **Autoritate de Competiție Globală** subordonate unui Consiliu de Coordonare, care vor supraveghea stabilitatea financiară globală, vor preveni arbitrajul, vor armoniza reglementările şi vor preveni creşterea companiilor transnaționale care reprezintă o amenințare la adresa competiției şi care constituie o problemă prin însuşi faptul că au devenit prea mari pentru a mai eşua;
- o nouă **facilitate internațională de credit** sub umbrela Băncii Mondiale care ar putea furniza un surplus de credit țărilor în curs

[1] Stiglitz, J. (2009) – *Developing Countries and the Global Crisis*, în *Policy Innovations*, a publication of the Carnegie Council, p. 78.

[2] *Policy Innovations*, a program of the Carnegie Council (Press Release March 2009), *Lessons of the Finance Crisis: A New Global Reserve System and More Effective and Democratic Global Structurers are Needed*, p. 67.

de dezvoltare şi a cărei conducere ar putea fi mai reprezentativă pentru țările donoare, şi mult mai sensibilă la preocupările țărilor în curs de dezvoltare.

Comisia de Experți asupra Reformelor Structurilor Financiare şi Economice Internaționale accentuează faptul că bunăstarea țărilor dezvoltate este interdependentă cu bunăstarea țărilor în dezvoltare într-o economie din ce în ce mai integrată şi că un răspuns global la criză trebuie să acopere nu numai G7, G8 sau G20, ci şi „G192" (numărul statelor membre în Adunarea Generală).

Concluzii

Aşa cum s-a concluzionat şi de către liderii mondiali ai afacerilor şi ai guvernelor la întâlnirea anuală de la Davos-Klosters, Elveția (28 ianuarie - 1 februarie 2009), a devenit un imperativ **„modelarea lumii post-criză"**. Mesajul Întâlnirii Anuale din 2009 a fost că liderii mondiali trebuie să continue să dezvolte o politică coordonată, ca răspuns la prima criză a erei globalizării şi, totodată, cea mai serioasă criză de la cea din anii 1930, cu mențiunea că provocările globale cer soluții globale.

ASUPRA RAPORTURILOR DINTRE CRIZELE SOCIALE ŞI CRIZELE ECONOMICE

Nicolae Bulz*

Prezentul studiu propune afirmația că Dezvoltarea Socială corelată şi concordantă cu Dezvoltarea Economică versus Evoluția Financiară a unei entități/comunități umane îşi au existența contemporană numai şi numai în, prin, după complexitatea relației comunicare <=> conectivitate între palierele/elementele tehnologic/industrial/economic/social versus focalizarea financiar/politică. În consecință, cu această afirmație, crizele sociale şi/sau economice versus crizele financiare îşi au existența contemporană în, prin, după complexitatea relației comunicare <=> conectivitate (elementele acestei relații sunt marcate, în continuare cu * în fața axiomelor, propozițiilor, remarcilor, consecințelor ce se doresc comprehensive pentru subiectul focalizat pe constructul/conceptul de CRIZĂ).

*** Propoziția 1:** Pentru orice entitate a lumii materiale **devenirea** (evoluția) implică potențiala:

– dezvoltare (DZ);

– (quasi)staționaritate (QS);

– declin (DC) – incluzând forma de CRIZĂ,

în raport cu o traiectorie ideală (prospectivă şi/sau dorită/dezirabilă autorilor de modele complexe).

* Dr. Nicolae Bulz este profesor asociat la Colegiul Național de Apărare, cercetător onorific la Institutul de Economie Mondială „Costin Murgescu" al Academiei Române, *Research Associate External* la Center for Strategic Economic Studies de la Victoria University of Technology, Melbourne, Australia, preşedinte executiv al Grupului de Cercetări Interdisciplinare şi vicepreşedinte al Comisiei de Cibernetică Socio-economică a Academiei Române.

* Utilitatea proximă a conținutului Propoziției 1: Reprezentarea probabilistică (dar şi statistică) – iar în cadrul acesta – reprezentarea ergodică (media „de timp" = media a N eşantioane limitate temporal); proprietatea ergodică (dacă este testată, existând deci ipotetic) <=> procesare, modelare.

* „Pericole" proxime Propoziției 1 şi/sau rezultând din conținutul Propoziției 1:

- reprezentările (modelele) pot induce efectul Oedip asupra realității sau/şi asupra imaginii realității (viitor prevăzut = viitor realizat prin „inducții" subtile; în sub/inconştientul individual/colectiv);
- tehnicile de manipulare (ştiințifică; de exemplu: blocajul subliminal al cogniției, deciziei, acțiunii, autoreglării societale);
- teoriile mentaliste teziste în zona cercetărilor cronologice asupra devenirii (evoluției) civilizațiilor (terestre).

*** Remarca 1:** „Demonstrația" privind **adiacența efectului Oedip** (cu start din reprezentări statistice şi pseudo-statistice; secrete) este aproape evidentă în domeniul imaginii noastre asupra civilizațiilor extraterestre, dar şi al crizelor.

*** Propoziția 2:** Dezvoltarea socială conține (strict) dezvoltarea economică. [În acest sens **grafia „socio(economic)"** în cadrul acestui text.]

*** Consecința 1:** Nicio resursă proprie proceselor de dezvoltare economică nu poate să fie izolată de **lanțul „procese-produse"** propriu dezvoltării sociale. Invers nu, dar cu efecte (în general) asociabile cu DC – cu accent în intervalul propriu CRIZELOR.

Referințe pentru **constructul/conceptul efemeral (a face mai mult cu din ce mai puțin) de „procese-produse":**

Fuller, R.B. (1969) – *Utopia or Oblivion*, Bantam Books, Toronto, NY, London.

*** Consecința 2: Pe termen scurt** /*/ (scurt în raport cu durata civilizațiilor terestre) evoluția sociala (ES) conține homomorf evoluția economică (EE) – deci toate aspectele privind CRIZELE sub semnificația/sensul/simbolul DC (declin).

EE\ES | DZ QS DC

DZ | * o o

QS | o * o

DC | o o *

*** Consecința 2.1: Pe termen lung** /o/ orice tip de ES poate conține orice tip de EE.

*** Propoziția 3:** În măsura în care nu există o **interdisciplinaritate** între Sociologie şi Ştiințele economice, atunci reprezentările (teorii şi modele) cu care operează aceste discipline ştiințifice **pot** constitui:

- cauze ale **unor** efecte Oedip asupra realității sociale şi a nucleului economic al acesteia;
- tehnici de manipulare ştiințifică [(constituite şi implementate cu deplină „responsabilitate"); deci nu involuntar, sau accidental, sau din lipsă de cultură proprie/manifestă responsabilități politice, economice, sociale];
- teorii mentaliste **teziste**; deci nu teorii **tendenționiste** sau **„artă pentru artă"** (în sens „dinamic" Maiorescu-Gherea/privind creația literară – dar cu o extensie de sens şi semnificație şi asupra creației ştiințifice din domeniul socio(economic), clasificabilă prin identificări pertinente, respectiv ternar: tezism|tendenționism|„artă pentru artă");
- sau **se pot** autoizola autarhic (cu consecința ciclării acestei autoizolări pe termen nedefinit în societatea informațională – unde reacțiile de verificare a probității creației superioare intelectuale **pot fi** „neinstantanee" (întârziate).

*** Axioma 1:** Pentru o traiectorie ideală socio(economică), corespondentă cu Propoziția 1, există obiective ale:

- progresului;
- tranzitării QS;
- evitării declinului – CRIZEI, ca forme ale voinței politice <=> realități social(economice).

*** Remarca 2:** Toate aceste tipuri de obiective şi realizările lor concrete – în ideația respectivă ca **obiecte anterioare realizării (OAR)** se reprezintă:

- aritmomorf – clasic (apelând la constructe/concepte probabilistice/ statistice);
- estimativ, subtil – (euristic);
- prin variabile lingvistice formalizate şi/sau mulțimi fuzzy;
- lexicografic, sublimând întru înțelepciune (după un quasi-consistent şi quasi-complet periplu: *date de intrare* <=> *informație* <=> *cunoştință(knowledge)* <=> *expertiză* <=>*înțelepciune* <=> *fericire/ alienare* <=> *date de ieşire*).

Referințe (drept surse de inspirație activă) pentru **sublimarea întru înțelepciune**:

Hopfield, J.J. (1985) – *„Neural" Computative of Decision in Optimization Problems*, în *Biological Cyb.*, vol. 52, 1985

Mesarovic, M. *et al.* (1973) – *An Interactive Decision Stratum for the Multilevel World Model*, în *Futures*, August 1973

Simon, H. (1965) – *The Logic Rational Decision*, în *The British Journal for the Philosophy of Science*, vol.XVI, 1965

Vallée, R. (1996) – *Cognition et Système, Essai d'Épistemo-Praxéologie l'Interdisciplinaire*, Limongest

*** Remarca 3:** Procesele social(economice) în desfăşurare ating treptat obiective reale (obiective realizate / OR). Urmează comparația (prin aceleaşi tipuri de reprezentări ca la Remarca 2) între OAR şi OR, apoi auto-organizarea, reglarea, controlul curent al proceselor socio(economice) cu accent în intervalele cognitiv, decizional, de acțiune, de reglare societală proprii CRIZELOR.

*** Propoziția 4:** Denominalizarea obiectivelor ca **„interese"** exclude celelalte tipuri de reprezentare (vezi Remarca 2) în exclusivitate pentru **reprezentarea lexicografică** cu accent în intervalul propriu CRIZELOR.

*** Propoziția 5:** Adecvarea reprezentării şi apoi rezolvarea problemelor constituite în domeniul social(economic) sunt determinate într-o măsură semnificativă (>1/3) de **tipologia reprezentării** (conform cu Remarca 2 sau cu alte tipuri).

*** Remarca 4:** Analiza epistemică a „teoriei interesului" (variantele: J. Fisher, J.A. Schumpeter, J.M. Keynes) poate conduce la o **variantă integratoare**, dar şi la convingerea în existența unui **paradox** (Hiwaki, Kensei (1998) – *Dezvoltarea Teoriei interesului sau Interes pentru o Teorie a dezvoltării?*, ISA World Congress).

*** Remarca 5: Acumularea de probleme socio(economice)** „mai puțin" rezolvate duce şi la emergența „Teoriei alienării" cu partizani şi oponenți pentru abordarea sistemică şi cibernetică în zona socialului (Geyer, Felix (1998) – *Sociocibernetica şi noua alienare;* Terpstra, M.G. (1998) – *Iluzia purității teoretice*, ISA World Congress).

*** Axioma 2: Inteligența socială, Morala şi Forțele de producție** acționează în paralel (fascicul) şi cu secvențe proprii în domeniul socio(economic) în continuă interfață (la capetele fasciculului) cu natura (Spiru Haret, Ionel Purica).

Referințe pentru **tratarea anterioară a conceptelor proprii Dezvoltării sociale** pentru contextul Propoziției 1:

Smith, Adam (1904) – *Avuția națiunilor*; Cannan, E. (1994) – *1937, o comprehensiune operativă şi problematizantă la Mark Blaug – Teoria economică în retrospectivă*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, p. 69.

Jevons, Stanley (1926) – *Political Economy*, Macmillan, London, pp. 7-9.

Durkheim, Emil (1912) – *Le Suicide*, Alcan, Paris, 2ème éd., p. 349; şi o comprehensiune sintetică şi problematizantă la Vasilescu, Emilian (1936) – *Şcoala sociologică franceză*, Ed. Cugetarea, Bucureşti, pp. 22-26.

Wallerstein, Imanuel (1998) – *Differentiation and Reconstruction in the Social Sciences*, în *Letter*, nr. 7, ISA.

Buzărnescu, Ştefan (1995) – *Istoria doctrinelor sociologice*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, pp. 190-191.

Referințe pentru **constructul/conceptul de Inteligenta sociala**:

Albus, F.S. (1991) – *Outhine for a Theory of Intelligence*, în *IEEE Transactions on Systems, Man and Cybernetics*, vol. 21, nr. 3, May-June 1991.

Propoziția 6: Complementarea cu Propoziția 1 şi 2 sunt punctele proprii:

i) neoinstituționalistului economist Douglass North (coordonarea şi redescoperirea instituțiilor „în" [prin] teoria economică);

ii) trei procese majore (trilogie pentru Manuel Castells) ale schimbării sociale: revoluția informației, globalizarea sistemului economic capitalist şi răspândirea noilor mişcări sociale). [evocați la Congresul Mondial de Sociologie de la Montreal, 1998, de:

iii) Roseli Rocha dos Santos, Universitatea Federală Parana, Brazilia – *Coordonarea economică şi instituțiile. Abordări convergente între Sociologie şi Ştiințele economice?*;

iv) Markku Wilenius, Centrul de Cercetări asupra Viitorului, Finlanda – *Poveşti ale tranziției: studii viitorologice şi explicația sociologică*.]

*** Remarca 6:** În sensul intuibil la dos Santos şi Wilenius s-ar putea ca DE să fie inclusă (strict) – ca nucleu – întâi într-o „coroană circulară" a instituțiilor coordonate sau/şi în complexitatea curentă a cyberspace-ului/globalizării/reactivității sociale contemporane; iar această structură să fie inclusă (strict) – ca un macronucleu – în DS propriu-zisă (dar implicit mai deproblematizată). „Echivalent" interdisciplinaritatea între Sociologie şi Ştiințele economice contemporane s-ar operaționaliza (eficient, operativ

şi paradoxal poate) prin epistemizarea cunoştinţelor „proprii coroanei circulare" respective.

Referinţe pentru **constructul/conceptul de Operativitate:**

Bulz, N. (1990) – *Decizia în rezolvarea problemelor operative*, Ed. Militară, Bucureşti.

*** Propoziţia 6.1:** Un **partid social-democrat**, în complexitatea contemporană socio(economică) cercetează, dialoghează, acţionează şi emerge ca voinţă politică cu **potenţialitate omnidirecţională**, cu **receptivitate recursivă** faţă de **orice** manifestare (particulară) a realităţilor socio(economice) şi a treptelor şi mozaicului epistemic corespondent, dar şi **armonic tendenţionist** spre creşterea semnificativă a gradelor de protecţie socială, a mediului şi a calităţii vieţii, a securităţii populaţiei – **prin dezvoltarea inteligenţei sociale** şi implicit a civilizaţiei sociale.

*** Propoziţia 6.2:** Un **partid neo-liberal**, pentru cadrele corespondente din Propoziţia 6.1, prezintă:

- **potenţialitate ne-omnidirecţională**;
- **receptivitate recursivă** faţă de **unele** manifestări, trepte şi mozaic epistemic;
- **armonic tendenţionist** spre mulţimea de forme ale liberei iniţiative individuale şi de (micro)grup;
- **ne-armonic tendenţionist** spre mulţimea de forme ale protecţionismului social;
- **prin dezvoltarea cu necesitate a productivităţii sociale** şi implicit cumulativ către inteligenţa socială şi civilizaţia socială.

*** Propoziţia 6.3:** Un **partid creştin-democrat**, pentru cadrele corespondente din Propoziţia 6.1, prezintă:

- **potenţialitate moralizatoare** asupra soluţiei direcţionalităţii;
- **receptivitate ne-recursivă, determinată** de efectul curent realizat de potenţialitatea **moralizatoare** faţă de realităţile social (economice), trepte şi mozaic epistemic;
- **armonic tendenţionist** spre creşterea semnificativă a gradului de moralitate socială;
- **ne-armonic tendenţionist** spre mulţimea de forme proprii liberei iniţiative şi protecţiei sociale;

– **prin dezvoltarea moralei societale** şi implicit a inteligenței şi civilizației sociale.

* **Propoziția 6.4:** Un **partid de extremă**, pentru cadrele corespondente din Propoziția 6.1, prezintă:

– receptivități direcționale şi armonii **teziste coerent** cu segmentele doctrinare de definire a extremei respective, dezvoltarea inteligenței şi civilizației sociale fiind **explicit dezirabilă**, dar doar homomorf coerent doctrinar.

* **Propoziția 6.5:** Un **partid netradițional şi neextremist**, pentru cadrele corespondente din Propoziția 6.1, prezintă receptivitate şi armonie **„arta pentru arta"** coerent resurselor proprii: morale, de inteligență, de emergență din producția accesată.

Un exemplu de abordare netradițională îl reprezintă „a treia cale" – dar nu cea cunoscută în perioada Războiului Rece (ca armonizare între capitalism şi socialism) –, ci cea care „evită" atât stimularea inițiativei de tip neo-liberal, cât şi centrarea pe protecție socială. Centrarea este dedicată către *amenities* – deci stimulând „distracția" maselor uriaşe din mega-metropole, poți să fii „beneficiarul" atât al unei inițiative auto-generative economice, cât şi al unei bunăstări sociale quasi-generalizate (subiect tratat extins de Şcoala de Sociologie din Chicago – Terry Nichols Clark).

* **Propoziția 7:** Un partid, în complexitatea contemporană socio (economică) emerge ca voință politică în condițiile:

necesar:

– receptivitate (ne)recursivă ne|pre-determinată moralizator față de orice|unele manifestări (particulare) ale realităților socio(economice) şi a treptelor şi mozaicului epistemic corespondent;

suficient:

– orientare (ne)armonică tendenționistă|tezistă|„artă pentru artă" spre creşterea semnificativă a formelor de protecție socială|liberă inițiativă|moralitate socială;

suficient şi necesar:

– potențialitate (ne)omnidirecțională în cercetare, dialog, acțiune pentru morală|inteligență|producție rezultând responsabilități metasistemice cu ciclicitate autoorganizatoare – determinată de contextele de dezvoltare|(quasi)staționaritate|declin şi

atingerea obiectivelor de progres|tranziție a perioadelor (quasi) staționare|evitarea declinului prin adaptarea, restructurarea, reconceptualizarea (sub)sistemelor managerial (implicit decizional), informațional, acțional proprii civilizației sociale.

*** Propoziția 8:** O organizație apolitică emerge ca voință reprezentativă în complexitatea contemporană socio(economică) în condițiile:

necesar:

– echivalente celor de la Propoziția 6;

necesar și suficient:

– echivalente celor de la „suficient" din Propoziția 6.

*** Propoziția 9:** Un individ atinge nivelul de **cetățean** în complexitatea contemporană socio(economică) în condițiile:

necesar:

– progres|conservare relativă|evitare a declinului moral şi indicatorial financiar ale propriului eu şi ale familiei sale;

suficient:

– păstrarea valorilor etnice ale strămoşilor săi, cu transmiterea relativă urmaşilor sau|şi se adaptează la alte valori etnice decât cele proprii;

suficient și necesar:

– echivalente celor de la „necesar" din Propoziția 13.

*** Remarca 7:** Locul (temporal, geografic şi cauzal) unde un individ atinge nivelul de cetățean nominalizează **cetățenia** sa. Din punctul de vedere al acestei lucrări, cetățenia implică structuralitatea conectivității, funcționalitatea comunicării – în contextul Sistemelor Mixte (om-tehnică), în, prin şi după care s-a decomplexat relația comunicare conectivitate focalizată doar pe comunități umane – cu refocalizarea prin tranziția de la elemente de Inteligență Artificială la elemente de Viață Artificială.

*** Remarca 8: Comunicarea politică <=> Conectivitatea politică** pot fi modelate (geneză, act, inovare) utilizând constructele de DEVENIRE ÎNTRU:

* Evoluție socială <=> Evoluție economică <=> Evoluție individuală;

cetățenie <=> partide politice;

** Viață <=> Viață Artificială (societățile informațională, a cunoaşterii, a conştiinței, …, integronică);

*** Identificarea conceptuală şi operarea cu: Planetron <=> Internetron liniarizat (Sociotron).

Toate cele de mai sus sunt intuite întru periplul: date de intrare <=> informație <=> cunoştință (knowledge) <=> expertiză <=> înțelepciune <=> alienare / fericire <=> date de ieşire. Acest periplu se propune cititorilor pentru subiectele focalizate pe constructul/conceptul de CRIZĂ.

CRIZA CONTABILITĂȚII AZI

Mariana Neamțu*

Într-o economie de piață, situația normală a participanților este una de risc şi nesiguranță, generată de competiția care asigură progresul şi prosperitatea națională. Există o legătură directă între democrație şi dezvoltarea economică şi socială a unei națiuni. Nu poate exista o democrație dezvoltată într-o țară săracă. Cu toate imperfecțiunile sale, piața este deocamdată cel mai eficient mecanism prin care se obține în mod sigur creşterea productivității, producției, distribuției şi consumului. Pentru realizarea acestora piața elimină actorii ineficienți. Cu siguranță că în anii care vor urma tendințele care se manifestă acum, lăsate la voia întâmplării, vor putea să se maturizeze, transformându-se în pericole directe la adresa umanității. Totul depinde de modul cum înțelegem şi reuşim să pregătim prezentul pentru viitor.

Dacă analizăm piramida trebuințelor realizată de psihologul Abraham Maslow, care ierarhizează nevoile umane, constatăm că la baza acesteia sunt trebuințele fiziologice, urmate de cele de confort social, de securitate materială şi spirituală. Analizând nevoile umane în istoria umanității, constatăm că acestea au fost determinate de mediul natural, de structura socio-economică a comunităților, de concepțiile religios-spirituale, de paradigmele mentalului colectiv şi au evoluat în funcție de contextele culturale, dimensionându-şi semnificații şi conotații specifice. Astfel, nevoile umane cunosc o evoluție spațio-temporală specifică şi satisfacerea lor în cel mai înalt grad reprezintă scopul activității economice. Comunitățile oferă indivizilor coduri şi modele culturale. Ele sunt variabile în funcție de factorii economici şi sociali, în funcție de

* Mariana Neamțu este studentă în anul III la Facultatea de Sociologie şi Psihologie, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti.

perioadele istorice în care funcționează legile; astfel factorii culturali influențează comportamentul omului.

Una dintre principalele influențe asupra comportamentului uman este cea economică. Economia este o știință dătătoare de soluții și concluzii care îl îmbogățesc pe cel care o practică. Totul are legătură cu realitatea, cu viața de zi cu zi. Cifrele ascund în spatele lor activitatea oamenilor. În economie, cifrele arată cum evoluează o țară sau cum trăiesc oamenii acelei țări.

La nivelul economiei unei țări se înregistrează două mari zone de desfășurare a activității economice: macroeconomia – care reprezintă evidențierea la nivelul întregii țări a tuturor activităților economice desfășurate, și microeconomia – totalitatea activităților economice înregistrate la nivelul unei societăți comerciale.

Știința economică reprezintă ansamblul coerent de noțiuni, idei, teorii și doctrine, de reflectări specializate în planul gândirii ale actelor și faptelor economice, de judecăți de valoare asupra acestora, precum și de tehnici, metode și de procedee de măsurare, reflectare, evaluare, gestionare și stimulare a activităților economice. Știința economică se constituie într-un sistem de științe economice autonome, cu relații de interdependență și determinare procesuală între componente. Activitatea economică reprezintă determinanta esențială a fenomenului economic și se definește în accepțiune generică drept procesul complex constituit din totalitatea faptelor, actelor, comportamentelor și deciziilor agenților economici cu privire la utilizarea capitalului și a resurselor specifice, în vederea producerii, repartiției și consumului de bunuri și servicii. Din perspectivă sistemică, activitatea economică se distinge ca rezultantă activă a exploatării factorilor de producție de către o entitate economică, cu rațiunea finală de a obține profit.

Societatea comercială reprezintă o entitate economică rezultată din acțiunea agenților întreprinzători asupra unui ansamblu determinat de factori de producție. Activitatea, afacerea, societatea și finanțele societăților se desfășoară într-un mediu complex, rezultat al cinci universuri distincte, respectiv universul economic, universul financiar, universul social, universul politic și universul public.

Proiecțiile activității economice în fiecare din aceste universuri determină dinamic funcțiile principale ale organizației, respectiv : funcția

economică, funcția financiară, funcția socială, funcția publică şi funcția politică.

Funcția economică reprezintă funcția fundamentală a organizației şi se referă la capacitatea acesteia de a genera producție sau servicii în cadrul ciclului de exploatare a factorilor de producție (capital, muncă, alți neofactori), pentru obținerea de profit în scopul susținerii activității economice. Rezultatul exercitării acestei funcțiuni este reprezentat de plusvaloare și profit. Funcția financiară este îndeplinită de sistemul financiar al organizației şi are ca obiect formarea, alocarea, repartiția şi gestionarea resurselor financiare ale acesteia.

Una dintre principalele ramuri ale ştiinței economice este contabilitatea. Din punct de vedere istoric, merită a fi reținute câteva repere. În lucrarea *Contabilitate generală* din 1947 (ediția a XII-a), autorul, prof. univ. C.G. Demetrescu, defineşte contabilitatea pe trei coordonate:

a) obiectul – contabilitatea este o ramură a ştiințelor sociale care asigură înregistrarea metodică şi ordonată a tuturor operațiilor privind mişcările de valori, de drepturi şi obligații, precum şi modificările determinate de rezultatele activității desfăşurate;
b) scopul – contabilitatea are drept scop stabilirea situației economice şi juridice a organizației, exercitarea permanentă a unui control;
c) mijloacele – contabilitatea se foloseşte de mijloace proprii: conturi, balanțe de verificare, jurnale.

Conform Legii contabilității nr. 82/1991 republicată, contabilitatea este o activitate specializată în măsurarea, evaluarea, cunoaşterea, gestiunea şi controlul activelor, datoriilor şi capitalurilor proprii, precum şi a rezultatelor obținute din activitatea persoanelor fizice şi juridice; ea trebuie să asigure înregistrarea cronologică şi sistematică, prelucrarea, publicarea şi păstrarea informațiilor cu privire la poziția financiară, performanța financiară şi fluxurile de trezorerie atât pentru cerințele interne ale acestora, cât şi în relațiile cu investitorii prezenți şi potențiali, creditorii financiari şi comerciali, clienții, instituțiile publice şi alți utilizatori. În cadrul ştiințelor economice, contabilitatea are un domeniu propriu de cercetare şi acesta a fost întotdeauna constituit din fluxurile de valori exprimate în bani, determinate de operațiunile economice care se desfăşoară între unitățile patrimoniale.

Fluxurile de valori au loc în cadrul producției, repartiției circulației şi consumului în ciclu economic complet. Toate aceste fluxuri pot

primi expresie bănească şi sunt reflectate de către contabilitate, în ele regăsindu-se toate componentele patrimoniului agenților economici. Fluxurile de valori sunt reale, adică reprezintă mişcări de bunuri, de obicei corporale. De exemplu, livrarea de mărfuri de la un furnizor la un client este un flux real care este urmat de un flux financiar, respectiv plata de către client a contravalorii mărfii respective. Există şi fluxuri de valori cvasireale, cum ar fi munca prestată de către salariați, care are ca flux financiar plata salariilor de către întreprindere. Relațiile cu furnizorii şi clienții ocupă un loc central în activitatea firmei. Ele privesc primirea şi respectiv livrarea de produse, executarea de lucrări şi prestarea de servicii şi îmbracă forma obligațiilor față de furnizori, respectiv a drepturilor de creanță față de clienți. Contabilitatea furnizorilor şi clienților, a celorlalte datorii şi creanțe se ține pe categorii, precum şi pe fiecare persoană fizică sau juridică.

Problema cu care se confruntă azi firmele producătoare din România este aceea a finanțării, iar pentru satisfacerea necesităților financiare ale firmei în condiții cât mai avantajoase şi pentru continuarea activității de producție se recurge la sursa de finanțare numită credit comercial, având ca instrument de plată biletul la ordin. Se ştie că resursele partenerilor de afaceri constituie una dintre cele mai vechi şi eficace modalități de atragere de resurse financiare de către un întreprinzător[1]. Această soluție de finanțare a ciclului de exploatare se poate utiliza atât în relațiile cu furnizorii de materii prime, materiale, utilități etc., cât şi cu distribuitorii şi clienții firmei. Astfel în relațiile cu furnizorii se primesc materii prime, materiale, semifabricate etc., care se folosesc în procesul de producție, iar plata lor se efectuează după o anumită perioadă convenită de părți şi stipulată în contract. Utilizarea acestor resurse materiale livrate de furnizori fără a le plăti echivalează cu atragerea de către firmă a unui capital de valoarea respectivelor resurse, fără dobândă. Astfel se evită apelarea la un credit bancar curent pentru plata furnizorilor. În mod asemănător se derulează relația şi cu distribuitorii sau clienții firmei. Aceştia virează în avans o sumă de bani firmei producătoare sau furnizoare pentru marfa ce le va fi livrată ulterior. Această sumă constituie practic o finanțare a firmei producătoare care, altfel, ar fi trebuit să utilizeze propriile lichidități sau credite.

[1] Nicolescu, O. (2001) – *Managementul întreprinderilor mici şi mijlocii*, Ed. Economică, Bucureşti, p. 296.

Creditul comercial poate fi considerat o investiție pe termen scurt datorită faptului că în vânzările pe credit obligația de plată se materializează în efecte de comerț, iar cel mai des utilizat instrument de plată este biletul la ordin. Această modalitate de finanțare, denumită şi finanțare prin capital comercial, se practică de regulă între firme care au relații comerciale îndelungate şi se bazează pe încredere reciprocă, însă nu este lipsită de risc (riscul este posibilitatea de a avea de înfruntat un pericol[1]).

Pentru a ilustra cele menționate mai sus, vom prezenta un exemplu: firma A în calitate de debitor (emitent) emite biletul la ordin în favoarea firmei B în calitate de creditor (beneficiar) cu scadență la 60 zile. La scadență, firma B (beneficiarul) prezintă biletul la ordin însoțit de un borderou (întocmit în 3 exemplare) la banca unde are deschis contul curent în vederea încasării de la firma A (debitorul); banca beneficiarului trimite biletul la ordin împreună cu borderoul la banca debitorului (firma A) în vederea achitării la scadență a biletului la ordin față de firma B. Dacă banca debitorului constată că debitorul (firma A) are disponibil în cont onorează plata către banca beneficiarului, respectiv firma B (beneficiarul) şi activitățile economice ale celor două firme se desfăşoară într-un flux normal; dacă banca debitorului constată că debitorul (firma A) nu are disponibil în cont, nu are loc plata către beneficiar (firma B), creând firmei producătoare o dereglare a activității economice şi astfel începe să slăbească acea verigă (microeconomia), iar amplificarea acestor cazuri duce la slăbirea lanțului macroeconomic.

Chiar dacă în România există Centrala Incidentelor de Plăți (CIP), care este un centru de intermediere care gestionează, în numele Băncii Naționale a României, informația specifică incidentelor de plăți pentru interesul public, inclusiv pentru scopurile utilizatorilor, sunt tot mai multe firme care şi-au încetat activitatea datorită neonorării plăților de către firmele care nu şi-au îndeplinit obligația asumată prin emiterea

[1] Câteva definiții interesante ale termenului: *Dictionaire de la Langue Francaise* (1995), Alpha, Paris, p. 1111: „Pericol care se poate mai mult sau mai puțin prevedea"; *Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged* (1993), vol. III, Merriane-Webster, p. 1961: „Posibilitatea de a ajunge într-o primejdie, de a avea de înfruntat un necaz sau a suporta o pagubă"; Breban, Vasile (1997) – *Mic dicționar al limbii române*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, p. 575: „Pericol posibil; posibilitatea de a suferi o pagubă, un eşec"; *Dicționar enciclopedic ilustrat* (1999), Ed. Cartier, Chişinău, p. 482: „Posibilitatea de a avea de înfruntat un pericol,o pagubă, un necaz etc.; pericol, inconvenient posibil."

instrumentelor de plată (cecuri, cambii sau trate, bilete la ordin), care apoi trebuie introduse în circuitul bancar.

O contribuție la crearea blocajului financiar şi a crizei economice o are şi legislația din România care este foarte flexibilă. Considerăm că ar trebui luate măsuri severe nu numai în privința firmelor, ci şi a asociaților sau patronilor firmei care, în clipa în care au o problemă majoră în firmă şi nu o mai pot soluționa după bunul plac recurg la fel de fel de tertipuri, ajungând până acolo încât îşi supraevaluează bunurile din firmă şi apoi îşi vând propria afacere unor persoane străine. Odată firma vândută, fostul patron sau foştii asociați ai firmei sunt curați precum lacrima (chiar dacă în evidența contabilă a firmei vândute figurau cu sute de milioane de lei datorii față de stat şi terți) şi pot deveni oricând serioşi oameni de afaceri înființând foarte uşor o nouă firmă. Ar fi foarte interesant ca Ministerul Justiției, în colaborare cu Ministerul Finanțelor, să publice anual o listă recapitulativă a tuturor societăților care au dat faliment în anul precedent, sumă care a rămas neachitată către bugetul de stat, bugetele de asigurări sociale şi fonduri speciale şi totodată un scurt istoric al asociaților şi acționarilor începând cu anul 1990, cu acei asociați şi acționari care au înființat mai multe firme şi apoi le-au vândut sau falimentat, ce pagube au creat (în funcție de numărul de părți sociale sau acțiuni deținute în firme) şi sumele recuperate. Oare există vreun interes în acest sens şi dacă nu există – de ce?

La nivelul economiei României se înregistrează trei mari zone de desfăşurare a activității economice şi anume: macroeconomia, microeconomia şi economia subterană. Principalele „ramuri" ale economiei subterane sunt: frauda şi evaziunea fiscală, corupția, munca clandestină, traficul de droguri, traficul de arme etc. Un exemplu este şi munca clandestină practicată în unele firme din România sau de pretutindeni: conducătorul firmei angajează faptic la data de întâi ale lunii, iar scriptic contractul de muncă este înregistrat după două, trei luni sau, dacă angajează conform legislației în vigoare în țara noastră, programul zilnic de muncă este declarat de 8 ore, iar angajatul lucrează până la 12 ore. Din această cauză apar efectele negative pentru personalul care este nevoit să accepte condițiile impuse de patron, fiind la fel de culpabilizat ca şi patronul; diferența este că unul luptă să supraviețuiască (angajatul), iar celălalt să se îmbogățească ilicit (patronul), dar aceste efecte sunt simțite de angajați abia când ajung la vârsta pensionării şi

constată că nu îndeplinesc stagiul minim de cotizare, conform legislației, pentru a beneficia de o pensie decentă din sistemul public de pensii.

Având în vedere încă din anul 1494 astfel de situații aberante, italianul Luca Paciolo a construit modelul matematic al „dublei înregistrări", model ce a devenit apoi o știință de căpătâi a economiei, contabilitatea, în calitatea sa de sistem ideal pentru evidențierea capitalului şi a patrimoniului administrat, privit sub dublul său aspect: de valori economice şi de obligații sau resurse. Practic, firma obține câştiguri fără a evidenția cheltuiala pentru munca prestată de personalul neîncadrat conform legislației în vigoare sau a orelor suplimentare, încălcând fraudulos principiile şi regulile contabile privind înregistrarea în partidă dublă.

Principiile contabilității au ca scop prezentarea fidelă a patrimoniului şi a mişcărilor intervenite în interiorul său, precum şi asigurarea unei viziuni cât mai unitare asupra evoluției firmei respective. Metoda contabilității reprezintă un ansamblu de principii, procedee şi instrumente cu ajutorul cărora se realizează reflectarea, calculul, analiza şi controlul stării şi mişcării patrimoniului firmei sau instituției respective.

Metoda contabilității este guvernată de trei principii: **1) principiul dublei reprezentări**, în conformitate cu care patrimoniul este privit sub două aspecte: material, concret, al existenței bunurilor economice şi sub aspect abstract, al surselor de proveniență a bunurilor economice; **2) principiul dublei înregistrări**, conform căruia orice operație economică ce se petrece ca urmare a unor fenomene şi procese ce presupun mişcări şi transformări patrimoniale este prezentată atât în activul bilanțului, cât şi în pasivul bilanțului, ceea ce presupune că fiecărui cont din activul bilanțului îi corespunde în mod obligatoriu un cont din pasivul bilanțului; **3) principiul patrimoniului închis**, care presupune că bilanțul de deschidere obligatoriu trebuie să coincidă cu bilanțul de închidere. Procedeele specifice de aplicare a metodei contabilității sunt: bilanțul, contul şi balanța de verificare.

În România, se aplică în prezent trei forme de înregistrare contabilă: forma „maestru şah" sau a fişelor cu conturi corespondente, forma jurnalelor multiple şi forma de contabilitate informatizată, însă forma de înregistrare contabilă cea mai actuală şi cel mai des utilizată în acest moment este forma de contabilitate informatizată, ce constă de fapt în prelucrarea datelor cu ajutorul calculatorului. Totuşi, informatica economică şi de gestiune nu se substituie contabilității, ci se folosesc realele avantaje ale calculatorului, crescând productivitatea muncii şi operativitatea infor-

mațiilor. Informațiile contabilității fac posibilă examinarea unor variante numeroase în vederea luării celor mai corespunzătoare decizii. Ele nu au numai un rol de informare asupra trecutului, ci devin semnalul care declanşează analiza, cercetarea activă, necesară fundamentării viitoarelor decizii privind activitatea economică şi socială.

Dacă comparăm anul 2009 cu anul 1994, an în care a fost implementat un nou sistem contabil (sistemul francez), an în care contabilitatea şi-a schimbat rolul tradițional de „cronicar" al vieții întreprinderii în cel al „economicului" şi „gestiunii", devenind cel mai important instrument de arbitraj în „jocul social" al actorilor în lumea afacerilor, constatăm că în edificiul conceptual al contabilității[1] ar trebui schimbat vârful piramidei, din contabilitate financiară, care serveşte unor scopuri fiscale (de aici şi primatul „juridicului" în fața „economicului"), imaginea fidelă fiind un obiectiv, preluând sensul dat de anglo-saxoni imaginii fidele şi anume acela de primat al realității economice în fața altor realități, principiu care contribuie la realizarea obiectivului.

Prin sistemul său de calcul, contabilitatea realizează o activitate de explorare ştiințifică a viitorului cu rezultate remarcabile, atât în domeniul rentabilității economice, al operativității tehnologice, cât şi în acela al utilității pentru promovarea unor metode şi tehnici noi în management. În România există o problemă majoră în acest moment şi anume aceea că societatea capitalistă de „tip românesc" are o gândire total primitivă, care urmăreşte numai profitul propriu sub forma unei îmbogățiri cât mai rapide, neglijând factorul uman, aducătorul de plusvaloare, pentru a cărui formare se aşteaptă o perioadă de cel puțin 18 ani. Astfel, s-a ajuns ca forța de muncă bine pregătită din punct de vedere profesional pentru anumite domenii să nu îşi mai găsească rolul în societatea românească, emigrând sau rămânând în țara şi îngroşând rândurile şomerilor. Există un lanț al slăbiciunilor, dar dacă guvernanții ar începe repararea lanțului luând fiecare verigă în parte, începând chiar de la problemele prezentate mai sus, credem s-ar face un prim pas pentru ieşirea României din criză.

[1] Care poate fi imaginat la fel ca piramida trebuințelor, printr-o structură piramidală având la bază proceduri contabile detaliate, urmate de reguli şi metode contabile de bază, principii contabile fundamentale şi în vârful piramidei obiectivul contabilității financiare, care este imaginea fidelă a realității surprinse de cifre.

Referințe bibliografice

Dobrescu, Emilian M. (2007) – *Sociologie economică*, Ed. Fundației România de Mâine, Bucureşti

Dumitru, Gheorghe (2003) – *Bazele contabilității într-o abordare națională şi internațională*, Ed. Muntenia, Constanța

Feleagă, Niculae; Ionaşcu, Ion (1993) – *Contabilitate financiară*, vol. I, Ed. Economică, Bucureşti

Legea contabilității nr. 82/1991 republicată

Ordinul Ministerului Finanțelor Publice nr. 1752/2005 pentru aprobarea reglementărilor contabile conforme cu directivele europene

Reglementări contabile conforme cu Directivele a IV-a şi a VII-a ale Comunității Economice Europene, Parlamentul României, Camera Deputaților, 2005

Regulamentul nr. 3 din 13 mai 1996 republicat privind organizarea şi funcționarea la Banca Națională a României a Centralei Incidentelor de Plăți

CRIZELE CARE NE FOLOSESC

Emilian M. Dobrescu*

Toamna anului 2008 a produs, pornind de la criza creditelor ipotecare, americane şi europene, cea mai puternică şi profundă criză financiară, monetară şi economică. Ultimele faze ale acestei crize par să fi fost petrecute de statele cele mai avansate ale planetei în prima jumătate a anului 2009.

Ca orice lucru întâmplat în viaţa oamenilor, crizele economice nu au numai părţi rele, negative, ci şi părţi bune, pozitive. Despre acestea din urmă oferim succinte analize în articolul de faţă.

Cadenţarea celei mai „puternice crize economice din lume"

Dacă ar fi existat o coordonare a crizei financiare şi monetare din a doua parte a anului 2008 – sau poate că această coordonare chiar a existat –, ea nu ar fi putut să fie atât de perfectă pe cele două ţărmuri ale Atlanticului. În luna octombrie, „specialiştii financiari" ne-au anunţat că „economia SUA ar putea intra în cea mai puternică recesiune economică din ultimii 26 de ani": oficialii Federal Reserve şi cei ai Trezoreriei Americane au declarat că se aşteptau la o deteriorare a mediului economic, însă nu credeau că aceasta va avea loc cu atât de mare rapiditate. Deteriorarea mediului economic american şi european a constat în: scăderea încrederii consumatorilor, diminuarea numărului de proiecte imobiliare, scăderea vânzărilor cu amănuntul, diminuarea producţiei industriale. Un „guru" a profeţit însă: „Deteriorarea datelor economice a fost mult mai severă decât ne aşteptam în ultimele câteva

* Emilian M. Dobrescu este secretar ştiinţific al secţiei de ştiinţe economice, juridice şi sociologie a Academiei Române şi prof. univ. dr. la Facultatea de Sociologie-Psihologie, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti.

săptămâni" (tot din octombrie – n.n.). Declarația îi aparține lui Frederic Mishkin, fost guvernator al Federal Reserve. Alt „guru", Alan Blinder, fost vice-președinte al Federal Reserve, a declarat că „**se așteaptă ca SUA să intre într-o perioadă de recesiune economică mult mai gravă decât cea din 2001 sau cea din 1990-1991** (subl. ns.). Tot ce contează este ca autoritățile să se asigure că această perioadă nu va fi mai grea decât recesiunea din 1982" (sic! – n.n.), a mai adăugat acesta. De asemenea, mai mulți experți se așteaptă ca rata șomajului să crească de la 6,1% – nivelul lunii octombrie 2008 – până la 8%. Oficialii Federal Reserve au fost de părere că cel mai ridicat nivel va fi de 7,5%, nivel atins în 1992.

„Am putea vorbi despre cea mai gravă recesiune economică de după război", a declarat președintele Macroeconomic Advisers și fost guvernator al Federal Reserve, Larry Meyer. „Suntem pe drumul cel bun. Europenii urmează aceeași direcție, ceea ce este foarte important. Nu știm însă dacă este suficient până nu vedem un rezultat pe piață", a mai spus Mishkin.

Pe 5 decembrie 2008, la finalul Dialogului Economic Strategic bilateral, China și SUA au declarat că vor debloca împreună 20 de miliarde de dolari pentru deblocarea și finanțarea comerțului global (contribuția SUA este de 12 miliarde, iar a Chinei de 8 miliarde). S-a convenit, de asemenea, ca băncile de export-import ale SUA și Chinei să sprijine, cu precădere, importatorii credibili din țările în curs de dezvoltare.

„Frauda secolului"

Aceasta a fost comisă de americanul Bernard Madoff, utilizând o schemă financiară de tip Ponzi.

În vârstă de 70 de ani, Madoff a fost pus sub 11 capete de acuzare, fiind suspectat că ar fi înșelat cu 50 de miliarde de dolari unele din cele mai importante nume din SUA. Până în luna martie 2009, Madoff a fost judecat sub arest la domiciliu, la vila sa, în schimbul unei cauțiuni de aproape 10 milioane de dolari, pe care a plătit-o după ce a fost arestat pe 11 decembrie 2008.

Madoff a pledat vinovat, cunoscând faptul că pentru faptele sale ar putea primi 150 de ani de închisoare.

Scutul de protecție al OIM

Pentru 1,5 miliarde de salariați din toată lumea – adică un sfert din toată populația Terrei, cu alte cuvinte, toată populația activă a planetei!

– vin timpuri grele, a prezis şi Organizaţia Internaţionala a Muncii (OIM), care a subliniat un fapt binecunoscut, acela că din pricina recesiunii va spori şomajul, care va afecta în 2009 cu 20 de milioane de oameni apţi de muncă mai mult decât în 2008. Totodată, „milioane de oameni **ar face bine să se pregătească**" (subl. ns.) în 2009 pentru o reducere a lefurilor lor. Aceste „constatări", evident alarmiste pentru piaţa resurselor umane, au fost date publicităţii în mod calculat, după cele ale „specialiştilor financiari" şi sunt conţinute în primul raport global privind evoluţia salariilor, realizat de OIM la jumătatea lunii noiembrie 2008.

Potrivit experţilor OIM, „specialişti în resurse umane", o reducere a activităţii economice de un procent provoacă reduceri salariale de 1,5%. Experţii OIM nu ne spun şi în ce măsură acest model rămâne valabil în actuala recesiune. Reuşind însă o veritabilă formalizare a pieţei muncii, ei ne anunţă un alt fapt teoretic, acela că „dacă salariaţii au mai puţini bani în buzunare, vor cumpăra mai puţine mărfuri şi vor face uz de mai puţine servicii, prin urmare consumul general se va reduce, iar recesiunea va lua amploare, întârziind relansarea economică".

Primul raport global asupra salariilor al OIM mai constată un fapt arhicunoscut şi analizat, şi anume că salariile acordate femeilor continuă să fie mai mici decât ale bărbaţilor cu cca 10-30%. De aceea, documentul pledează în favoarea unei măsuri dirijiste – introducerea salariilor minime pe economie, care, potrivit raportului, ar juca un rol important în eliminarea diferenţelor prea mari de venit.

Planul de relansare economică a Uniunii Europene

Pe 26 noiembrie 2008, Comisia Europeană a prezentat Planul de Relansare Economică (PRE) al ţărilor membre UE, în valoare de 200 de miliarde de dolari, care vizează acordarea de avansuri din fondurile structurale, scutiri de taxe, garanţii ce pot fi acordate şi ajutoare de stat. PRE urmăreşte nu doar măsuri imediate, pentru ieşirea statelor membre ale Uniunii din criza economică actuală, ci şi măsuri de dezvoltare ulterioară a acestora. Sunt propuse astfel măsuri de economisire a energiei, folosirea pe scară largă a energiilor regenerabile, activităţi de impuls fiscal pentru realizarea primelor două măsuri, precum scutirea de TVA a produselor şi serviciilor „verzi" din domeniul construcţiilor sau reducerea TVA pentru servicii care implică „munca intensivă"; beneficiarii sunt micile firme de reparaţii – de la reparaţii de pantofi şi haine, la reparaţii de electrocasnice, frizeriile şi saloanele de coafură –, dar şi

firmele care oferă servicii de menaj sau de asistență: îngrijirea copiilor, bătrânilor sau a persoanelor cu dizabilități; totul pentru ca cei rămaşi fără un loc de muncă să se recalifice, să îşi găsească alt loc de muncă, iar patronii să fie impulsionați să îi angajeze. Referitor la măsurile de economisire a energiei, Comisia Europeană a anunțat subvenții directe sau indirecte pentru achiziționarea unor autoturisme mai prietenoase cu mediul sau pentru stimularea unor construcții mai eficiente din punct de vedere energetic.

Comisia a anunțat că va ajuta statele membre să realizeze proiecte mari de infrastructură, care să fie implementate cu fonduri structurale, acordând avansuri mai repede şi în sume mai mari. Şi aici a fost propusă o măsură de impuls fiscal, şi anume reducerea CAS-ului plătit de angajatorii care oferă locuri de muncă muncitorilor necalificați sau o sumă de bani pentru programe de recalificare profesională. Statele membre vor trebui să întocmească programe operaționale care să pună accent pe lucrătorii necalificați sau pe categoriile cele mai vulnerabile ale populației.

Mediul de afaceri este marele câştigător al Planului de Relansare Economică. Totul este ca firmele şi companiile să propună proiecte, la fel ca şi autoritățile publice. Banca Europeană de Investiții şi-a suplimentat pachetul financiar destinat împrumuturilor acordate IMM-urilor de la 10 miliarde de euro la 15 miliarde de euro anual, deci 30 de miliarde pentru perioada de 6 ani acoperită de PRE. Comisia Europeană a anunțat, de asemenea, alocarea a 1,5 miliarde de euro pentru retehnologizarea micilor companii europene şi transformarea lor în „firme verzi"; înființarea unei astfel de firme sa va face în maxim 3 zile, cu costuri zero. Scopul generic al PRE este atragerea investițiilor, care să conducă la păstrarea sau crearea de locuri de muncă, precum şi acordarea unor reduceri de impozite, care să atragă creşterea consumului public şi individual.

Pârghia ajutoarelor de stat

Un raport al Comisiei Europene din noiembrie 2008 subliniază că statele membre folosesc din ce în ce mai mult posibilitățile oferite de normele UE privind ajutorul de stat, revizuite, pentru o mai bună direcționare a acestuia. În 2007, statele membre ale UE au alocat, în medie, 80% din ajutoarele stabilite pentru diverse obiective, comparativ cu aproximativ 50% la mijlocul anilor '90, majorând totodată fondurile destinate cercetării şi dezvoltării şi ajutorului de stat pentru mediu.

Confruntându-se cu actuala criză financiară şi economică, acţiunea coordonată a statelor membre ale UE şi a Comisiei a asigurat mobilizarea rapidă a mecanismelor de sprijinire a sectorului financiar, în conformitate cu normele UE privind ajutorul de stat. Comisarul european pentru concurenţă, Neelie Kroes, nota în acest sens: „Apreciez foarte mult eforturile statelor membre în vederea unei mai bune direcţionări a ajutorului acordat. Comparativ cu anii '90, când 50% din ajutor era destinat obiectivelor orizontale, valoarea actuală de 80% indică o evoluţie pozitivă. În situaţia unui declin economic, acordarea de ajutoare bine direcţionate devine şi mai importantă."

În ultimii 25 de ani, nivelul total al ajutoarelor de stat acordate de ţările membre ale UE a scăzut de la peste 2% din PIB în anii 1980 la aproximativ 0,5% în 2007. Subliniind, în acelaşi timp, continuarea tendinţei statelor membre de a-şi concentra ajutoarele pe obiectivele orizontale, tabloul de bord indică totuşi faptul că, în urma crizei financiare recente, ponderea ajutorului de salvare şi restructurare a cunoscut o creştere semnificativă pentru unele ţări membre ale UE în 2008. Acţiunea coordonată a statelor membre şi a Comisiei a permis punerea în aplicare rapid a unor mecanisme de sprijin adecvat pentru a răspunde provocării crizei financiare şi economice, în conformitate cu normele UE privind ajutorul de stat. Situaţia excepţională a pieţelor şi numărul mare de notificări primite constituie o provocare semnificativă pentru Comisie, care trebuie să rezolve aceste cazuri rapid, asigurându-se totodată că măsurile sunt proporţionate şi nu fac discriminări între companii. Ca urmare a bunei cooperări cu statele membre, precum şi a instituirii rapide a unei proceduri unitare de ieşire din criză, Comisia a reuşit să răspundă la notificări şi să adopte decizii în timp record, uneori chiar şi în termen de 24 de ore.

Ca urmare a reformelor lansate prin intermediul Planului de acţiune din 2005 privind ajutoarele de stat, din ce în ce mai multe măsuri de ajutor sunt acum exceptate de la controlul *ex ante* al Comisiei, fie prin regulamentul de *minimis*, fie prin Regulamentul General de Exceptare pe Categorii (General Block Exemption Regulation – GBER). Aceasta permite Comisiei să se concentreze asupra celor mai grave cazuri de denaturare a concurenţei. Deja în 2007, înainte de GBER, măsurile de ajutor exceptate pe categorii reprezentau 65% din numărul total al măsurilor, comparativ cu 40% în 2002, desi acest lucru nu este încă reflectat la fel în ceea ce priveşte cheltuielile: 13% din totalul ajutoarelor au fost acordate prin

exceptare pe categorii în 2007 (comparativ cu doar 6%, în 2006). GBER face acum mai uşoară acordarea de către statele membre a tipului adecvat de ajutor şi facilitarea de către acestea a accesului la finanţare, în special pentru IMM-uri, permiţând astfel o abordare şi mai eficientă a crizei financiare şi economice actuale.

Tabloul de bord indică, de asemenea, progresele realizate cu privire la recuperarea ajutoarelor ilegale şi incompatibile. La sfârşitul lunii iunie 2008, existau 47 de decizii de recuperare în curs de executare, comparativ cu 93 la sfârşitul anului 2004. Mai mult decât atât, 7,1 miliarde de euro au fost recuperate efectiv, precum şi 2,4 miliarde de euro sub formă de dobânzi. Acest lucru înseamnă că aproape 90% din valoarea totală a ajutoarelor ilegale şi incompatibile a fost rambursat în mod efectiv de către beneficiarii acestora până la sfârşitul lunii iunie 2008, comparativ cu numai 25% la sfârşitul anului 2004. Comisia consideră că asigurarea aplicării legislaţiei în materie de ajutor de stat de către instanţele naţionale este importantă pentru sistemul general de control al ajutoarelor de stat.

Acceptarea deficitului bugetar de 3%

La începutul lunii decembrie 2008, comisarul european pentru afaceri monetare, Joaquin Almunia, a indicat într-o conferinţă de presă care sunt limitele acceptate de Comisia Europeană pentru deficitul bugetar al ţărilor membre în 2009: câteva zecimale peste 3%, timp de un an, în condiţii de reducere severă a creşterii economice. „Nu voi da răspuns particular pentru o ţară, pentru că trebuie analizate economiile fiecărui stat membru, fiindcă fiecare se află într-o situaţie diferită", a spus el. Comisarul a subliniat că „toate deficitele peste 3% sunt excesive dacă nu îndeplinesc următoarele trei condiţii: economia ţării respective suferă o scădere dramatică; deviaţia este temporară, un an, nu mai mult; deficitul rămâne aproape de 3%, ceea ce înseamnă câteva zecimale în plus sau în minus.

Întrebat dacă deficitul poate ajunge la 4%, acesta a subliniat că aşteaptă ca statele membre să trimită planurile de convergenţă (pentru statele din afara zonei euro) sau stabilitate (pentru zona euro), în care acestea să detalieze pachetele fiscale, facilităţile care vor fi acordate şi cheltuielile de la buget.

Opinii... opinii...

„Revenirea la un nivel de dezvoltare economic normal nu depinde nici de câte zboruri transatlantice face Sarkozy şi nici de *summit*-uri G20. Tratarea crizei se face ca şi în cazul gripei. Dacă mergi la doctor îți trece într-o săptămână, dacă nu faci nimic trece în şapte zile."

(Vaclav Havel, preşedintele Cehiei)

„Regiunea noastră ar putea deveni o victimă colaterală a acestei crize, din cauza volatilității imense de pe piețele financiare, atacurilor speculative asupra monedelor noastre naționale, retragerilor de capital şi recesiunii tot mai adânci. În lumina acestor realități, consider că, printre alte măsuri, ar trebui interzisă pe piețele noastre vânzarea de monedă în scop speculativ (*short-selling*), chiar şi pe timp limitat, când lucrurile scapă de sub control – ceea ce americanii şi britanicii au făcut recent, prin interzicerea vânzării de acțiuni ale marilor bănci în scop speculativ, este grăitor în acest sens."

(Daniel Dăianu, membru corespondent al Academiei Române)

Consiliul Ecofin, format din miniştrii de finanțe ai țărilor membre ale UE, desfăşurat pe 4 noiembrie 2008, a adoptat un document de 10 pagini, având ca scop reformarea sistemului financiar internațional, creionat de preşedinția franceză a UE. Un Consiliu European extraordinar a fost convocat pe 7 noiembrie 2008 de către preşedintele francez Nicolas Sarkozy, pentru pregătirea poziției europene la reuniunea G20 de la Washington din 15 noiembrie 2008.

Instituțiile vizate de această reformă sunt Fondul Monetar Internațional şi Banca Mondială. Deşi la Bruxelles s-a tras şi un alt semnal de alarmă, nu au mai apărut, aşa cum s-a spus, şi alte focare de criză la nivel mondial, după SUA şi UE, care să genereze riscul unei crize economice globale. Este foarte clar că opțiunea UE este reformarea sistemului financiar, în timp ce SUA, liderul economiei mondiale, doreşte întărirea acestuia. Tot ce este clar este faptul că sistemul actual financiar, stabilit la Bretton Woods[1], în 1944, necesită unele „corecții" de fond. FMI urmează să îşi îmbunătățească guvernanța şi capacitatea financiară, dar nu s-a precizat încă în ce mod. Este uluitoare însă reacția principalelor state industrializate ale lumii, care, la finele lui 2008, au aplicat la unison un intervenționism statal masiv în sectorul financiar-bancar pentru a-l corecta.

[1] Sistemul de la Bretton Woods stabileşte regulile relațiilor valutare şi comerciale între statele lumii şi este primul exemplu de ordine monetară total negociată, menită să guverneze relațiile monetare între națiunile-stat independente.

CRIZA CREDITELOR SUBPRIME

Emilian M. Dobrescu
Jianu Daniel Mureşan*

Creditele *subprime* sunt credite ipotecare cu risc ridicat. Criza din Statele Unite a adus în centrul atenției împrumuturile bancare pentru achiziționarea de locuințe. Considerate de unii experți motorul economiei de piață capitaliste, creditele imobiliare au ajuns să pună în dificultate însăşi economia capitalistă.

OCDE estimează

Organizația pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OCDE) estima la începutul lunii iunie 2008 că pierderile provocate de criza creditelor ipotecare de tip *subprime* s-ar putea situa între 350 şi 420 de miliarde de dolari, pornind de la ipoteza unui grad de recuperare a creditelor cu probleme de 40 până la 50%. Directorul general adjunct al OCDE, Adrian Blundell-Wignall, a apreciat că băncile comerciale americane ar putea înregistra pierderi directe de aproximativ 60 de miliarde de dolari, iar alte 27 de miliarde de dolari ar putea fi înregistrate de băncile de investiții. „Ar putea dura cel puțin 6 luni, cu rate maxime la dobânzi şi eliminarea dividendelor şi, posibil, un an pentru a recupera pierderile", a mai apreciat Adrian Blundell-Wignall, adăugând că injecțiile de capital din partea instituțiilor private sau a FSI sunt de mare ajutor.

Celelalte estimări ale pierderilor provocate de criza *subprime* avute în vedere de OCDE variază între 300 şi 400 de miliarde de dolari, însă există şi estimări care merg până la 1.000 de miliarde de doalri. În luna

* Jianu Daniel Mureşan este lector univ. dr. la Facultatea de Ştiințe Economice, Universitatea de Petrol-Gaze, Ploieşti.

aprilie 2008, FMI a avertizat că băncile riscă să se confrunte cu pierderi potențiale de aproximativ 1.000 de miliarde de dolari, provocare de turbulențele de pe piața creditului. Potrivit experților OCDE, pierderi de 300 până la 1.000 de miliarde de dolari sunt echivalente cu 0,6 până la 2% din activele băncilor din întreaga lume; apreciem că propunând raportarea acestor pierderi la mărimea întregului sistem bancar mondial, OCDE greşeşte foarte mult pentru că recenta criză a creditelor *subprime* nu a cuprins şi nu va cuprinde întreaga planetă. Acest lucru nu este posibil şi ar fi fatal economiilor respective.

Opiniile specialiştilor

„Aceasta nu este o criză normală. Este sfârşitul unei ere."

(George Soros)

„Criza se datorează faptului că Banca Rezervelor Federale a SUA a ținut dobânda cheie prea jos o perioadă prea lungă de timp, la începutul acestui deceniu. Acest fapt a încurajat *boom*-ul şi *bubble*-ul imobiliar, ceea ce a creat impresia în rândul unei largi categorii de participanți la piață că prețurile caselor nu vor face decât să crească şi nu vor scădea niciodată. În consecință s-au încurajat creditul şi îndatorarea ipotecară speculativă, la al cărui colaps asistăm în prezent."

(Lawrence J. White, consilier economic al preşedinților
Ronald Reagan şi Jimmy Carter)

„Explozia instrumentelor derivate a întărit legăturile transnaționale şi a făcut mai uşor de imaginat o criză la nivel mondial. Statele Unite sunt acum atât de interconectate cu pieţele din străinătate, de la Japonia la Brazilia, încât orice ar face America de una singură e aproape fără niciun rezultat."

(Andrew Ross Sorokin)

„Majoritatea instituțiilor cred că ne aflăm în prezent (august 2008 – n.n.) în cea mai periculoasă perioadă pentru firmele globale de servicii financiare. Poate dacă pieţele rezistă în următoarele şase luni, nivelul pesimismului ar putea începe să scadă..."

(Frank Feenstra, consultant, Greenwich Associates)

Răspunsul european

Comisia Europeană a pregătit un act juridic, care trebuie să fie acceptat mai întâi, înainte de a intra în vigoare, de toate cele 27 de țări membre. Teoretic, durează cam un an până ce directiva respectivă va fi acceptată de către toate statele membre. Până în 2008, pentru creditele ipotecare nu exista o directivă europeană prin care se reglementa calculul dobânzii anuale efective. Majoritatea băncilor calculau ratele dobânzii pentru creditele ipotecare după reglementările creditului de consum.

Pe fondul crizei creditelor din SUA, Comisia Europeană a introdus aceste reglementări obligatorii la acordarea de credite ipotecare pentru a se asigura că acest gen de împrumuturi sunt oferite în mod transparent. Această măsură va produce efecte asupra unei piețe cu împrumuturi în valoare de 5.800 de miliarde de euro, egal cu jumătate din PIB-ul celor 27 de țări comunitare. Reprezentanții Comisiei Europene au subliniat că introducerea unei directive este cel mai eficient mod de a rezolva probleme precum informațiile precontractuale, rata anuală a dobânzii sau plata în avans a împrumuturilor. Pentru a intra în vigoare însă, propunerea Comisiei Europene trebuie să fie aprobată de toate țările membre şi de Parlamentul European, fapt care va dura destul de mult, timp suficient ca UE să fie şi ea cuprinsă pe deplin de valul american al creditelor ipotecare.

Răspunsul românesc

De la mijlocul lunii august 2004 a început să funcționeze Biroul de Credite, la care sunt raportate toate împrumuturile contractate de persoane fizice, care au înregistrat restanțe la rambursare. Pe altă parte, de la 1 septembrie 2004, băncile comerciale pot afla instantaneu, de la Centrala Riscurilor Bancare (CRB) a BNR numele românilor care nu şi-au plătit la timp creditele luate de la alte instituții bancare. Statistica referitoare la cetățenii rău platnici este păstrată timp de cinci ani, ceea ce înseamnă că accesul acestora la noi credite poate fi blocat de bănci în toată această perioadă. Toate instituțiile bancare raportează, începând cu data de 1 septembrie 2004, la CRB a BNR, restanțele de peste 30 de zile înregistrate la rambursarea creditelor cu valori mai mici de 200 de milioane de lei vechi acordate persoanelor fizice. Băncile raportau până la această dată la CRB împrumuturile cu valori de peste 200 de milioane lei vechi – echivalentul a 5.000 de euro, chiar dacă acestea nu erau restante. Creditul neguvernamental atinge peste 160% din PIB în statele membre

UE şi cca 50% din PIB în statele recent aderate la UE. În România, creditele neguvernamentale au ajuns la 16% din PIB la finalul lui 2003. În prezent, ele au o valoare cel puțin dublă, dacă băncile ar raporta şi pierderile pe care le-au înregistrat în acest sector.

Biroul de Credit are înregistrate două milioane de persoane, dintr-un total de 4,8 milioane de clienți ai băncilor aflați în evidență, care au avut în ultimii ani cel puțin o restanță la un împrumut. Pentru a fi înregistrat cu restanță la Biroul de Credit clientul trebuie să fi întârziat cu plata ratei lunare cel puțin 30 de zile. Sistemul Biroului de Credit a emis până la jumătatea anului 2008 peste 18 milioane de rapoarte de credit, referitoare la clienții cu restanțe.

Abia la sfârşitul lui 2008, Biroul de Credit va introduce un sistem de scoring pentru clienții băncilor aflați în evidența sa, care este mai mult decât scoringul acordat de fiecare bancă în parte, deoarece oferă informații şi despre comportamentul clienților care au credite de la mai multe bănci. Sistemul de scoring va ataşa fiecărei persoane din baza de date un calificativ, ajutând instituțiile de credit să decidă dacă să acorde sau nu un nou împrumut respectivului solicitant.

În prezent, Biroul de Credit primeşte informații de risc furnizate de 28 de bănci, a căror cotă de piață pe segmentul împrumuturilor pentru populație însumează 98,5%. Dintre acestea, 23 de bănci, cu o cotă pe *retail banking* de 92%, transmit şi primesc informații de natură pozitivă. Informațiile pozitive reprezintă date despre clienți aflați în evidența băncilor, indiferent dacă au sau nu restanțe la credite, în timp ce informațiile negative privesc clienții cu restanțe la împrumuturi. De asemenea, Biroul de Credit primeşte informații de la opt societăți de credit de consum, din care patru transmit şi informații pozitive, precum şi de la două firme de leasing care, de asemenea, transmit şi informații pozitive. Numărul conturilor deținute de persoanele recenzate de Biroul de Credit este de 8,3 milioane.

„Sectorul bancar umbră trebuie reglementat, întrucât sunt voci care spun că originile actualei crize internaționale sunt în acest sector bancar. Se discută foarte mult, însă nu s-a acordat atenție riscurilor sistemului. Acesta s-a dezvoltat în special prin inovații financiare, multe dintre ele foarte riscante. Se impun deci noi reglementări care trebuie să fie avute în vedere de miniştrii de Economie şi Finanțe din țările Uniunii Europene, pentru că UE nu este scutită de riscul unor crize generate de cea din Statele Unite. Propunerile mele pentru contracararea crizelor financiare

internaționale vizează o riguroasă reglementare a piețelor financiare, inclusiv acoperirea zonelor unde există deficit de reglementare, adoptarea unor politici economice mai consistente, precum şi îmbunătățirea managementului de risc. O etică în afaceri, însoțită de transparență şi responsabilitate, ar putea contribui, de asemenea, la înfruntarea acestor crize.

Pentru a răspunde la această criză, trebuie în primul rând să fim atenți la semnalele sau avertizările transmise de crizele precedente, întrucât numeroase recomandări au fost făcute în ultimii ani, însă măsurile decisive au fost limitate. De asemenea, trebuie să se realizeze o distincție între piețele deschise şi cele reglementate. Se face o mare confuzie între piețe libere şi piețe de reglementare. O piață liberă nu este piață de reglementare. Acum asistăm, de fapt, la un eşec al piețelor de reglementare. Crizele sunt provocate de dezechilibre macroeconomice şi îşi au rădăcinile în dezechilibre structurale, iar rădăcinile crizei actuale pot fi identificate atât macro, cât şi micro, iar la o analiză atentă pot fi identificați factori structurali (o creştere dramatică a rolului piețelor de capital în procesul de intermediere, o tot mai mare utilizare a instrumentelor financiare care au dus riscurile dincolo de granițele naționale, dar care au redus transparența, creşterea opacității piețelor financiare, au accentuat riscurile de sistem, presiunea globalizării şi dezvoltarea operațiunilor transfrontaliere)."

(Daniel Dăianu, *Declarația zilei*, în *Economistul*, 13 mai 2008, p. 2)

Perdanții

În noiembrie 2007, Mike Mayo, analist la Deutsche Bank Securities, a estimat că pierderile din scăderea de valoare a ipotecilor secundare ar putea ajunge la 400 de miliarde de dolari. George Soros a avansat o cifră totală şi mai mare – 500 de miliarde de dolari. Realitatea parțială este că, până la începutul lunii august 2008, „instituțiile financiare au raportat pierderi şi operațiuni de *writedown* (reducere a valorii contabile a activelor) de peste 492 de miliarde de dolari (327 de miliarde de euro), de la prăbuşirea pieței ipotecare *subprime* în august 2007"[1]. Terrence Checki, vicepreşedintele Rezervelor Federale ale SUA a declarat că multe din băncile importante pe plan mondial au înregistrat pierderi de peste 500 de miliarde de dolari de când s-a extins criza *subprime*, iar valoarea

[1] Roşca, Cristina (2008) – *J.P. Morgan a pierdut 1,5 miliarde dolari SUA din iulie*, în *Ziarul Financiar*, 13 august 2008, p. 8.

activelor instituțiilor bancare s-a erodat. Thomas Hoenig, un alt expert în probleme monetare, a arătat că suma pierderilor cuprinse în reducerile activelor băncilor şi altor instituții financiare de la începutul anului 2007 este de 514 miliarde de dolari. Câțiva dintre marii perdanți ai actualei mari turbulențe internaționale sunt prezentați în continuare, în ordine alfabetică.

Citigroup. În mai 2008, Citi a anunțat că ia în calcul închiderea fondului de *hedging* Old Lane, achiziționat în 2007 de directorul său executiv, Vikram Pandit, cu 600 de milioane de dolari (cca 387 de milioane de euro), dar cu active de 4,5 miliarde de dolari; Pandit a obținut personal cel puțin 165 de milioane de dolari (106 milioane de euro) din tranzacție. În primul trimestru 2008, banca a redus valoarea Old Lane cu 202 milioane de dolari pentru a reflecta retragerea investitorilor din cadrul fondului şi a renunțat la „injecția" de aproximativ 2 miliarde de dolari pentru a stimula capitalul fondului.

Credit Suisse. Credit Suisse este a doua bancă elvețiană cu ramificații internaționale, după Union des Bancs Suisses (UBS). La începutul anului 2008, Credit Suisse a anunțat deprecierea activelor pe fondul crizei *subprime* cu 14 miliarde de dolari.

Pierderi cauzate băncilor sau altor companii de criza subprime

(în ordinea mărimii pierderilor)

Nr. crt.	Numele băncii (țara)	Cifra pierderilor la 01.05.2008	Observații
1.	UBS (Elveția)	43 miliarde USD	Reprezintă valoarea pe care au pierdut-o activele băncii în intervalul august 2007 - august 2008
2.	Bear Stearns (SUA)	30 miliarde USD	Rezerva Federală Americană a furnizat către JP Morgan 30 de miliarde USD pentru achiziționarea titlurilor Bear Stearns aflate în dificultate. În felul acesta a fost salvată şi JP Morgan (vezi poz. 4 de mai jos)
3.	Northern Rock (Marea Britanie)	25 miliarde GBP	Banca a fost salvată printr-o „naționalizare temporară"

4.	JP Morgan Chase (SUA)	16,3 miliarde USD	Reprezintă creditele nevândute, cu risc ridicat, la 30 iunie 2008, fără a lua în calcul ipotecile comerciale, în valoare de 11,6 miliarde USD
5.	Credit Suisse (Elveția)	14 miliarde USD	Banii au fost trecuți pe „pierderi calculate"
6.	AIG (SUA)	7,81 miliarde USD	Se încearcă vânzarea unor acțiuni şi titluri de valoare cu venit fix
7.	Morgan Stanley (SUA)	3,7 miliarde USD	Banii au fost trecuți pe „pierderi calculate"
8.	Citigroup (SUA)	4,3 miliarde USD	Banii au fost trecuți pe „pierderi calculate"

Fannie Mae şi **Freddie Mac.** Ajutorul propus de Administrația Bush pentru primele două mari companii ipotecare americane, Fannie Mae şi Freddie Mac îi costă pe contribuabilii americani cca 25 de miliarde de dolari. Cele două companii au fost create de guvern pentru a rezolva problemele legate de locuințe în timpul „marii depresiuni" din anii '30 şi operează ca entități autonome ale guvernului, dar cu sprijinul său la garanții. În 2007, cele două companii dețineau circa jumătate din cele 12 mii de miliarde de dolari credite pentru locuințe acordate americanilor.

JP Morgan Chase. În raportul trimis de bancă în iulie 2008 autorităților americane de reglementare a piețelor de capital se spune că „banca se aşteaptă ca economia mondială să îşi continue evoluția slabă, ca piețele de capital să rămână sub presiune şi ca prețurile proprietăților imobiliare să îşi continue prăbuşirea".

Northern Rock. Problemele acestei bănci britanice cu capital privat au început în septembrie 2007, generate de criza de lichidități şi de retragerile masive de depozite ale deponenților. Panica s-a diminuat în momentul în care ministrul britanic de finanțe, Alistair Darling, în înțelegere cu primul ministru Gordon Brown, a anunțat „naționalizarea temporară"[1] a băncii, până la modificarea condițiilor de pe piață şi suspendarea de la tranzacționare a acțiunilor băncii.

Banca Angliei (BoE) a decis să îşi exercite rolul de creditor de ultimă instanță şi a pus la dispoziția băncii Northern Rock fondurile necesare

[1] Aceasta este prima naționalizare majoră ce are loc în Marea Britanie, după anii '70, realizată pe baza unui act normativ aprobat de guvernul britanic.

pentru finanțarea operațiunilor, în condițiile în care nicio altă bancă nu a mai dorit să împrumute bani acestei instituții.

Morgan Stanley. Co-preşedintele Morgan Stanley, Zoe Cruz, care coordona tranzacțiile şi operațiunile cu grad ridicat de risc ale băncii, s-a retras din funcție în luna mai 2008, în urma unor pierderi record de 3,7 miliarde de dolari rezultate din plasamentele în instrumente financiare care au la bază credite ipotecare. Morgan Stanley i-a şocat pe investitori în decembrie 2007 când, la pierderile deja anunțate, a mai adăugat o scădere a valorii contabile de încă 5,7 miliarde de dolari.

Zoe Cruz, în vârstă de 52 de ani, a lucrat la Morgan Stanley mai bine de 25 de ani. Astfel, ea va fi înlocuită de şeful operațiunilor din Europa şi Orientul Mijlociu, Walid Chammah, precum şi de şeful operațiunilor de *retail* James Gorman, numiți co-preşedinți de către directorul general al grupului, John Mack. Zoe Cruz, co-preşedintele şi candidatul cu cele mai multe şanse la funcția de CEO a Morgan Stanley, a doua cea mai mare bancă de investiții americană, a trebuit să părăsească acest grup financiar datorită pierderilor înregistrate sub conducerea sa.

UBS. Pe 6 mai 2008, UBS, prima bancă elvețiană după totalul activelor, a anunțat că scoate la vânzare active în valoare de 15 miliarde de dolari (9,6 miliarde de euro), din sectorul imobiliar din Statele Unite ale Americii, fapt cauzat de cea mai mare criză pe care a cunoscut-o această bancă în cei zece ani de istorie a sa. Aceste active au fost transferate grupului american de gestiune financiară Blackrock, reuşind astfel să reducă semnificativ expunerea sa în sectorul ipotecilor cu grad ridicat de risc din SUA.

Operațiunea a reprezentat o etapă fundamentală în procesul de reducere a riscului pentru această categorie de active.

Dialectica şi alchimia contrariilor

Țările în curs de dezvoltare, inclusiv cele mai sărace dintre acestea, au beneficiat de pe urma cererii tot mai mari de mărfuri. Tendința pozitivă a comerțului după 2003 a permis acestor țări să îşi întărească balanțele fiscale şi de plăți externe şi să înregistreze investiții tot mai mari, ceea ce nu s-a mai întâmplat la începutul altor crize financiare globale.

China şi India stabilesc ritmul de creştere al lumii în curs de dezvoltare şi datorită ritmului înalt de investiții din aceste țări este foarte probabil ca situația să fie aceeaşi şi în anii următori. Principalul risc legat de aceste două mari puteri îl constituie apariția unei recesiuni puternice în Statele

Unite ale Americii, care ar afecta serios exporturilor celor două țări către SUA.

La inaugurarea pe 7 iunie 2008 a Forumul Economic Internațional de la Sankt Petersburg, preşedintele rus Dmitri Medvedev a acuzat SUA pentru „politica lor financiară agresivă", învinuindu-i pe americani pentru sărăcirea majorității locuitorilor planetei. Concluzia liderului de la Kremlin a fost aceea că Statele Unite se află la originea crizei financiare mondiale şi că trebuie recunoscut rolul sporit jucat de Rusia în economia mondială. Medvedev a invocat „egoismul economic" care, susține el, s-ar afla la originea crizei financiare mondiale, accentuând ideea unei creşteri a puterii economice a Rusiei, care ar putea fi parte a soluției. „Faptul că rolul SUA în sistemul economic mondial nu corespunde cu capacitățile sale reale este unul din motivele principale ale crizei actuale", a spus Medvedev, propunând organizarea, în 2008, în Rusia a unei conferințe internaționale consacrate problemelor financiare mondiale. Liderul de la Kremlin a atacat hegemonia americană, vorbind despre „iluzia unei țări, chiar şi cea mai puternică din lume, care crede că poate juca rolul unui guvern global". Liderul rus a apreciat că Statele Unite nu vor putea rezolva singure actuala criză financiară: „Eşecul marilor companii financiare din lume în a evalua în mod corect riscurile, cumulat cu politicile financiare agresive ale celei mai mari economii a lumii, au provocat pierderi pentru marile corporații, dar şi pentru majoritatea persoanelor de pe planetă, care au devenit mai sărace", a spus Medvedev, pledând pentru o cooperare constructivă în vederea depăşirii crizei alimentare.

CRIZELE CARE NE TREBUIE

Emilian M. Dobrescu

De când omenirea cunoaşte efectele revoluției industriale s-a dezvoltat şi preeminența crizelor – economice, financiare sau monetare. Numai că oamenii uită repede şi aplică puțin din ceea ce au învățat, de multe ori în cursul aceleiaşi generații. Primele crize economice ale secolului al XVII-lea au fost cele din 1630, a bulbilor de lalea olandeză şi 1721, a falimentului companiei South Sea, criză în care chiar celebrul savant Sir Isaac Newton şi-a pierdut economiile de-o viață. Apoi, secolele al XVIII-lea, al XIX-lea şi XX au fost „măcinate", zguduite de mai multe crize financiare şi economice, din care oamenii nu au învățat prea multe pentru a nu mai fi afectați azi de o nouă criză potențială aflată la orizont. Azi, oamenii obişnuiți şi specialiştii au acelaşi comportament, marcat de prezența unor excese, care dau „sarea şi piperul" fiecărei crize. Pe „sinteza" fiecărei crize stă scris la vedere: ani de exces speculativ, inovație financiară scăpată de sub control, supraevaluări masive ale creditelor, marcate de *auri sacra fames*. Să le analizăm în continuare pe rând.

1791-1792

Guvernul federal american îşi asumă obligațiile financiare ale unor state, precum Massachussetts sau California de Sud, care acumulaseră datorii în urma Războiului de Independență. Preluarea acestor obligații prin care datoria federală s-a majorat cu 10 milioane de dolari, ajungând la 65 de milioane de dolari, s-a dovedit o oportunitate pentru speculatorii financiari, printre care se afla şi William Duer, om de afaceri din New York extrem de influent. În încercarea de a influența prăbuşirea acțiunilor Bank of New York, pentru a le prelua apoi pe nimic, acesta a înființat o bancă paralelă. Prețul acțiunilor a explodat în decembrie-ianuarie, pentru a se reduce cu 25% în aprilie 1792.

Pentru prima oară în istoria bancară, secretarul Trezoreriei Americane din acel moment, Alexander Hamilton, fondatorul Bank of New York, a contractat credite de la bănci, cu ajutorul cărora Trezoreria a cumpărat obligațiuni, ridicând astfel prețul acestora; concomitent a sugerat băncilor să accepte obligațiunile drept garanții pentru împrumuturile acordate firmelor de brokeraj. Sistemul bancar american s-a stabilizat în aprilie 1792 şi nicio bancă americană nu a mai dat faliment până în 1809. Exact acelaşi lucru a făcut Henry Paulson în septembrie 2008, dar în condițiile de acum.

Opinii… opinii…

„Pot să calculez mişcarea corpurilor cereşti, dar nu şi nebunia oamenilor."

(Sir Isaac Newton, 1721, după prăbuşirea The South Sea Company)

„Au existat crize financiare în aproape toate perioadele."

(Alan Blinder, analist la Princeton University)

„Am eşuat cu toții în a înțelege cât de mult s-a schimbat sistemul. Harvard Business School trebuie să fie parte a soluției."

(Jay Light, decanul Harvad Business School – HBS)

„Este nevoie de o nouă abordare în ceea ce priveşte afacerile. America a împrumutat bani de la China pentru a cumpăra petrol din Orientul Mijlociu şi pentru a-l consuma pe post de carburant. Acest model «împrumută, cumpără, consumă» trebuie să se schimbe."

(John Doerr, membru al promoției MBA a HBS din 1976)

„Dacă doriți o lege informală respectată de orice guvernare, aceasta nu poate fi decât aceea că într-o situație care implică riscul unui colaps financiar, guvernele intervin. Şi asta indiferent de tipul de guvernământ, ideologie, țară sau perioadă de timp."

(Alex J. Pollock, American Enterprise Institute)

„*Bubble*-ul financiar explodează. Piața de creditare îngheață, iar deponenții îşi pierd încrederea, declanşând panica. În astfel de cazuri intervine statul pentru că nimeni altcineva nu este dispus să o facă."

(Ciprian Botea, *Intervenția pe piața financiară în momente de criză, o tradiție cât istoria Statelor Unite*, în *Ziarul Financiar*, 30 septembrie 2008, p. 10)

1819

A doua mare criză financiară americană… Guvernul american propune o lege prin care întârzie adoptarea procedurilor de prescriere a ipotecilor.

1841

Un nou val de volatilitate pe piața SUA aduce prăbușirea prețului proprietăților, care sunt vândute de către proprietari; statele din componența SUA care depind de impozitele pe proprietate nu mai pot susține bugetele locale şi, de aici, nici ratele către creditori. Planul de salvare elaborat de guvernul federal este însă respins de către Congres. În această situație, unele state au majorat impozitele pe proprietate, iar altele au renegociat acordurile cu creditorii, cedându-le o parte din activele pe care le dețineau.

1873

Prima criză mondială începe în Austria şi Germania. Cauza: *boom*-ul de creditare în America Latină, fenomen alimentat din Anglia, precum şi creşterea speculativă a pieței imobiliare din Germania şi Austria, acesta din urma încheindu-se cu prăbuşirea pieței financiare din Viena în luna mai, urmată de cele din Zürich şi Amsterdam. În SUA, panica bancară s-a declanşat după o cădere puternică a acțiunilor la Bursa din New York şi falimentul principalului finanțist al acesteia, Jay Cook, preşedintele căilor ferate.

1907

Încercarea de a sprijini piața bursieră pentru achiziționarea de acțiuni din partea mai multor companii financiare eşuează. Încrederea consumatorilor se „evaporă". Trezoreria americană injectează, dar fără folos, milioane de dolari în sistemul bancar.

Salvatorul națiunii avea să fie miliardarul J. Pierpont Morgan. În momentul în care panica a lovit, acesta se afla la o conferință în statul Virginia; se întoarce rapid la New York, convocând o reuniune a bancherilor chiar la el acasă, unde se decide crearea unui fond federal de rezervă, care să poată fi folosit de către băncile care se confruntau cu retrageri masive de numerar. După ce deponenții au înțeles că îşi vor primi banii oricând doresc, panica a încetat ca prin farmec. În 1913, Congresul

SUA a decis transformarea acestui fond de rezervă în Rezerva (Banca) Federală a SUA (Fed).

1914

Izbucneşte criza financiară internaţională, generată de izbucnirea primei conflagraţii mondiale. Cauza – vânzarea în masă a titlurilor emitenţilor străini de către guvernele SUA, Marii Britanii, Franţei şi Germaniei pentru finanţarea operaţiunilor militare. Spre deosebire de altele, această criză nu s-a răspândit din centru spre periferie, ea începând practic concomitent în mai multe ţări după ce părţile beligerante au trecut la lichidarea activelor străine. Consecinţa principală a fost prăbuşirea tuturor pieţelor monetare şi de mărfuri.

Fabula lui Meyer Mishkin

În 1929, Meyer Mishkin deţinea un magazin în New York, care comercializa cămăşi de mătase pentru muncitori. Când piaţa de acţiuni s-a prăbuşit, în octombrie, acesta i-a spus fiului său student că aşa le trebuie ticăloşilor de bogaţi.

Un an mai târziu, când problemele de pe Wall Street au început să afecteze întreaga economie şi magazinul lui Mishkin a dat faliment. Fiul lui Mishkin a trebuit să muncească pentru a-şi întreţine familia, iar tatăl său nu a mai avut o slujbă constantă.

Morala acestei povestioare vă rugăm să o trageţi singuri.

(apud Apostoiu, Cătălina (2008) – *Ce lecţii din crizele precedente trebuie aplicate în actualul context*, în *Ziarul Financiar*, 6 octombrie 2008, p. 24)

1929-1933

Criza se declanşează pe 24 octombrie 1929, supranumită şi „joia neagră": Bursa din New York înregistrează o puternică prăbuşire a acţiunilor. Titlurile listate pierd 60-70% din valoare şi se reduce considerabil activitatea industrială. Până la sfârşitul lunii, posesorii de acţiuni ai marilor companii americane pierd peste 15 miliarde de dolari, iar până la încheierea anului cifra ajunge la 40 de miliarde.

La începutul anilor '30, în ciuda a tot ceea ce se întâmplase pe Wall Street cu două luni înainte, economia americană nu se prăbuşise încă. Cheltuielile consumatorilor şi investiţiile în sectorul afacerilor scăzuseră,

dar nu extrem de mult. La sfârşitul anilor '20 a apărut un sentiment de panică. Atunci, „Depresiunea a devenit Marea Depresiune" (Adam Posen). Până în 1932, consumul şi investiţiile s-au prăbuşit, iar acţiunile listate la bursa din New York au scăzut cu mai mult de 80% din valoarea lor maximă înregistrată înainte de criză.

La patru ani după crahul bursier new yorkez din octombrie 1929, circa 1.000 de americani continuau să îşi piardă zilnic casele. Ca răspuns pentru stingerea crizei, a fost creată Home Owners Loan Corp, o agenţie guvernamentală menită să împiedice noi acţiuni de prescriere a ipotecilor; agenţia achiziţiona creditele neperformante de la bănci, percepând o dobândă foarte scăzută. Astfel, în trei ani, Home Owners a acordat peste un milion de credite cu perioada de rambursare fixă de 15 ani, cu o valoare medie de 3.000 de dolari, unor persoane din care peste jumătate aveau venituri lunare cuprinse între 50 şi 150 de dolari[1].

Redresarea s-a produs abia în 1933. Consecinţe: producţia industrială s-a redus în SUA, pe perioada crizei, cu 46%, în Marea Britanie cu 24%, în Germania cu 41% şi în Franţa cu 32%. Potrivit datelor oficiale, în 1933, în 32 de state dezvoltate numărul şomerilor a atins 30 de milioane de persoane, din care 14 milioane numai în SUA.

1957

Prima criză mondială postbelică a izbucnit spre sfârşitul anului şi a continuat până la mijlocul lui 2008. A cuprins SUA, Marea Britanie, Canada, Belgia, Olanda şi alte state. Producţia industrială a scăzut în aceste ţări cu 4%, iar armata şomerilor a numărat aproape 10 milioane de oameni.

1973

Criza economică izbucnită în SUA a depăşit, prin amploare, durată, profunzime şi forţă de distrugere criza anterioară, apropiindu-se, prin unele caracteristici, de Marea Depresiune. Indicii industriali au căzut în SUA cu 13%, în Japonia cu 20%, în Germania cu 22%, în Marea Britanie cu 10%, în Franţa cu 13%, iar în Italia cu 14%. 1973 a fost, de asemenea, anul primei crize energetice, declanşată cu sprijinul statelor membre OPEC, care au redus volumul de producţie, în încercarea de a ridica preţul aurului

[1] În 1951 agenţia a fost închisă, rămânând fără obiectul muncii, fiindcă 80% dintre debitori îşi plătiseră ratele, unii chiar înainte de termen.

negru pe pieţele mondiale. La 16 octombrie, tarifele au sărit cu 67%, de la 3 la 5 dolari, pentru ca în 1974 să atingă 12 dolari.

1997

Criza asiatică a fost marcată prin cea mai amplă cădere a pieţelor financiare asiatice de după Al Doilea Război Mondial. Detonatorul l-a constituit retragerea investitorilor străini din ţările Asiei de Sud-Est. Motivul – devalorizarea principalelor valute regionale şi o puternică desincronizare a operaţiunilor financiare. Potrivit calculelor economiştilor, criza a redus PIB mondial cu cca 2,0 trilioane (mii de miliarde) de dolari.

1998

Criza rusă a adus una dintre cele mai grele perioade din istoria celei mai mari ţări care a alcătuit defuncta URSS. Cauza crizei – uriaşa datorie de stat, preţurile mici la materii prime şi piramida obligaţiunilor de stat pe termen scurt, care nu au putut fi achitate la termen.

2008-2009

„Omenirea va avea de înfruntat cel mai ridicat nivel de risc economic şi politic din ultimul deceniu", se arăta în raportul Forumului economic mondial de la Davos, desfăşurat între 23-27 ianuarie 2008. Documentul, intitulat Global Risks – 2008 a fost pregătit de World Economic Found în colaborare cu Citigroup, Marsh & McLennan Companies (MMC), Swiss Re, Wharton School Risk Center şi Zurich Financial Services. Riscurile au fost evaluate pe o scară crescătoare de la 1 la 5, pe baza unui sondaj realizat pe un eşantion de peste 1.000 de întreprinzători, politicieni şi oameni de afaceri din întreaga lume. Riscurile au fost împărţite pe grupe: economice, geopolitice, naturale, sociale, tehnologice. Cele mai importante riscuri, se arăta în raport, sunt criza sistemică financiară, scumpirea produselor alimentare, vulnerabilitatea canalelor globale de transport al hidrocarburilor şi scumpirea acestora. Eventualitatea unei prăbuşiri a preţurilor la imobiliare şi la alte active în SUA, Marea Britanie şi Europa, fenomen care va conduce la scăderea consumului şi la recesiune, a fost evaluată la 4,5 puncte. Consecinţele acestei evoluţii au primit 5 puncte. Dar criza fusese deja indusă...

Ben Bernanke, preşedintele Federal Reserve, a recunoscut, într-un interviu acordat pe 25 noiembrie 2008, faptul că a subestimat impactul

pe care criza imobiliară din Statele Unite urma să îl aibă asupra întregii economii: „Am greşit să spun la începutul crizei că turbulenţele declanşate pe segmentul creditelor ipotecare cu grad mare de risc ar putea fi stăvilite. Relaţia de tip cauză-efect dintre problemele imobiliare şi sistemul financiar per ansamblu era complexă şi putea fi prevăzută cu greu." Extinderea creditelor neperformante pe segmentul creditelor cu grad mare de risc şi problemele de pe piaţa imobiliară a Statelor Unite de la începutul lui 2007 s-au repercutat progresiv asupra sistemului financiar, apoi asupra economiei americane, după care s-au propagat la nivelul economiei mondiale.

Într-un interviu acordat BBC la începutul lunii septembrie 2009, Alan Greenspan, fost şef al Rezervei Federale, declara cu o intuiţie demnă de invidiat că lumea va trece printr-o nouă criză financiară: „Criza va avea loc din nou, dar va fi diferită. Am prevăzut faptul că va urma prima criză, aceasta fiind o reacţie normală a unei lungi perioade de prosperitate. Crizele financiare sunt diferite, însă au aceeaşi sursă fundamentală. Există un mod de manifestare al oamenilor atunci când se confruntă cu lungi perioade de prosperitate, şi anume acela de a crede că acestea sunt neîntrerupte. Bancherii ştiau dinainte că se expun unui grad ridicat de risc şi că, la un moment dat, va urma un punct în care vor avea loc corecţii... Este vorba despre natura umană. Până se va găsi cineva care să schimbe firea umană, vom tot avea crize, însă niciuna nu va arăta exact ca aceasta, pentru că două crize nu au nimic în comun decât firea umană".

În opoziţie cu acesta, Warren Buffett[1], 79 de ani, investitorul american miliardar care numea în 2008 criza financiară „un Pearl Harbor economic", a spus la jumătatea lunii septembrie 2009 că recesiunea a atins nivelul maxim în Statele Unite: „Nu ne-am revenit, dar nici nu mai coborâm." El a adăugat că nu se aşteaptă la o recesiune de tip W, adică economia americană nu va mai scădea curând după ce îşi va reveni. Semne ale ieşirii din cea mai adâncă recesiune de la Marea Criză din 1930 s-au acumulat în august 2009, când producţia americană a crescut pentru prima oară în ultimele 19 luni şi vânzările de locuinţe au crescut.

[1] Deţine firma producătoare de textile Berkshire Hathaway; a fost desemnat în 2008 de revista Forbes cel mai bogat om din lume, cu o avere estimată la 62 miliarde de dolari, depăşindu-l astfel pe Bill Gates.

Opinii... opinii...

„Nu putem să nu fim îngrijorați. Statele Unite sunt cea mai mare economie din lume şi cel mai mare importator... Văd cu anumită tristeţe bănci importante, foarte importante, care au tot dat sfaturi Braziliei şi care-i spuneau ce să facem şi ce nu, şi acum sunt falimentare sau au intrat în bancrută."

(Luiz Lula da Silva, preşedintele Braziliei)

„Actuala criză este ca un tsunami al creditelor ce are loc o dată la 100 de ani."

(Allan Greenspan, fost preşedinte al Fed)

„Vom fi nevoiți să reconstruim sistemul chiar de la bază. Actuala criză este mult mai complexă decât oricare alta din istoria SUA."

(Paul Volcker, 81 de ani, fost preşedinte al Fed)

„Avem nevoie ca băncile să îşi recâştige funcția de a face evaluări corecte asupra riscurilor şi să îşi reia rolul de intermediari financiari."

(Fabrizio Saccomanni, guvernatorul Băncii Italiei)

„Măsurile adoptate în Europa sunt extrem de pozitive. Guvernele şi-au dat seama că aceasta este o problemă serioasă, pe care trebuie să o combată cât mai rapid."

(George Soros, preşedintele Soros Fund Management)

„Suntem cu toții prizonierii a ceea ce am fost. Cu cât eşti mai ataşat de un loc, cu atât eşti mai puțin dispus să îi schimbi radical structura."

(James Cox, profesor la Duke University)

„Cu siguranță vom asista la cea mai proaste rezultate economice din anii '80 încoace. Speranța este ca aceste turbulențe să nu se transforme în cea mai mare criză a pieței locurilor de muncă de la Marea Criză Economică încoace."

(Bradford de Long, profesor de economie la California University)

„Aceasta este cea mai mare criză pe care am văzut-o în 50 de ani de carieră. Avem încă mult de luptat cu efectele turbulențelor financiare asupra economiei în ansamblu."

(William Rhodes, vicepreşedinte al Citigroup)

„Este foarte greu să îți imaginezi că aceasta nu este cea mai mare recesiune din ultimii 25 de ani. Dacă studiezi majoritatea estimărilor oficiale pentru 2009 nu ai cum să nu observi acest lucru."

(Kenneth Rogoff, fost economist şef al FMI,
profesor de economie la Harward University)

„Vom vedea pe piețele financiare indicele Dow Jones în cădere liberă, mai mult decât ne putem imagina… Vom avea şi alte falimente răsunătoare ale instituțiilor financiare. Economia americană se îndreaptă spre o lungă recesiune."

(Joseph Stiglitz, laureat al Premiului Nobel pentru Economie)

„După ce perioada cea mai dificilă a crizei economice a trecut, lumea se confruntă cu o perioadă de stagnare economică durabilă, comparabilă cu «deceniul pierdut» prin care a trecut Japonia în anii 1990. Cum vom ieşi din criză? Răspunsul este unul tehnic – doar Dumnezeu ştie. Ducem lipsă de modele de urmat... În trecut, statele îşi puteau reveni rapid prin intermediul exporturilor, însă am avea nevoie să găsim o altă planetă unde să exportam, altfel nu vom putea susține revenirea economică prin exporturi, în contextul extinderii pe plan mondial a crizei, lucru ce înseamnă că suntem într-o situație destul de dificilă.

Este improbabil ca alte soluții – creşterea cheltuielilor de consum, a investițiilor companiilor şi revenirea sectorului imobiliar – să poată susține revenirea economiei americane sau a celei mondiale. Sunt convins că o redresare totală nu va putea avea loc pentru cel puțin încă doi ani, posibil mai mult."

(Paul Krugman[1], Laureat al premiului Nobel
pentru Economie, declarație făcută pe 17 august 2009)

Începutul real al globalizării şi ipotetic al de-globalizării

Criza financiară din 2008 induce, mult mai puternic decât celelalte, o nouă ordine mondială, un nou început în problemele mondiale, modificând clasamentul celor mai mari economii ale lumii. Recesiunea propulsează China pe poziția a doua în lume până în 2010, în detrimentul

[1] Paul Krugman este profesor de economie şi relații internaționale la Universitatea Princeton (SUA) şi este renumit pentru teoriile sale în domeniul „noului comerț" şi al crizelor valutare, fiind considerat unul dintre cei mai influenți 50 de economişti ai lumii contemporane.

Germaniei şi Japoniei. Statele Unite îşi vor păstra poziția de cea mai mare economie a lumii, cu un PIB estimat la 14.334 miliarde de dolari în 2008, respectiv 14.571 miliarde de dolari în 2009, față de 13.808 miliarde de dolari în 2007, potrivit unui studiu al Centre for Economics and Business Research (CEBR), companie britanică de consultanță şi analiză macroeconomică.

Clasamentul CEBR pe anul 2008 al celor mai mari economii înregistrează Japonia pe poziția a doua, China pe poziția a treia, Germania coborând pe locul patru, precum şi avansul Franței cu o poziție – pe locul cinci – în detrimentul Marii Britanii. Regatul Unit va mai pierde o poziție şi în 2009, datorită recesiunii şi a deprecierii severe a lirei sterline față de euro, urmând să fie depăşit de Italia. „Marea Britanie a depăşit atât Italia, cât şi Franța în anii '90. Această creştere a fost susținută, în principal, de o liră sterlină supraevaluată şi avans generat de creditare şi îndatorare. În aceste condiții, trendul se va inversa", a declarat economistul şef al CEBR (cursul de referință afişat de Banca Centrală Europeană pentru lira sterlină se plasa la finele lunii noiembrie 2008 la 0,75 lire/euro, iar la finele lunii februarie 2009 la 0,91 lire/euro).

Premierul Marii Britanii, Gordon Brown, susține că a avertizat în legătură cu actuala criză financiară încă de acum zece ani (sic!). Acesta a amintit că a cerut atunci un cadru de reglementare mai puternic înaintea prăbuşirii pieților financiare şi monetare din Asia în 1998: „Aşa cum am spus la Harvard, acum zece ani, avem nevoie de un sistem de alarmă pentru ca fluxul financiar internațional să fie monitorizat cum trebuie", susținea Brown în cadrul unui interviu difuzat pe 26 ianuarie 2009, în care continua astfel: „Trebuie să creăm un cadru pentru guvernarea internațională, care acum ne lipseşte. Trebuie să luăm în considerare deficitul la un nivel global. Timp de un deceniu am spus că actualul cadru este inadecvat." El a promis că reglementarea pieților financiare va fi pe primul loc al agendei sale la *summit*-ul G20 de la Londra, din aprilie 2009. „Dacă ce se întâmplă la o bancă într-o țară, poate avea în câteva minute efecte devastatoare pentru bănci pe un alt continent, doar un adevărat răspuns internațional de politici şi guvernare poate fi eficient". Gordon Brown a mai subliniat că guvernul britanic acționează corect pentru rezolvarea problemelor din sectorul financiar intern, iar băncile nu primesc bani gratis de la contribuabili. Brown a mai arătat că afacerile au de suferit, chiar şi persoanele, pentru că se înregistrează o scădere a împrumuturilor de la instituțiile străine: „Nu am ajuns încă la

protecționismul anilor '30 şi voi munci pentru a ne asigura că nu ajungem acolo. Trebuie să lucrăm pentru a ne asigura că nu experimentăm un nou fel de protecționism, mercantilism sau retragerea pe piețele financiare interne". Brown a subliniat că tendința băncilor de a opri împrumuturile externe în favoarea piețelor interne trebuie oprită. Este o tendință ce trebuie oprită pentru a evita riscul unei reduceri a spiralei pârghiilor şi a de-globalizării, cu consecințe adverse pentru toate economiile. Premierul britanic a avertizat că fără un sistem eficient de reglementare financiară internațională există pericolul de-globalizării economiei mondiale. Politicianul britanic a concluzionat că actualele amenințări şi provocări la adresa economiei mondiale ar trebui văzute ca fiind „naşterea dificilă a unei noi ordini globale."

Pe de altă parte, surse oficiale americane au confirmat în ianuarie 2009 că Henry Kissinger, fostul secretar de stat american, s-a întâlnit cu Dmitri Medvedev, preşedintele Rusiei, în decembrie 2008. Pe fondul convorbirilor despre un nou tratat strategic, Kissinger şi Medvedev ar fi avut de fapt discuții privind viitoarea colaborare a celor două mari puteri în vederea consolidării unei noi ordini mondiale.

Cauzele spirituale ale crizelor

„Suntem într-o perioadă dificilă, în care ne este greu să ne adaptăm şi chiar mai greu să facem față fricii iraționale şi instinctului de turmă. La fel de greu ne este să ieşim din rutină şi să găsim căi noi de a genera valoare prin muncă şi prin afacerile noastre. «Singurul lucru de care trebuie să ne fie frică este frica însăşi» (F.D. Roosevelt)."

(Ştefan Liuțe, Strategy Director la Grapefruit,
în *Capital*, 19 februarie 2008, p. 17)

„Antidotul ne stă la îndemână, căci dacă avem experiența dureroasă a cuvintelor negative, dacă ştim acum că ceea ce gândim se materializează, am putea încerca să folosim cuvinte pozitive pentru a crea o lume mai bună. Ce-ar fi să strigăm prosperitatea, dragostea sau înțelepciunea? Ce-ar fi dacă toată mass-media ar vorbi numai despre fericire, ca şi cum am avea-o? Ca şi gravitația, legea atracției nu dă greş. Atragi ceea ce gândeşti. Şi gândul creează! Am vrut criză, iată că Universul a răspuns: dorința ta e ordin pentru mine! Şi este normal. Căci dacă Universul a luat ființă din gândire, fiind creația mentală a unei minți infinite, el rezonează

la tot ce este gând. Însă senzația generală este una ciudată: am vrea şi parcă n-am vrea să scăpăm de criză...

Dar dacă toți oamenii, indiferent că sunt angajatori sau angajați, ar schimba puțin gândirea, conştienți fiind că tot ceea ce există în Univers a fost creat mai întâi mental, de ce să nu vizualizăm o prosperitate? Abundența nu o poți crea doar pentru tine, ci pentru toată lumea. Dacă există doar pentru tine, undeva se va crea un blocaj şi ajungem tot la vorbele preoților care spun că la baza crizei stă patima lăcomiei. Dacă sărăcia şi prosperitatea sunt două capete ale aceleiaşi axe, ce ne împiedică să îndreptăm mental cursorul axei către ceea ce ne face fericiți?"

(Istrate Georgeta, *Criza financiară are cauze spirituale?*,
în *Paranormal*, 23 iulie 2009;
mai jos sunt câteva păreri despre cauzele spirituale
ale crizelor, culese de Istrate Georgeta)

„Deşi criza financiară este în mare parte o judecată aspră pentru prea multa lăcomie de lucruri materiale adunate pe nedrept şi prea multa risipă de bani, ea poate fi totuşi înțeleasă şi folosită ca un nou început în viața persoanelor şi a popoarelor. Astfel, criza ne determină să nu ne punem nădejdea în valorile materiale, bani şi averi mai mult decât în valorile spirituale ale credinței, dreptății, corectitudinii şi solidarității cu cei în nevoi."

(Preafericitul Daniel, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române)

„Da, criza are cauze spirituale. De altfel, orice criză are legătură cu un dezechilibru sufletesc. Cauza principală a crizei economice este patima lăcomiei. Încă de la începutul zidirii lumii, toate au fost opera şi «proprietatea» lui Dumnezeu. Omul doar a primit în administrare bunurile pământului, pe care însă trebuie să le gestioneze cu înțelepciune şi echilibru... Şi să mulțumească permanent stăpânului adevărat al lumii. Lăcomia însă întunecă mintea omului şi-l face să se comporte ca un stăpân al pământului, substituindu-se lui Dumnezeu. De altfel, sondajele arată că, cu cât sunt țările mai bogate, cu atât locuitorii lor devin mai puțin credincioşi. În Biblie găsim şi oameni bogați (Avraam, Iov, David, Solomon) care nu au uitat că sunt opera lui Dumnezeu şi şi-au păstrat credința. Alții însă au alunecat şi au ajuns precum cei de astăzi: disperați că pierd totul. Atenție deci la lăcomie... şi mereu privirea în sus!"

(Părintele Teofil Anăstăsoaie, starețul Mănăstirii Darvari)

„Criza financiară este doar un palier al «noii ordini mondiale», o pârghie de rearanjare a lumii capitaliste moderne pe alte planuri, din care urmează să se construiască omenirea secolului XXI. Nu cred că are ceva în comun cu spiritualitatea. Sunt convins că spiritualitatea unui popor nu poate fi îngenuncheată prin crize financiare provocate şi controlate. Ba dimpotrivă, va fi elementul fundamental în care un popor afectat de sărăcie se va regăsi în elementele sale esențiale. Iar pentru un popor creştin, credința poate fi salvarea sa, indiferent de forma de criză cu care se confruntă!"

(Dr. Alexandru Andrițoiu)

„Una dintre legile universale spune că nu există efect fără o cauză. O formă fizică, oricare ar fi ea, trebuie să fi existat mai întâi ca un gând. Când gândurile noastre vor fi numai lumină şi iubire necondiționată, atunci putem spune ca am descoperit divinul din noi şi numai atunci putem spera la o viață mai bună. Trebuie sa învățăm să ne ascultăm inima, sufletul, vocea interioară ce ne ghidează în tot ceea ce facem. Aceasta este «scânteia divină a Creatorului» care există în fiecare dintre noi. Din păcate însă, de cele mai multe ori, ego-ul este cel ce ne dictează în viață. Orgoliile şi ambițiile, dorința de îmbogățire, de putere şi chiar de plăcere sunt doar câteva dintre creațiile minții umane. Tot ce face omul fără Dumnezeu duce la dezastru. Chiar Iisus a spus că, dacă vom avea credință, şi noi putem face minuni!"

(Florentina Rădulescu, terapeut)

„Am putea găsi un răspuns în istoria poporului evreu. Când poporul lui Israel se răzvrătea împotriva lui Dumnezeu, îl cotropeau duşmanii şi îi mergea rău. În suferința cea mai grea, evreii îşi aminteau de Dumnezeu şi El se milostivea de ei. La fel şi noi, înainte de criza economică am fost, cu siguranță, într-o criză spirituală. Dacă acesta este tiparul obişnuit, atunci criza economică se va sfârşi atunci când criza spirituală va înceta. Prin urmare, sfârşitul crizei depinde de noi. Se pare că stelele confirmă faptul că în orice rău este şi un bine şi invers. Prin urmare, unii astrologi spun că, dincolo de aspectul negativ al crizei financiare, există şi o parte bună. Criza poate fi un factor de progres, în sensul că îl va determina pe om să realizeze noi descoperiri ştiințifice. Ca urmare, omul va conştientiza inutilitatea acumulărilor materiale şi faptul că acestea duc la blocaje şi stagnare spirituală."

(Rodica Botan)

„Oare aceste vremuri de criză ne definesc pe noi?! Adică valoarea noastră ca indivizi stă în această criză? Păi, dacă nu suntem definiți prin cuvântul criză, nu ar trebui să ne afecteze. Dar dacă da, aceasta este oportunitatea prin care va trebui să scoatem ceea ce avem de valoare în noi. Pentru că tot ceea ce am învățat, tot ceea ce suntem ca ființe umane, toate sentimentele şi emoțiile de care suntem în stare, acestea nu sunt niciodată în criză. Adevăratele valori nu se micşorează, ci sporesc. Pe mine nu mă defineşte cuvântul criză, dimpotrivă, îmi dă posibilitatea să mă manifest cum doresc. Adică, în această criză, am şansa să demonstrez că pot să fiu om."

(Aurelian Curin, maestru Reiki)

După criză – încotro?

În ziua de 14 octombrie 2009, la inițiativa Alianței Profesioniştilor pentru Progres (APP)[1], a avut loc în Aula Magna a Academiei Române o dezbatere publică pe tema „Reforma statului", prima din ciclul „După criză – încotro?".

Dezbaterea a fost deschisă de acad. Ionel Haiduc, preşedintele Academiei Române. Călin Georgescu, director executiv al Institutului de Proiecte pentru Inovație şi Dezvoltare (IPID), a prezentat în numele Grupului de inițiativă al APP Scrisoarea deschisă adresată Guvernului României. În continuare au luat cuvântul Cristian Pîrvulescu, politolog (Modelul statului), Cristian Pârvan, secretar general al Asociației Oamenilor de Afaceri din România (Reforma administrației), Florin Pogonaru, preşedintele Asociației Oamenilor de Afaceri din România

[1] Alianța Profesioniştilor pentru Progres (APP) este o inițiativă care aduce laolaltă, pentru prima dată în România, pe o platformă comună, personalități aparținând unor importante zone civice şi sociale: Academia Română, organizații sindicale, asociații patronale, alte formațiuni ale societății civile. Obiectivul principal al Alianței este acela de a afirma şi susține rolul social al competențelor autentice, dovedite prin fapte, în promovarea principiilor dezvoltării durabile şi în căutarea unor soluții raționale, ştiințific fundamentate pentru viitorul democratic şi prosper al României în context european. Alianța reprezintă o mişcare de idei novatoare care operează sub formă de rețea, fără a necesita constituirea unor structuri formale, altele decât cele legate de comunicarea publică. Participarea la acțiunile Alianței este deschisă tuturor celor care, în țară sau în străinătate, îi împărtăşesc viziunea şi obiectivele, indiferent de apartenența la vreun partid politic sau alte structuri organizate. Principiile şi valorile APP sunt exprimate în Manifestul dat publicității în iunie 2009, cu ocazia lansării oficiale a mişcării. Acțiunea APP se desfăşoară în cadrul constituțional şi legal existent, este eminamente constructivă şi nu are caracter politicianist sau electoral.

(Scenarii post-criză), Bogdan Hossu, preşedintele CNS Cartel Alfa (Statul parental) şi Cătălin Zamfir, director al Institutului pentru Cercetarea Calității Vieții (Modele sociale). Prezentările au fost urmate de o dezbatere liberă. Moderatorul evenimentului a fost Cristian Pîrvulescu.

Scrisoarea deschisă îndeamnă guvernul, oricare ar fi acela, să sprijine, simultan cu implementarea măsurilor anticriză, constituirea unui Consiliu Național pentru elaborarea programului strategic de redresare şi relansare economico-socială pentru perioada post-criză, cu participarea asociațiilor patronale, organizațiilor sindicale, formațiunilor relevante ale societății civile şi Academiei Române. Potrivit opiniei inițiatorilor, acest document programatic poate fi elaborat în termen de şase luni şi trebuie supus dezbaterii şi aprobării Parlamentului României. Semnatarii scrisorii deschise adresate guvernului sunt membrii Grupului de inițiativă al APP, academicieni, lideri ai organizațiilor sindicale, ai asociațiilor patronale şi reprezentanți de frunte ai societății civile: Ionel Haiduc, Bogdan Hossu, Cristian Pîrvulescu, Dan Puric, Dumitru Costin, Călin Georgescu, Sergiu Celac, Florin Pogonaru, Mihnea Constantinescu, Cristian Pârvan, Justin Capră, Florian Colceag, Dragoş Frumosu, Dan Gheorghiu, Cristian Hera, Laurențiu Plosceanu, Septimiu Stoica, Vasile Stroe şi Stefan Varfalvi.

La dezbatere au participat reprezentanți ai clasei politice şi ai unor instituții ale statului, ai sindicatelor, patronatelor şi organizațiilor profesionale, ai societății civile şi mass-media, academicieni, cadre didactice universitare şi studenți.

Scrisoarea deschisă adresată guvernului are următoarea formulare: „În aceste zile, în care dialogul politic civilizat pare a fi fost înlocuit prin dispute sterile şi schimburi veninoase de invective, considerăm că este de datoria noastră să adresăm Guvernului României chemarea de a-şi asuma răspunderea ce îi revine pentru conturarea unei perspective clare şi realiste asupra dezvoltării viitoare a țării. În esență, îndemnăm Guvernul ca, paralel şi simultan cu implementarea măsurilor punctuale anticriză, să creeze cadrul necesar pentru elaborarea unui program strategic de redresare şi relansare economico-socială pentru perioada post-criză. Dacă actuala criză ne-a luat prin surprindere, este imperios necesar să fim bine pregătiți pentru ceea ce va urma. Întrebarea fundamentală la care trebuie dat un răspuns este dacă, după ieşirea din criză, România va continua să urmeze aceeaşi cale de creştere bazată pe consumul irațional de resurse cu valoare adăugată mică şi pe accentuarea inechităților sociale sau va fi în stare să adopte din mers noul model european al dezvoltării durabile

prin împletirea organică a aspectelor economice cu cele sociale şi de mediu. Unii dintre semnatarii acestei scrisori au fost implicaţi direct în negocierea pachetului legislativ şi a măsurilor menite să asigure ieşirea din criză şi să diminueze costurile sociale ale acesteia. Cei mai mulţi dintre noi au participat la elaborarea Strategiei pentru Dezvoltare Durabilă a României la orizontul anilor 2013-2020-2030, aprobată de Guvern şi depusă la Comisia Europeană. Vorbim, deci, în cunoştinţă de cauză. Atragem atenţia în mod deosebit asupra faptului că, în calitate de stat membru al UE, România are obligaţia să îşi însuşească şi să pună în aplicare întocmai prevederile Strategiei UE pentru Dezvoltare Durabilă care include şi obiectivele Agendei Lisabona. Recenta Comunicare a Comisiei Europene, *Dincolo de PIB. Măsurarea progresului într-o lume în schimbare* [COM(2009)433 final, 20.08.2009] marchează un important pas înainte prin introducerea, pe lângă indicatorul cantitativ general al creşterii produsului intern brut (PIB), a unor indicatori complementari de ordin calitativ privind incluziunea socială, gradul de satisfacţie faţă de serviciile către populaţie, conservarea unui mediu natural sănătos, utilizarea raţională a resurselor în condiţii de eco-eficienţă şi valorificarea optimă a capitalului uman. Adoptarea unor asemenea indicatori şi a metodologiei aferente depăşeşte cu mult cadrul unei abordări tehniciste de raportare statistică şi prefigurează o nouă abordare conceptuală a ideii de dezvoltare. Şansa României este de a se înscrie de la început în acest curent care, cel puţin la nivelul Uniunii Europene, a devenit ireversibil. Oricum, performanţa României în context european va fi judecată după aceste criterii. Nu în ultimul rând, evaluările făcute pe această bază vor determina în mare măsură alcătuirea şi modul de alocare a fondurilor UE în perioada de programare bugetară 2014-2020. În consecinţă, propunem constituirea neîntârziată a unui Consiliu Naţional pentru elaborarea programului strategic de dezvoltare post-criză, conţinând obiective, priorităţi şi responsabilităţi precise, cu participarea asociaţiilor patronale, organizaţiilor sindicale, formaţiunilor relevante ale societăţii civile şi Academiei Române. Suntem conştienţi de complexitatea operaţiunii pe care o propunem. Nu este vorba de un nou exerciţiu birocratic sau de o dezbatere academică abstractă, ci de o acţiune profesionistă, cu finalitate concretă, având consecinţe directe asupra calităţii vieţii cetăţenilor României. Apreciem că elaborarea unui asemenea document programatic poate fi încheiată în maximum şase luni şi suntem de părere că el va trebui supus spre dezbatere şi aprobare Parlamentului României."

CRIZELE CARE NE MACINĂ

Emilian M. Dobrescu
Tiberiu Viorel Popescu*

Criza financiară, monetară şi bancară din 2008 a început ca o problemă de creditare *subprime* numai în Statele Unite în trimestrul al II-lea 2008 şi s-a întins cu repeziciune în trimestrul al III-lea în vestul Europei, apoi în trimestrul al IV-lea în centrul şi estul Europei şi chiar în îndepărtata Asie. Principalele moduri de manifestare ale sale au fost şi acum, în octombrie 2009, încă sunt: lipsa lichidităţilor de pe piaţa financiară şi bancară, precum şi scăderea importantă a valorilor acţiunilor pe piaţa bursieră. Au existat şi câteva falimente răsunătoare în SUA, două-trei mai importante în UE (prezentate mai jos), care i-au determinat pe europeni să fie mai uniţi ca niciodată şi să evite alte astfel de fenomene pe cuprinsul UE.

Implicarea puternică a guvernelor – american, precum şi a celor din principalele state vest-europene – nu face decât să sublinieze cât de vehementă este actuala criză. Modul în care autorităţile americane au sprijinit gigantul în asigurări AIG (vezi mai jos „Cazuri răsunătoare de intervenţionism statal") indică modul în care funcţionează planurile de salvare instrumentate de guvernul american şi Fed, planuri de care, până la urmă, ajung să beneficieze tot instituţiile bancare şi bursiere de pe Wall Street.

Pierderile de pe pieţele internaţionale de capital, cumulate pentru perioada septembrie 2008-februarie 2009 se ridică la fabuloasa sumă de 34,6 mii de miliarde de dolari, potrivit unor informaţii publicate de Agenţia Centrală de Informaţii a Statelor Unite (CIA). Mai exact, în 2008,

* Tiberiu Viorel Popescu este doctorand la Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române.

valoarea acțiunilor la nivel mondial a scăzut cu 28,7 mii de miliarde de dolari, la care s-au adăugat pierderi de încă 5,9 mii de miliarde de dolari în primele două luni ale anului în curs. Practic, aceasta înseamnă că pieţele de capital au pierdut mai mult de jumătate din valoare în contextul în care, la sfârşitul anului 2007, valoarea totală a pieței mondiale de capital era de 66,82 mii de miliarde de dolari. Conform aceleiaşi surse, în 2008, PIB mondial a fost de 78.360 mii de miliarde de dolari, din care aproximativ un sfert a fost realizat de Uniunea Europeană, alte aproape 20 de procente fiind realizate de către Statele Unite.

Sarabanda indicatorilor economici

Motoarele creşterii economice – cheltuielile consumatorilor şi expansiunea rapidă a pieţelor au fot la ralanti în primele nouă luni din 2009, iar în statele în curs de dezvoltare riscă să se oprească. Încrederea în economia zonei euro se află la minimul ultimilor şapte ani. Inflația în zona euro a ajuns în august 2008 la 3,8%, o valoare aproape dublă față de ținta de 2% a Băncii Centrale Europene (BCE).

Având în vedere deteriorarea sectoarelor financiar şi economic, nu se vor putea evita concedierile, rezultând un val masiv de şomaj, care va afecta toate pieţele. Numai pe piața bancară londoneză au fost anunțate reduceri de 62.000 de locuri de muncă (28.000 în 2008 şi 34.000 în 2009), pe fondul scăderii cererii pentru produsele bancare complexe. Rata şomajului în Marea Britanie a crescut în cursul lunii septembrie 2008 la cel mai înalt nivel din ultimii doi ani, datorită perspectivei recesiunii şi a reducerii numărului de locuri de muncă din sectorul bancar şi cel al construcțiilor. Inflația de 4,7% din august 2008 a atins maximul ultimilor 16 ani în Anglia. Şomajul în Irlanda a urcat, tot în august 2008, la 6,3%, cel mai înalt nivel din ultimii zece ani, datorită concedierilor din sectorul construcțiilor, aflat în declin ca urmare a încetinirii economiei. De asemenea, este un fapt recunoscut chiar de oficialitățile germane, economia „locomotivei europene" a intrat în cea mai severă recesiune economică din ultimii 12 ani.

Efectele negative ale fazei inițiale ale actualei crize s-au văzut cu certitudine în primele nouă luni din 2009, când problemele din sectorul bancar, care au afectat economiile statelor dezvoltate, au condus la reducerea intrărilor de capital pe pieţele emergente cu 25%, de la valoarea de 730 de miliarde de dolari pe ansamblul anului 2008 la 550 de miliarde de dolari estimați în 2009, conform unei analize a Morgan

Stanley. Creşterea PIB mondial s-ar putea reduce sub 3%, nivel la care toţi specialiştii consideră că se poate vorbi de recesiune. Problemele de pe pieţele financiare, bursiere şi monetare ale lumii au fost, sunt şi vor mai fi urmate – se pare – de scăderi drastice şi prelungite ale activităţii economice. Economia globală s-a confruntat în 2008 şi primele nouă luni din 2009 cu preţuri record ale materiilor prime, scăderea preţurilor locuinţelor şi amplificarea crizei creditelor.

Statele est-europene, dar şi cele din Asia Centrală nu sunt imune la turbulenţele generate de criza financiară globală, care a încetinit ritmul de creştere economică în cele mai multe ţări din aceste regiuni, au avertizat şi oficialii Băncii Mondiale (BM). „Reformele structurale din ultimii ani din aceste regiuni, care au vizat implementarea de politici macroeconomice sănătoase, au ajutat la oprirea crizei într-o oarecare măsură. Aceste state au un grad mai ridicat de elasticitate în prezent decât în urmă cu zece ani, de exemplu, dar niciun stat nu este imun la impactul crizei", a declarat Shigeo Katsu, vicepreşedinte al BM pentru Asia şi Europa Centrală. Declaraţiile au fost făcute la întâlnirea anuală din octombrie 2008 a reprezentanţilor BM şi FMI. O încetinire prelungită a economiilor vest-europene va avea ca efect reducerea cererii pentru exporturi în statele est-europene şi Asia Centrală. De asemenea, economiile în scădere din ţările aparţinând Europei de Vest, dar şi din Rusia, Kaazahstan şi Ucraina vor afecta şi economiile altor ţări membre din regiunile respective.

„Nu trebuie ca această criză să se transforme în criză economică integrală. Trebuie făcut totul pentru a evita ca ea să devină, plecând de la o criză financiară şi economică, o criză politică. Există un risc politic sistemic dacă nu suntem atenţi… dacă toţi actorii vor reacţiona în mod responsabil, recesiunea va fi evitată" a afirmat luxemburghezul Jean Claude Juncker, preşedintele Grupului Euro (ţările care au adoptat moneda euro şi fac parte din Uniunea Economică şi Monetară). Pentru 2009, Jean Claude Juncker prognozează o creştere economică „foarte slabă" a economiei Uniunii Europene.

Pierderile din sectorul imobiliar

În SUA, în vara anului 2008, piaţa imobiliară a creditelor *subprime* s-a prăbuşit. Valoarea netă a sectorului imobiliar american, măsurată de Fed, a scăzut cu 2.000 de miliarde de dolari (cca 1.500 de miliarde de euro) în cel de-al doilea trimestru al anului 2008, faţă de perioada similară din 2007. Criza imobiliară americană a lovit şi în solicitanţii de credite obţinute pentru prima dată (credite *prime*, opuse celor *subprime*),

chiar şi în cumpărătorii bogaţi ai unor locuinţe din cartierele rezidenţiale americane.

Preţurile locuinţelor de pe piaţa imobiliară din Marea Britanie au scăzut în octombrie 2008 pentru a cincea lună consecutiv. De asemenea, preţurile terenurilor pentru construcţii au scăzut cu o treime în Anglia pe fondul agravării crizei creditelor *subprime*. În Spania, de exemplu, numărul locuinţelor vândute în cursul celui de-al doilea trimestru al anului 2008 a înregistrat un recul de 32%, comparativ cu perioada similară a anului 2007; scăderea numărului de tranzacţii imobiliare a fost înregistrată în toate regiunile Spaniei, cea mai gravă fiind observată în Catalonia, o regiune dinamică din nord-estul Spaniei, unde vânzările de locuinţe au înregistrat în primele şapte luni din 2008 o scădere de 42,2% faţă de anul 2007.

Criza imobiliară a ajuns chiar şi în Australia, lovind puternic oraşul Sydney, unde piaţa imobiliară a înregistrat o dezvoltare explozivă în ultimii ani, dar odată cu înăsprirea condiţiilor de creditare a ajuns pe marginea prăpastiei.

Piaţa imobiliară se află la pământ şi va rămâne în aceeaşi situaţie până în momentul în care instituţiile financiare vor încerca să redreseze starea dezastruoasă în care se află pieţele de credit şi ipotecare.

Pierderile de pe piaţa bursieră

Numai în luna septembrie 2008 s-au volatilizat cca 4.000 de miliarde de dolari la Bursa din New York. În patru zile – 21-25 septembrie – 1.400 miliarde dolari SUA s-au „evaporat" din acţiunile deţinute la Bursa din New York. Bursa din SUA a avut cea mai gravă cădere de la crahul din 1987, iar după unele surse cea mai gravă din istoria sa: indicele Dow Jones Wilshire 5.000, al tuturor acţiunilor tranzacţionate pe piaţa bursieră americană, a scăzut cu 8,99%, respectiv 905 puncte, până la 9.160 puncte, prăbuşire care reprezintă o pierdere valorică de 1.100 de miliarde de dolari. Indicele Dow Jones a scăzut pe ansamblu, în perioada iulie-septembrie 2008, cu 36%, iar indicele italian S&P/MIB a pierdut în aceeaşi perioadă 41% din valoarea sa. Indicele MSCI World, calculat pentru acţiunile companiilor din 28 de ţări dezvoltare, a scăzut cu 36% în perioada la care ne referim. Numai în „săptămâna neagră", 6-12 octombrie 2008, indicele Dow Jones a scăzut cu 18%!

Cele mai grele zile pentru bursele importante ale lumii în actuala criză – din care, după opinia noastră, am ieşit – par să fi fost de luni, 6 până joi, 9 octombrie 2008, când principalii indici bursieri au scăzut foarte mult în

fiecare zi de tranzacționări; în continuare, ilustrăm pentru argumentare, cea mai importantă scădere din cele patru „zile negre": indicele chinez CSI – 3,8%; indicele lndonez FISE – 4,2%; indicele francez CAC – 4,3%; indicele nipon Nikkei 225 – 9,4%; indicele indian Sensex – 6,2%; indicele Hang Seng din Hong Kong – 6,2%; indicele rus Micex – 14,4%; indicele indonezian Jakarta Composite – 21%. În săptămâna 6-12 octombrie, indicele german DAX şi cel francez CAC au pierdut câte 22% din valoarea acțiunilor compozite, iar indicele britanic FTSE 100 a scăzut cu 21%.

Investitorii sunt în continuare precauți, temându-se că programul SUA de sprijinire a pieței financiare nu este suficient pentru asigurarea stabilității economiei. Problemele din sectorul bancar dau şi mai multe bătăi de cap brokerilor americani, europeni şi asiatici, fiindcă scăderile bursiere sunt generale. Bursele europene şi asiatice au fost zguduite de mai multe ori de problemele de finanțare din sectorul bancar. Cu toate acestea, marii perdanți ai crizei sunt investitorii americani, mari sau mici. Dar nu numai ei…

Pentru că suma pierderilor investitorilor mici este întotdeauna cuantificată global, ilustrăm câteva din pierderile bursiere rezultate ca urmare a scăderii acțiunilor deținute de marii investitori americani sau din alte țări: Roman Abramovici a pierdut 20 de miliarde de dolari din valoarea activelor sale, în urma căderii Bursei de la Moscova; Warren Buffet, CEO al Berckshire Hathaway, a pierdut prin diminuarea unora din acțiunile deținute 9,6 miliarde de dolari (7,4 miliarde de euro); Larry Ellison, director executiv Oracle, a pierdut 6,6 miliarde de dolari; Maurice „Hank" Greenberg, fost CEO al AIG, deține la 83 de ani, 11% din acțiunile AIG a căror valoare a scăzut foarte mult, pricinuindu-i pierderi de 6 miliarde de dolari (4,14 miliarde de euro); Steve Bakmer, CEO Microsoft, 4,8 miliarde de dolari; John Bezos, deținătorul Amazon.com, 4,2 miliarde de dolari; Rupert Murdoch, deținătorul News Corp., 3,9 miliarde de dolari. Principalii mari investitori în 175 de companii americane au înregistrat în perioada martie-septembrie 2008 pierderi de 42 miliarde de dolari (cca 38 de miliarde de euro).

Acțiunile firmelor listate la Bursa din Rusia valorau, la jumătatea anului 2008, 1.110 miliarde de euro. În perioada iulie-septembrie 2008 aceasta a pierdut 738 de miliarde de euro din capitalizarea sa. Dintre miliardarii ruşi, Oleg Deripaska a pierdut cel mai mult din scăderea cursului acțiunilor. „Cel mai bogat prim-ministru din lume", cum este cunoscut Silvio Berlusconi, a pierdut cca 1,7 miliarde de euro din averea

sa personală, tot datorită scăderii cursului acțiunilor la firmele deținute de acesta.

Cele mai importante scăderi ale cursului acțiunilor în ultimele 12 luni le-au înregistrat: ING Bank (deşi are active în valoare de 1.400 de miliarde de euro, de două ori cât PIB al Olandei) – 71%, din care 42% numai în săptămâna 6-12 octombrie 2008; Arcelor Mittal, cel mai mare producător de oțel din lume, a înregistrat un declin de 34%, până la nivelul acțiunilor sale cotat în 2005. Numai vineri, 10 octombrie 2008, acțiunile General Motors şi Ford au scăzut cu 45% fiecare.

Titluri care au ținut pagina întâi a ziarelor în perioada crizei

- Bursele, din nou în degringoladă;
- Ceea ce se întâmplă acum pe bursele americane este crahul din 1929 văzut cu încetinitorul;
- Sfârşitul titanilor de pe Wall Street: au căzut şi Goldman Sachs şi Morgan Stanley;
- Afacerile s-au mutat de pe Wall Street la bordul vaselor de lux;
- Vulturii au început să ciugulească din cadavrul Lehman Brothers;
- Agențiile de rating trimit la pământ gigantul în asigurări AIG;
- Bursele emergente au stat mai mult închise;
- Americanii caută surse alternative de finanțare;
- Criza financiară strică imaginea SUA în fața investitorilor;
- Investitorii americani se tem că 700 de miliarde de dolari nu ajung pentru a învinge criza;
- Panica a intrat în casele americanilor din toate clasele sociale, care se văd în fața unui viitor incert;
- Geenspan solicită înăsprirea reglementărilor;
- Recesiunea economică ar putea deveni principalul scenariu pentru Europa în viitor;
- Vânzările de case din Marea Britanie se deteriorează;
- Naționalizarea este tributul pe care trebuie să îl plătească Royal Bank of Scotland pentru extinderea agresivă din ultimii ani;
- Cele mai mari bănci britanice sunt la un pas de naționalizare;
- Berlinul adoptă măsuri disperate de salvare a economiei;
- Francezii recunosc că economia este în recesiune;

- Încrederea în mediul de afaceri francez se prăbuşeşte;
- Islandezii iau cu asalt supermarketurile, în timp ce moneda se prăbuşeşte;
- Criza dă peste cap revenirea economică a Portugaliei;
- Cehia riscă să intre în vâltoarea crizei;
- Investitorii ies din Ungaria, considerată veriga slabă din regiune;
- Oligarhii ruşi sunt mai săraci cu 167 de miliarde de euro;
- Belarusul vrea să evite colapsul cu bani de la FMI;
- Criza mondială îşi pune amprenta asupra Bulgariei;
- Cât de expuse sunt ţările balcanice crizei financiare;
- UE a reacţionat mai bine decât SUA la criza financiară;
- Criza economică transformă localităţi înfloritoare în oraşe fantomă;
- Criza dărâmă şi ultimul bastion: piaţa imobiliară comercială;
- Spre ce se îndreaptă sistemul bancar pe fondul neîncrederii investitorilor?;
- Ratinguri puse sub supraveghere;
- FMI întinde o mână de ajutor ţărilor emergente;
- G7: Este necesară o redefinire a arhitecturii sistemului financiar.

Cazuri răsunătoare de faliment

Primul caz de răsunet a fost banca britanică Northern Rock, preluată de guvernul de la Londra încă din februarie 2008. După colapsul Northern Rock, banca Bradford & Brigley a fost la un pas de a fi naţionalizată (pentru a nu intra în faliment) în septembrie 2008, după ce s-a confruntat cu retrageri de zeci de milioane de lire sterline din partea clienţilor ce deţineau depozite, pe fondul incertitudinilor în creştere în legătură cu viitorul său.

În SUA au intrat în faliment Lehman Brothers Holdings şi IndyMac Bancorp, Merrill Lynch a fost vândută către Bank of America Corp., iar Bear Stearns a fost achiziţionată de către JP Morgan Chase. De asemenea, o altă mare bancă americană, Washington Mutual (WaMu), a intrat în faliment, autorităţile fiind obligate să preia controlul asupra sa şi să o vândă la sfârşitul ultimei săptămâni din septembrie 2008.

Joaquin Almunia, comisarul european pentru politică monetară, consideră că intervențiile guvernelor din țările membre UE asupra băncilor au fost temporare şi s-a evitat falimentul instituțiilor de credit, care ar fi afectat deponenții, iar depozitele bancare din zona euro au fost garantate de statele membre.

Cazuri răsunătoare de intervenționism statal

După o primă respingere în Adunarea Reprezentanților, Congresul american a votat în toamna anului 2008, în ambele camere, planul de salvare propus de ex-secretarul Trezoreriei Americane, Henri Paulson, de 700 de miliarde de dolari, care urmau să fie puşi la dispoziție în trei etape: 250, 100 şi 350 de miliarde de dolari.

Numai contractele de asigurare a tranzacțiilor cu instrumente financiare bazate pe ipoteci, încheiate de AIG, se cifrează la valoarea de 141 de miliarde de dolari. Cum piața imobiliară americană este blocată, este de la sine înțeles de ce AIG avea nevoie de sprijin financiar. Aproape 37 de miliarde de dolari (cca 25 de miliarde de euro), proveniți din creditul acordat de Fed asigurătorului AIG, au intrat în conturile băncilor de investiții, printre care se numără şi Goldman Sachs, Merill Lynch, Morgan Stanley, dar şi Banca Federală a Germaniei, care ar fi ajuns cei mai mari creditori ai AIG în cazul unui proces de faliment al asigurătorului american, ceea ce ar fi produs, probabil, cea mai importantă criză a băncilor de investiții ale planetei. În pofida obişnuințelor pe piața financiară, AIG a primit ajutor din partea autorităților federale americane după ce agențiile de evaluare financiară au redus ratingul companiei, iar asigurătorul se afla în criză de lichidități necesare pentru a-şi îndeplini obligațiile financiare.

Ca secretar al Trezoreriei Americane, un post la fel de important ca secretarul de stat şi cel al apărării (după cum l-a asigurat preşedintele SUA, George W. Bush, la preluarea mandatului), Henry Paulson a avut intervenții esențiale pe piețele americane în lunile august şi septembrie 2008, care de fapt au reprezentat statul american: achiziționarea băncii de investiții Bear Stearns de către JP Morgan, printr-un împrumut garantat de Fed; salvarea societăților de investiții imobiliare Fannie Mae şi Freddie Mac, „cea mai importantă investiție guvernamentală pe piața financiară din ultimii an"; a luat decizia să nu ajute banca de investiții Lehman Brothers, care a intrat astfel în faliment. Deciziile sale, şi nu numai, l-au făcut pe Jim Rogers, investitor important pe Wall Street, să declare: „Statele Unite ale Americii sunt în acest moment mai comuniste

decât China. Se pune accentul pe un stat al bunăstării pentru cei bogați, nu şi pentru cei săraci."

Banca olandezo-belgiană Fortis a fost salvată de la faliment de acțiunile de sprijin financiar (a se citi naționalizare) întreprinse de guvernele Belgiei, Olandei şi Luxemburgului. În 2007, Fortis a făcut o mişcare greşită de preluare, împreună cu Royal Bank of Scotland şi Banco Santander din Spania, a unităților ABN Amro şi a operațiunilor de *write-down* (reducere a valorii contabile a activelor), ce au costat-o 24 de miliarde de euro. Fortis este cel mai mare angajator din sectorul privat belgian şi aproximativ jumătate din locuitorii țării sunt clienți ai băncii.

Banca Hypo Real Estate a fost salvată *in extremis* de guvernul german, aliat cu alte bănci comerciale, care i-au acordat un împrumut de urgență în valoare de 35 de miliarde de euro, în două tranşe, de 14, respectiv 21 de miliarde de euro; guvernul de la Berlin a plătit 40% din prima tranşă, iar a doua, dacă va fi cazul, va fi achitată integral de către acesta.

Plafonul de garantare în UE a depozitelor bancare a fost majorat la 50.000 de euro. Austria, Danemarca, Germania, Irlanda şi Suedia garantează integral depozitele bancare ale cetățenilor lor. Anglia cochetează cu ideea recapitalizării instituțiilor financiare prin preluarea în participațiune de către stat, ceea ce înseamnă naționalizarea acestora. Northern Rock, care a falimentat în februarie 2008, preluată de guvernul de la Londra, beneficiază în această situație de garanții nelimitate pentru depozitele pe care le administrează, în timp ce clienții altor bănci britanice au asigurate doar sume mai mici de 35.000 de lire sterline (44.000 de euro).

Guvernul islandez a naționalizat trei bănci, două bănci mai mici şi Glimir Bank, plătind numai pentru ultima 600 de milioane de euro, în încercarea de a stabiliza piața financiară islandeză şi de a-i furniza lichidități.

Un flux de procese intentate de investitori au ajuns în fața tribunalelor americane în urma colapsului Lehman Brothers, a vânzării Merrill Lynch către Bank of America, a preluării AIG de către guvernul federal american şi a falimentului Washington Mutual. Chiar şi înainte ca Lehman Brothers să îşi declare falimentul, cel mai mare din istoria Statelor Unite, procesele cauzate de criza financiară au depăşit numărul celor care au urmat timp de şase luni în criza similară, dar de dimensiuni mai mici, de acum 21 de ani.

Concedieri de personal bancar

- Citigroup, a patra mare bancă din SUA, are în vedere reducerea numărului angajaților cu 50.000, în contextul în care banca americană a fost grav afectată de criza creditelor.
- Banca americană Goldman Sachs a anunțat că se pregăteşte să concedieze 10% din cei 32.500 de angajați ai săi.

Uniunea Europeană demonstrează, prin deciziile luate de Comisia Europeană pentru țările membre, un nou caz de intervenționism în politicile economice, în vremuri numite de criză, fără implicații directe în structurile aflate în criză. Astfel, pe 28 ianuarie 2009, Comisia Europeană a propus realocarea a 5 miliarde de euro din banii europeni necheltuiți din finanțarea în 2008 a agriculturii europene, în cea mai mare parte pentru proiecte energetice ecologice, ferme eoliene *off-shore* şi dezvoltarea internetului în bandă largă în zonele rurale. Conform planurilor, o sumă de 3,5 miliarde de euro ar urma să fie acordată proiectelor energetice ecologice, în timp ce 1 miliard de euro ar urma să sprijine dezvoltarea internetului în bandă largă. Alte 500 de milioane de euro sunt alocate combaterii noilor provocări agricole, cum ar fi schimbările climatice, energia regenerabilă, administrarea apelor şi restructurarea sectorului produselor lactate.

Un nou model consumatorist

Ca urmare a crizei financiare se conturează la orizont scăderea masivă a cheltuielilor consumatorilor. „Consumatorii încep să realizeze că au trăit într-o lume a fanteziei. Vor fi nevoiți să înceapă să economisească bani pentru pensionare, pentru educația copiilor şi pentru alte motive" (Lyle Grmaley, fost guvernator al Fed).

Cheltuielile de consum din Statele Unite au scăzut pe toate segmentele. Astfel, vânzările de îmbrăcăminte au scăzut cu 5,5% în septembrie 2008 față de perioada similară a anului trecut. *Retail*-ul de specialitate (pe un singur segment de consum) a scăzut cu 7,7% la sută, în timp ce încasările hotelurilor s-au diminuat cu 4,9% la sută în aceeaşi perioadă. Consumatorii din Statele Unite au revenit la obiceiul de a face o vizită săptămânală la supermarket pentru a realiza şi mai multe economii. Vânzările din sectorul de *retail* american au scăzut în octombrie 2008 pentru a patra lună consecutiv. Sectorul european de *retail* a cunoscut manifestări similare pe fondul agravării şi extinderii crizei. *Retail*-erii

europeni au început să concedieze angajați în sectorul cu cea mai rapidă creştere economică din ultimii trei ani.

Britanicii au redescoperit „farmecul anilor de austeritate" de după Al Doilea Război Mondial: tricotatul şi mesele gătite în familie au devenit, din nou, obiceiuri, iar „oamenii încep să planteze din ce în ce mai mulți morcovi în loc de crizanteme" (*Financial Times*, 28 septembrie 2008).

Consumatorii din țările vestice ale Europei au ajuns să se gândească de două ori înainte de a-şi cumpăra ceva, datorită scăderii puterii financiare: consumatorii care nu ar fi băut tot conținutul unei sticle, obişnuiesc acum să nu lase nicio picătură nebăută în sticlă; vânzările în ceea ce priveşte produsele alimentare mai ieftine, precum carnea feliată, supa instant sau legumele congelate se află în continuă creştere valorică; consumatorii au început să cumpere şi produse care nu poartă eticheta unui brand recunoscut, ci promovează un brand mai mic, răspândit doar la nivel local; vânzările de mâncăruri de lux şi de băuturi scumpe, printre care se numără apa îmbuteliată şi sucurile fără dioxid de carbon sau alte băuturi, se află în scădere.

Regulile planului european de salvare a băncilor cu probleme

- Orice sprijin trebuie acordat la timp şi este, în principiu, temporar.
- Trebuie protejate interesele contribuabililor.
- Acționarii existenți suportă consecințele intervenției guvernamentale.
- În caz de necesitate, guvernele sunt libere să schimbe conducerile băncilor.
- Guvernele pot schimba şi politicile monetare ale băncilor respective.
- Reglementările privitoare la ajutoarele de stat în UE trebuie respectate.
- Trebuie evitate efectele secundare asupra altor țări.

Suma pierderilor înregistrate în criză financiară 2008-2009

O însumare simplă a pierderilor contabilizate de autorul acestui articol în toamna anului 2008 indică valoarea uriaşă a acestora: 1.000 de miliarde de dolari pe piața americană numai până la sfârşitul lunii septembrie 2008 (reprezentând angajamentele asumate de guvernul american în cadrul diverselor planuri propuse sau adoptate de Congresul

SUA, inclusiv planul de 700 de miliarde de dolari[1] pentru salvarea unor bănci americane şi cumpărarea de către statul american a activelor neperformante ale acestora). În felul acesta, datoria publică a SUA a urcat la 10.000 de miliarde de dolari, în timp ce PIB anual al acestora – cel mai mare din lume – este de cca 13.000 de miliarde de dolari. Deficitul bugetar american pe 2009 s-ar putea apropia de 2.000 de miliarde de dolari sau 15,3% din PIB al SUA, ceea ce pentru un an întrece toate regulile referitoare la deficitul public acceptat într-o țară. În perioada octombrie 2007-octombrie 2008, pierderile înregistrate de investitorii care dețin acțiuni pe bursele americane au fost de 8.400 de miliarde de dolari. Iar pe întregul an 2008, acțiunile au scăzut cu 42%, pierzând 29.000 de miliarde de dolari, adică de aproape două ori PIB al SUA pe un an de zile[2]. România a pierdut datorită crizei economice mondiale 2 miliarde de euro numai din devalorizarea acțiunilor de la Bursa de Valori Bucureşti şi 1,5 miliarde de euro din privatizările şi listările ratate[3].

Cca 500 de miliarde de euro au fost vărsați inițial de guvernele europene, în lunile septembrie şi octombrie 2008, pentru sprijinirea pieţelor bancare (cele mai semnificative sume sunt: cca 250 de miliarde de euro pentru garantarea creditelor interbancare în Germania; ulterior, în noiembrie 2008, suma a fost dublată în Germania; 100 de miliarde de lire sterline, adică 126 de miliarde de euro, pentru salvarea de la faliment a unor bănci britanice; 54 de miliarde de dolari puşi la dispoziție de Elveția, 24 de miliarde de euro pentru Fortis din Belgia; 45 de miliarde de euro injectate de băncile şi companiile germane de asigurări, din care 15 miliarde lichidități, iar din total, 35 de miliarde au fost pentru Hypo Real Estate; Grecia a pompat 41 de miliarde pentru salvarea băncilor sale prin achiziții de participații şi acordarea de garanții guvernamentale; Kremlinul a pompat 27 de miliarde de euro pentru a scoate băncile ruse din impas; 7 miliarde au fost atraşi de italienii de la Unicredit, Credit Suisse a pierdut 840 de milioane de euro numai în trimestrul al III-lea al anului 2008 etc). La jumătatea lunii octombrie 2008, „ajutoarele" pentru

[1] Programul de stabilizare a sectorului financiar american, în valoare de 700 de miliarde de dolari, este echivalent cu costurile, până în octombrie 2008, ale celor două războaie purtate de SUA în Afganistan şi Irak, cu PIB al Olandei sau PIB al tuturor țărilor din Africa; 700 de miliarde de dolari reprezintă, de asemenea, şi capitalizările însumate ale Exxon Mobil şi PetroChina.

[2] *Apud* Cătălina Apostoiu (2009), în *Ziarul Financiar*, 5 ianuarie 2009, p. 8.

[3] Daniel Ionaşcu (2008) – *3,6 miliarde euro pierdute în ceața crizei*, în *Jurnalul Național*, 30 decembrie 2008, p. 10.

sistemele bancare naționale se prezentau astfel: Marea Britnaie – 380 de miliarde de euro; Franța – 360 de miliarde de euro; Spania şi Austria – câte 100 de miliarde de euro fiecare; Italia – 40 de miliarde euro; Portugalia – 20 de miliarde de euro. „Nu este vorba despre cadouri făcute bancherilor, ci de a face astfel încât consumatorii şi investitorii să poată funcționa rațional", a afirmat preşedintele Eurogrupului, premierul luxemburghez Jean-Claude Juncker.

În realitate, guvernele din țările membre UE au disponibilizat pe piața interbancară peste 3.777 miliarde de euro, „distribuiți" astfel: Marea Britanie – 781 miliarde de euro pentru a stabiliza sectorul bancar, cea mai mare sumă din rândul celor 27 de țări membre ale UE; Germania – peste 500 de miliarde de euro; Franța – 360 de miliarde de euro; Olanda – 300 de miliarde de euro pentru garanții bancare şi lichidități; Danemarca, unde 13 din cele mai mari 140 de bănci au fost salvate de banca centrală sau achiziționate de bănci rivale, a cheltuit 594 de miliarde de euro; Austria – 100 de miliarde de euro; Norvegia – 55 de miliarde de euro, infuzii de lichiditate. Numai colapsul piețelor ipotecare *subprime* a costat instituțiile financiare din toată lumea cca 660 de miliarde de dolari (echivalentul a cca 510 miliarde de euro), sumă inclusă în cei 1.500 de miliarde de euro pierderi numai pe piața imobiliară americană despre care am făcut vorbire mai sus. În decembrie 2008, Japonia a anunțat un plan de redresare economică a țării în valoare de 255 de miliarde de dolari.

FMI a calculat grăbit, în septembrie 2008, la 1.400 de miliarde de dolari valoarea pierderilor financiare care se înregistrau în criza din 2008. În decembrie 2008, neinformat bine de data aceasta, Dominique Strauss-Kahn, directorul general al FMI, sublinia că economia mondială are nevoie de 1.200 de miliarde de euro pentru depăşirea crizei. În realitate, numai guvernele din țările membre UE disponibilizaseră peste 2.200 de miliarde de euro.

Experții agenției financiare Blomberg au calculat, la rândul lor, amploarea pierderilor actualei crize financiare de la izbucnirea sa în iulie 2008 şi până în mai 2009: 1.700 de miliarde de dolari (aproximativ 1.400 de miliarde de euro). La care ar trebui să se adauge cei 4.000 de miliarde de dolari (cca 3.333 miliarde de euro) „volatilizați" (prin scăderi masive ale cursului principalelor acțiuni cotate) numai la Bursa din SUA. Deci, 2.100 de miliarde de euro plasați pe piața interbancară de guvernele europene + 1.400 de miliarde de euro pierderi ale băncilor americane + 8.400 de miliarde de dolari (7.000 de miliarde de euro) pierderi bursiere numai

în SUA = **10.500 de miliarde de euro.** Fără a lua în seamă şi pierderile bursiere din Europa şi Asia, care nu au fost contabilizate aici. Nu putem să nu fim de acord, în acest complicat caz de contabilizare a pierderilor actualei crize, cu Fidel Castro Ruz, preşedintele Cubei, care spunea în *Reflecţiile* sale din 18 septembrie 2008 următoarele: „Este foarte dificil să urmăreşti de aproape şi să înţelegi cifrele fabuloase de bani proaspeţi care se injectează economiei mondiale. Sunt doze mari de monedă de hârtie, care duc inevitabil la pierderea valorii şi a puterii de cumpărare…"

Noi reguli financiare şi monetare

O lege americană autorizează Fed să plătească, începând cu 1 octombrie 2008, dobândă pentru rezervele deţinute de instituţiile financiare în cadrul băncii centrale, pentru a încuraja depunerea acestor fonduri la Fed, în loc să le plaseze pe pieţele monetare. Noua lege întăreşte, în acelaşi timp, controlul Congresului SUA asupra creditelor de urgenţă acordate de banca centrală americană.

Toate pierderile sus-menţionate demonstrează că omenirea nu a învăţat nimic, şi oamenii de asemenea, din celelalte crize financiare prin care a trecut planeta. Oamenii pierd foarte uşor din vedere un lucru foarte simplu, şi anume că banul este o creaţie a minţii umane, o construcţie teoretică, o convenţie, un echivalent general al bunurilor economice. Ceea ce trebuie schimbat este educaţia asupra modului de percepţie a banilor. Aceasta ar presupune însă o adevărată revoluţie în educaţia cetăţenilor, în sistemele educaţionale, care preiau şi transferă zestrea de cunoaştere a generaţiilor precedente, îmbogăţită cu zestrea de cunoaştere a generaţiei actuale.

Cel mai bun argument la aserţiunea de mai sus îl constituie declaraţia preşedintelui Comisiei Europene, Jose Manuel Durrao Barroso, făcută cu puţin timp înainte de jumătatea lunii octombrie 2008, dată la care se consideră că a fost depăşită faza cea mai puternică de intensitate a crizei din 2008: „Ştiam cu toţii că nu exista nicio şansă de a introduce mai multe reglementări europene înainte de criză. Unele dintre cele mai importante state membre din punctul de vedere al dimensiunii economiei şi forţei financiare nu ar fi permis niciodată acest lucru!"

Contractul de Credit Default Swap (CDS)

Este instrumentul derivat cu cea mai rapidă ascensiune în sectorul financiar şi a avut o influenţă majoră la provocarea crizei creditelor

ipotecare de pe piețele americană şi europeană, deoarece a permis transferul facil şi rapid al riscului de credit, încurajând băncile să îşi asume riscuri din ce în ce mai mari şi să renunțe complet la prudență.

Instrumentul CDS este un contract prin care o instituție financiară (cumpărătorul protecției) achită o primă către o altă entitate (vânzătorul protecției), care se angajează să plătească o sumă prestabilită în care unul din debitorii cumpărătorului nu îşi îndeplineşte obligațiile, respectiv nu achită datoria cumulată.

Principala diferență dintre un CDS şi un acord obişnuit de garanție sau asigurare în cazul unui credit este că operațiunea se face fără ca debitorul să aibă cunoştință despre efectuarea ei, fără a aduce modificări la acordul încheiat cu clientul. Prima achitată de cumpărătorul protecției depinde de mai mulți factori, printre care ratingul de credit al debitorului, maturitatea produsului şi modul în care poate servi neplata obligațiilor, restructurarea obligației de referință, nedeclararea sau accelerarea obligațiilor.

Prăbuşirea unei companii mari poate atrage după sine un efect domino care să falimenteze sute de alte instituții şi firme, conectate între ele prin instrumente financiare CDS sau similare. Din acest motiv, autoritățile americane au intermediat preluarea Bear Stearns la un preț considerat simbolic şi au decis să naționalizeze asigurătorul AIG, a cărui cădere a fost cauzată aproape integral de pierderile provocate de contracte CDS.

„Cea mai mare problemă este că nimeni nu poate cunoaşte expunerea tuturor acestor companii mari, bănci şi corporații, prin contracte CDS", după opinia lui Frank Partnoy, profesor la Universitatea din San Diego (SUA) şi fost vânzător de derivate la Morgan Stanley, care a avertizat constant în ultimii zece ani asupra pericolelor de pe piața instrumentelor similare CDS.

Deoarece sunt contracte şi nu titluri sau polițe de asigurare sau garanție, angajamentele CDS pot fi încheiate foarte rapid, fiind suficient un apel telefonic sau un mesaj e-mail, aspecte care fac instrumentul CDS cu atât mai atractiv. În plus, atât timp cât există un vânzător care să fie pregătit să răspundă dorințelor unui creditor de a transfera riscurile, un contract CDS poate acoperi aproape orice fel de tranzacție.

În ceasul al doisprezecelea, aceste aspecte «tehnice» au fost standardizate de Asociația Internațională pentru Derivate şi Contracte Swap."

(după Vlad Popescu – *Ce ar putea declanşa următorul val al crizei?,* în *Ziarul Financiar*, 6 octombrie 2008, p. 25)

Criza financiară din iulie-octombrie 2008 ar putea avea un nou val în 2009 sau 2010, care să fie declanşat pe piaţa contractelor instrumentelor derivate pentru transferul riscului de credit, estimată la aproape 54.600 de miliarde de dolari, încă nereglementată şi lipsită de transparenţă (în condiţiile în care PIB al economiei globale în anul 2007 a fost de 54.300 de miliarde de dolari, iar capitalizarea cumulată a tuturor companiilor listate pe Wall Street era la sfârşitul lunii iunie 2008 de 50.500 de miliarde de dolari).

Opinii… Opinii…

„Nu dorim să propunem statelor măsuri specifice, dar considerăm că acestea trebuie să se aplece asupra a trei probleme: fondurile bancare, activele cu probleme şi finanţarea. Pentru a atenua dificultăţile de finanţare interbancară, puterile publice vor trebui să ia măsuri pentru remedierea problemelor creditării şi lichidităţilor. Ar trebui să existe o armonizare nu doar pentru gestionarea crizei, ci şi pentru favorizarea integrării sistemelor financiare."

(Jaime Caruana, directorul Departamentului pentru piețe financiare din cadrul FMI)

„Dacă piaţa de creditare nu funcţionează, atunci firmele nu îşi pot finanţa operaţiunile, iar consumatorii nu pot împrumuta bani pentru a cumpăra o maşină, o casă sau pentru a-şi trimite copii la studii."

(Ben Bernanke, preşedintele Fed)

„Aceasta este o recesiune globală care are loc o dată la 100 de ani. Japonia nu poate rămâne în afara acestui tsunami. Dar luând măsurile adecvate, fără nicio întârziere, putem minimaliza impactul."

(Taro Aso, premierul Japoniei)

„Această criză este prea mult. Trebuie să restructurăm sistemul la nivel global. Toate instituţiile financiare trebuie să respecte reglementările şi să fie supravegheate; reglementările trebuie revizuite şi eficientizate... Au fost luate unele decizii. Misiunea mea este de a-i determina şi pe ceilalţi membri ai UE să adopte aceleaşi hotărâri. Trebuie să coordonăm reacţiile. Suntem conştienţi de faptul că vor mai exista momente dificile."

(Nicolas Sarkozy, preşedintele Franţei)

„Comisia Europeană apără întărirea dimensiunii europene pentru gestionarea crizelor financiare de felul celei pe care o traversăm. Reflectăm la măsuri structurale pentru mai multă transparență, dar şi la măsuri de supraveghere la nivel european."

(Jose Manuel Durao Barroso, preşedintele Comisiei Europene)

„Va fi un nou mediu, o nouă lume. Apare o oportunitate uriaşă în SUA, Europa, pe pieţele emergente. Băncile americane se vor concentra probabil pe integrare, probabil că vor fi noi şi noi consolidări, ceea ce ne lasă loc de dezvoltare, de extindere a cotelor de piaţă, mai ales pe zona de *corporate* şi *investment banking*… Va fi mai puţină îndatorare, ceea ce va fi rău pentru creştere, va fi un control mai strict pe managementul lichidităţilor, mai multă transparenţă a bilanţurilor, în general un mediu cu mai multe constrângeri."

(Frederic Oudea, CEO Société Générale)

„Globalizarea crizei înseamnă că avem nevoie de o globalizare a reacţiilor… În ciuda tuturor instituţiilor pe care le avem, nu dispunem de instituţiile potrivite pentru a face acest lucru."

(Fred Bergsten, director al Peterson Institute
for International Economics)

„Următorii patru-cinci ani vor antrena o reformă globală a gestiunii lumii, care să aibă responsabilitatea afacerilor omeneşti. Lumea are nevoie de spiritualizarea instituţională a afacerilor… Bate la uşă o nouă viziune mondială, care va porni de la ideea că FMI, Banca Mondială trebuie respiritualizate. Aceste organisme şi-au consumat traiul, acum e nevoie de alte organizaţii, care să se bazeze pe alt sistem de valori, nu pe furt sau speculaţii. Teza mea este că era în care intrăm nu se bazează neapărat pe cunoaştere, ci pe responsabilitatea de a folosi această cunoaştere în bunăstarea mediului înconjurător, a oamenilor, a valorilor familiale, a sănătăţii. Instituţiile (actuale – n.n.) ca reguli ale jocului au îmbătrânit… oamenii au ajuns dependenţi şi obsedaţi de muncă şi carieră. Parcă ar trăi ca să muncească, nu ar munci ca să trăiască…"

(Constantin Popescu, profesor de economie la ASE Bucureşti[1])

[1] Bădărău, Izabela (2008) – *Cum schimbă criza financiară internaţională manualele de economie ale profesorilor universitari?*, în *Ziarul Financiar*, 3 octombrie 2008.

„Oricine îşi construieşte casa pe această realitate, pe lucruri materiale, pe succes, construieşte pe nisip. Doar cuvântul lui Dumnezeu este temelia oricărei realităţi."

(Sanctitatea Sa Papa Benedict al XVI-lea)

În loc de epilog

Pentru statele dezvoltate ale planetei, etapa cea mai grea a crizei financiare şi economice pare să se fi încheiat la jumătatea lunii octombrie 2008. „Ce a fost mai rău a trecut", considera şi Dominique Strauss-Kahn, preşedintele FMI, care sublinia că statele ar trebui să intervină atunci când este necesar, în conformitate cu propriile nevoi şi este important ca orice demers să fie „masiv". Pentru statele în curs de dezvoltare, precum România, etapa cea mai grea a crizei financiare şi economice începe la jumătatea lunii octombrie 2009.

Criza financiară mondială, cea mai mare de la Marea Depresiune din 1929-1933, a dus la devalorizarea acţiunilor în valoare de sute de miliarde de euro şi a falimentat bănci care cândva păreau infailibile. Până şi Suveranul Pontif a amintit de criza financiară în discursul său la deschiderea Sinodului episcopilor din întreaga lume, cu tema „Cuvântul lui Dumnezeu", desfăşurat la Vatican la începutul lunii octombrie 2008: „Criza financiară actuală demonstrează că o viaţă dusă cu credinţă în Dumnezeu este mai bună decât una dedicată acumulării de bunuri materiale", a declarat acesta. Folosind o metaforă biblică, Suveranul Pontif a spus că cei care au ignorat cuvântul lui Dumnezeu în căutarea bogăţiei şi-au construit castele pe nisip, în loc să le construiască pe fundamentul solid al credinţei.

Oamenii uită însă uşor de credinţă şi de Dumnezeu… Există persoane juridice şi fizice care au câştigat şi, mai ales, vor câştiga mult de pe urma crizei financiare din 2008-2009: companiile de investiţii financiare şi acţionarii lor, care au cumpărat şi cumpără credite neperformante la preţuri derizorii, pentru a le vinde ulterior pe profit. Unele fonduri de investiţii au strâns deja zeci de miliarde pentru astfel de operaţiuni şi aşteaptă momentul prielnic pentru a ataca…

ROMÂNIA PARALELĂ. DOUĂ STUDII DE CAZ

Nataşa Morcov*

Sunt mulţi cei care au lansat ipoteze, care s-au lamentat, au invocat şi au scuipat obrazul bătrân al neamului din care facem parte. Ne-au arătat calea dreaptă, dar noi nu am vrut să ne îndreptăm. Ne-au dat legi, dar noi nu am vrut să le folosim. Ne-au spus cine e providenţial pentru noi, dar noi am mâncat seminţe pe la porţi legănaţi de banalitate. Ne-au adus personaje ilustre de prin străinătate, dar noi i-am privit prostiţi, ne-am întors pe călcâie şi am plecat de unde veniseră aceia. Şi, vai, observând aceasta, s-au aşezat pe hotare amăgindu-ne în fel şi chip să ne întoarcem. Le-am râs în nas şi nu ne-am întors.

Am avut totdeauna senzaţia că istoria noastră s-a frânt la Cuza. Din punctul cel mai înalt, printr-o Monstruoasă Coaliţie, şi de atunci ne tot zbatem să ne desprindem de mlaştina în care am căzut. Cu ce ne-a lăsat Domnul Unirii? Cu tot ceea ce trebuia să fie la început, cu toate instituţiile şi legile lumii moderne încropite, iar pe „opincă" cu o mână de pământ şi cu nădejdea că înmulţindu-l are să se „arânească". De aceea au trudit sărmanii ţăranii noştri şi, de fapt, străbunicii şi bunicii noştri. Îl mai aşteaptă încă pe Domn şi poate nici nu ştiu asta, nu le-a spus nimeni că, probabil, nu va veni niciodată.

Or fi fost fiziocraţi spontani oamenii noştri de la ţară, căci deşi vremurile se schimbau şi boierii îşi trimiteau din ce în ce mai des odraslele la şcoli înalte, ei rămâneau fixaţi locului şi singura fantezie pe care şi-o permiteau era să mai cumpere o bucată de pământ, pământ care cerea mai multă forţă pentru a fi lucrat şi astfel, deşi era destinat celor ce îl

* Nataşa Morcov este studentă în anul III la Facultatea de Sociologie-Psihologie, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti.

sporeau, el îi ucidea sistematic. Mureau fizic şi psihic, în travaliul unei munci disperate, făcute aproape cu mâinile goale, din creştetul zilei şi până în poalele ei, o zi infinită care a semănat dacă nu a noapte, măcar a cărare înfundată, căci nimic nu era mai presus decât zeul „Pământ".

Concentrarea pe pământ (în *Ion* de Liviu Rebreanu, eroul îşi sărută pătimaş pământul, în *Dragoste de viață* a lui J. London, eroul strânge pâine) nu te lasă să îți faci altfel de planuri. În mintea țăranului român, doar pământul îl poate salva: „De ani de zile mă zbat să nu vând din el, să plătesc fonciirea fără să vând, să vă rămâie vouă întreg, orbilor şi sălbaticilor la minte!"[1]

Ciclurile sunt simple: se năşteau, se căsătoreau, aveau copii, îmbătrâneau, se îmbolnăveau şi, dacă nu mureau la o vârstă destul de tânără, erau îngrijiți sau îngrijeau o armată de nepoți. Îngrijirea numeroşilor fraţi mai mici necesari muncii câmpului cădea, de regulă, în sarcina fraților mai mari, cu precădere a fetelor. Ele se îngrijeau şi de pregătirea hranei pentru întreaga familie, drept pentru care acestea nu ajungeau să facă nici măcar cele patru clase primare pe care Cuza le tocmise gratuite şi obligatorii. O fată din asemenea comunitate, născută la 1901, adică la începutul secolului trecut, cu minte ageră şi personalitate puternică, poate fi ghidul pentru a vedea ce i se întâmplă unui individ care, vrând să îşi străpungă destinul, să şi-l înfrângă, părăseşte satul în urma unui conflict de generații, dar şi ca urmare a încălcării cutumelor, se „replantează" în oraş, ca servitoare, într-o familie de negustori.

Oraşul este un centru comercial bine închegat, nu prea mare, cu membri care dovedesc ataşament față de comunitate. Întemeiază o familie cu un bărbat provenit din rândul meseriaşilor cu stare, dar care îşi pierduse averea după moartea tatălui (familia era compusă din părinți, două fete şi un băiat). A fost uşor, căci neştiutoare de carte, surorile închid atelierul de cojocărie şi, în lipsa unei ocupații stabile, până la venirea fratelui din armată, trăiesc din vânzarea bunurilor agonisite. Pentru a cumpărarea inventarului necesar unui meseriaş, femeia vinde singurul bun pe care îl are, cerceii de aur. Închiriază un spațiu şi viața noii familii intră pe un făgaş aparent liniştit în cadrul căruia tânăra nu se opreşte. Învață să citească şi citeşte tot ce poate, seara, la lumina lămpii. Cu o mamă ardeleancă şi un tată oltean, ea se alimentase din cultura țărănească a trei puncte cardinale, dar având o minte ascuțită simțise că altceva o poate ridica şi îi poate da răspuns la întrebarea de ce munca neostenită rămâne stearpă.

[1] Preda, Marin (2009) – *Moromeții*, Ed. Curtea Veche, Bucureşti, p. 412.

Timpul se scurge repede. Începe Al Doilea Război Mondial. Moare soțul, dar pentru că nu ştie să scrie nu poate prelua atelierul. Rămâne cu doi copii, fete, din care una cu şcoala încheiată în clasa a cincea, în urma unei pneumonii, iar cea mai mare în cursul uceniciei care se va sfârşi prin moartea dentistei la care lucra. În anii de după război nu reuşeşte să obțină nici măcar o pensie de urmaş. Nu ştie cui să se adreseze, nu poate să încropească o cerere. Faptele se desfăşoară din această clipă, cum era de aşteptat, pe o pantă descendentă. Deşi se ambiționează iar şi se înscrie la cursurile de alfabetizare, deşi se află de-acum într-o societate care proclamă lipsa discriminărilor şi grija față de om, se cufundă tot mai mult în lipsuri, apoi în boală şi moarte.

Fiicele sale duc în spate stigmatul acestei sărăcii, care se remarcă prin neputința de a îndeplini ce e nevoie la un moment dat, nici măcar pentru a se întreține; bolile grele care însoțesc sărăcia nu le ocolesc şi dacă nu pot transmite bunuri materiale, nici măcar o locuință, lasă înscris în gena urmaşilor diabetul, hipertensiunea, bolile de circulație şi chiar o şubrezire nervoasă. „În termeni negativi, traiectoriile indivizilor şi gospodăriile acestora nu sunt lineare, nu reprezintă simple treceri de la starea de normalitate critică la cea de criză, ca să evolueze inevitabil în starea de sărăcie extremă... traiectoriile individuale sunt sinuoase, sunt caracterizate de suişuri şi coborâşuri, cu întorsături spectaculoase, care depind atât de schimbările structurale de la nivel societal, regional sau local, cât şi de deciziile şi alegerile indivizilor şi acestea ajustate la contextul gospodăriei căreia îi aparțin."[1] Există un roman şi o ecranizare – *Prețul succesului* – în care eroina urmează acelaşi traseu, dar reuşeşte. O fi fost fantezie, întâmplare sau era vorba de Anglia şi nu de România?

În altă situație despre care putem vorbi în cunoştință de cauză, femeia se naşte la 1926, tot într-un sat din sud, în apropierea aceluiaşi oraş comercial, într-o familie în care mama este văduvă de război, cu un copil. Urmează încă patru copii, din care ea este mijlocia. E ageră, şi îi place să învețe. Pentru a-şi urma şcoala, învățătorul ar înfia-o. Tatăl nu este de acord. Are pământ. Nu îi va da însă acest pământ. Ca şi în cazul celălalt, fata sfidează regulile familiei şi se căsătoreşte peste capul părinților. Se va simți totdeauna captiva unui destin pe care nu l-a meritat şi din care s-a străduit să evadeze înțelegând că mai există căi pentru a te întreține, dacă nu chiar pentru a prospera. Şi-a dat, cu multe sacrificii, copilul la

[1] Stănculescu, Manuela Sofia; Berevoiescu, Ionica (2004) – *Sărac lipit, caut altă viață*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2004, p. 38.

studii, dar a fost ţintuită la pat de boală – însoţitorul devotat al sărăciei –, cu jumătatea unei pensii sociale ca venit. Abătându-ne puţin de la ceea ce doream să evidenţiem, adică rolul instruirii femeii în rezolvarea problemei sărăciei la români, menţionăm că, în primul caz, bărbatul, rănit în război, moare în permisie, acasă, motiv pentru care soţia nu poate obţine pensie de urmaş, iar în al doilea caz, în care bărbatul făcuse tot frontul de la est la vest, inclusiv prizonierat la ruşi, va purta până la moarte un glonţ în picior şi nu va obţine pensie de veteran. O va obţine văduva sa abia după 1989 sub forma unei sume simbolice.

O privire sumară asupra câtorva date statistice ne arată că la 1900 procentul celor ocupaţi în agricultură era de 84,5%, iar până la 1930 procentul scade la 78,6%. Analfabetismul atingea în aceeaşi perioadă 80% din populaţia ţării. Şi în această situaţie cea mai mare parte sunt femei, adică persoanele care poartă grija casei şi a copiilor, adică a viitorului unei familii. Boala, necunoaşterea şi neputinţa, demonii apocalipsei numită Sărăcie, au vlăguit şi vlăguiesc încă populaţia în general şi populaţia feminină în special. „Ecuaţia sărăcie – foamete ascunde alte aspecte complexe ale sărăciei: condiţii de trai îngrozitoare, boli, analfabetism, dezmembrarea familiei, ruperea relaţiilor sociale, lipsa oricărui viitor, neproductivitatea."[1] Majoritatea se întreabă astăzi: „Încotro mergem noi?" Multă vreme am crezut că există o Românie paralelă, care îşi urmează mersul ei, indiferentă la planurile schimbăcioase ale guvernanţilor, frământându-se tăcută şi încercând să îşi găsească drumul prin străduania şi puterea de înţelegere a fiecăruia, cu pierderile inevitabile şi reuşitele salvatoare pentru toţi. Ne temem însă că de la o vreme s-au „prins" nevoitorii de acest fapt şi tot încearcă să oprească şuvoaiele care trec pe alături de „îndiguiri". Poate că ar trebui, aşa cum ne îndeamnă un înţelept de-al nostru, „să ne legăm de catarg" şi să străbatem marea nevătămaţi de cântecul sirenelor.

Soluţiile sunt pe buzele tuturor; ar fi bine să şi prindă viaţă. Ar trebui să intrăm în sipetul economiei şi să vedem ce ne-a rămas acolo şi cu ce a rămas să o luăm de la capăt. Să ne întoarcem la „şcoala pentru toţi" şi, mai ales, la fetele şi femeile noastre pentru a le instrui după maxima putere a fiecăreia. Este mai multă nevoie ca niciodată de forţa, priceperea şi isteţimea lor. Apropo, aflăm că sunt din ce în ce mai puţine licee cu program adaptat orarului celor care vor să îşi completeze studiile.

[1] Bauman, Zygmunt (1999) – *Globalizarea şi efectele ei sociale*, Ed. Antet, Oradea, p. 79.

Să simplificăm legile şi să le întocmim cu sinceritate, astfel încât ele chiar să poată fi aplicate. Să aflăm şi să facem publică starea de sănătate a populației. Să folosim experiența statelor europene.

Şi poate ar fi bine ca aceia care greşesc să dea seamă...

Aceste naive considerații finale sunt un semn al dorinței celor necăjiți, care au suferit mult pentru a face şi care acum se uită cum fuge de sub ei pământul ce i-a ucis atâta vreme. Nu vorbe mari şi efemere aşteaptă aceştia, ci să se petreacă ceva care să le aducă speranța înapoi. Am evitat o referire directă, explicită la criză, dar cum poate fi numită această disimulare atât de îndelungată a poporului din această țară? În fața năvălirilor, el a fugit în codru. În milenara sa înțelepciune s-a salvat deci fugind. A fugit şi sub regimul trecut, la oraş, fuge şi acum peste hotare, se coboară în el şi aşteaptă să treacă urgia. Altfel ar pieri. Nu este nici resemnat, nu este nici prost, este în mijlocul unei crize, poate a acelei crize în care a intrat după izgonirea lui Cuza. Ceva i-a măcinat ființa, l-a spart în două, iar sărăcia, rezultatul neliniştitei sale istorii, l-a rupt de învățații săi, făcându-i pe aceştia să îşi nege originea fiindcă nu erau primiți cu ea la mesele împăraților lumii. Cei care au îndrăznit să îi rămână alături au devenit martiri ai zădărniciei. Nenumărate vieți şi o muncă uriaşă s-au risipit pentru a o lua iar şi iar de la capăt. Putem vorbi despre o categorie sau alta, despre o poveste de viață sau alta, care confirmă o ipoteză sau alta, dar nu mai avem poporul, care parcă s-a ascuns asemenea legendarilor blajini, în Apa Sâmbetei, nemaiavând nici codru.

NEVOIA COMUNICĂRII VERSUS CRIZA COMUNICĂRII

Adela Corina Fekete*

Preambul

Preocuparea ființei umane pentru un alt-ceva, alt-cineva, alt-undeva a existat dintotdeauna, dat fiind faptul că omul nu a existat şi nu a vieţuit niciodată singur, ci în vecinătatea unui alt-cineva, mai mult sau mai puțin asemănător lui. Această proprietate este specifică, de altfel, întregii lumi vii.

Ultimele descoperiri atestă faptul surprinzător că şi plantele comunică între ele. Mai mult, unele dintre ele nu acceptă orice vecinătate şi asta s-a descoperit prin modul în care le sunt dezvoltate rădăcinile. La nivelul lumii animale, de asemenea, există ori o bună vecinătate între animale de acelaşi rang, ori o luptă pentru teritoriu. Ori se acceptă, ori se elimină.

La om, care are o structură mai complexă, vecinătatea are o arie largă de manifestare. Raporturile sunt uneori directe, fățişe, evidente. Alteori, ele devin mai tainice, mai estompate, mai ascunse. Aceste raporturi sunt determinate de firea omului, de ceea ce individul adoptă / acceptă şi astfel sunt sau nu sunt în concordanță cu acel alt-ceva, alt-cineva sau alt-undeva.

1. Nevoia comunicării

Comunicarea se oferă. Dar ea nu trebuie înțeleasă ca o pomană şi nici ca un dar, ci dimpotrivă, ține de cunoaşterea implicită. Comunicăm chiar şi atunci când nu vrem, chiar şi atunci când tăcem. Este arhicunoscută

* Adela Corina Fekete este lector univ. dr. la Facultatea de Ştiințele Comunicării, Universitatea Ecologică, Bucureşti.

expresia: „Şi tăcerea este un răspuns." Aşa stând lucrurile, putem spune că şi comunicarea, ca de altfel şi iubirea, este prestabilită, preexistentă. Ne premerge ca o nevoie / trebuinţă de a ne înţelege unii pe ceilalţi şi chiar pe noi înşine. Este în aceeaşi măsură aşteptare şi căutare activă a înţelegerii. Prin ea căutăm, practic, complementaritate. În această relaţie duală, ne căutăm unii pe alţii şi împreună, comunicând, ajungem la evoluţie. O regăsim pretutindeni, la om sau în natură: „Comunicarea reprezintă liantul tuturor activităţilor desfăşurate de om, indiferent dacă facem referire la nivelul individual, la cel al grupurilor, al organizaţiilor sau la cel macrosocial." (Şchiopu, Ursula, 1997, p. 165)

Comunicarea face referire întotdeauna la **valoare** pe care o indică, o arată. **Ne-comunicarea / criza** de comunicare este o non-valoare.

Importanţa procesului de comunicare a fost recunoscută, din cele mai vechi timpuri, de mari gânditori (greci, romani, ulterior de către ceilalţi). Prorocirile din Vechiul Testament (făcute de proorocii Ilie, Daniil, Iisaia etc.) recent descoperite (în documentele de la Marea Moartă) vorbesc despre comunicare ca despre ceva ce nu poate fi ignorat, ele fiind o modalitate de comunicare care nu a putut fi contestată. De asemenea, Oracolul de la Delhi este celebru prin profeţiile pe care le dădea şi prin acurateţea acestora. Celor care îi cereau să le dezvăluie soarta ce îi aştepta în bătălii, le răspundea invariabil: „Nu vei muri!" Pelerinii plecau fericiţi şi ferm convinşi că nu li se putea întâmpla nimic rău în bătălia ce urma. Rudele nemulţumite ale celor care mureau în luptă li se transmitea faptul că greşeala aparţine de fapt defunctului, oracolul spunându-i: „Nu, vei muri!" Aşadar, observăm cum prin comunicarea unei simple virgule şi prin intonaţie se făcea diferenţa în favoarea corectitudinii profeţiilor.

Fiecare persoană, cu felul său de a fi, inconfundabil cu al altora, funcţionează în mod diferit, conform cu propriile principii / valori, de unde rezultă şi splendoarea spectacolului oferit de inepuizabila diversitate de tipologii a fiinţelor omeneşti. Există totuşi câteva trăsături comune tuturor oamenilor. Una dintre ele este aceea a nevoii omului de a comunica şi de a se comunica.

„Comunicarea se defineşte ca performanţă de a descifra sensul, semnificaţia, conotaţia şi denotaţia legăturilor sociale, organizate şi dezorganizate, cu ajutorul simbolurilor, semnelor, reprezentărilor şi altor modalităţi de modelare informaţională, în scopul declanşării, obţinerii stabilităţii, amplificării, diminuării, amânării sau stopării unor comportamente (conduite) individuale sau de grup" (Trecu, Vasile, 2000, p. 43).

1.1. Triada alt-cineva – alt-ceva – alt-undeva

Tabloul reieşit din conjugarea celor trei instanțe: alte ființe umane, alte timpuri, alte spații sau alte lucruri decât cele din arealul cunoscut de un individ formează, la propriu şi la figurat, identitatea, respectiv alteritatea acestuia.

1.1.1. Relația cu eul

Aşa cum se întâmplă în relațiile de viață, raporturile cu sine şi cu ceilalți sunt fluctuante. Ele sunt supuse unui joc capricios de energii, astfel că multe dintre ele rămân, până la capăt, tainice, de nepătruns. Dacă sunt bune sau rele, cinstite sau nu, dacă sunt relații adânci sau de suprafață este extrem de dificil de descoperit. Cert este că relația cu sinele, cu eul este firească. Este normală şi capătă o coloratură psihologică în funcție de firea fiecăruia. Se problematizează mai mult sau mai puțin. Face acest lucru în acele clipe când mintea sa simte nevoia să se întoarcă înspre sine. O face cu un imens dor de cunoaştere. Se cercetează fie cu dragoste, înțelegere, cu acceptarea şi recunoaşterea sinelui, fie dimpotrivă cu ură, şi atunci începe lupta cu sine, care poate duce la tulburare.

Pornind de la ideea că nevoia de comunicare este o trebuință, la ea participă întreg organismul, ca un tot unitar, aflat într-un mediu natural, mediu în inter-relație şi interdependență cu ceilalți. Ființa lui participă în totalitate la următoarele relații:

- **Relații pe filieră anatomică.** Fiecare parte strict anatomică (celulă, țesuturi, organe, aparate, sisteme, fizic, sânge, inimă, cap, stomac, ochi, mâini, plămâni etc.) îşi are contribuția sa.
- **Relații pe filieră afectiv emoțională (psihologică).** Cel mai implicat în sistemul de comunicare este SNC (sistemul nervos central). Acolo îşi are sediul gândirea (logica, rațiunea, memoria etc.), afectivitatea (emoțiile şi sentimentele, trăirile afectiv-emoționale), comportamentul. Complexitatea comunicării fie cu sine, fie cu alții este într-un anumit fel determinată şi de temperament (sangvin, flegmatic, coleric, melancolic), care este înnăscut. Evident, caracterul, care se formează de-a lungul vieții, are şi el partea lui de contribuție în comunicare. Spre exemplul, la un individ care este mincinos, va apărea în comunicare acest aspect: de a înşela, de a duce în eroare etc.
- **Relații pe filiera educației.** Procesul de comunicare presupune transmiterea de informații, de cunoştințe teoretice. Comunicând,

dascălii formează aptitudini, comportamente etc. Cele din urmă sunt cele care se pot învăța / corecta prin educație. Caracterul omului se formează şi în funcție de mediul social, de educație ş.a.m.d. Astfel că un copil care trăieşte într-un mediu în care mama şi tata nu se respectă sau se ceartă pe băutură va deprinde, în marea majoritate a cazurilor, acelaşi caracter şi va putea să comunice foarte greu. Dimpotrivă, când unui copil i se dau alte orizonturi, ce îi deschid perspective luminoase, acesta va avea un comportament pe măsură şi va reuşi să comunice mult mai uşor cu semenii. Un tip elevat va avea întotdeauna un comportament de gentleman, în schimb, un tip needucat va avea un comportament defectuos.

- **Relațiile pe filieră culturală.** Spiritul se îmbogățeşte creând şi împărtăşind artă, manifestări literar-artistice etc.
- **Relații pe filieră morală.** Nu se exclude aspectul etic, moral în relațiile de comunicare. Atunci putem să facem afirmația că de regulă îi judecăm pe ceilalți după cum suntem noi. Dacă eu sunt cinstit cred că tată lumea este cinstită, ceea ce nu este adevărat.

Această stare, de cufundare în sine, nu poate fi permanentizată. Ca să nu rişte să piardă totul, inclusiv pe sine, omul este dator să se îndrepte spre celălalt. Important este că atunci când intervin asemenea momente nefaste, singura şansă de scăpare este din nou întoarcerea la sine, la Dumnezeu sau socializarea.

1.1.2. Relația cu alt-cineva – cu Dumnezeu

Comunicarea om – Dumnezeu este una specială. Specială pentru că este personală. Dumnezeu a comunicat oamenilor legile sale prin Moise. Oamenii respectă sau nu aceste legi. Dar comunicarea personală cu Dumnezeu se face prin rugăciune. Nevoia de a comunica cu Dumnezeu este o nevoie organică, care transcende stadiul de animalitate al omului. În existența sa, omul, ca ființă biologică, are multe nevoi şi trebuințe: de foame, de sete, de adăpost, de grijă față de progenituri, toate reprezentând pentru el griji şi îngrijorări.

Dar învățătura Noului Testament ne spune: „Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu, toate celelalte vi se vor da pe deasupra. Lăsați grijile şi îngrijorările."

Dumnezeu ne cunoaşte nevoile şi trebuinţele, dar în acelaşi timp ne respectă libertatea. Cine se roagă nu mai este în criză. Cel care se roagă trece printr-un proces de asanare spirituală.

Teologia recomandă celor care doresc să evite non-sensul în viaţă şi să găsească un sens existenţei lor următoarele repere: 1. Să încerce să iubească; 2. Să ia omul în serios pentru ca să se afle pe calea lui Dumnezeu; 3. Să se roage: „Roagă-te cum vrei tu, cum poţi tu, dar roagă-te, căci aceasta este viaţa."

Rugăciunea este activitatea omenească supremă. Când te rogi eşti în relaţie supremă de comunicare. Rugăciunea ne prilejuieşte reflecţia şi cugetarea. Rugăciunea este actul prin care ne oferim lui Dumnezeu cu gândurile, cu faptele şi cu întreaga noastră fiinţă. Tocmai de aceea, cel care se roagă cu adevărat este preocupat să se elibereze de gândurile, cuvintele şi faptele rele, tocmai pentru ca să nu îi fie refuzat darul rugăciunii (Matei 5, 23-24). În relaţia cu Dumnezeu nu este implicată exclusiv fiinţa în cauză, ci şi relaţiile sale cu semenii şi gândurile sale bune despre ei.

Aşadar, rugăciunea construieşte punţi nevăzute, dar foarte consistente, între noi şi semenii noştri, mult mai consistente decât cele pe care le poate clădi o societate secularizată. Rugăciunea ne sensibilizează faţă de celălalt, ne descoperă ceea ce are divin şi pozitiv în el, dându-ne astfel motive să îl preţuim. Prin rugăciune, dobândim putere de iubire care vine de dincolo de noi. Nu suntem noi sursa acestei iubiri, ci doar un „instrument" pus la dispoziţie prin Dumnezeu pentru a revărsa iubirea între oameni. Măreţia rugăciunii constă în faptul că prin ea oamenii se poartă unii pe alţii în comunicarea lor nu numai pe orizontală, ci şi pe verticală. Rugăciunea devine astfel prilejul întâlnirii reciproce a oamenilor în iubirea lor unul pentru celălalt.

1.1.3. Relaţia cu alt-cineva – cu celălalt

Este cunoscut faptul că numai cu sine nu se poate vieţui, nici supravieţui. Este interzisă pierderea din vedere a lumii. Răsturnând afirmaţia lui P. Sartre („Infernul sunt ceilalţi"), putem afirma că alături de Infern trebuie văzut / trăit şi Paradisul. Cu ceilalţi existenţa este şi infern şi paradis deopotrivă. Alegerea ne poate aparţine. La întrebarea: Pe cine trebuie să aleg, pe mine sau lumea?, răspunsul trebuie atent argumentat. Dacă mă aleg pe mine şi renunţ la lume mă autoizolez / desfiinţez, dacă renunţ la mine şi mă abandonez lumii pot să mă alienez. Atunci poate că soluţia ar fi găsirea unui echilibru, în sensul de a mă aşeza undeva între mine şi

lume. Să îndrept un ochi înspre mine însumi şi cu celălalt să mă îndrept spre lume. Pentru a fi şi mai exacți, trebuie să precizăm că este nevoie ca uneori să pierdem din vedere lumea, şi să ne întoarcem la noi. Alteori este nevoie să renunțăm la noi şi să acceptăm, să răspundem nevoii celorlalți de a dispune, de a ne avea pe noi. Când, cum, pentru cât timp să se facă acest lucru? Nimeni nu poate şti. Este un joc în care continuu se învață, unii l-au deprins cumva (ca şi în cazul Sfinților Părinți), alții dimpotrivă nu l-au găsit şi nu îl vor găsi niciodată. Este un joc dificil, periculos, pe care dacă nu îl respecți rişti să fi nimicit de lume sau de tine însuți.

În relația cu celălalt se trece prin diferite stări: de iubire, de mulțumire, de mândrie, de ruşine, de ură, de compătimire, de ceartă, de plâns, de milă, de învinovățire, de condamnare, de reabilitare etc. Aceste situații sunt clare. Există însă momente când între sine şi celălalt sentimentele să fie neclare, tulburi. Nici calde, nici reci. Tot ceea ce există în jurul nostru are propria sa gravitație. Jocul atracției se transformă în atracție versus respingere în funcție de interese, distanță, idei, vise etc. Jocul **vreau** versus **nu vreau** poate fi un efect al distanței fața de obiectiv.

Comportamentul uman este echivoc tocmai pentru că recepționează impulsuri care vin din creier şi se propagă ca voințe şi / sau nevoi. Impulsurile interioare de la instincte şi exterioare ca efect al faptului ca omul este produsul sistemului pe care îl deserveşte se află în relații de subordonare. Astfel se explică de ce omul, dominat de rațiuni, poate comite actul sacrificiului de sine în favoarea comunității.

Omul nu poate supraviețui doar în propria companie. Parafrazând o idee a celebrului pictor Francisco Goya, care a marcat istoria umanității: „Somnul rațiunii naşte monştri", putem afirma că singurătatea creează monştri. De aici rezultă nevoia acută de îmbrățişare a omului cu alte imagini, pe care le caută către altundeva, altcineva, altceva. Căutarea celuilalt este sinonimă cu căutarea de sine. Întorcându-ne spre noi, îl căutăm pe Celălalt, iar căutându-l pe Celălalt, ne căutăm pe noi.

Altul dorit în mod metafizic nu este altul precum hrana pe care o consum, precum locul / țara în care trăim, precum familia pe care o avem, precum peisajul pe care îl privim sau precum suntem noi înşine în raport cu noi sau precum acest Eu şi acest altul. „Aceasta este relația Eu – Celălalt, despre care Emmanuel Lévinas spunea că şi unul şi celălalt sunt de fapt două fețe ale aceleiaşi monezi, dar care tânjesc una după cealaltă. De aceea, unul doreşte cunoaşterea celuilalt, tocmai pentru că sunt parte a aceleiaşi ființe unice. Dorința metafizică care invocă pornirea interioară

a fiecăruia către acel ceva necunoscut este explicată de Lévinas în următorii termeni: „Dorința metafizică nu aspiră la întoarcere, fiindcă este dorul de o țară unde nu ne-am născut. Dor al unei țări cu totul străine, care nu ne-a fost nicicând patrie şi unde nu vom merge niciodată." (Lévinas, Emmanuel, 2006)

Atunci când încercăm să definim identitatea, nu putem scăpa din vedere relația care determină cei doi termeni – identitate şi alteritate, deci nu putem ignora nici conceptul de alteritate. Identitatea desemnează alteritatea şi viceversa, relația fiind una de complementaritate şi reciprocitate.

Ştefan Augustin Doinaş, vorbind despre interacțiune, susținea că pentru a se asigura dezvoltarea armonioasă a fiecărui individ, este obligatoriu nevoie de Celălalt. Poetul mai afirma că indivizii – în funcție de structura lor psihică – se separă, dacă nu de societate, în orice caz de societatea din care fac parte. Cu toate acestea însă, ei nu vor renunța niciodată total la avantajele unei societăți. Motivul ar fi acela că în afara acesteia o alternativă reală chiar nu există.

În timp, omul a trecut de la primul moment al conştientizării celuilalt ce are o existență similară cu a sa chiar dacă separată, la teamă şi ulterior la curiozitate. Toate fiind trezite de distanța ce îi separă pe unul de celălalt, distanță născută din tocmai imaginea Celuilalt cu imaginarul său propriu. Dialogul dintre Socrate şi Glaucon din Cartea a VII-a a *Republicii* ne demonstrează acest lucru:

„– Ciudată imagine şi ciudați sunt oamenii legați! – Sunt asemănători nouă. Căci crezi că astfel de oameni au văzut, atât din ei înşişi cât şi din ceilalți, altceva decât umbrele care cad, aruncate de foc, pe zidul dinaintea lor? – Cum ar putea vedea altceva dacă întreaga viață sunt siliți să-şi țină capetele nemişcate? – Iar dacă ei ar fi în stare să stea de vorbă unii cu alții, nu crezi că ar socoti că, numind aceste umbre pe care le văd, ei numesc realitatea? – Necesar. – Şi ce-ar face dacă zidul de dinainte al închisorii ar avea ecou? Când vreunul dintre cei ce trec ar emite vreun sunet, crezi că ei ar socoti emisiunea sunetului fiind altceva în afara umbrei ce le trece pe dinainte? – Pe Zeus, nu cred! – În general deci, asemenea oameni nu ar putea lua drept adevăr decât umbrele lucrurilor. – E cu totul obligatoriu." (Platon, 1998, pp. 89-90)

Reanalizând fragmentul, observăm că evoluția ființei umane a determinat odată cu evoluția conştiinței sale dezvoltarea dorințelor. Categorisirea şi, totodată, complicarea structurilor mentale şi afective

au condus la complexitatea legăturilor cu Celălalt, oricare ar fi acesta. Jacques Dérrida făcea următoarea afirmație: „Fiecare altul este cu totul altul." Pornind de la această premisă, admitem diversitatea ființei, naturii umane şi implicit diversitatea societății şi a relațiilor care se stabilesc în interiorul ei.

Omul, ca ființă rațională, se raportează la fiecare individ din spațiul nostru de ființare în mod diferit. Relațiile noastre cu fiecare sunt diferite de la caz la caz, în funcție de afinități şi obligații sociale. Interesantă în acest sens este teoria filosofului Martin Buber. Teoria sa se întemeiază pe distincția fundamentală între cele două tipuri de relații, **Eu – Tu** şi **Eu – Acesta**, care semnifică două modalități complet diferite în care oamenii se raportează la lumea din jurul lor. Potrivit lui Buber, relatia Eu – Tu presupune întâlnirea şi dialogul dintre indivizi liberi care se descoperă unii pe alții ca Tu. Atât pentru Buber, cât şi pentru Lévinas, a fi tu însuți înseamnă **a fi pentru celalalt** şi a-l vedea pe celălalt drept altul. În universul relațiilor de tip Eu – Acesta, raporturile dintre indivizi sunt impersonale şi pur utilitare, persoanele fiind interşanjabile şi lipsite de unicitate.

El aduce în discuție procesul de reificare ce se interferează în raportul nostru cu cei din jur: „Pentru om lumea este dublă. După cum şi atitudinea lui este dublă. Atitudinea omului este dublă în funcție de dualitatea cuvintelor fundamentale pe care este în stare să le rostească. Cuvintele fundamentale nu sunt cuvinte izolate, ci cuvinte perechi. Un asemenea cuvânt fundamental este perechea verbală Eu – Tu. Un alt cuvânt fundamental este perechea verbală Eu – Acela , în care fără să se schimbe cuvântul fundamental, Acela poate fi înlocuit cu El sau Ea." (Martin Buber, *apud* Sora, M., *Eu și tu și el și ea ... sau dialogul generalizat,* 1987, p. 60)

Dacă relația Eu – Tu se referă la relația primordială, în care cele două entități sunt perfect egale şi relația nu percepe şi nu impune limite, în relația Eu – Acela Acela este obiect de cercetare pentru Eu. Raportul nu mai este unul de reciprocitate şi egalitate, ci de subordonare cognoscibilă: „Lumea ca experiență aparține cuvântului fundamental Eu – Acela. Cuvântul fundamental Eu – Tu întemeiază lumea." (*idem*, p. 61)

Analizând cele două cuvinte, raporturi, cum le numeşte Buber, se naşte următoarea întrebare: care dintre Tu şi Acela reprezintă alteritatea în raport cu Eu? Sau fiecare dintre ele reprezintă o altă alteritate raportată fiecare la rândul şi în felul ei la Eul instituit ca Identitate? Însă, cu siguranță Alteritatea ca străinătate este redată de imaginea lui Acela,

tocmai pentru că el nu se află în sfera de fiinţare a imaginarului cunoscut, atât lui Eu, cât şi lui Tu: „Relaţia cu Tu este nemijlocită. Între Eu şi Tu nu se află nicio conceptualitate, nicio precunoaştere, şi nicio fantezie [...]." (*idem*, p. 63)

În acest tip de relaţie am putea spune că ambele entităţi sunt de fapt identităţi active, care construiesc aceeaşi lume. În schimb, în relaţia Eu – Acela, entitatea Eu este o identitate activă, în timp ce Acela este o alter-identitate pasivă, aflată sub lupa celei dintâi. Aici apare aşadar fisura, ruptura, cealaltă lume, Celălalt, cu valorile lui cu tot, atrăgând tocmai prin stranietatea şi alteritatea lui: „[...] cuvântul fundamental Eu – Acela, cuvântul separării, a fost deja rostit." Acel Celălalt are statut de obiect de studiu în faţa noastră tocmai pentru că este altul, pentru că prin definiţie este acea altă faţă a monedei. Această reacţie care vine de fapt din partea lui Eu este până la urmă tot un complex de disimulare identitară, după cum afirmă chiar Doinaş: „Celălalt este mereu tratat ca obiect, pe care conştiinţa mea vrea să-l judece aspru, pe care vrea să-l stăpânească, pe care vrea să-l manipuleze. În schimb, Eu însumi nu voi fi aproape niciodată chemat la bară în faţa tribunalului propriei conştiinţe. În felul acesta pot să dorm mai liniştit..."

1.1.4. Relaţia cu alt-ceva

Întreaga noastră cunoaştere despre lume ne vine, conform filosofiei lui Schopenhauer, din două rădăcini: din viaţa de **reprezentare** şi din perceperea **voinţei** care apare în noi înşine drept făptuitor. Filosoful afirmă că întreaga lume este în esenţa ei voinţă şi ea se înfăţişează intelectului nostru sub formă de reprezentare. Această voinţă este aceeaşi în toate lucrurile, dar intelectul nostru face ca noi să percepem o multitudine de lucruri particulare.

„Lucrul în sine" este situat dincolo de lumea reprezentărilor noastre. Fiindcă reprezentarea este numai efectul pe care „lucrul în sine" îl exercită asupra organului nostru de cunoaştere. Persoana cunoaşte doar impresiile pe care lucrurile le fac asupra sa, nu lucrurile înseşi. Iar aceste impresii sunt reprezentările sale. Omul ştie „că lumea care-l înconjoară există numai ca reprezentare, adică numai raportată la altceva, la ceea ce desfăşoară activitatea de reprezentare, care este el însuşi!" (Schopenhauer, *Lumea ca voinţă şi reprezentarel,* vol. III, 1995). Dar omul nu se limitează la a-şi face reprezentări despre lume, ci şi **acţionează** în ea. El devine conştient de voinţa sa şi află că ceea ce simte în el însuşi drept **voinţă** poate fi perceput

din exterior drept mişcare a trupului său, în sensul că omul îşi percepe în mod dublu propria sa activitate, din interior sub formă de **reprezentare**, din exterior sub formă de **voinţă**. De aici, Schopenhauer trage concluzia că voinţa însăşi este aceea care apare sub formă de reprezentare în acţiunea trupească percepută. Filosoful mai afirmă că nu numai la baza reprezentării trupului propriu şi a mişcărilor sale se află o voinţă, ci şi în cazul celorlalte reprezentări.

Se întâmplă însă ca nu întotdeauna ceea ce noi **vrem** ajunge la celelalte entităţi umane sau materiale şi se transformă în ce **putem vrea**. De multe ori ne sunt refuzate lucrurile pe care le avem. Important, măreţ este să ne pese nu (doar) de ceea ce noi vrem, de trebuinţele noastre, ci mai cu seamă de nevoile celorlalţi, de cei care ne vor pe noi. Afirmaţia lui Nietzsche din *Zarathustra*: „Soarele ne vrea pe noi, el are nevoie de noi…" poate fi tradusă astfel: altcineva / altceva are nevoie de relaţia noastră cu soarele. Totul se rezumă la capacitatea noastră de a primi, utiliza şi ulterior de transmite energie altora.

Există situaţii când, deşi simţim nevoia de a cunoaşte / întâlni pe acel alt-cineva, ne lovim de teama de ceea ce nu cunoaştem şi în consecinţă ne împotrivim necunoscutului. Revenim la un alt fragment din lucrarea lui Platon, *Republica*, din alegoria „Mitul peşterii": „Iar dacă l-ar sili să privească spre lumina însăşi, nu crezi că l-ar durea ochii şi că ar da fuga îndărăt, întorcându-se spre acele lucruri pe care poate să le vadă şi le-ar socoti pe acestea, în fapt, mai sigure decât cele arătate?" (Platon, 1998, p. 90)

Starea primordială de teamă se manifestă, în ceea ce ne priveşte pe noi indivizii, chiar şi astăzi, în secolul socializării. Explicaţia o găseşte Simona Nicoară, într-o carte care tratează această problemă a relaţiei identitate – alteritate. Autoarea afirmă că mentalitatea colectivă din toate timpurile cunoaşte o structură arhetipală emergentă şi aceasta ar fi „frica de ceea ce este străin". Cercetătoarea defineşte şi momentul de întâlnire dintre virtualii Eu – Tu. În opinia sa, întâlnirea cu Altul înseamnă întâlnirea cu propriile graniţe spirituale. Cu toate acestea, perioada până la întâlnirea dintre identitate şi alteritate, sau dintre o identitate şi o alter-identitate, este una destul de mare, fracţionată în mai multe etape de apropiere, înainte de toate fiind cea psihologică.

Neacceptarea ţine de un proces de comparaţie între propria imagine, cunoscută (cel puţin aparent) şi o alta cu totul străină, atrăgătoare şi creatoare de teamă în acelaşi timp. „La urma urmelor, totul se reduce la alteritatea valorilor, spune Simona Nicoară. Nu suportăm pe purtătorii

acelor valori care nu coincid cu ale noastre, nu tolerăm persoanele în care se încorporează alte mituri decât ale noastre. Faptul că şi valorile mele au acelaşi rang, aceeaşi noblețe ca şi ale Celuilalt nu mă face nicidecum mai tolerant față de acesta: frumusețea mea detestă frumusețea lui, virtuțile mele intră în conflict cu virtuțile lui, patriotismul meu combate patriotismul lui, credința mea porneşte cruciade împotriva credinței lui."

Emmanuel Lévinas, într-una din lucrările sale dedicate problematicii alterității, *Totalitate şi infinit. Eseu despre exterioritate*, explică acest fenomen de atragere între două entități diferite prin intermediul metafizicii: „Adevărata viață e în altă parte. Suntem însă în lume. Metafizica se iveşte şi se menține în acest alibi. Ea este întoarsă către altundeva şi altceva şi altul..." (Lévinas, Emmanuel, 1999, p. 213)

Tematica abordată în dialogul dintre Socrate şi Glaucon poate fi considerată o reprezentare perfectă a nevoii umane de alt-ceva. Acest alt-ceva poate fi: valoare umană (altcineva), materială, spirituală (altceva), temporală (altundeva) etc. Dialogul cu Glaucon, dialog format prin dialectică, are rolul de a îndruma cititorul, de a oferi un răspuns unor întrebări şi afirmații retorice. Într-un context mai complex, această discuție poate fi privită drept o alegorie, expusă de Socrate, cu privire la problematica de ce oamenii se tem de alt-ceva: „Iată mai mulți oameni aflați într-o încăpere subpământeană, ca într-o peşteră, al cărei drum de intrare dă spre lumină, drum lung față de lungimea întregului peşterii. În această încăpere ei se găsesc, încă din copilărie, cu picioarele şi grumazurile legate, astfel încât trebuie să stea locului şi să privească într-o singură direcție, fără să-şi poată roti capetele din pricina legăturilor. Lumina vine de sus şi de departe, de la un foc aprins înapoia lor; iar între foc şi oamenii legați este un drum aşezat mai sus, de-a lungul căruia, iată, este zidit un mic perete, aşa cum este, să zicem, paravanul scamatorilor, pus dinaintea celor ce privesc, deasupra căruia îşi arată ei scamatoriile." (Platon, 1998, p. 103)

Legăturile ce țin oamenii prinşi în scaune simbolizează prejudecățile. Peretele simbolizează îngrădirea ce şi-o fac oamenii singuri, prin prejudecăți. Umbrele reprezintă cultura oamenilor, bazata pe prejudecăți, deci pe superficialitate. Umbrele sunt singurele elemente care fac legătura cu realitatea, prin ele se explică modul de concepere a realității din punctul de vedere al indivizilor legați: „Dacă ei ar fi în stare să vorbească unii cu alții, nu crezi ca oamenii noştri ar socoti că, numind aceste umbre, pe care le văd, ei numesc realitatea?" (Platon, 1998, p. 81)

Zidul reprezintă o piedică psihologică a oamenilor, frica ce stă între om şi lumină. Focul, „un soare", simbolizează înțelepciunea şi adevărul.

Dezlegarea din lanțuri înseamnă însuşirea gândirii, a mentalității filosofice sau, cum zice Platon, „vindecarea de lipsa lor de minte". Ridicatul din scaunul şi privitul în jur reprezintă acceptarea acelui altceva. Este primul pas spre educația filosofică, acea contestare sau negare a ceea ce ştii şi începutul căutării adevărului. Îndreptarea privirii asupra focului şi a obiectelor care provocau umbrele reprezintă a doua etapă a acceptării noului. Observarea obiectelor sub lumina focului reprezintă începerea redefinirii realității, a cunoaşterii asupra lumii.

Schimbarea mentalității se face cu dificultate, chiar cu forță uneori: „– Dar dacă cineva l-ar smulge cu forța din locuința aceasta, ducându-l pe un suiş greu şi pieptiş, nedându-i drumul până ce nu l-ar fi tras la lumina soarelui, oare nu ar suferi şi nu s-ar mânia că e tras? Iar când ar ieşi la soare, nu i s-ar umple ochii de strălucire, astfel încât nu ar putea vedea nimic din lucrurile socotite acum adevărate?" (Platon, 1998, p. 91)

Suişul greu şi pieptiş simbolizează dificultatea schimbării mentalității. Primul contact cu lumina soarelui ce umple ochii omului cu lacrimi reprezintă găsirea rațiunii prin care altceva-ul poate fi revelat şi prin care realitatea se va descoperii. Lacrimile sunt lacrimi de durere, ori durerea este provocată de greutatea prin care omul se hotărăşte să accepte / primească şi alt-ceva, prin care poate să treacă la o altă treaptă a evoluției sale atât de necesare: „– Priveşte acum în ce fel ar putea fi dezlegarea lor din lanțuri şi vindecarea de lipsa lor de minte: atunci când vreunul dintre ei s-ar pomeni dezlegat şi silit deodată să se ridice, să-şi rotească grumazul, să umble şi să privească spre lumină." (Platon, 1998, p. 91)

Platon recomandă să se parcurgă uşor acest proces, prin metoda obişnuinței: „– Cred că ar avea nevoie de obişnuință, dacă ar fi ca el să vadă lumea de sus. Iar mai întâi, el ar vedea mai lesne umbrele, după aceea oglindirile oamenilor şi ale lucrurilor, apoi în sfârşit lucrurile în sine. În continuare i-ar fi mai uşor să privească în timpul nopții ceea ce este pe cer şi cerul însuşi, privind deci lumina stelelor şi a lunii mai curând decât soarele şi lumina sa în timpul zilei." (Platon, 1998, p. 91)

Noaptea reprezintă un altfel de întuneric față de cel din peşteră, o altfel de lume, o lume în care lumina vine de la aştri mai mici ca soarele, dar care oferă tot lumină adevărată. Aceasta produce noi redefiniri în mentalitate, noi filosofii „mici", dar care oferă o fericire puternică omului.

Rolul covârşitor al comunicării este redat în următoarea secvență, care face referire la comunicare înțeleasă ca sistem social de valori: „Dacă... ar exista laude şi cinstiri şi s-ar da răsplată celui mai ager în a vedea umbrele." (Platon, 1998, p. 91)

1.1.5. Relația cu alt-cândva

Concepția pe care o avem despre lume, împreună cu pulsiunile instinctive ce o asediază ne coordonează viața şi acțiunile. Instinctele fiind date ale selecției naturale, ne este foarte greu să acceptăm idei diferite care ar însemna anularea, irosirea chiar a tot ceea ce am realizat până atunci. Cu cât concepția este mai bogată, cu atât mai mare este deschiderea pentru nou. Cu cât ea este mai săracă, deschiderea către nou este mai rigidă. Are mai puține puncte de sprijin. Se echilibrează în adâncime atunci când nu o poate face prin extindere. Nevoia de rădăcini concepe clădirea spiritului împrejurul unui pilon unic ori ca pe o clădire complexă pe mai multe puncte de sprijin. Echilibrul şi-l găseşte omul prin rădăcinile pe care le are. Ca să ajungă la ele, trebuie să facă apel la momentele inițiale.

Ce înseamnă să îți reaminteşti? Spunem că ştim cu toții, dar practic nimeni nu ştie. Este un mister, un paradox. Este ca şi cum am face trecutul prezent. Ceea ce a fost cândva, este reprezentat (re-prezent-at). Alții spun „prezentificat". Poate fi retrăit? Unii spun că da, alții că nu. Cert este că orice reamintire este şi retrăire. Evocând trecutul, eşti nevoit să te rupi de prezent. Eşti „atunci", „acolo". Nu „aici" şi nu „acum".

Se spune că în reamintire este ceva dureros. Nostalgia care poate să însoțească reamintirea are o componentă tristă, dureroasă. Termenul însuşi ne spune acest lucru: *nostos* este termenul grecesc pentru „întoarcere", iar *algos* înseamnă durere. Interpretând etimologic, nostalgia este legată de o reîntoarcere în trecut, însoțită de durere. Devine aşadar trist şi dureros să îți readuci în prezent scene şi întâmplări pe care le-ai trăit cândva. Prin această aducere a trecutului în prezent parcă trăim acum ce-a fost atunci. Este o joacă dureroasă de-a „a fost cândva". Este dureroasă deoarece ne dăm seama că tot timpul reamintirii este practic o întoarcere fictivă. Evocând trecutul, te rupi de prezent. Este o rupere între prezent şi trecut, o împărțire, o schizofrenie temporală. Deci trecutul reînvie, poți să îl retrăieşti, dar nu pe deplin. Aşa apare suferința. Aristotel ştia asta prea bine când definea memoria drept un afect, o suferință.

Timpul fiind ireversibil, orice dată este nu numai prima, ci şi ultima. O confirmă implicit şi Goethe, chiar dacă în *Faust* avea să strige: „O, clipă, rămâi! Eşti atât de frumoasă!" Această ireversibilitate a tot ce ni se întâmplă în timp este şi sursa celei mai sfâşietoare forme de nostalgie, cea legată de ideea că nimic din ce ni s-a întâmplat în trecut nu se mai întoarce. Totul este dus pentru totdeauna. Timpul nu poate fi oprit, nici încetinit, nici întors. Ce a fost nu se mai întoarce. Chiar dacă în reveriile noastre nostalgice spunem că amintindu-ne, „retrăim" ce-a fost cândva, undeva, cumva. Această „retrăire" este cu totul altceva decât „trăirea", este o copie infinit mai palidă a ceea ce a fost „atunci", „prima oară" şi ultima. Este acel sinistru croncănit al „Corbului" lui Edgar Poe: „Nevermore!"

1.1.6. Relația cu alt-undeva

Nostalgia spațiului îşi are şi ea idealul ei absolut: ubicuitatea. Să fii prezent, în aceeaşi clipă, în toate locurile este un apanaj ce Îi aparține exclusiv lui Dumnezeu. Numai El este prezent concomitent în toate locurile. Omul nu poate fi decât într-un singur „aici". Suferind de dorul lui „acolo", „departele", doritul, tânjitul, obsedantul „acolo", omul îşi construieşte/apelează la tot felul de universuri compensative/de lumi paralele. Dorind să îşi realizeze acest vis nebunesc, omul l-a putut realiza doar virtual-fictiv.

Spațiul şi dorul de el oferă o cale de salvare: plecarea. Spațiul, spre deosebire de timp, permite dusul şi întorsul. Este reversibil. Poți parcurge, ori de câte ori doreşti, acelaşi drum, acelaşi spațiu. Locul este infinit vizitabil. Spațiul este reversibil la nesfârşit. Ca europeni, românii pot avea mai multe „acasă", chiar dacă patria rămâne una singură.

Potrivit lui J.J. Wunenburger, spațiile locuite de oameni, permanente sau tranzitorii, nu devin medii de existență decât prin intermediul imaginilor primordiale, care creează o rezonanță între exterioritatea naturii şi interioritatea psihicului. Totodată, Wunenburger pledează în favoarea imaginarului. El afirmă că acesta este sprijinit de o funcție simbolică. Astfel, putem să înțelegem de ce imaginile noastre ne învață uneori mai mult despre real decât realul însuşi. Descoperim astfel o altă caracteristică a ființei umane, care îşi construieşte existența raportându-se la sensul lumii, pe care de altfel o creează, reconstruindu-i şi semnificația şi componența.

Prin urmare, nu putem ieşi de sub incidența aparent subiectivă a psihicului nostru atunci când (re)creăm spațiul. În procesul de imaginație intervin, inevitabil, particularități ce țin de timp, spațiu, cultură, societate.

Îmbinare de subiectivism şi exterioritate, gândirea imaginară creează în timp simboluri, modele ce ne influenţează zi de zi, deschizându-ne fiinţa.

2. Criza comunicării

Criza reprezintă o „perioadă în dinamica unui sistem, caracterizată prin acumularea accentuată a dificultăţilor, izbucnirea conflictuală a tensiunilor, fapt ce face dificilă funcţionarea sa normală, declanşându-se puternice presiuni spre schimbare" (Trecu, Vasile, 2000, p. 59). Aşadar, ca fenomen, criza de comunicare poate reprezenta o întrerupere sau o bulversare a fluxurilor informaţionale în/între, extra- şi chiar trans-mediu. Această bulversare a fluxului face imposibilă desfăşurarea dialogului şi a negocierii şi are ca finalitate blocarea/obturarea spaţiului comunicaţional până la punctul de pierdere a identităţii comunicaţionale.

Subiecţii prinşi în criză, în special în cea de comunicare, se simt, mai mult ca niciodată, lipsiţi de orice punct de reper. Îndepărtaţi de bazele lor obişnuite de informaţie, ei se află în imposibilitatea să mai măsoare şi să analizeze acumularea de elemente pe care criza le eliberează şi să găsească soluţiile optime pentru rezolvarea ei.

Comunicarea reprezintă în cazul crizei atât călcâiul lui Ahile, cât şi resursa de bază a reuşitei în plan personal, familial, profesional, social, comunitar.

2.1. O tendinţă a începutului de secol: criza comunicării directe

Internetul şi telefonul, în pofida facilităţilor tehnice oferite, creează o senzaţie falsă de apropiere între persoane. În realitate însă, numeroşi sociologi şi psihologi atrag atenţia asupra crizei dialogului direct între oameni. Studiile arată că aceia care sunt cel mai mult afectaţi de acest fenomen sunt adolescenţii şi persoanele de vârsta a treia. Aceştia se plâng frecvent de singurătate şi de lipsa unui partener de comunicare de la om la om.

Analizele făcute pe datele preluate de la o anchetă recentă de tip forum-internet, realizată pe un număr de adolescenţi din mai multe ţări europene dezvoltate şi din SUA, au relevat că peste jumătate din numărul adolescenţilor intervievaţi – cu vârste cuprinse între 12 şi 17 ani – au răspuns că într-o săptămână nu discută faţă în faţă cu părinţii mai mult de 30-40 de minute. Simultan, convorbirile telefonice cu părinţii nu depăşesc, într-o săptămâna, 60 de minute. Acest lucru ne pune în

fața recunoaşterii faptului că ne aflăm în fața unui dureros proces de înstrăinare.

Concluzia, chiar dacă luăm în considerare doar aceste statistici, este îngrijorătoare. Dacă în fața procesului de alienare din cadrul societății nu am acționat imediat şi cu toate forțele, credem că în ceea ce îl priveşte pe acesta nu putem să nu tragem un semnal de alarmă. De ce? Pentru că este ştiut faptul că în perioada adolescenței lipsa unui dialog consistent cu părinții poate face ca viitorul adult să ia decizii greşite, cu grave consecințe în plan personal şi social.

În lipsa comunicării cu părinții, cu familia, tendința adolescenților este de a se confesa, ca primă opțiune, prietenilor din anturaj. Există şi o a doua opțiune şi aceasta se îndreaptă spre zona animatorilor de showuri radio sau TV. Adolescenții se transformă din subiecți pasivi ai unor emisiuni (cu diferite tematici) în subiecți activi, dispuşi să îşi comunice opiniile, supărările, neliniştile realizatorilor de emisiuni de radio sau televiziune. Un procent de 30% din categoria de subiecți intervievați optează pentru o discreție totală, adică pentru o lipsă de comunicare a problemelor care îi frământă.

O altă opțiune printre adolescenți este internetul. Prin intermediul acestuia ei consideră că un „prieten" făcut pe site-urile de „împrietenire" îi poate înțelege problemele şi poate să îi ofere un sfat. Peste 70% din adolescenții chestionați au pe internet cel puțin 10-15 amici de ambele sexe pe care, deşi nu îi văd şi nici nu le cunosc identitatea reală, comunicând doar sub pseudonime, îi consideră confesorii cei mai potriviți. Aceşti aparenți apropiați îi substituie pe părinți în discutarea frământărilor lor personale. Un procent mic, dar totuşi alarmant, îl reprezintă adolescenții care fac nopți albe pentru a discuta cu animatorii de la emisiuni radio. Acele emisiuni se desfăşoară, în general, după ora 23, contribuind astfel şi la alterarea orelor de odihnă şi de repaos. Modul de a-şi comunica problemele în direct, telefonic, contribuie grav la înstrăinarea adolescenților față de părinți şi grăbesc astfel procesul de alienare.

Pe de altă parte, persoanele de vârsta a treia declară că sunt foarte mulțumite de aceste emisiuni şi unele chiar declară că şi-au făcut prieteni reali şi nu virtuali în acest fel. Absența dialogului părinte – adolescent poate avea consecințe dramatice în dezvoltarea acestora ca adulți. Unele dintre cele mai mari capcane în care cad adolescenții sunt alcoolul, drogul, abandonul şcolar, sarcinile premature. Părăsirea domiciliului pentru câteva zile sau definitiv reprezintă un alt pericol al

înstrăinării intrafamiliale. Un alt caz semnalat de sociologi este asocierea adolescenților pentru săvârşirea de acte de bravură care cad, de multe ori, sub incidența legii. Este vorba despre înfruntările dintre bandele de adolescenți şi chiar de „pedepsirea" unor profesori care i-au pus la punct cu diverse prilejuri. Convinşi fiind că părinților nu prea le pasă de ei şi de felul cum îşi petrec timpul, viitorii adulți cad pradă unor anturaje periculoase pentru formarea lor ca adulți. Este alarmantă existența pe internet a unor aşa-zişi „formatori de mentalități şi opinii", care caută prozeliți cu personalitate incertă şi care devin victime sigure. Unii dintre ei ajung să plătească scump, chiar cu viața, astfel de greşeli. Este cazul unor adolescenți ce fac parte din curentul *emo*. „Am aflat prea târziu că se droghează..." Este afirmația disperată a unei mame, care face parte din categoria celor care stau de vorbă cu proprii copii aproximativ 30 de minute într-o săptămână.

Reanalizând cele consemnate putem constata că, deocamdată, omul modern pare să renunțe la comunicarea directă în favoarea celei electronice. De ce se întâmplă acest lucru? Cu toții trebuie să conştientizăm faptul că acest fenomen face parte dintr-un fenomen de criză, care trebuie stopat, iar pagubele produse să fie remediate. Remediul constă redarea dialogului direct, a comunicării „față în față".

3. Concluzii

Pornim de la premisa că într-adevăr criza (oricare ar fi ea) ne afectează şi recunoaştem faptul că fiecare individ în parte resimte, mai mult sau mai puțin, efectele situației de criză. Însă tot atât de mult adevăr conține şi ideea că criza **nu** trebuie să ne distrugă.

În toate perioadele istorice au existat şi vor mai exista încă situații de criză (economică, financiară, bancară, culturală, educațională etc.). Criza ca fenomen creează situații şi stări tensionate, dar comunicarea nu trebuie să lipsească.

Comunicarea nu poate să dispară, nu poate să fie anihilată, de vreme ce este o necesitate organică. Comunicarea cu sine şi cu ceilalți reprezintă o modalitate de ieşire din situația dată. Faptul că mai mulți comunică şi găsesc soluții face ca totul să fie mai suportabil. De aceea, prin intermediul ei, se caută şi se găsesc remedii.

Resursele de remediere pot fi fie de natură anatomică, fie de natură psihologică, fie le putem găsi în noi înşine. Dar cea mai eficace modalitate

de salvare de orice tip de criză poate fi găsită în comunicarea cu ceilalți. Aşadar, resursa de a depăşi starea o reprezintă comunicarea.

Considerând comunicarea ca o copie nemijlocită a voinței, ea devine cel mai bun mijloc de apărare de situația produsă de o anume criză. Cuvintele trebuie găsite şi folosite, din ce în ce mai mult, pentru a deveni expresia nemijlocită a salvării. Cuvintele potrivite eliberează şi mântuiesc. Dacă un individ comunică, obține informația dorită; extrapolând, acelaşi lucru se întâmplă cu o multitudine de indivizi, cu societatea întreagă. În sprijinul comunicării se pot invoca şi alte mijloace de exprimare cum ar fi muzica, dar şi celelalte arte.

Ieşirea din starea de criză se poate realiza prin întoarcerea omului la starea lui firească. Iar starea fireasca a omului este aceea care îl defineşte ca om al iubirii, al comuniunii şi al dialogului cu Dumnezeu, cu sine şi cu semenii. Starea fireasca a omului constă în preocuparea pentru activitățile superioare, ori comunicarea şi dialogul reprezintă aşa ceva. În asumarea responsabilității față de el însuşi şi față de semeni, comunicarea are un rol deosebit de important.

Referințe bibliografice

Barus-Michel, Jaqueline; Giust-Desprairies, Florence; Ridel, Luc (1998) – *Crize. Abordare psihosocială clinică*, Ed. Polirom, Iaşi

Buber, Martin (1992) – *Eu şi tu*, Ed. Humanitas, Bucureşti

Candrea, Rodica; Candrea, Dan (1996) – *Comunicare managerială*, Ed. Expert, Bucureşti

Dérrida, Jacques (2005) – *Deconstrucția politicii*, Ed. Idea Design & Print

Drăgan, Ion (1996) – *Paradigme ale comunicării de masă*, Casa de Editură şi Presă, Bucureşti

Grant, Wendy (1997) – *Rezolvarea conflictelor*, Ed. Teora, Bucureşti

Kapferer, Jean-Noel (1983) – *Zvonurile*, Ed. Humanitas, Bucureşti

Lacombe, Fabrice (2005) – *Legături verbale şi nonverbale*, Ed. Polirom, Iaşi

Lévinas, Emmanuel (2006) – *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, Ed. Humanitas, Bucureşti

Lévinas, Emmanuel (1987) – *Martin Buber and the Theory of Knowledge*, în Lévinas, Emmanuel – *The Lévinas Reader*, p. 61 [5]. În legătură cu acest

subiect am avut în vedere J. Patočka – *Heretical Essays* şi pe M. Sora, *Firul ierbii*.

Lévinas, Emmanuel (1999) – *Totalitate şi infinit*, *Eseu despre exterioritate*, Ed. Polirom, Iaşi

Milcu, Marius (2004) – *Divergența stereotipurilor şi reprezentarilor în organizațiile militare*, în *Buletin de Informare şi Documentare al Direcției Management Resurse Umane*, nr. 3-4/19-20, Ed. Ministerului Administrației şi Internelor, Bucureşti

Petre, Anghel (2004) – *Strategii eficiente de comunicare*, Ed. Cartea Universitară, Bucureşti

Platon (1998) – *Republica*, Ed. Teora, Bucureşti, vol. II, Cartea a VII-a

Regester, Michael; Larkin, Judy (2003) – *Managementul crizelor şi al situațiilor de risc*, Ed. Comunicare.ro, Bucureşti

Schopenhauer, Arthur (1995) – *Lumea ca voință şi reprezentare*, vol. III, Ed. Moldova, Iaşi

Şchiopu, Ursula (1997) – *Dicționar de psihologie*, Ed. Babel, Bucureşti

Şora, Mihai (2007) – *Eu şi tu şi el şi ea ... sau dialogul generalizat*, Ed. Humanitas, Bucureşti

Stanton, Nicki (1995) – *Comunicarea*, Ed. Societatea Știință şi Tehnică, Bucureşti

Trecu, Vasile (2000) – *Comunicarea socială în situații critice*, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti

Wunenburger, J.J. (2007) – *Imaginarul*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca

CRIZA RELAȚIILOR INTERPERSONALE PEDAGOGICE

Laura Oana Băzărea*

Din punct de vedere psihosociologic, clasa de elevi poate fi interpretată ca un grup social unde, ca urmare a inter-relațiilor ce se stabilesc între membrii săi, apare şi se manifestă o realitate socială cu consecințe multiple asupra desfăşurării procesului instructiv-educativ sau, cu alte cuvinte, un grup dinamic în cadrul căruia au loc procese formative supuse influențelor educative exercitate de şcoală.

Un subiect de mare interes pentru cei implicați în procesul de instruire şi educare îl reprezintă **conflictul elev – elev**, privit prin prisma relației conflictuale instituite la nivelul clasei de elevi ca tip de interacțiune umană şi analizat în complexitatea relațiilor interpersonale de natură pedagogică. Ca formă de adversitate remarcată între partenerii relației pedagogice (în cazul nostru relația elev – elev), conflictul incumbă o complexitate de reacții şi atitudini pe care avem datoria să le decodificăm corect. Succesul dorit în prevenirea, intervenția sau rezolvarea conflictului este dependent de competența şi profesionalismul cu care sunt interpretate manifestările sale de către intervenient. Demonstrând conotații pozitive sau negative pentru echilibrul şi unitatea clasei şcolare, conflictul de valori dintre elevi face parte integrantă din realitatea pedagogică a sistemului nostru de învățământ, fapt pentru care suntem motivați să îl apreciem şi să îl studiem în mod responsabil. Activitatea didactică presupune un traiect sinusoidal de succese şi eşecuri, context în care relația interpersonală conflictuală elev – elev devine o apariție

* Lector univ. dr. Laura Oana Băzărea este prodecan la Facultatea de Sociologie-Psihologie, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti.

firească, acceptată şi solvabilă. Pornim astfel de la ideea că dacă la nivelul clasei de elevi s-ar soluționa situațiile de conflict pedagogic elev – elev şi, după caz, elev – profesor, atunci s-ar îmbunătăți, pe de o parte, coeziunea grupului şcolar şi, pe de altă parte, rezultatele şcolare ale elevilor.

Date rezultate din cercetarea propriu-zisă

Într-o cercetare concretă realizată pe această temă împreună cu învățătoarea Laura Spahiu, metodele socio-psihologice utilizate (metoda „focus-grup", ancheta sociologică bazată pe chestionar, tehnicile sociometrice şi studiul documentelor şcolare: catalog şi registru matricol) au fost aplicate pe aceiaşi subiecți (adolescenți de liceu), astfel încât datele prelevate să caracterizeze aceeaşi populație țintă, care învață şi interacționează într-un context şcolar relativ stabil.

Studiul de față a fost orientat şi organizat conform ipotezei de lucru ce precizează că dacă la nivelul clasei de elevi s-ar soluționa situațiile de conflict pedagogic elev – elev şi, după caz, elev – profesor, atunci s-ar îmbunătăți coeziunea grupului şcolar şi rezultatele şcolare ale elevilor. Intenția noastră nu este de a epuiza o temă atât de complexă, ci de a sintetiza puncte de vedere competente şi opinii realiste, în contact direct cu „protagoniştii" instituției şcolare: elevii şi profesorii lor.

Scopul cercetării empirice se axează pe o aplicare situațională şi de context a informației teoretice, în conformitate cu conținutul ipotezei de lucru şi cu caracteristicile de bază ale metodelor şi tehnicilor utilizate. În această idee, demersul nostru aplicativ tinde să reliefeze importanța şi consecințele conflictului pedagogic pentru clasa şcolară, considerând acest tip de relație interpersonală în egală măsură pozitivă şi negativă în dinamica grupului şcolar, factor perturbator pentru coeziunea elevilor şi pentru rezultatele lor la învățătură. Eforturile noastre sunt destinate elucidării, cel puțin parțiale, a acestei stări de fapt şi delimitării unor puncte de vedere pertinent şi ştiințific argumentate.

Pentru a realiza obiectivele şi ipotezele specifice formulate în cercetare, lotul țintă a cuprins 140 de elevi şi 4 cadre didactice, răspunzând criteriilor de vârstă, încadrare şcolară/profesională, sex, profil de studiu şi diferențe valorice stabilite prin proiect. Menționăm că elevii aparțin unei diversități valorice reale în ceea ce priveşte situația lor la învățătură, cercetarea reunind subiecți cu probleme de corigență, liceeni de nivel şcolar mediu şi elevi de elită, olimpici la diferite discipline de studiu. Punctele de vedere exprimate de profesorii intervievați au fost formulate astfel în-

cât ele să corespundă convingerilor personale, experienței profesionale şi caracteristicilor colective ale claselor de elevi coordonate. Nu au existat forme de constrângere în conturarea şi prezentarea opiniilor proprii, s-a garantat confidențialitatea acestora şi a prelucrărilor ulterioare şi s-a urmărit motivarea necondiționată a tuturor acțiunilor întreprinse.

În acord cu toate punctele de vedere exprimate de elevi cu ocazia interviurilor de grup structurate, considerăm despre conflictul elev – elev că s-a impus ca o realitate inevitabilă a vieții de colectiv şcolar. Marea majoritate a subiecților intervievați au renunțat să îl mai nege sau să îl considere o „pată" pe „culoarea perfectă, imaculată" a sistemului educativ. Acest tip de relație interpersonală pedagogică este prezent în orice clasă de elevi şi demonstrează normalitatea structurii de grup. Consecințele desfăşurării şi soluționării unui conflict între elevi sunt în egală măsură benefice şi malefice demersului didactic. Am identificat încă reticențe din partea subiecților în a conferi termenului „conflict" – deja încetățenit cu sens negativ – interpretări pozitive. În corespondență cu ipoteza de lucru, care a stat la baza cercetării empirice, rezultatele obținute au demonstrat faptul că soluționarea situațiilor de conflict pedagogic elev – elev (şi, după caz, elev – profesor) conduce la modificări vizibile ale coeziunii colectivului şi ale rezultatelor şcolare înregistrate la clasă. Cu cât această soluționare este mai promptă, mai amplă şi mai responsabil realizată, cu atât mai mult valorile celor două variabile dependente vor tinde spre o limită maximă pozitivă. Important este ca această relație să fie conştientizată şi pusă în evidență de toți „actorii" din scena sistemului şcolar: elevi, profesori, părinți.

Din perspectiva opiniilor înregistrate din partea profesorilor abordați în cadrul interviului individual structurat, se consideră majoritar că tipul de relație conflictuală elev – elev nu presupune nicio influență a rezultatelor şcolare ulterior obținute. Este important însă să subliniem că există un număr minoritar de răspunsuri colectate în care se argumentează rolul pozitiv al conflictului între elevi, printr-o creştere vizibilă a nivelului lor de pregătire (obținerea unor note mai mari). Elevii intră în concurență, luptă pentru statusul lor şcolar, îşi dezvoltă spiritul de emulație, participă masiv la viața colectivului, care a câştigat astfel în dinamism. Conflictul elev – profesor este considerat ca având urmări pozitive pentru elevi şi profesori în egală măsură: elevul îşi reformulează maniera de pregătire şi de îndeplinire a obligațiilor şcolare, căutând să progreseze şi să îşi dovedească „nevinovăția"; profesorul îşi revigorează „arsenalul"

metodologic utilizat în predare, căutând să se perfecţioneze profesional, ajunge să cunoască psihosocial mai profund colectivele de elevi cu care interacţionează. Nu sunt negate nici situaţiile în care conflictul se reflectă în notarea elevilor, situaţii ce se vor evitate şi neîncurajate. Profesorii abordaţi au adus, în consecinţă, argumente stabile în a sprijini ideea că între soluţionarea situaţiilor conflictuale elev – elev (sau elev – profesor) şi rezultatele şcolare ale elevilor, alăturate nivelului coeziunii colectivului, există o legătură indisolubilă.

Sub raport cantitativ, chestionarul sociologic utilizat de noi în cercetare a avut rolul de a verifica ceea ce s-a acumulat din perspectivă calitativă prin aplicarea interviurilor structurate. Având un conţinut identic cu acela al ghidului de interviu din focus-grupuri, chestionarul a cumulat 13 întrebări cu răspunsuri la alegere şi a fost aplicat în două tururi, la interval de timp standard (aproximativ o lună). Este demn de remarcat modul unitar de răspuns la întrebarea 4 (care viza cauza principală a apariţiei conflictelor elev – elev), ca şi element de certificare a ipotezei noastre de lucru: conflictul valoric, cu multiplele sale forme şi interpretări, reprezintă realitatea cea mai frecventă din viaţa şcolară a adolescenţilor abordaţi. Remarcăm că un număr foarte mare de subiecţi au considerat că într-un conflict se implică orice categorie de elevi, fără a mai interesa poziţia lor în ierarhia valorică a clasei. Această idee demonstrează un plus de maturitate în gândirea elevilor chestionaţi, reliefează obiectivitate şi echidistanţă în evaluarea evenimentelor colectivului şi păstrează separate ariile de acţiune ale notării cognitive, respectiv disciplinare. Într-o manieră sau alta, elevii „beligeranţi" recunosc faptul că implicarea în conflict nu este apanajul unei anumite categorii de elevi (conflictul nu este preferenţial!) şi că relaţia conflictuală, indiferent de nivelul până la care se ajunge şi de căile de soluţionare adoptate, constituie o realitate vie a claselor de liceu.

În cadrul tehnicilor sociometrice aplicate, „despuierea" (termen utilizat de P. Golu) rezultatelor obţinute în urma testului sociometric s-a făcut bivalent, întocmindu-se două tipuri de sociomatrici: unul destinat alegerilor primite/emise, celălalt urmărind percepţia alegerilor şi a respingerilor. Informaţiile obţinute sunt conforme cu realitatea şi ne conving de faptul că toate cele patru colective de elevi studiate aparţin registrului mediu în ceea ce priveşte unitatea de grup. Pentru 72% dintre elevii participanţi la primul tur şi pentru 83% dintre subiecţii activi la turul secund al derulării cercetării propriu-zise, alegerile primite/emise coincid

cu alegerile percepute. În aceeaşi idee, 75% (pentru primul caz) şi 81% (pentru cel de-al doilea caz) dintre elevii deduşi ca fiind respinşi coincid cu elevii percepuți respinşi. Dacă sociomatricele conving printr-un limbaj al cifrelor şi al calculelor, sociogramele, în schimb, creează imaginea vizuală extrem de clară a situațiilor cercetate. Ne convingem, aşadar, că fiecare clasă de elevi are şi manifestă o personalitate colectivă proprie, care scoate la iveală „împletituri" unice din mai multe personalități individuale. Se poate urmări o anume dinamică a grupurilor studiate: relații interpersonale care se modifică sau se schimbă total, situații conflictuale care se derulează mai lent sau mai rapid, lideri informali care îşi schimbă atitudinea pentru a rezista la schimbări ş.a.m.d. Elevii situați periferic pe sociograme sunt, în general, aceiaşi de la un tur la altul şi, pentru fiecare clasă şi situație analizată, ei constituie aproximativ 1/3 din grupuri. Acest raport demonstrează coeziuni medii spre slabe la nivelul clasei de elevi, dar este de bun augur migrarea subiecților dintr-o categorie în alta de la tur la tur. Însuşi faptul că aceşti indivizi interacționează, că nu se complac într-o fixitate a relațiilor de grup, constituie garanția că unitatea lor este o variabilă de calcul modificabilă, în progres. Analiza de tip sociometric a pus în evidență, pentru toate grupurile investigate, un indice al coezivității pozitiv, ceea ce conduce la concluzia că situațiile conflictuale pot fi prevenite mulțumită intervenției programelor de consiliere psihopedagogică. La nivelul acestor clase şi în instituțiile şcolare analizate există potențialul necesar şi suficient care să împiedice apariția conflictelor sau care să le stingă rapid şi eficient, în condițiile unei bune gestionări manageriale a tuturor resurselor implicate.

Studiul documentelor şcolare (catalogul şi registrul matricol) a avut ca obiectiv analiza comparativă a rezultatelor şcolare obținute de elevi în anul şcolar anterior (media generală pe anul şcolar 2005/2006) cu cele înregistrate în semestrul I din anul şcolar 2006/2007 (media semestrului 1 din acel an şcolar). Datele colectate au fost trecute în tabele astfel încât să se pună în evidență progresul sau regresul la învățătură. S-a constatat că elevii clasei a X-a A au progresat în proporție de 29%, clasa a XI-a D a înregistrat medii mai mari cu 47%, elevii clasei a XI-a F şi-au ridicat nivelul de cunoştințe cu 56% față de rezultatele şcolare anterioare, iar clasa a XII-a G a făcut un salt calitativ într-o proporție de 50%.

Concluzii

O imagine de ansamblu ilustrată cu ajutorul tuturor modalităților de investigare pe care le-am prezentat mai sus pune în evidență problematica situației conflictuale elev – elev/elev – profesor sub următoarele aspecte:

- manifestarea relațiilor interpersonale pedagogice conflictuale cu o frecvență care ar trebui să genereze interesul personalului specializat în domeniul educației;
- preocuparea elevilor pentru relațiile interpersonale pedagogice conflictuale, din punctul de vedere al cazurilor particulare, dar şi al explicațiilor asociate acestor cazuri;
- posibilitatea utilizării, în planul educației pentru valori, a opiniilor şi judecăților relative la conflicte ale elevilor şi ale cadrelor didactice;
- nevoia de abordare coerentă a procesului educativ, din perspectiva acțiunii didactice, în situații educative particulare;
- nevoia de integrare, la nivelul obiectivelor educative, a elementelor cognitiv-intelectuale cu cele atitudinal-valorice;
- importanța utilizării, în practica educativă, a unor modalități de investigare care să valorifice instrumente de cercetare cu caracter ştiințific, pentru a căror aplicare este necesară abilitarea cadrelor didactice;
- valoarea pozitivă a conflictului elev – elev, în sensul stimulării concurenței, şi a conflictului elev – profesor, în sensul apariției şi exersării comportamentelor adaptative;
- unanimitatea opiniilor subiecților relativ la prezența conflictului în derularea interacțiunilor membrilor grupului pe parcursul activității didactice şi asumarea explicită a participării acestora la situațiile conflictuale (excepție făcând o parte din cadrele didactice investigate, pentru care această recunoaştere intră în contrasens cu caracterul pozitiv al imaginii de sine);
- nivelul de integrare în colectiv a elevilor de liceu, care îşi folosesc capacitățile intelectuale în concordanță inversă cu statusul social conştientizat;
- rezultatele şcolare, al căror nivel este invers proporțional cu poziționarea de tip sociometric a elevilor considerați ca membrii ai unui grup;

- conştiința Eului intelectual individualizat, evidentă cu precădere la nivelul claselor terminale de liceu (clasele a XI-a şi a XII-a);
- stilul managerial adoptat de profesorul-diriginte, în sensul că o autoritate de conducere implică reacții de apărare şi protest din partea elevilor (cunoscută fiind nevoia de independență a adolescenților);
- capacitatea de adaptare la situație şi context a cadrelor didactice, având în vedere faptul că ele se confruntă în mod curent cu personalități individuale şi de grup complet diferite, unice şi originale.

Dincolo de dezvoltările teoretice care ar fi posibile pornind de la tema acestui studiu, de o importanță majoră rămâne identificarea unor modalități de prevenire a apariției conflictelor şi de valorificare pozitivă a acelora care se petrec în mod inevitabil. Printr-un proiect educațional care să aibă încorporată această idee la nivelul obiectivelor educative se pot obține o serie de rezultate care să vizeze nu doar îmbunătățirea performanțelor şcolare ale elevilor, ci şi ameliorarea instituției şcolare în ansamblu.

Considerăm că progresul profesional al cadrelor didactice şi tipul de management educativ, practicat atât la nivel instituțional, cât şi la clasă, constituie obiectivul indirect al soluționării tuturor stărilor de conflict identificate. Nu avem pretenția epuizării explicațiilor unor astfel de fenomene educative şi nici al rezolvării lor în contextul crizei, dar suntem în măsură să afirmăm că între relațiile interpersonale pedagogice conflictuale elev – elev, respectiv, după caz, elev – profesor, pe de o parte, şi rezultatele şcolare ale elevilor (cercetați şi din punctul de vedere al atracțiilor/respingerilor de tip sociometric), pe de altă parte, există o legătură indisolubilă şi acceptată îndeobşte, care poate influența dinamica performanțelor şcolare ale elevilor.

Referințe bibliografice

Băzărea, LauraOana; Sofronea, Adriana (1998) – *Şcolar la 6 ani. Elemente de psihologia educației*, Ed. Scripta, Bucureşti

Bulai, Alfred (2000) – *Focus–grup*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2000

Boros, Maximilian (1994) – *Profesorul şi elevii*, Ed. Gutinul, Baia Mare

Iucu, Romiță B. (2006) – *Managementul clasei de elevi. Aplicații pentru gestionarea situațiilor de criză educațională*, Ed. Polirom, Iaşi

Nicola, Ioan (1974) – *Microsociologia colectivului de elevi*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti

MANAGEMENTUL CALITĂȚII ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN PERIOADA RECESIUNII ECONOMICE

Paraschiva Grigorie*

Educația şi formarea sunt determinante pentru schimbările din plan economic şi social. Flexibilitatea şi securitatea necesare în vederea sporirii numărului şi calității locurilor de muncă depind de garantarea faptului că toți cetățenii dobândesc competențele esențiale şi îşi actualizează aptitudinile pe întreg parcursul vieții. Învățarea continuă contribuie la susținerea creativității şi inovării şi permite participarea deplină la viața economică şi socială. Apreciem că în perioada actualei recesiuni economice următoarele domenii necesită eforturi speciale.

Ridicarea nivelului de calificare

Persoanele slab calificate sunt supuse riscului de excludere economică şi socială. Persistența cazurilor de abandon şcolar timpuriu, slaba participare la activitățile de învățare continuă din partea muncitorilor vârstnici şi a celor slab calificați, precum şi slaba calificare a celor care migrează reprezintă un motiv de îngrijorare în majoritatea țărilor. De asemenea, în viitor, într-o economie bazată pe cunoaştere, piața forței de muncă va solicita un nivel tot mai ridicat de calificare, în timp ce forța de muncă se va afla în scădere. Problema slabelor calificări a devenit o provocare importantă.

* Paraschiva Grigorie este prof. drd. la Colegiul Național de Informatică „Tudor Vianu" şi la Grup Şcolar Industrial nr. 19 (RATB).

Strategii de învățare continuă

Majoritatea țărilor au înregistrat progrese pe calea definirii unor strategii globale coerente. În acest cadru, progresele sunt evidente în ceea ce priveşte învățământul preşcolar, calificările şi validarea învățării non-formale şi informale.

Cu toate acestea, parteneriatele de învățare inovatoare şi finanțarea durabilă în scopul unei educații şi a unei formări de calitate, eficiente şi echitabile lipsesc în continuare din multe țări, cu atât mai mult cu cât creşterea investițiilor pare să fi cunoscut o încetinire. De asemenea, trebuie acordată o atenție deosebită orientării profesionale de-a lungul vieții. Garantarea faptului că reformele sunt puse în aplicare în mod eficient reprezintă o provocare importantă pentru toți.

Triunghiul cunoaşterii (educație, cercetare, inovare)

Triunghiul cunoaşterii joacă un rol determinant în stimularea creşterii economice şi a ocupării forței de muncă. Prin urmare, sunt de maximă importanță accelerarea procesului de reformă, promovarea excelenței în învățământul superior şi a parteneriatelor dintre universități şi mediul de afaceri, precum şi asigurarea faptului că toate sectoarele din domeniul educației şi formării îşi joacă pe deplin rolul de promovare a creativității şi inovării.

Progrese înregistrate într-o serie de domenii

Acest lucru nu înseamnă că progresele sunt uniforme sau că eforturile pot fi diminuate. Ritmul reformelor rămâne o provocare majoră. Totuşi, în următoarele domenii, majoritatea țărilor au introdus sau sunt pe cale de a introduce reforme.

1. Strategii de învățare continuă şi sisteme de calificare. Strategii concrete de învățare continuă care definesc prioritățile politicilor naționale şi modul în care diferitele sectoare interacționează au fost elaborate de către majoritatea țărilor.

În Portugalia a fost instituită la nivel național, în anul 2000, o rețea de centre pentru recunoaşterea, validarea şi certificarea competențelor (RVCC). Aproximativ 250.000 de adulți participă în momentul actual la procesul de validare. Centrele asigură evaluarea şi validarea competențelor pentru calificări specifice. Procesul de certificare include examinarea

de către un juriu extern şi, dacă este necesar, cursuri de formare suplimentare.

2. Învățământul preşcolar. Importanța învățământului preşcolar este tot mai recunoscută în Europa. Capacitatea acestuia de a contribui deopotrivă la eficacitate şi la echitate se reflectă în elaborarea noilor abordări şi politici.

Revizia materialului pedagogic, dezvoltarea capacităților cadrelor didactice, extinderea şcolarizării obligatorii asupra anumitor părți din învățământul preşcolar, evaluări ale calității şi creşterea investițiilor, de exemplu prin intermediul recrutării de personal suplimentar în instituțiile preşcolare, reprezintă exemple de măsuri care ar trebui luate.

3. Învățământul superior. Modernizarea învățământului superior este determinantă pentru triunghiul cunoaşterii.

4. Educația şi formarea în contextul mai larg al politicilor comunitare. Acest fapt reflectă importanța contribuției acestora la punerea în aplicare a orientărilor integrate pentru creştere economică şi ocuparea forței de muncă.

Domenii în care progresele rămân insuficiente

1. Punerea în aplicare a învățării continue. Punerea în aplicare rămâne în continuare cea mai importantă provocare a strategiilor de învățare continuă. Eforturile susținute pot transpune intențiile în politici care, la rândul lor, produc rezultate. Mecanismele de difuzare adecvate şi îmbunătățirea investițiilor sunt vitale. Totuşi, sunt necesare în continuare eforturi substanțiale.

2. Competențe de bază pentru toți. În Europa există un număr foarte ridicat de persoane tinere care abandonează şcoala fără a fi dobândit competențele necesare pentru a se integra în societatea bazată pe cunoaştere şi pentru a pătrunde cu uşurință pe piața muncii. Aceştia se confruntă cu riscul excluderii sociale. Mai mult, sunt excluşi din programele de învățare continuă încă de la începutul vieții.

3. Formarea cadrelor didactice. Niciun alt factor endogen nu influențează performanțele elevilor mai mult decât calitatea formării cadrelor didactice. Cadrele didactice şi formatorii se confruntă cu o eterogenitate crescândă a claselor, o cerere de competențe noi şi cu nevoia de a acorda o atenție specială nevoilor individuale de învățare. Sporirea autonomiei şcolilor presupune noi sarcini. Un număr semnificativ de cadre didactice

mai în vârstă trebuie să fie înlocuit în viitorul apropiat şi să fie luate măsuri astfel încât această profesie să devină mai atractivă.

Sistemele actuale de formare destinate cadrelor didactice nu reuşesc deseori să le ofere acestora formarea de care au nevoie. Acest lucru se aplică în mod deosebit în cazul formării şi dezvoltării profesionale continue a cadrelor didactice. Cursurile de perfecționare pentru cadrele didactice sunt obligatorii doar în 11 din cele 27 de state membre ale UE.

4. Învățământul superior: excelență, parteneriat şi finanțare. Măsurile în favoarea obținerii excelenței în instituțiile din învățământul superior ar trebui să se concentreze deopotrivă pe educație, pe cercetare şi pe transferul de cunoştințe. În prezent, activitățile de predare nu se bucură de atenția necesară. Institutul european de tehnologie şi inovare, a cărui înființare a fost propusă, va inspira schimbarea în instituțiile de învățământ şi de cercetare prin convertirea sa într-un model de referință în ceea ce priveşte integrarea educației, a cercetării şi a inovării.

În Germania, guvernul federal şi cele statale au propus lansarea unei inițiative în favoarea excelenței, care oferă pentru perioada 2006-2011 o contribuție suplimentară de 1,9 miliarde de euro anumitor universități selectate pe criterii competitive, în vederea stimulării activității de cercetare la nivel înalt. Această inițiativă cuprinde trei linii principale de acțiune: instituții de învățământ postuniversitar; grupuri destinate creării unor legături între cercetarea la nivel universitar, cercetarea în afara mediului universitar şi întreprinderi; strategii globale pentru universitățile de prim rang din domeniul cercetării.

Sporirea investițiilor, inclusiv a celor ce provin din surse private, rămâne o provocare. În acelaşi timp, trebuie asigurat accesul echitabil la o gamă variată de programe de studii şi de cercetare. Anumite guverne dispun de instrumente pentru stimularea investițiilor private precum stimulentele fiscale, parteneriatele public-private sau programele de sponsorizare, iar câteva dintre acestea au introdus sau au mărit taxele de şcolarizare sau de înscriere.

5. Participarea adulților la procesul de învățare continuă. Participarea adulților la procesul de învățare continuă nu îşi mai păstrează cursul stabilit în vederea atingerii nivelului de referință comunitar. Sunt necesare în continuare eforturi suplimentare pentru a ridica nivelul competențelor populației şi pentru a dobândi flexibilitatea şi securitatea pe întreaga piață a forței de muncă. În spatele acestor aspecte se ascunde

un dezechilibru major: adulții care dispun de un nivel de educație ridicat sunt de peste șase ori mai susceptibili de a participa la învățarea continuă decât persoanele slab calificate.

Participarea scăzută la activitățile de învățare continuă a muncitorilor vârstnici și a celor slab calificați reprezintă un aspect deosebit de problematic atunci când rata de participare este deja scăzută pentru ansamblul populației. Este necesară acordarea unei atenții sporite formării profesionale a acestor grupuri.

6. Atractivitatea, calitatea și importanța învățământului și formării profesionale (Vocational Education and Training – VET). Sunt necesare în continuare eforturi în vederea îmbunătățirii calității și atractivității învățământului. Anumite licee au instituit sisteme avansate și cuprinzătoare de asigurare a calității, în timp ce altele se află încă în faza de elaborare.

Provocările și dificultățile procesului de învățământ preuniversitar și universitar

În această perioadă de schimbări fundamentale, la adresa globalizării învățământului sunt pronunțate opinii pro și contra, de la asumare necondiționată la rezerve și critici. Reforma nu este nici pe departe încheiată deoarece avem de a face cu un act complicat și de durată. În termeni generali, ținând cont de logica și legitatea devenirii istorice, nici nu se poate vorbi despre un **sfârșit al reformei**, aceasta fiind un **proces continuu**, în directă dependență de evoluțiile societății și ale cunoașterii.

Judecând după rezultatele înregistrate până acum, se poate constata că în procesul de învățământ preuniversitar se ridică încă o serie de probleme și dificultăți, având în vedere natura provocărilor pe care le lansează sistemelor de învățământ europene și nu numai. În acest context, este necesar un **examen critic** al procesului de reformă atât din perspectivă general europeană, cât și din interiorul spațiului învățământului românesc. Mai mult, ne apropiem de momentul crucial al evaluării rezultatelor unui proces care aspiră să edifice **Societatea Cunoașterii**, printr-o reformă de amploare a învățământului și a cercetării. O radiografie critică a evoluțiilor din cadrul acestui proces ne poate releva **punctele tari** și **punctele slabe** ale reformei.

1. Se poate vorbi de o *criză* a procesului de învățământ preuniversitar? Evoluția învățământului tinde spre edificarea **Societății și Economiei bazate pe Cunoaștere**, ca vectori ai dezvoltării și progresului în lumea

globalizării, definită de o acerbă competiție planetară. Pentru a contribui la construcția Societății bazate pe Cunoaştere, învățământul preuniversitar şi cercetarea ştiințifică trebuie să treacă printr-un proces de schimbare fundamentală, să se adapteze cerințelor unei lumi în schimbare rapidă.

Există două tipuri de probleme pe care reforma învățământului le generează încă în țările Europei: unele de ordin **subiectiv** şi altele de ordin **obiectiv**. Cele **subiective** se referă la scepticismul cu care reforma a fost şi este încă întâmpinată în mediile preuniversitare, scepticism care priveşte procesul în ansamblul său în raport cu tradiția învățământului universitar european. Dar mai puternice decât **scepticismul** sunt problemele **de natură obiectivă**, care privesc unele elemente ale strategiei reformatoare. Acestea au ieşit în evidență în cursul aplicării reformei la nivelul sistemelor de învățământ şi generează deseori dificultăți atât în ceea ce priveşte forma, cât şi fondul procesului de schimbare. Astfel de aspecte determină critici ale reformei la nivel preuniversitar, alimentând, în acelaşi timp, scepticismul la adresa noului sistem. Se merge chiar până la afirmarea unei **crize a Procesului de învățământ** în Europa, generată de la nivelul sistemelor naționale de învățământ, ori de la nivelul instituțiilor de învățământ.

2. De la *revoluția învățământului* la *societatea cunoaşterii*. Reforma a lansat o serie de **provocări fundamentale** educației, care se referă la structura, abordarea, conținutul şi finalitatea procesului de învățământ.

2.1. O arhitectură piramidală. Structurarea procesului de învățământ universitar în trei cicluri de studiu (licență, masterat şi doctorat) constituie astfel o primă provocare lansată sistemelor naționale şi educației academice în sine. Această împărțire a formării academice, prin actul de predare/învățare (licență şi masterat) şi prin îmbinarea învățării cu cercetarea ştiințifică (studii doctorale), intenționează să transforme experiența pregătirii universitare într-un proces articulat logic în cicluri de învățare şi cercetare. Fiecare ciclu are stabilite propriile finalități, în sensul dobândirii unor competențe şi calificări de către studenți, iar întreaga structură beneficiază de o evoluție graduală şi un profil piramidal, culminând cu studiile universitare doctorale, care pot fi urmate de studii postuniversitare. În concepția Bologna, procesul pregătirii universitare şi postuniversitare este unul **continuu**: acesta nu se încheie odată cu finalizarea unui ciclu de studii, ci se extinde dincolo de delimitările formale ale învățării şi cercetării. De aici, şi accentul special pe care Procesul Bologna îl pune pe *Lifelong Learning*, altfel spus pe formarea continuă. Trebuie menționat că,

în termenii acestei filosofii a educației, pregătirea postuniversitară/postgradual nu constituie o simplă opțiune individuală, ci devine o **obligație subiectivă** a licențiatului, absolventului de master sau de studii doctorale în societatea cunoașterii – un spațiu al competiției și performanței, prin excelență. Este un pas înainte pe care reforma Bologna îl face față de învățământul universitar tradițional, definit de structuri și abordări mai rigide, în special în secolul XX.

2.2. O nouă strategie de abordare. Reforma în educație vine nu numai cu o **filosofie nouă a educației**, propunând o **nouă paradigmă a învățării,** ci și cu o strategie generală de abordarea proprie a procesului de învățământ preuniversitar. **Noutatea** acestor aspecte definitorii ale schimbării trebuie înțeleasă totuși în sens relativ, pentru că procesul de reformă recuperează și valorifică – în condițiile educației mileniului III, ale societății cunoașterii și ale lumii în curs de globalizare – elemente ale școlii clasice europene.

Se lansează, odată cu **noul model al educației**, o serie de abordări inovative la nivelul actului de predare/învățare, care se subsumează unui obiectiv de prim ordin: **eficientizarea învățământului preuniversitar**, transformarea lui într-o experiență a formării nu doar interesantă din punct de vedere educațional și cultural, ci în special **eficientă** și **utilă**.

Educația astfel concepută, dintr-o perspectivă definită de **pragmatismul** erei postmoderne și al noului mileniu – epocă revoluționară a cunoașterii, competiției și globalizării – îl ajută pe elev și pe viitorul absolvent să realizeze achiziții esențiale, să obțină competențele necesare pentru piața muncii, într-o societate concurențială, în care rolul primordial îl ocupă cunoașterea și capacitatea individului de a-și folosi eficient și competitiv cunoștințele.

Fixându-se acest obiectiv cardinal se avansează noțiuni noi, care reprezintă suportul conceptual și instituțional pentru noile strategii de abordare a educației academice și a cercetării, fiind indisolubil legate între ele: **învățământ centrat pe elev și pe rezultate, cultura calității, inovație, creativitate, pragmatism în procesul de predare și învățare, cultură digitală, calitate în educație și în cercetarea științifică, excelență, performanță, competitivitate, învățământ bazat pe cercetare, acces deschis, echitate, Lifelong Learning, evaluarea calității** etc. Pe fondul actualei filosofii a schimbării și al noii paradigme a învățământului universitar, aceste concepte și instituții noi participă la **revoluția academică** sub auspiciile căreia se naște Societatea Cunoașterii.

2.3. Învățare critică, esențială şi eficientă. În ceea ce priveşte **conținutul** procesului de predare/învățare, se comută accentul de la simpla predare şi acumulare de informație la livrarea şi achiziția unor cunoştințe în vederea formării de competențe.

Este pasul important de la tipul cumulativ, enciclopedic al învățării la **învățarea critică, esențială şi eficientă**, pe care reforma educației din secolul XXI îl face față de învățământul preuniversitar şi universitar din secolele trecute. Această schimbare reclamă selecția critică a informației la nivelul procesului de predare, în funcție de interesele elevului în materie de cunoaştere, raportate la competențele şi calificările urmărite în procesul formării.

Se promovează o învățare esențializată, focalizată pe cunoştințe fundamentale, utile şi eficiente, **o învățare interactivă, creativă şi inovativă**.

Centrarea pe elev şi student a actului predării/învățării duce la implicarea activă a acestuia în propria formare, îl transformă din **obiect** al predării de tip *ex cathedra* în **subiect** al procesului educațional, cu o misiune mai aplicativă decât înainte.

Propunem, astfel, un nou model al formării preuniversitare şi universitare, prin prisma conținutului: **un învățământ esențializat şi pragmatic**, focalizat pe finalități bine definite. Procesul poate să pară dificil, având în vederea creşterea în progresie geometrică a volumului cunoaşterii, în special în era tehnologiei informației şi comunicațiilor şi reclamă eforturi atât din partea personalului didactic, cât şi din partea elevilor.

În contextul reformei învățământului preuniversitar şi universitar, această metamorfoză indusă sub auspiciile **eficienței şi utilității învățării** în Societatea Cunoaşterii este una dintre cele mai importante provocări.

2.4. Formare pentru competențe şi calificări. Finalitatea procesului de învățământ preuniversitar şi universitar o constituie pregătirea elevilor/studenților în vederea obținerii unor competențe şi a unor calificări bine definite pentru integrarea acestora pe piața muncii sau în domeniul cercetării ştiințifice.

Şcoala pregăteşte elevi/studenți nu doar în numele **ideii de Cunoaştere** – o cunoaştere care, în mod tradițional, riscă să rămână suspendată în sferele teoretice, fără a-şi putea proba utilitatea în viața reală – ci, pentru **Societatea Cunoaşterii** şi pentru **Economia bazată pe Cunoaştere**, altfel spus pentru domeniile practice ale existenței, pentru piața muncii, pentru economie şi societate în ansamblul ei.

Dificultățile reformei procesului de învățământ

În cursul aplicării reformei – un proces cu o evoluție dialectică, marcată de tensiuni, contradicții şi riscuri –, nu au întârziat să apară şi dificultăți. Unele dintre acestea țin de filosofia însăşi a reformei, constituind **dificultăți de proces**, altele sunt generate în timpul implementării noilor concepte, structuri şi procese la nivelul sistemelor naționale de învățământ, fiind astfel **dificultăți de aplicare**. Este interesant de observat că, în această devenire, **anumite dificultăți se nasc din însăşi provocările fundamentale** lansate de învățământului european. Altfel spus, unele dintre inovațiile care, la nivel de concepție şi strategie, pot fi considerate **puncte tari** (aşa cum am subliniat mai sus), în procesul aplicării lor devin **dificultăți**, într-o metamorfoză simptomatică pentru distanța dintre nivelul conceptual şi cel practic al reformei.

Calitatea şi eficiența educației constituie o miză majoră în vederea atingerii obiectivelor lui cardinale. Reforma învățământului în diversele sisteme de învățământ, deci şi în cel românesc, are ca elemente centrale calitatea în educație şi performanța în cercetare. În acest context, reforma aplicată la nivel național aspiră să transforme învățământul preuniversitar într-un mediu al cultivării calității în educație. Una dintre marile provocări, **calitatea**, devine şi una dintre cele mai importante **dificultăți** ale sale, în contextul reformelor naționale.

Pentru învățământul preuniversitar şi universitar din România, calitatea educației reprezintă o provocare importantă a reformei. Simpla aplicare a formelor, structurilor şi instituțiilor nu generează în sine calitate. Este nevoie de concursul unor factori, care implică şi nivelul managerial, la ambele niveluri – preuniversitar şi universitar –, pentru a transforma şcoala într-un mediu apt de a produce calitate şi performanță în educație şi în cercetarea ştiințifică.

Reforma procesului de învățământ în spiritul calității reclamă viziune managerială, susținere financiară, anumite schimbări la nivelul mentalității didactice, asumarea pregătirii continue ca necesitate din partea personalului didactic, noi abordări în procesul de predare/învățare, învățământ centrat pe elev, focalizat pe rezultate, încurajarea creativității şi inovației la nivelul procesului de învățământ şi în cercetarea ştiințifică.

Concluzii

Educația şi formarea pot contribui la depăşirea dezavantajelor socio-economice. Însă pot contribui, de asemenea, la perpetuarea acestora. Inegalitățile din educație şi formare implică costuri enorme. Acestea sunt adeseori ascunse, însă nu mai puțin reale. Prin urmare, asigurarea echității în privința accesului, participării, tratamentului şi a rezultatelor trebuie să rămână o prioritate. Integrarea economică a României în Uniunea Europeană este importantă pentru susținerea dezvoltării țării noastre nu numai din punct de vedere al modelelor tradiționale de dezvoltare economică. Ea trebuie să se fundamenteze pe o societate bazată pe cunoaştere şi economie digitală.

Cadrele didactice au nevoie de o pregătire profesională şi de o dezvoltare profesională continuă mai bune. Acest fapt contribuie la îmbunătățirea rezultatelor educației şi ale formării. Este, de asemenea, foarte importantă implicarea cadrelor didactice şi a formatorilor în procesele de inovare și de reformare.

Aşadar, drumul înainte implică: mai multă instruire pentru dezvoltarea calificărilor lucrătorilor tineri; pregătirea continuă în scopul dezvoltării competențelor profesionale pentru a ține pasul cu dinamica schimbărilor din mediul economico-social; mărirea vârstei de pensionare; reanalizarea disensiunilor de pe piața muncii; mai multe politici şi facilități care să permită munca *part-time* şi *full-time*; implementarea învățării continue de-a lungul vieții să devină eficientă şi echitabilă.

Educația joacă un rol fundamental în triunghiul cunoaşterii. Sistemul de învățământ este inima triunghiului care trebuie să aibă acelaşi puls ca şi actorii antrenați în procesul educațional. Triunghiul cunoaşterii – educație, cercetare, inovare – joacă un rol determinant în stimularea creşterii economice şi ocuparea forței de muncă.

Referințe bibliografice

Beach, William W.; Time, Kane (2008) – *Methodologic Measuring the 10 Economic Freedom*, Index Economic Freedom

Roşca, Ioan Gh.; Lefter, Viorel (2008) – *The Harmonizing of the Romanian Higher Education Qualifications with the EU Labor Market Requirements*, Ed. ASE, Bucureşti

Council of the EU – *Report no 5585/2008*

OUG nr. 75/2005 privind asigurarea calității în educație

INDUSTRIA PUBLICITĂȚII ÎN CRIZĂ? ASPECTE ORGANIZAȚIONALE PRIVIND SITUAȚIA ACTUALĂ A SECTORULUI PUBLICITAR ÎN ROMÂNIA

Cristina Leovaridis*

1. Publicitatea – formă a industriilor culturale

Articolul de față abordează publicitatea ca sector de activitate, ca subramură economică, punând accentul pe dimensiunea organizațională a publicității şi prezentând agențiile de publicitate ca organizații intensiv-cognitive, în care principala resursă o constituie angajații şi competențele deținute de aceştia, esențiale pentru crearea bunurilor intangibile care se „produc" aici (mesaje, simboluri conținute în reclame). Perspectiva organizațională asupra publicității văzută ca industrie este relativ nouă, în măsura în care până acum principalele preocupări ale cercetărilor româneşti în domeniul publicitar au avut în vedere fie „produsele" acestei industrii (reclamele), vizând analiza mesajului conținut în reclame, fie „beneficiarii" acestora, centrându-se pe înțelegerea comportamentului consumatorilor în vederea unui impact cât mai eficient al publicității asupra publicului țintă.[1]

Punctul de vedere organizațional creează cadrul necesar analizei, în secțiunea următoare, a principalilor indicatori economici ce caracterizează

* Cristina Leovaridis este lector univ. dr. la Facultatea de Comunicare şi Relații Publice, SNSPA; cercetător ştiințific gradul III la Institutul de Sociologie, Academia Română.

[1] Leovaridis, Cristina (2008) – *Industria publicității – o abordare organizațională*, Ed. Universitară, Bucureşti, p. 2.

sectorul publicitar în perioada actuală, în încercarea de a identifica unele dintre cele mai relevante descreşteri specifice domeniului, care se datorează crizei pe plan economic declanşate în 2009.

Dată fiind tema şi obiectivul articolului, este justificat ca în această primă secțiune să ne propunem să arătăm că publicitatea a fost şi rămâne una din cele mai reprezentative forme ale industriilor culturale. Printre principalele trăsături ale industriilor culturale care se regăsesc în publicitate, dintre care primele patru vizează organizarea activității în domeniu, iar următoarele se referă la caracteristicile „produselor" finale realizate (reclamele), se numără: centrarea pe profit în elaborarea strategiei campaniei de publicitate; diviziunea sarcinilor în cadrul agenției de publicitate şi organizarea colectivă a muncii; reproducerea creației publicitare într-un număr mare de copii; separația evidentă între produs-creator şi producător-creator; recurgerea la stimuli declanşatori de senzații (erotism, instincte materne etc.), la mecanisme psihologice care se adresează inconştientului, pentru a „seduce" rapid publicul; standardizarea schemelor productive, caracterul stereotip al personajelor şi acțiunii, în scopul accesibilității şi consumului facil; preluarea de elemente din arta „înaltă", însă doar în vederea atragerii consumatorului etc. Dintre acestea, vom insista doar asupra acelora care au legătură directă cu tema articolului de față.

În privința primei trăsături, aceea că publicitatea recurge la strategii bazate pe considerente economice, principalul argument vizează publicitatea drept componentă esențială a strategiei de marketing a unei firme (cu consecințele asupra activității publicitare ce decurg de aici). Pentru a înțelege pe deplin publicitatea ca „afacere", trebuie subliniat locul şi rolul pe care îl ocupă în cadrul „efortului" de marketing, în termeni de specialitate al mixului de marketing. Publicitatea este parte componentă (alături de relații publice, evenimente, comercializare directă) a submixului de promovare, care la rândul său este parte a mixului de marketing (ce cuprinde patru instrumente esențiale: produs, preț, plasare, promovare, denumite în literatura de specialitate „cei 4P" – *Product*, *Price*, *Place*, *Promotion*)[1]. Pe baza strategiei de marketing se elaborează strategia de comunicare, pe care firma-anunțător (client) o solicită agenției de publicitate. Strategia de comunicare oferă răspunsuri la două întrebări: 1. ce vrem să obținem? (care sunt obiectivele, ținând cont de strategia de marketing?) şi 2. cum le vom atinge? (cu ce

[1] Kotler, Philip (1998) – *Principiile marketingului*, Ed. Teora, Bucureşti, pp. 134-135.

mijloace publicitare, cu ce strategie de creație, de media, cu ce buget, în ce perioadă?). În ce privește stabilirea obiectivelor publicitare, este necesar ca ele să fie formulate cu mare precizie, deoarece vor servi drept punct de reper şi vor orienta deciziile în materie de medii şi suporturi, de creativitate, de stabilire a calendarului campaniei.

În ceea ce privește cea de-a doua trăsătură ce face din publicitate o industrie, vom încerca mai jos să subliniem principalele trăsături care definesc caracterul organizațional al unei agenții de publicitate (agenția de publicitate este definită în *Codul de practică în publicitate*, elaborat de către Consiliul Român pentru Publicitate, ca „persoana fizică sau juridică care oferă servicii în diferite aspecte ale comunicării comerciale: creație, planificare/achiziție media, cercetare, consultanță etc."[1]).

Una dintre aceste trăsături este aceea că agenția de publicitate reprezintă o verigă dintr-un lanț organizațional care are ca produs finit reclama, industria publicității fiind caracterizată de cinci elemente instituționale: anunțătorul, clientul care comandă campania publicitară; agențiile de publicitate; instituțiile de media, proprietarii de media (stații TV şi radio, ziare, reviste etc.); organizațiile care oferă servicii conexe (institute de cercetare, de marketing, studiouri de producție audio-video, tipografii etc.); asociațiile profesionale care reglementează modul de desfăşurare a acestui tip de activitate. Un alt element important pentru specificul organizațional al unei agenții îl constituie existența unor obiective clare şi precise ale acesteia. Orice campanie publicitară are la bază un set de obiective clare şi complete, cele mai întâlnite obiective ale unei campanii publicitare putând fi: determinarea consumatorului să prefere produsul sau serviciul altora similare; crearea imaginii de marcă în cazul lansării unui nou produs; schimbarea imaginii şi a percepției asupra unui produs (relansare, repoziționare); fidelizarea consumatorilor față de marca vizată etc.

Ca orice organizație, şi o agenție de publicitate se caracterizează prin diviziunea (fragmentarea) sarcinilor în cadrul agenției, concretizată prin existența departamentelor, fiecare cu rolul lui bine determinat. Nu toate agențiile au aceeaşi structură, modul de organizare a departamentelor sau a felului în care se desfăşoară activitatea poate să difere semnificativ de la o agenție la alta, dar aproape toate prezintă cinci departamente standard, cinci diviziuni funcționale: departamentul de relații cu clienții

[1] Consiliul Român pentru Publicitate – *Codul de practică în publicitate*, www.iqads.ro/legislatie_read_3306/codul_de_practica_in_publicitate.html (accesat 01.12.2009).

(asigură legătura de zi cu zi cu clienții agenției şi reprezintă echivalentul unui departament post-vânzare din cadrul unei firme comerciale obişnuite); departamentul de creație şi producție (laboratorul de concepere şi execuție a reclamelor propriu-zise atât ca realizare textuală, cât şi ca realizare grafică, fiind format în mod obişnuit din echipe de două persoane, cu specializări complementare: *copywriter* şi *art director*, aflate sub conducerea unui director de creație); departamentul de media (este responsabil de planificarea, selecția şi optimizarea canalelor prin care produsul poate fi promovat); departamentul planificare strategie (format din persoane implicate în culegerea, gestionarea şi implementarea cunoştințelor ce vizează comportamentul consumatorului şi aspectele teoretice ale unei comunicări eficiente, informații care se constituie în bază pentru elaborarea strategiilor de creație); departamentul trafic (are sarcina de a controla şi coordona diversele activități desfăşurate de agenție, ca şi supervizarea comunicării interdepartamentale). La acestea cinci, care corespund principalelor tipuri de servicii pe care le poate oferi o agenție de publicitate, se poate adăuga un al şaselea, care nu este întotdeauna individualizat din punct de vedere organizațional – departamentul New Business (responsabil cu identificarea de potențiali noi clienți şi realizarea unor prezentări adecvate pentru licitații).

Pentru a accentua ideea organizării colective a muncii într-o agenție de publicitate (ca de altfel în orice altă organizație), un alt argument îl constituie existența unor etape precis determinate ale fluxului activității în cadrul unei astfel de agenții, şi anume: 1. *brief*-ul firmei-client către agenție (documentul care conține informațiile despre obiectivele de marketing, caracteristicile produsului, competitori, canale de distribuție etc., document transmis de departamentul firmei de marketing care doreşte să inițieze o campanie către departamentul de relații cu clienții al agenției de publicitate); 2. *brief*-ul de creație (documentul intern realizat de cei din departamentul de relații cu clienții, realizat pe baza *brief*-ului clientului, destinat departamentului de creație şi care conține acele informații care le-ar fi utile creativilor – profilul consumatorului, motivele raționale şi emoționale care l-ar determina să cumpere, mesajul care trebuie transmis etc.); 3. procesul de creație, incluzând crearea de către departamentul de creație a conceptului creativ şi a declinărilor sale, ulterior a sloganului, a textului şi a ilustrației reclamei; 4. prezentarea către client a acelor versiuni ale reclamei asupra cărora managementul agenției şi-a dat acordul.

În publicitate, separarea dintre producător şi creator, produs şi creator este o trăsătură comună a relațiilor de producție care au loc în mod obişnuit în orice organizație industrială. Există o separare evidentă între creatorul produsului (artistul), produs unic în faza inițială, şi producători, cei care realizează copiile aproape perfecte ale acestuia şi le distribuie pe piață miilor de consumatori. Analog, în agențiile de publicitate există nu numai o delimitare clară între creatorul reclamei şi producătorii ei, dar apar adevărate tensiuni între departamentul creație şi departamentul producție dintr-o agenție deoarece creația este limitată de posibilitățile financiare şi tehnice fixate de departamentul producție. Dar tensiuni apar deseori nu numai între creator şi producător într-o agenție de publicitate, ci şi între produs şi creatorul lui, deoarece creația este nevoită să se supună scopului material (profitul) şi nu esteticului; reclama (produsul) va trebui să exprime ideile dorite de firma-client, şi nu ideile proprii ale creatorului ei (departamentul de creație din agenție). În publicitate nu se face creație de dragul creației, eficacitatea creației publicitare se măsoară în cotele de piață câştigate de client, în volumul de produse sau servicii vândute, în percepția publicului față de o marcă sau o instituțieÎn ceea ce priveşte tipul de organizație în care se încadrează agenția de publicitate şi trăsăturile specifice ale acesteia, încadrarea, la nivel de model, a agenției de publicitate în categoria organizațiilor adhocratice (cu ierarhii aplatizate, conducere descentralizată şi decizii luate de grupuri autoresponsabile etc.) şi mai mult decât atât, intensive-cognitive, bazate pe cunoaştere, este dictată de însăşi natura activității acesteia – agenția de publicitate este o organizație a cărei funcționare, în activitatea de realizare a reclamelor şi a campaniilor publicitare, se bazează nu pe bunuri materiale, ci pe cele imateriale, pe mesaj, idee, sugestie, în ciuda suportului fizic al acestora (afiş, bandă video etc.). Iar în aceste condiții, esențial este efortul creatorilor acestor bunuri intangibile, a creativilor din agenții, ale căror competențe constituie capitalul cel mai important al agențiilor – de aceea investiția în dezvoltarea şi satisfacția lor trebuie pusă în prim planul preocupărilor managerilor acestor organizații.

Astăzi, distincția dintre membrii organizațiilor intensiv-cognitive (*Knowledge Workers*) şi aceia care apelează mai puțin la cunoaştere nu este atât de evidentă, de vreme ce majoritatea organizațiilor şi activităților presupun cunoaştere de un fel sau altul. În sens larg, organizațiile intensiv-cognitive pot fi definite ca organizațiile care oferă pe piață cunoaştere sau produse bazate pe cunoaştere. Organizații intensiv-

cognitive care „vând" cunoaştere sunt firmele de consultanță din diferite domenii (financiar, juridic, contabil, management), firmele de media, agențiile de publicitate, instituțiile de învățământ şi de cercetare, firmele producătoare de soft etc.[1]

Noul tip de societate a cunoaşterii implică apariția unor profesii noi (profesii de străpungere), care necesită un nivel de pregătire foarte ridicat şi competențe de un alt tip din partea angajaților. La nivelul Uniunii Europene s-a conştientizat importanța creşterii numărului de angajați în domenii de vârf precum serviciile intensiv-cognitive, domenii în care se constată o creştere a ponderii persoanelor ocupate; astfel, pe ansamblul UE-25 ponderea personalului în servicii intensiv-cognitive în total angajați a crescut de la 29,2% în anul 2000 la 33,1% în 2004[2].

Serviciile profesionale (care includ servicii de IT, firme de consultanță juridică, financiară, de management, arhitectură, publicitate şi resurse umane) sunt considerate la nivel european principalii actori ai societății cunoaşterii. Datele Eurostat pentru anul 2005 indică faptul că pe ansamblul UE-27, sectorul publicitar, care constituie subiectul de analiză al articolului de față, cumulează circa 8% din numărul întreprinderilor, generează 8% din valoarea adăugată şi angajează 8% din forța de muncă din totalul serviciilor profesionale, generând însă circa 11% din cifra de afaceri a sectorului de servicii profesionale.[3]

În cadrul acestor servicii profesionale, intensiv-cognitive, munca simbolică – utilizând idei şi concepte – este crucială, în timp ce prelucrarea obiectelor materiale sau realizarea de servicii tangibile nu are o prea mare importanță. „Activitatea cognitivă ghidată de teorie este importantă – sau cel puțin face diferența – în mai multe situații şi pentru mai mulți oameni în organizațiile de acest tip decât în alte organizații."[4]

Esența activităților din aceste companii este bazată pe abilitățile intelectuale ale majorității angajaților. În mod caracteristic, o mare parte din angajați au educație academică şi o experiență relevantă. Organizațiile care sunt intensiv-cognitive se bazează pe existența activităților

[1] Leovaridis, Cristina (2008) – *Organizațiile intensiv-cognitive*, în Avram, Eugen; Cooper, Gary (coord.) – *Psihologie organizațional-managerială. Tendințe actuale*, Ed. Polirom, Iaşi, p. 849.

[2] Eurostat (2008) – *Europe in Figures. Eurostat Yearbook 2006-2007*, pp. 247-248.

[3] Eurostat – *Main features of EU-27 Business services*, în *Statistics in Focus*, nr. 101/2008, p. 3.

[4] Alvesson, Mats (2004) – *Knowledge Work and Knowledge-Intensive Firms*, Oxford University Press, Oxford, p. 17.

intelectuale şi analitice care se desfăşoară aici şi care în mod caracteristic necesită o educaţie teoretică îndelungată şi o experienţă de succes din partea celor care o practică. Firmele intensiv-cognitive sunt definite drept „companii în care majoritatea muncii este de natură intelectuală, iar angajaţii calificaţi, foarte instruiţi constituie majoritatea forţei de muncă”[1] („atributul de *intensiv-cognitiv* poate fi aplicat firmelor în care cunoaşterea are o importanţă mai mare decât alte *input*-uri, iar capitalul uman, ca opus celui fizic sau financiar, domină”[2]), o caracteristică cheie a acestor tipuri de firme fiind capacitatea lor de a rezolva probleme complexe prin dezvoltarea unor soluţii creative şi inovative. Sintetizăm mai jos principalele trăsături caracteristice ale firmelor intensiv-cognitive, care le deosebesc de alte organizaţii prin natura muncii şi prin modul în care sunt conduse şi organizate: 1. angajaţi înalt calificaţi care desfăşoară activităţi de cunoaştere, utilizând în muncă abilităţi intelectuale şi simbolice; 2. un grad înalt de autonomie şi ierarhii organizaţionale aplatizate; 3. utilizarea formelor organizaţionale flexibile, ad-hoc, adaptabile; 4. nevoia de comunicare extinsă pentru coordonare şi rezolvare de proleme, datorită unui înalt nivel de ambiguitate; 5. orientarea către client, în special în firmele de servicii profesionale; 6. asimetria informaţiilor şi a puterii dată de poziţia expertului (favorizând uneori profesia în detrimentul clientului); 7. evaluarea subiectivă şi incertă a calităţii rezultatelor muncii realizate.[3]

Noul tip de management ce trebuie practicat în aceste organizaţii trebuie să înceapă cu schimbarea viziunii despre om şi a atitudinii faţă de om. „Nu este vorba doar de a folosi mai mult şi mai bine omul (omul ca mijloc), ci în primul rând de a socoti omul ca scop suprem şi a vedea ce poate şi ce trebuie să facă organizaţia pentru ca omul să se realizeze uman în şi prin muncă.”[4]

2. Repere privind situaţia industriei publicitare româneşti în perioada 2007-2009

Un indicator relevant al dificultăţilor prin care trec firmele din domeniul publicitar, asemenea majorităţii companiilor, indiferent de dome-

[1] Alvesson, Mats (2000) – *Social Identity and the Problem of Loyalty in Knowledge-Intensive Companies*, în *Journal of Management Studies*, vol. 37 (8), p. 1101.

[2] Swart, Juani; Kinnie, Nicholas (2003) – *Sharing Knowledge in Knowledge-Intensive Firms*, în *Human Resource Management Journal*, vol. 13, nr. 2, London, p. 60.

[3] Alvesson, Mats (2004) – *Knowledge Work…*, pp. 21, 38-39.

[4] Hoffman, Oscar (1999) – *Management. Fundamente socio-umane*, Ed. Victor, Bucureşti, pp. 50, 55.

niul în care îşi desfăşoară activitatea, îl reprezintă dinamica numărului de agenții de publicitate pe diferite tipuri de agenții. În acest scop, considerăm necesară inițial prezentarea unei tipologii a agențiilor de publicitate.

Există o mare varietate de tipuri de agenții de publicitate – unele sunt organizații extrem de mari, cu cifre de afaceri de zeci de miliarde de dolari anual şi mii de angajați, altele sunt mici, cu doar câțiva angajați (de obicei o persoană însărcinată cu conceperea mesajului publicitar şi un responsabil de cont[1]). Pe măsură ce operațiunile lor se extind, agențiile trebuie să îşi completeze structura organizațională, pentru a face față tuturor funcțiilor pe care le presupune o agenție cu servicii complete. Toate au însă în comun anumite caracteristici specifice activității de publicitate.

Agențiile de publicitate sunt clasificate, după Arens şi Bovée[2], după două criterii: 1. tipul afacerii căreia i se face reclamă, cum ar fi bunuri de consum, produse industriale, servicii financiare etc.; 2. tipul serviciilor pe care le oferă agenția, cum ar fi servicii complete, servicii de cumpărare de media, servicii de creație etc. După primul criteriu, pot exista: agenții specializate în publicitatea pentru bunuri de consum şi agenții specializate în publicitatea pentru bunuri industriale. Agențiile specializate în bunuri de consum servesc o varietate foarte mare de clienți care produc bunuri de consum, deci produse destinate direct consumatorilor (confecții, produse pentru igiena personală, automobile etc.), iar reclamele sunt difuzate în media de consum (TV, radio, ziare, reviste). Agențiile specializate în bunuri industriale şi tehnice („agențiile pentru afaceri") realizează reclame pentru bunuri industriale şi tehnice, oferind servicii clienților care produc pentru a vinde altor firme (clienți care produc în special componente pentru computere, pentru maşini etc.), iar reclamele sunt difuzate în presa comercială şi tehnică (reviste specializate), expoziții comerciale, publicații de afaceri (anuare, cataloage şi prospecte cu date tehnice).

După cel de-al doilea criteriu, agențiile se împart în: agenții care oferă servicii complete (*full services agencies*) – agenții totale, care oferă toată gama de servicii publicitare; agenții specializate. Agențiile specializate se împart la rândul lor în două categorii[3]: a) agenții specializate după tipul de serviciu oferit (numai creație, numai producție, numai cumpărare de

[1] Cont = client.

[2] Bovée, Courtland; Arens, William F. (2004) – *Contemporary Advertising*, McGraw-Hill, Irwin, p. 109.

[3] Petre, Dan; Nicola, Mihaela (2009) – *Introducere în publicitate*, Ed. Comunicare.ro, Bucureşti, p. 75.

spațiu publicitar, numai *direct mailing* etc.); b) agenții specializate pentru un anumit domeniu (se ocupă numai de un sector foarte bine delimitat: medical, industrial, alimentar, transporturi, cosmetice, auto etc.). Aceste agenții oferă toată gama de servicii pe care o oferă şi agențiile *full services* şi au o structură organizatorică asemănătoare cu acestea.

La cele două criterii deja menționate mai sus se poate adăuga şi criteriul gradului de dependență al agențiilor față de alte organizații, conform căruia agențiile se împart în: agenții independente, autonome; agenții proprii (*in house*) create în interiorul unei companii cu alt obiect de activitate, de regulă un anunțător cu un volum mare de comunicare; agenții ce fac parte dintr-o rețea.

Prezentăm mai jos dinamica numărului unora din cele mai des întâlnite tipuri de agenții de publicitate, după serviciile oferite, în 2006, 2008 şi 2009 (Tabelul nr. 1). Datele indică faptul numărul agențiilor *full-services* şi de creație a scăzut vertiginos din 2006 în 2009 la mai puțin de jumătate, o explicație posibilă fiind aceea a dificultăților financiare apărute, ceea ce a dus la dispariția de pe piață a multor agenții (situație similară întregului sector al întreprinderilor mici şi mijlocii din țara noastră, în care numărul IMM înmatriculate la Oficiul Național al Registrului Comerțului a scăzut în semestrul I al anului 2009 față de semestrul I al anului 2008 cu 19,3%, iar cel al IMM radiate a crescut cu 26,1%[1]); o altă posibilă explicație ar putea fi fragmentarea organizațiilor din acest domeniu, care presupune împărțirea unei agenții mari sau medii *full-services* în mai multe mici agenții specializate, fiecare nouă agenție specializată provenind de fapt dintr-un fost departament al vechii agenții *full-services* (departamentul media devine o nouă agenție media, cel de BTL o agenție de BTL, cel de PR o agenție de PR etc.).

Acest model (grupul de agenții) reprezintă noua tendință a organizării industriei de publicitate, ca răspuns la presiunea cererii de către clienți a serviciilor din ce în ce mai specializate şi mai performante. S-a constatat că, în general, orice externalizare a unui serviciu îl face mai performant din punct de vedere al calității serviciilor. Marile agenții trec de la modelul *full services* la cel de grup de companii – acest model presupune externalizarea în cadrul aceluiaşi grup a diverselor servicii (departamente) ale agenției clasice în companii autonome şi coordonate de către grup şi lucrând împreună pentru diverşi clienți. Printre avantaje se numără

[1] Consiliul Național al Întreprinderilor Private Mici şi Mijlocii din România – *Evaluarea situației de ansamblu a IMM-urilor din România în semestrul I 2009*, nr. 9/2009, p. 12.

creşterea competitivității şi accesul la alți clienți decât cei obişnuiți ai companiei-mamă. Un alt avantaj este acela că aceste companii din cadrul unui grup sunt independente administrativ şi astfel pot lucra pentru clienți care sunt în competiție în cadrul aceleiaşi piețe sau categorii de produse fără a intra într-o situație de conflict de interese, cum ar fi fost în cazul unei singure companii. Oricare dintre companiile grupului poate recomanda unui client să apeleze la serviciile celorlalte companii pe principiul „Eu nu am răspuns la toate problemele Dvs., dar îi cunosc pe cei mai buni care vă pot ajuta."[1]

Tabelul nr. 1. Numărul de agenții de publicitate şi din domenii conexe în România, după serviciile oferite

Tipul agenției	Număr de agenții în 2006	Număr de agenții în 2008	Număr de agenții în 2009
Agenții *full-services* şi de creație	162	96	68
Agenții de media	27	27	22
Agenții de publicitate *outdoor*	30	29	19
Agenții de publicitate *indoor*	9	17	12
Agenții de BTL	46	56	51
Agenții de PR	38	54	34
Agenții de *web advertisng*	27	37	25
Agenții de producție materiale promoționale	136	383	100
Agenții de cercetare de piață	27	24	21
Agenții de marketing, strategie de brand	18	44	37
Total	**520**	**767**	**389**

Sursa: Mediafax – *Anuarul de Media şi Publicitate 2006*, *Anuarul de Media şi Publicitate 2008, Anuarul de Media şi Publicitate 2009*

[1] Petre, Dan; Nicola, Mihaela (2009) – *Introducere...,* p. 80.

3. Investițiile în publicitate în România în 2007, 2008 şi 2009, pe tipuri de canale media

Volumul investițiilor nete în publicitate a crescut în 2007 cu 32% față de 2006, în condițiile în care firmele-client şi-au majorat bugetele pentru TV, presa scrisă şi internet în detrimentul celor alocate evenimentelor de promovare, panotajului, radioului şi cinematografului.

Astfel, din investițiile totale în publicitate de 486 de milioane de euro net, în 2007 televiziunea a atras 65%, pe locul doi aflându-se presa scrisă cu 17% din total, apoi *outdoor*-ul cu 10% din total, urmate de radio cu 6% din totalul investițiilor publicitare, internetul şi cinematograful cu 2%[1].

În ce priveşte investițiile pe toate mediile[2], în 2007, topul primelor zece sectoare este următorul: igienă şi cosmetice, servicii de telecomunicații, produse chimice pentru gospodărie, băuturi alcoolice, băuturi nealcoolice, dulciuri, maşini şi moto, lactate, medicamente, finanțe-bănci; şi sectorul pensiilor private a intrat în forță în acel an. Televiziunea a fost mediul preferat al investitorilor în publicitate în 2007; referitor la preferințele lor pentru posturile TV pe care şi-au difuzat campaniile, aceştia au preferat în ordinea sumelor investite Pro TV, Acasă TV, Kanal D, Prima TV, Antena 1, Național TV, Realitatea TV, TVR 1, B1 TV, TVR 2. În preferințele clienților agențiilor, televiziunea a fost secondată în 2007 de presa scrisă, dintre care cotidienele au atras cele mai mari investiții, în top 10 fiind Jurnalul Național, Libertatea, Evenimentul zilei, România liberă, Cotidianul, Adevărul, Gândul, Compact, Ziua şi Click. Pe primele locuri în topul posturilor de radio care au atras cele mai însemnate investiții publicitare s-au aflat Kiss FM, Radio 21, Europa FM, Pro FM, Radio Guerilla, România Actualități, Magic FM, Info Pro, Radio Total, Național FM. Top 10 al investitorilor în publicitate pe toate canalele de informare, după mărimea sumei investite, este format, tot în ordine descrescătoare, din: Procter & Gamble, Unilever, L'Oreal România, Coca-Cola, Danone, Colgate-Palmolive, Henkel, Nestle, Orange, Kraft Foods România.

Conform estimărilor agenției Initiative România[3], în 2008 investițiile în publicitate au avut o valoare netă de 530 de milioane de euro, în creştere cu 10% față de 2007, procesul de încetinire a creşterii urmând să continue în următorii 5-7 ani, când România se va alinia la ritmul de creştere al

[1] Initiative România (2008) – *Media Fact Book 2008*, p. 6.

[2] Mediafax (2008) – *Media & Advertising. Annual Report 2008*, pp. 42-43, 46-47.

[3] *Dosar Top 50 investitori în publicitate*, în *Biz*, 9 martie 2009, p. 2.

pieţelor vest-europene, de 5-8%. Astfel, în 2008, televiziunea a atras 64% din totalul investiţiilor în publicitate, urmată de *print* cu 15%, apoi de *outdoor* cu 12%, radio cu 6,5% şi internet cu 2,5%. Cea mai bună evoluţie a avut-o, ca de obicei în ultimii ani, sectorul *online*. Această evoluţie este urmarea schimbării comportamentului consumatorului legat de accesul la tehnologie avansată şi internet, datorită dezvoltării exponenţiale a mediului *online*, precum şi pătrunderii internetului în peste o treime din gospodăriile românilor, factori ce au influenţat semnificativ investiţiile clienţilor în ultimii doi ani; dacă în urmă cu 50 de ani, reclama TV scria istoria *advertising*-ului, astăzi asistăm la o nouă mişcare de proporţii – ca şi în 2007, televiziunea continuă să piardă aderenţă la publicul tânăr, iar zona *online* capătă rapid teren.

În ce priveşte investiţiile pe toate mediile[1], în 2008, topul primelor zece sectoare este următorul: telefonie mobilă, autovehicule, bănci şi servicii bancare, ziare şi reviste, bere, şampoane şi balsamuri, sucuri carbogazoase, detergenţi de rufe, produse de îngrijire a feţei, iaurturi. Topul brandurilor în privinţa investiţiilor în publicitate are pe primul loc Cosmote, urmat de Vodafone, Orange, L'Oreal, Garnier, Nivea, Romtelecom, Danone, Zapp şi Coca-Cola. În ce priveşte preferinţele clienţilor pentru posturile TV, aceştia au preferat în ordinea sumelor investite în reclame Kanal D, apoi Antena 1, Pro TV, Prima Tv şi Acasă TV. Ziarele în care s-a investit cel mai mult pentru reclame au fost Jurnalul naţional, Ziarul financiar, Gazeta sporturilor, Libertatea şi Evenimentul zilei. Topul primelor cinci reviste se prezintă astfel: B-24-Fun, Şapte seri, Capital, Cosmopolitan şi Pro Tv Magazin, iar al posturilor de radio – Kiss FM, Radio 21, Europa FM, Pro FM şi Guerrilla.

Pentru 2009 s-a estimat o **scădere a investiţiilor în publicitate** cu 15-20% per total faţă de anul 2008, ceea ce a însemnat o întoarcere la nivelul anilor 2006-2007, mai ales „deoarece sectoare stabile sau uşor adaptabile precum FMCG[2] ori foarte competitive precum telecom-ul (şi care constituie investitorii de bază în domeniul publicitar – n.n.) sunt şi ele într-o uşoară scădere"[3]. Estimarea agenţiei Initiative România pentru anul 2009 a indicat o piaţă de circa 435 de milioane de euro; în acest total regăsim: televiziune – 280 de milioane de euro (în scădere cu 17% faţă de anul anterior), *print* – 65 de milioane de euro (în scădere cu 21%), radio

[1] *Dosar Top 50...*, p. 6.

[2] FMCG (Fast Moving Consumer Goods) – bunuri de larg consum.

[3] *Dosar Top 50...,* p. 4.

– 29 de milioane de euro (în scădere cu 17%), *outdoor* – 45 de milioane (în scădere cu 29%), *online* – 6 milioane de euro (în creştere cu 23%). Certitudinea pentru piaţa românească de publicitate în 2009 a fost aceea că odată cu 2008 au dispărut pentru totdeauna ratele procentuale de creştere de două cifre[1].

Reprezentanţii agenţiilor de media de pe piaţa locală consideră că toate mediile vor cunoaşte scăderi, cu excepţia internetului care este un mediu ieftin, eficient (inclusiv datorită diversităţii posibilităţilor de promovare şi eficienţei tacticilor) şi care a devenit măsurabil, un canal în plină expansiune din punct de vedere al accesibilităţii şi calităţii, fiind singurul canal care are şanse reale de creştere.

Conform reprezentanţilor agenţiei Mediaedge:cia România, cel mai mult vor avea de suferit *print*-ul şi *outdoor*-ul, iar cel mai puţin televiziunea, care chiar dacă nu va mai avea creşterile spectaculoase din anii precedenţi, va încerca să atragă cea mai mare parte din bugetul clienţilor, avantajat şi de faptul că este considerat un mediu eficient cu influenţă directă asupra vânzărilor. Radioul ar putea înregistra o uşoară creştere datorită promoţiilor, tactică folosită frecvent în perioade de criză[2].

Conform datelor de monitorizare, începând din luna noiembrie a anului 2008, perioadă considerată de multe dintre statele europene ca perioadă de început a crizei economice, se constată o scădere atât a numărului de spoturi difuzate, cât şi a audienţei livrate de campaniile de publicitate la staţiile TV, comparativ cu lunile similare din anul precedent. Pentru presă şi radio, scăderile din luna ianuarie 2009 sunt de până la 10%, comparativ cu ianuarie 2008. Motivele scăderii pieţei de publicitate din România sunt în parte cauzate de criza economică mondială.

Sunt câţiva factori care vor influenţa investiţiile în publicitate: categoria din care face parte clientul (vor fi categorii afectate în primul val al crizei – categorii legate de produsele financiare), localizarea *business*-ului (firmele străine vor fi în prima fază dependente de deciziile din ţara mamă), criterii concurenţiale locale (aici vor intra în calcul strategiile locale, valabile atât pentru clienţii români, cât şi pentru multinaţionale). După primul val al crizei, în a doua jumătate a anului poate fi posibilă o reaşezare a ierarhiilor din piaţă: vor fi categorii care vor domina comunicarea (FMCG), iar alte categorii (precum imobiliare şi auto) îşi vor

[1] *Dosar Top 50...,* p. 4.

[2] *Dosar Top 50...,* p. 5. Vezi şi Mediafax (2009) – *Media & Advertising. Annual Report 2009,* p. 52.

concentra substanțial comunicarea. Evoluția investiției în media va avea ca rezultat şi evoluția prețurilor de publicitate. Aşa cum evoluția pozitivă a investițiilor a determinat creşterea prețurilor, o scădere a investițiilor va determina o scădere a costurilor[1].

În viziunea reprezentanților Mediaedge:cia, în 2009, televiziunea va atrage 65,4% din investițiile în publicitate, *print*-ul 13,2%, radioul 6,5%, afişajul stradal 10,9%, internetul 3,7%, iar cinematograful 0,3%. În opinia acestora, clienții de publicitate îşi vor orienta atenția şi bugetele în acest an către „medii considerate eficiente din punct de vedere al acoperirii sau al costului"[2].

În ceea ce priveşte **salariile angajaților în domeniul publicitar**, un alt efect al crizei financiare îl constituie şi scăderea acestora în 2009 față de anul precedent, mai ales că facem referire la un sector de activitate binecunoscut pentru salariile ridicate oferite angajaților, raportat la salariul mediu pe economie.

În 2008, salariile din sectorul publicitar au cunoscut creşteri semnificative pentru toate nivelurile ierarhiei organizaționale, în condițiile în care cerințele clienților şi implicit investițiile în publicitate au crescut față de anul anterior. Acest fapt a determinat nevoia de a spori resursele umane din sectorul publicitar, atât ca număr, cât şi din punct de vedere al calității, al competențelor deținute de angajații rămaşi.

Migrația profesioniştilor de la o agenție de publicitate la alta este un fenomen foarte des întâlnit în industria autohtonă. Deşi publicitatea este un domeniu care s-a dezvoltat foarte rapid în România şi a atins demult standarde internaționale, aspectul deficitar rămâne acela al stabilității oamenilor care lucrează în acest domeniu şi rezolvarea problemei migrării acestora. Provocarea pieței actuale pentru agențiile româneşti o constituie lipsa specialiştilor: există un număr limitat de oameni senior în toate specializările publicitare (creație, client service, media, planificare-strategie, branding etc.), pe care încearcă să îi atragă toate agențiile, fie multinaționale sau locale. Angajații seniori cu mai mult de zece ani de experiență încep să se retragă pentru a-şi înființa propria agenție de publicitate. Fiecare agenție încearcă să îi atragă cu diferite oferte pe cei cu experiență de 5-6 ani, astfel încât unii dintre ei ajung să îşi schimbe locul de muncă de câteva ori într-un an. Juniorii sunt avansați în poziții

[1] *Dosar Top 50...*, p. 4.
[2] Mediafax (2009) – *Media & Advertising...*, p. 52.

superioare cu mult timp înainte de a deține competențele necesare respectivelor posturi. Agențiile mici, locale, cu capital autohton, nu își permit de cele mai multe ori să angajeze oameni fără experiență, pentru că nu dispun de cele mai multe ori de suficiente resurse financiare pentru a-i trimite la training, iar marile agenții ce fac parte din rețele sau grupuri multinaționale ai căror clienți solicită noi campanii sau care câștigă în permanență clienți noi au nevoie cât mai repede de oameni pregătiți și nu au timp „să crească" forțe noi. În aceste condiții, perioada medie pe care o petrec într-o agenție angajații din sectorul publicitar este de 3-6 luni, de aceea publicitatea este considerat domeniul cu cea mai mare dinamică a forței de muncă din țara noastră, cauzele fiind cererea mare de personal pe piață, dar și lipsa de pregătire a tinerilor absolvenți; astfel încât sunt puțini angajați cu experiență pe piața muncii din domeniu, ceea ce determină agențiile să practice *headhunting*-ul pentru a-i atrage în organizația proprie. Astfel, de exemplu, fluctuația de personal în câteva agenții de publicitate românești[1] în perioada 2007-2008 a fost de 15% pentru agenția Graffiti BBDO, la fel ca și pentru Grupul Publicis, de 20% în cazul Mercury 360, de 25% pentru Ogilvy Group și de 26% pentru Leo Burnett & Target.

Unul din mijloacele importante de creștere a calității muncii angajaților din agențiile de publicitate a fost în anul 2008 salariul, al cărui nivel a variat de la câteva sute de euro pentru pozițiile de *entry-level* până la câteva mii de euro pentru pozițiile de top management ce necesită experiență și implică multă responsabilitate. În medie, salariile în industria publicitară românească au cunoscut o creștere față de 2007 de cel puțin 15%, dar au existat și excepții, cu creșteri de peste 60%. În departamentul de creație, de exemplu, creșterea salariului pentru o poziție de *junior copywriter* a fost în jur de 50%[2].

În contrast cu aceste creșteri de salarii care au avut loc în anul 2008, în 2009, pentru prima dată în ultimii cinci ani (în condițiile în care în intervalul 2006-2007 a fost un vârf de creștere a salariilor în domeniu de 35-40%), salariile din domeniul publicității nu au mai crescut. S-au înregistrat stagnări în majoritatea agențiilor românești, iar în unele cazuri au avut loc chiar reduceri ale bugetelor de salarii. Cea mai

[1] Negraru, Cristina (2008) – *Din floare în floare*, în *Business Magazin*, 25 iunie - 1 iulie 2008, p. 43.

[2] Săndulescu, Loredana (2008) – *Salarii de top. Ghidul salariilor 2008*",în *Biz*, 17 noiembrie 2008, p. 13.

probabilă explicație este aceea a crizei financiare care are pentru multe agenții un efect direct în ce priveşte profitabilitatea, în special datorită scăderii investițiilor companiilor-client în publicitate, care a determinat şi agențiile să scadă treptat prețurile practicate (cu procente de la 10% până chiar la 80%), în speranța dacă nu a atragerii de noi clienți, măcar a păstrării celor vechi.

Ca urmare, unele agenții au recurs la concedieri sau la scăderi de salarii de 10-20%, altele au avut o atitudine mai moderată, şi anume stagnări ale salariilor la nivelul anului anterior[1]. În ceea ce priveşte migrația între agenții, aceasta este probabil să fie mult mai redusă, în jur de 10%, deoarece angajații sunt mult mai interesați de un loc de muncă stabil şi care să le fie familiar, decât să migreze într-o altă agenție sau să îşi deschidă propria firmă, opțiune riscantă într-o perioadă mai puțin stabilă economic.

Prezentăm mai jos, comparativ, nivelurile minime şi maxime ale salariilor pentru anumite posturi (din departamente diferite, şi care necesită diferite perioade de experiență şi calificări diverse) din sectorul publicitar, în anul 2008 şi 2009, date care indică în anumite cazuri scăderi ale salariilor, iar în majoritatea cazurilor stagnări ale acestora.

Tabelul nr. 2. Niveluri de salarizare în industria publicitară, în 2008 şi 2009[2]

Departamentul şi poziția ocupată	2008 (euro)	2009 (euro)	Tendința
Departamentul Client Service			
– Account Executive	400-700	400-550	↓
– Account Director	1.500-2.500	1.500-2.000	↓
Departamentul Strategic-Planning			
– Junior Planner	300-600	250-450	↓
– Strategic Planning Director	1.200-2.500	1.200-2.500	→
Departamentul de Media			
– Media Planner	450-920	450-920	→
– Media Director	1.725-3.795	1.725-3.795	→
Departamentul de creație			
– Copywriter	1.000-1.500	1.000-1.500	→
– Creative Director	3.000-5.000	3.000-5.000	→

[1] Drăgan, Anda (2009) – *Salarii de criză. Ghidul salariilor*, în *Biz*, 5 iunie 2009, p. 30.
[2] Săndulescu, Loredana (2008) – *op. cit.*; Drăgan, Anda (2009) – *op. cit.*

Departamentul de Producție			
– Production Assistant	400-600	400-600	→
– Production Manager	1000-2500	1000-2500	→
Departamentul de BTL şi PR			
– Field/Events Executive	400-600	300-500	↓
– PR Director	1.500-3.000	1.200-2.500	↓

O excepție în ce priveşte efectul crizei financiare asupra salariilor angajaților din industria publicitară şi de comunicare în general o reprezintă cea a directorilor de marketing, al căror rol s-a schimbat radical – dacă până în acest an aveau la dispoziție bugete foarte mari, în momentul în care acestea s-au micşorat au fost nevoiți să inventeze modalități noi de promovare, au fost nevoiți să devină mult mai creativi. Rolul lor devine esențial în perioada de criză, pentru că „de ei depinde modul în care firma comunică veştile proaste în interior şi în exterior, modul în care reuşesc să protejeze compania de o imagine nefavorabilă; din punct de vedere al comunicării unei imagini în exterior, ei vor trebui să transmită semnale că firma este în regulă, că a început să îşi revină după o perioadă mai grea”[1], deci că produsele sau serviciile oferite sunt de încredere. Potrivit studiului realizat de compania Mercer, creşterile salariale pentru posturile de management din departamentele de marketing ale companiilor multinaționale din domeniul FMCG şi IT au crescut în 2009 cu circa 12% față de anul anterior[2].

Un alt aspect organizațional în legătură cu care s-au manifestat unele schimbări în agențiile de publicitate româneşti în ultima perioadă îl constituie **stilul de management şi cultura organizațională**. Sunt cazuri de agenții de diferite specializări, în care dificultățile financiare ale agenției şi mediul actual de afaceri instabil din domeniu au dus la o necesitate şi mai crescută de a păstra măcar clienții existenți (nemaifiind posibilă atragerea altora noi), aspect esențial pentru supraviețuirea agenției, ceea ce a creat în interior o presiune sporită asupra managerilor şi a angajaților privind respectarea termenelor-limită şi a tuturor cerințelor impuse de client.

Acest fapt a determinat, chiar în cadrul agențiilor mici, autohtone, cunoscute pentru atmosfera flexibilă existentă aici, schimbări ale stilului

[1] Ilie, Răzvan (2009) – *Marketingul de criză – mai greu, dar mai bine plătit*, în *Business Standard*, 4 septembrie 2009, p. 10.

[2] Ilie, Răzvan (2009) – *op. cit.*

de management – de la democrat-participativ, centrat pe consultarea opiniei angajaților şi decizii luate în comun, către un stil de conducere mai autoritar, centrat pe respectarea ierarhiei şi realizarea sarcinilor, conformism, îndeplinirea obiectivelor organizației.

Efectele s-au resimțit şi la nivelul culturii agenției şi al climatului organizațional, prin promovarea de către management a unor valori centrate pe *business* (precum profesionalism, seriozitate, disciplină, orientarea către client, chiar competitivitate între colegi) şi atenuarea celor ce se concentrau anterior pe satisfacția prioritară a angajatului (precum autonomie, libertate, dezvoltare personală prin trimitere la cursuri de instruire, flexibilitatea programului, stimularea inițiativei etc.). Aceste schimbări însă pot avea deseori efecte nedorite, precum diminuarea performanței angajaților datorită scăderii motivării acestora din cauza constrângerilor introduse, mergând până la părăsirea agenției de către unii angajați (uneori preluând şi clienții pentru care au lucrat), situație extrem de riscantă pentru o firmă de servicii profesionale cum este agenția de publicitate, în care angajații-experți şi competențele superioare deținute de aceştia reprezintă capitalul esențial al organizației.

În privința impactului crizei economice asupra **creativității publicitare**, un domeniu prin excelență creativ, a cărui supraviețuire şi dezvoltare depinde în mod esențial de competențele creative ale angajaților săi, teoretic, în actualul context economic nefavorabil, reducerea bugetelor de publicitate ar putea reprezenta un factor ce ar putea duce în cele din urmă la impulsionarea creativității. În contextul reducerii marilor bugete de publicitate, creativitatea rămâne un mijloc de a creşte eficiența unei campanii, fără eforturi financiare deosebite din partea companiilor. Agențiile de publicitate care vor reuşi să realizeze campanii creative cu o strategie bine articulată vor reuşi să supraviețuiască şi chiar să se dezvolte. Abordările inedite, chiar neconvenționale (incluzând în această categorie fie utilizarea unor canale de comunicare neconvenționale, fie a unor tehnici de creație inovative prin intermediul celor cinci canale de comunicare clasice – presă scrisă, radio, TV, cinema, *outdoor*, la care se adaugă de câțiva ani şi internetul) vor creşte nivelul creativității în domeniul publicitar, determinând agențiile să fie din ce în ce mai creative. Aceasta este opinia unei mari părți a reprezentanților agențiilor de publicitate româneşti, indiferent de dimensiunea, specializarea şi capitalul acesteia, dar aplicată mai ales în cazul publicității *online*.

Există însă şi cazuri în care situaţia concretă diferă: unele firme-client care vor să comunice refuză în această perioadă tocmai abordările prea creative, considerate prea „îndrăznețe", deci riscante, preferând să apeleze fie doar la promoţii (tehnici de promovare a vânzărilor cu efecte pe termen scurt, destinate să stimuleze vânzarea rapidă sau într-un volum mai mare a unor produse sau servicii, aducând consumatorului avantaje imediate de tip material), fie, în cazul în care aleg totuşi comunicarea publicitară, cu efecte de atragere a consumatorului pe termen lung, recurg la clişee, la reţete universal valabile care şi-au dovedit eficienţa în timp în ce priveşte îndeplinirea obiectivelor de vânzare. Cu alte cuvinte, clienţii agenţiilor aleg campanii bazate pe clişee, considerate eficiente doar pentru că sunt deja folosite pe scară largă, invocând fie practica unor clienţi mai mari şi mai de succes, dar mai ales experienţa lor anterioară de succes în urma aplicării acestor modele creative.

Cele mai des întâlnite clişee apar în reclamele destinate femeilor (90% din reclamele cu *target* feminin conţinând clişee, potrivit unui studiu realizat în 2008 de agenţia Leo Burnett), dintre care amintim câteva. Astfel, principalele clişee în comunicarea pentru cafea sunt aburul, apropierea oamenilor, boabele de cafea învelite într-un sac de rafie, ceaşca de cafea în culoarea brandului. Mezelurile sunt prezentate în aranjamente pe platouri, în bucătărie, sunt însoţite de salată şi roşii, au un miros îmbietor şi picături de apă care se preling pe ambalaj. Şamponul hrăneşte întotdeauna „firul de păr de la rădăcină", este folosit în cazul unui păr uscat, pe care îl transformă într-un păr plin de volum; produsul este mereu prezentat la duş, are spuma abundentă, iar efectele sale sunt demonstrate prin *hairshot*-uri (cadre strânse, în care se vede aproape doar părul). Gelul de duş catifelează pielea, acţionând ca un element de atracţie între persoana care îl foloseşte şi perechea sa. Detergentul îşi va dovedi eficacitatea în tot felul de coincidenţe generatoare de pete, va fi comparat cu un „detergent obişnuit" pe care îl foloseşte iniţial o femeie îngrijorată de 30-40 de ani, care este salvată în final de produsul nou, prezentat de o altă femeie mai experimentată şi mai în vârstă. Folosirea clişeelor afectează în mod negativ brandul la mai multe niveluri: la nivelul personalităţii brandului, chiar dacă brandul apare ca fiind „de încredere", majoritatea atributelor câştigate se regăsesc în zona previzibil, plictisitor, caraghios, agasant, jig-

nitor. Un alt nivel este cel al performanței produsului în sine, care este percepută ca fiind medie în contextul categoriei[1].

Aspectele organizaționale şi economice prezentate, caracteristice industriei publicitare româneşti în perioada 2007-2009, pot constitui argumente (chiar dacă nu epuizează toate argumentele existente) în favoarea ideii că sectorul publicitar din țara noastră trece în momentul actual printr-o perioadă de criză economică, asemenea unei mari părți a economiei româneşti. Scăderea numărului de agenții de publicitate mari şi medii *full-services* şi creşterea numărului celor mici (prin fragmentarea primelor), scăderea investițiilor în publicitate ale clienților pe diferite tipuri de media şi concentrarea acestora pe canalele eficiente şi măsurabile, stagnarea sau scăderea salariilor angajaților în domeniu, deplasarea în unele agenții a stilului de management (şi implicit a culturii organizaționale) dintr-unul centrat pe libertatea oferită angajatului într-unul *business-oriented*, centrat strict pe îndeplinirea obiectivelor firmei, căutarea unor noi forme de creativitate, neconvenționale, dar ieftine sau dimpotrivă centrarea pe rețete „sigure" furnizate de clişee în reclame, toate acestea pot fi considerate semne relevante ale perioadei economice dificile pe care o traversează în prezent industria publicitară românească.

[1] Leo Burnett – *Leo She II. Clişeele în advertisingul dedicat femeilor*, www.leoshe.ro; Mistreanu, Simina –*90% din reclamele cu target feminin conțin clişee*, 29 septembrie 2008, www.wall-street.ro/articol/Marketing-PR/49191/90-din-reclamele-cu-target-feminin-contin-clisee.html, accesate la 1.12.2009.

IMPACTUL CRIZEI ECONOMICE MONDIALE ASUPRA ECONOMIEI NIPONE

Diana Andreea Mândricel*

Criza economică declanşată în SUA la jumătatea anului 2008 s-a extins treptat în toate țările lumii. Având un puternic caracter financiar, efectele acestei crize se resimt şi în economia japoneză, prezentând particularități specifice acesteia. Supranumită „Tigrul asiatic", Japonia este încă a doua mare putere mondială. Alături de SUA, China şi Europa Occidentală, ea a ajuns să influențeze mersul economiei întregului mapamond.

Sub impactul crizei economice mondiale, economia Japoniei s-a comprimat în primele trei luni din 2009 cu un ritm anual record de 15,2%, în contextul scăderii exporturilor şi cheltuielilor consumatorilor şi companiilor, marcând probabil cea mai severă perioadă a recesiunii nipone. Datele revizuite privind produsul intern brut din al patrulea trimestru al anului 2008 au arătat o scădere a acestuia cu 14,4% față de trimestrul similar din 2007. Per total, economia japoneză s-a comprimat cu 3,5% în anul fiscal 2008, încheiat pe 31 martie 2009, aceasta fiind cea mai severă scădere economică din 1955. Exporturile au scăzut fără precedent, forțând companii precum Toyota sau Hitachi să reducă producția şi numărul angajaților şi să micşoreze salariile. De asemenea, PIB a scăzut cu mult peste scăderea înregistrată pe piața americană şi în Europa.

Economia japoneză s-a contractat în ritmul cel mai alert în primul trimestru din 2008, în condițiile în care cererea pentru automobile, electronice şi alte bunuri pe care aceasta le produce a scăzut pe fondul recesiunii globale. Optimismul în ceea ce priveşte o reluare a creşterii

* Diana Andreea Mândricel este lector univ. dr. la Facultatea de Ştiințe Economice, Universitatea „Titu Maiorescu", Bucureşti.

economice se reflectă pe piața bursieră japoneză, unde acțiunile au spart „rezistența" de 10.000 de puncte a indicelui Nikkey în primele opt luni din 2008. Optimismul în privința revenirii economice creşte, iar capitalul care a fugit pe piața bondurilor începe să se întoarcă pe pieţele de acțiuni şi mărfuri.

Deşi este importatoare de materii prime, Japonia ocupă în economia globală primul loc în metalurgia feroasă şi neferoasă şi are, de asemenea, industrii dezvoltate în domeniile informatică, electronică, construcții navale, autoturisme, prelucrarea lemnului, produse chimice, celuloză şi hârtie. Agricultura intensivă îi asigură, împreună cu silvicultura şi pescuitul, 1,5% din PIB, iar prețurile oferite agricultorilor sunt de 2-3 ori mai mari decât media mondială. Dintre cereale, orezul ocupă jumătate din suprafața cultivată. Rețelele de comunicare sunt complexe şi se află în plină modernizare. Dintre produsele exportate, trei sferturi sunt autoturismele. Are un turism dezvoltat, dar ineficient în momentul de față deoarece cheltuielile întrec veniturile realizate.

Printre factorii generatori ai acestei situații se înscriu: erodarea încrederii în sistemul bancar japonez, care a falimentat renumite bănci comerciale şi unele firme de investiții; reducerea consumului şi, în consecință, a producției, datorită înclinației tradiționale spre economisire; nivelul ridicat al datoriei publice.

Însumarea acestor factori a dus la afectarea economiei în ansamblul ei. La adâncirea acestei crize au mai contribuit ca factori determinanți: scăderea drastică a exporturilor, considerate „motorul tradițional" al economiei nipone; îmbătrânirea populației; structura economico-financiară a sistemului şi luptele politice. În acest context, asistăm la cea mai devastatoare criză economică postbelică din Japonia, ce riscă să crească şomajul şi să scadă nivelul de trai al populației sale.

Cei mai loviți de această criză sunt producătorii de automobile. Compania Toyota şi-a redus producția cu 50% şi a declarat pierderi de 400 de miliarde de yeni, adică 3,3 miliarde de euro în luna martie 2009 şi a recurs la disponibilizări de personal. Compania Honda, mai puțin afectată de criză, a anunțat şi ea tot în martie 2009 o diminuare a producției cu 35%. Cauza acestei stări de lucruri este scăderea cererii de consum şi aprecierea yenului, care a scumpit exportul. Deşi unii analişti acuză guvernul nipon că a acționat cu întârziere în stoparea crizei, acesta a lansat un program de relansare economică în valoare de 150 de miliarde

de dolari, din care 21 de miliarde vor fi dirijate către populație spre a încuraja consumul intern.

Japonia, China şi Coreea de Sud, împreună cu alte zece state asiatice, au făcut front comun în fața crizei financiare globale, hotărând înființarea unui fond de 120 de miliarde de dolari care să furnizeze lichidități în caz de necesitate stringentă. Un alt pachet financiar ce conține suma de peste 300 de miliarde de dolari a fost aprobat de parlamentul nipon. În ciuda acestor măsuri întreprinse sau preconizate, rata de încredere de care se bucură guvernul şi premierul Taro Aso a scăzut la jumătatea anului 2009 la 10%, iar ministrul finanțelor a fost nevoit să demisioneze.

Pe lângă această criză economico-financiară, împletită cu criza politică, statul nipon este amenințat şi de îmbătrânirea continuă a populației sale, circa 30% din cetățeni având vârste de peste 60 ani. La 31 martie 2009, populația totală a Japoniei era de aproape 230 de milioane de locuitori. Populația activă era estimată în 2007 la 66,7 milioane de locuitori, 78% dintre ei locuind în mediul urban. În acest context, populația Japoniei ar putea să scadă la mai puțin de 95 de milioane în 2050.

La perspectiva deloc favorabilă a economiei japoneze se mai adaugă şi structura neadecvată a sistemului economico-financiar. Astfel, marile grupuri nipone sunt formate din bănci comerciale şi companii de asigurări şi de producție care se extind până la şcoli şi grădinițe. După cum remarcă Agenția americană Stratfor, această organizare de monolit economico-financiar dezavantajează populația şi statul. Ea împiedică adaptarea la noile condiții existente pe arena mondială şi face dificile transformările sociale inerente evoluției unei societăți prospere.

Japonia este al cincilea mare poluator al lumii. Datorită acestui fapt, ea va trebui să reducă cu 6% emisiile de dioxid de carbon care au efect de seră. Aşa precum s-a stabilit prin Protocolul de la Kyoto, reducerea se va face luând în considerare nivelul de poluare atins în 1990. Cifra diminuării gazelor cu efect de seră ar trebui să fie de 50 de milioane de tone; în 2008, emisiile nocive au ajuns la 1.371 tone de dioxid de carbon.

Acționând pe baza „tripticul năzuințelor fundamentale ale poporului japonez: prevenirea dezastrelor naturale, apărarea localităților împotriva poluării şi transformarea mediului înconjurător într-un loc plăcut de viață pentru om", cum spunea Costin Murgescu[1], națiunea niponă va trăi nu numai în spiritul tradiției, dar şi în contemporaneitatea economiei mondiale.

[1] Murgescu, Costin (1982) – *Japonia în economia mondială*, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, p. 39.

POATE FI LIBERALIZAREA PIEȚELOR FINANCIARE UNA DINTRE CAUZELE ACTUALEI CRIZE?

Mirela Minică*

O liberalizare comparabilă cu cea a piețelor de bunuri şi servicii a avut loc pe piețele financiare. Au fost înlăturate constrângerile privind acordarea creditelor, reglementările privind retragerea depozitelor şi au fost liberalizate mişcările de capitaluri. Aceste măsuri au consecințe profunde atât la nivel microeconomic (creşterea posibilităților de finanțare a întreprinderilor, remunerarea mai bună a economisirii), cât şi macroeconomic (schimbări în rândul canalelor de transmitere a politicii monetare).

Dezvoltarea piețelor financiare internaționale a fost susținută în mod ferm în jurul anului 1980, când au venit la putere Margaret Thatcher şi Ronald Reagan, care au impus un program ce urmărea înlăturarea statului din economie, permițând mecanismului pieței să îşi joace rolul. Acest lucru a însemnat impunerea unei discipline monetare stricte, care a avut ca efect inițial scufundarea lumii în recesiune şi accelerarea declanşării crizei datoriei externe din 1982. Economia mondială a avut nevoie de câțiva ani pentru a se redresa – în America Latină această perioadă este denumită „deceniul pierdut" –, dar redresarea s-a produs. Din 1983, economia globală s-a bucurat de o lungă perioadă, aproape neîntreruptă, de expansiune. În ciuda crizelor periodice, dezvoltarea piețelor internaționale de capital s-a accelerat, atingând un punct în care ele pot fi considerate cu adevărat piețe globale. Evoluția cursurilor de schimb,

* Mirela Minică este conf. univ. dr. la Facultatea de Ştiințe Economice şi Administrative, Universitatea „Eftimie Murgu", Reşița.

a ratelor dobânzii şi a preţurilor titlurilor financiare din diferite ţări sunt puternic intercorelate.

Globalizarea financiară a început la sfârşitul anilor '50, cu crearea pieţei eurodolarilor. Trecerea la un sistem de schimburi oscilante între 1971 şi 1973 marchează sfârşitul sistemului de la Bretton Woods. Este primul pas al liberalizării financiare. Această liberalizare este justificată prin mai buna repartizare a economiilor pe plan mondial. Ea a permis statelor să îşi finanţeze mai uşor deficitele bugetare. Libertatea crescândă a mişcărilor de capital oferă posibilitatea investitorilor instituţionali, în special companiile de asigurări şi fondurile de pensii, capacitatea de a deplasa rapid sume mari de bani şi posibilitatea de a influenţa politicile economice ale statelor.

Din 1988 până în 1998, procentajul fluxului de capital (investiţii de portofolii, finanţări pe termen scurt şi investiţii directe în circulaţie – intrări – ieşiri) s-a dublat în PIB mondial, evoluând de la 7% la 15%. Astfel, fluxul financiar a crescut de la 5% la 11% din PIB mondial. Dar fenomenul evoluează limitându-se doar la ţările dezvoltate, care reprezintă 86% din fluxul de capital la nivel mondial în 1998. Procentajul acestui flux a evoluat de la 10% la 22% din PIB, începând cu 1988, şi în special fluxurile pur financiare, predominante, care au crescut de la 7% la 17% din PIB. Principalul beneficiar: SUA, care au reuşit astfel să dreneze economiile – resursele mondiale pentru a finanţa propriul consum, dar şi investiţiile şi inovaţiile „noii economii."

Globalizarea financiară, sub forma sa dominantă, actuală, de finanţă a pieţei, a cunoscut avântul în cursul anilor '70, în urma exploziei sistemului Bretton Woods şi zdruncinării stabilităţii ratelor de schimb. Se deschidea astfel perspectiva câştigurilor substanţiale prin specula monedelor, în timp ce operatorii industriali şi comerciali trebuiau să se protejeze împotriva riscurilor de schimb. Şi astfel au apărut pieţele de schimb, brusc foarte dinamice, şi odată cu ele şi primele propuneri de limitare a amploarei speculei (faimoasa taxă pe tranzacţiile monetare, propusă de laureatul Premiului Nobel pentru Economie James Tobin, este reactivată în 1978).

Globalizarea financiară prin intermediul finanţării private a dezvoltării – pe calea pieţelor financiare – nu şi-a atins scopul, acela de a prelua ştafeta unui finanţări publice şi bancare, care s-a redus în chip dramatic în urma crizei datoriilor, la începutul anilor '80 (totuşi ajutorul public în vederea dezvoltării a fost reluat). Dimpotrivă, fenomenul mondializării

şi-a dat concursul în a agrava dificultățile persistente, oferind elitelor din Sud posibilitatea de a-şi investi mult mai uşor în Nord avuțiile pe care puternicele inegalități interne le permit, în general, să le acumuleze. Şi, în general, este mult mai simplu să speculezi coeficientul Nasdaq decât să investeşti în Brazilia, Nigeria, în Rusia sau India.

Din rândul țărilor dezvoltate, Japonia a devenit una din cele mai inaccesibile țări, în termeni de fluxuri comerciale, iar multinaționalele sale şi-au stopat dezvoltarea la modul cel mai serios de mai bine de zece ani. Dar lucrurile nu stau la fel în domeniul finanțelor. Deținând 20% din PIB, fluxurile de capital japoneze s-au triplat în zece ani. Japonia deține 15% din procentajul fluxurilor pur financiare, fiind țara care alimentează la maxim mondializarea financiară.

Cu un flux de capitaluri valorând 47% din PIB, Regatul Unit al Marii Britanii constituie cea mai internaționalizată națiune din rândul marilor țări dezvoltate. El deține 11% din fluxul de capital mondial şi 9% din fluxurile pur financiare. Dar Germania l-a dublat: fluxurile de capitaluri germane reprezintă 12% din fluxurile mondiale şi chiar 14% din fluxurile financiare. În schimb Franța, cu 5% din fluxurile mondiale, nu figurează în sfera marilor puteri ale mondializării financiare. În SUA, fluxurile de capitaluri nu valorează decât 10% din PIB (cu 3 procente mai mult decât cu zece ani în urmă) şi 15% din fluxurile mondiale de capitaluri, însă doar 11% din fluxurile pur financiare. În plan financiar, ca şi în celelalte domenii, puterea de talie mondială a americanilor se bazează înainte de toate pe amploarea pieței interne proprii. Această situație nu împiedică Statele Unite să fie de departe primul beneficiar al mondializării financiare. O parte esențială a fluxurilor de capital compensează într-adevăr deficitul colosal al balanței de plăți americane. Cvasi-permanent în decurs de douăzeci de ani, acest fenomen de deficit a cunoscut o accelerare fantastică în ultimii zece ani: 2 miliarde de dolari excedent în 1980, 79 de miliarde de dolari deficit în 1990, 341 de miliarde în 1999 şi 1.845 de miliarde în 2008! Şi această situație nu suscită, până în prezent, vreun sentiment aparte de neliniște în ceea ce priveşte solvabilitatea „unchiului Sam", aşa cum o demonstrează sănătatea insolentă a dolarului, în special raportat la euro. Aceste fluxuri/fluctuații sunt alimentate de Japonia (la nivelul a 107 miliarde de dolari în excedent anul trecut) şi Europa (42 de miliarde), dar nu mai puțin şi de țările din Sud. Ansamblul țărilor dezvoltate a propulsat, conform estimărilor OCDE, 209 miliarde de dolari din economii înspre restul lumii chiar anul trecut (2008 – n.n.);

suma din care o parte semnificativă a circulat sub forma unui reciclaj de bani murdari (proveniți din corupție, droguri, mafie rusească). Astfel se ajunge la o extraordinară concentrare a patrimoniului financiar în Nord: capitalizarea piețelor de acțiune şi de obligațiuni din SUA, din Europa şi Japonia reprezenta 92% din totalul mondial în 2008.

În Statele Unite, politica monetară pare să influențeze cu mult mai mult contractarea de credite decât investițiile la nivelul gospodăriilor. Ritmul contractării de credite bancare al menajurilor fluctuează proporțional cu nivelul ratelor dobânzii, spre deosebire de comportamentul investițional care depinde prea puțin de fluctuațiile dobânzilor. Acest fenomen confirmă importanța canalului de transmisie al creditului. Pe creditele menajurilor s-a bazat în mare măsură stabilizarea economiei în ultimii ani. După Brender şi Pisani (2006), două mecanisme au jucat un rol deosebit: refinanțarea împrumuturilor mai vechi şi distribuția noilor împrumuturi. Existența opțiunii de plată în avans, anticipând o progresie a veniturilor, a salvat familiile cu datorii contractate deja de la o situație dificilă în condițiile stagnării economice.

Ce se întâmplă în Europa? Dobânzile cu care băncile acordă credite se adaptează lent la fluctuațiile dobânzii pe termen scurt. Există asimetrii în creşterea sau scăderea dobânzilor, în sensul că dobânzile la împrumuturi cresc mai repede decât scad. De asemenea, există o eterogenitate destul de pronunțată în reacțiile țărilor europene la fluctuații similare ale dobânzii pe termen scurt.

Relația între dobânzile pe termen scurt şi cele pe termen lung pare să se fi modificat recent: în vreme ce în anii 1980 fluctuațiile dobânzilor pe termen lung le urmau îndeaproape pe cele ale dobânzilor pe termen scurt, această relație a slăbit de la mijlocul anilor 1990. Un studiu recent subliniază că efectul unei variații a dobânzilor Băncii Centrale asupra dobânzilor pieței devine tot mai incert şi ambiguu pe măsura creşterii scadenței. Altfel spus, variația dobânzii de referință se va transmite rapid şi aproape în totalitate dobânzilor pe termen scurt, dar efectul său asupra dobânzilor pe termen lung va fi mai puțin clar.

O altă constatare a studiilor recente este legătura tot mai strânsă între dobânzile pe termen lung europene şi cele americane. Calculul corelațiilor indică acest lucru cu claritate: cvasi-nulă la începutul anilor 1960, corelația a crescut continuu şi s-a consolidat începând cu mijlocul anilor 1990. Talia redusă a piețelor de obligațiuni europene ar putea explica rolul de motor al pieței americane. Cercetătorii se întreabă dacă nu cumva

Banca Centrală Europeană a pierdut orice influenţă asupra curbei dobânzilor, fluctuaţiile sale fiind tot mai mult influenţate de fluctuaţiile curbei americane. Totuşi, variaţia nu poate să fie ghidată doar de dobânzile americane; cel puţin pe termen scurt, arbitrajele pieţei dau naştere la forţe de recul ancorate în anticipaţiilor dobânzilor de referinţă viitoare. Apoi, dobânzile europene pe termen lung par să reacţioneze mai sistematic decât în trecut la semnalele conjuncturale europene. Cel puţin de la mijlocul anilor 1990, dobânzile pe termen lung au tendinţa, ca şi în SUA, să se contracte atunci când activitatea se intensifică şi să se destindă atunci când aceasta scade, ceea ce nu era cazul în decursul anilor 1970 şi 1980. Această modificare de conduită ţine de o mai bună stăpânire a inflaţiei. Trebuie să constatăm totuşi că acest proces este mai puţin manifest ca dincolo de Atlantic, dobânzile europene fluctuând mai puţin sistematic ca reacţie la indicatorii conjuncturali decât dobânzile americane. Un paradox ar fi reacţia dobânzilor din zona euro mai puternică la indicatorii conjuncturali americani decât cei europeni (Goldberg şi Leonard, 2003).

Referitor la structura creditelor, se remarcă o lipsă de omogenitate în Europa. În Austria, de exemplu, procentul creditelor de consum din totalul creditelor acordate gospodăriilor se cifra la aproximativ 40% în 2002, faţă de mai puţin de 5% în Olanda. Pe ansamblul zonei euro domină creditul ipotecar care reprezintă, ca şi în SUA, aproape 75% din creditul către gospodării. În Spania sau în Irlanda creditul ipotecar se bazează exclusiv pe dobânzi variabile, în Germania şi Franţa creditul are o dobândă fixă. Maniera în care sunt asumate riscurile inerente împrumuturilor pe termen lung va juca un rol important în rolul creditului ca şi canal de transmitere al politicii monetare. Dacă gospodăriile se împrumută cu dobânzi variabile, există riscul unei posibile creşteri a dobânzilor viitoare. Dacă se împrumută cu dobânzi fixe, există riscul unei progresii a venitului inferioară aşteptărilor, dacă activitatea economică încetineşte (se vor confrunta atunci cu surplus de datorie, superioară celei scontate).

Părerile specialiştilor sunt împărţite când este vorba de efectele schimbărilor de pe pieţele financiare. După unii, liberalizarea financiară a fost unul din factorii determinanţi ai ritmurilor mari ale creşterii economice mondiale. După alţii, liberalizarea financiară a provocat crizele financiare din Asia, Mexic, Rusia, Argentina, ceea ce a condus la diminuarea creşterii.

Cercetările recente privind creşterea economică subliniază imperativ necesitatea reformelor structurale pentru creşterea flexibilităţii pieţelor

de credit, de bunuri şi servicii, ca şi a flexibilității pieței muncii. Aceste reforme permit o alocare mai eficientă a resurselor şi o utilizare mai intensă a factorilor de producție. Ele generează stimuli mai puternici în favoarea inovării care stimulează creşterea economică pe termen lung.

Referitor la piața creditelor, într-o economie în care firmele sunt supuse unor constrângeri de credit, o mai mare volatilitate macroeconomică (de exemplu, ca urmare a unor şocuri de productivitate sau a unei creşteri mari a cererii) tinde să reducă eficiența investiției în inovație şi, în consecință, şi stimulul de a inova. Cu cât este mai mare amploarea şocurilor macroeconomice şi cu cât este mai redus *cash flow*-ul firmelor în perioada de recesiune, cu atât mai riscantă este investiția în inovație. De aici decurge efectul negativ al volatilității macro asupra investiției în inovație, deci asupra creşterii economice medii. În mod evident, cu cât este mai rigidă constrângerea de credit cu care se confruntă întreprinzătorii, cu atât mai negativ va fi efectul de volatilitate macroeconomică asupra creşterii. Cu cât este mai strictă constrângerea de credit, cu atât mai slabă este capacitatea firmelor de a depăşi şocul de lichidități în perioadele de recesiune şi, în consecință, cu atât mai slabă este motivația de a investi în cercetare-dezvoltare.

Efectul unei politici bugetare contra-ciclice este acela de a reduce impactul negativ al unei recesiuni asupra capacității de a contracta împrumuturi şi de a investi a firmelor, de exemplu, mărind cererea din afară de produse sau disponibilizând mai multe lichidități în avantajul firmelor. Deci cu cât este mai strictă constrângerea de credit, cu atât mai pozitiv este efectul unei politici contra-ciclice asupra creşterii economice medii. Reprezentanții teoriei creşterii endogene vorbesc de capacitatea de substituție între dezvoltare financiară şi politica bugetară contra-ciclică (anticiclică).

Politicile bugetare anticiclice permit acțiunea stabilizatorilor automați. Efectele acestor politici sunt diferite în funcție de fazele ciclului economic. În faza de recesiune se stimulează reluarea creşterii economice prin reducerea taxelor şi prin creşterea cheltuielilor bugetare. Pe termen scurt va creşte deficitul bugetar. În faza de expansiune se frânează cererea agregată pentru a diminua efectele supraîncălzirii economiei prin creşterea taxelor sau reducerea cheltuielilor bugetare.

Comparativ cu SUA, țările din zona euro se caracterizează printr-o dezvoltare financiară mai redusă, în special în ceea ce priveşte piața de acțiuni şi cea de obligațiuni private. Creditul bancar este desigur mai

elaborat în Germania, dar dimpotrivă, piaţa de acţiuni şi obligaţiuni private este mult mai slab dezvoltată. În plus, economia americană a perfecţionat un sistem foarte complet de finanţare a inovaţiei, sistem încă deficitar în Europa continentală..

Din studiile teoretice referitoare la relaţia dintre dezvoltarea financiară şi creşterea economică reies trei previziuni:

- cu cât o economie este mai slab dezvoltată financiar (altfel spus, cu cât constrângerile de credit sunt mai stricte), cu atât efectul volatilităţii macroeconomice asupra creşterii pe termen lung este mai negativ;
- cu cât o economie este mai slab dezvoltată financiar, cu atât mai pozitiv este efectul politicilor bugetare contra-ciclice asupra creşterii pe termen lung;
- liberalizarea pieţelor de produse sau a pieţei muncii tinde să potenţeze efectul pozitiv al unei politici bugetare contra-ciclice asupra creşterii pe termen lung, în special într-o economie în care firmele sunt supuse unor constrângeri de credit.

Aghion, Angeletos, Banerjee şi Manova (2004) au testat prima previziune enumerată mai sus pe baza unor date tabelare pe mai multe ţări. Mai întâi, ei efectuează o regresie în secţiune transversală pe 70 de ţări pe perioada 1960-1995 şi arată că cifra de creştere a PIB pe cap de locuitor se corelează negativ cu volatilitatea macroeconomică (măsurată prin variaţia cifrei de creştere în decursul acestei perioade). Aceşti autori ajung, de asemenea, la concluzia că efectul şocurilor preţurilor materiilor prime asupra creşterii este cu atât mai puternic cu cât nivelul de dezvoltare financiară este mai slab.

Aghion, Barro şi Marinescu (2005) analizează efectul politicilor bugetare asupra creşterii pe termen lung, pe baza unor date tabelare restrânse la ţările OCDE. Primele lor rezultate confirmă predicţiile doi şi trei. În aceste studii, dezvoltarea financiară este estimată prin raportul dintre creditul privat, adică valoarea creditelor acordate de intermediarii financiari sectorului privat, şi PIB-ul ţării în cauza.

Rolul pieţei financiare în dezvoltarea unei ţări sau a unei regiuni este benefic atâta timp cât există o corelaţie macroeconomică firească între fluxurile de capital şi indicatorii macroeconomici şi impulsurile speculative sunt ţinute sub control. Multe păreri se exprimă în sensul învinovăţirii

sistemului financiar actual de criza globală contemporană, acuzând mai ales băncile de o politică a acționariatului abuzivă şi corporatistă.

Performanțele excepționale ale economiei mondiale nu pot face uitate două fenomene fundamentale noi apărute în aceşti ani: creşterea dezechilibrelor de o anvergură fără precedent şi o structură economică şi financiară mondială nouă, foarte diferită de cea care a existat în anii '70.

Referințe bibliografice

Aghion, Philippe; Angeletos, George-Marios; Banerjee, Abhijit; Manova, Kalina (2005) – *Volatility and Growth: Credit Constraints and Productivity-Enhancing Investment*, NBER Working Papers, nr. 11349

Aghion, Philippe; Banerjee, Abhijit; Piketty, Thomas (1999) – *Dualism and Macroeconomic Volatility*, în *The Quarterly Journal of Economics*, MIT Press, vol. 114(4), pp. 1359-1397

Ayhan Kose, M.; Prasad, Eswar; Terrones, Marco (2005) – *How Do Trade and Financial Integration Affect the Relationship Between Growth and Volatility?*, IMF Working Papers, 05/19, International Monetary Fund

Buch, Claudia M.; Döpke, Jörg; Pierdzioch, Christian (2002) – *Financial Openness and Business Cycle Volatility*, Working Papers, 1121, Kiel Institute for World Economics

Tilly, Richard; Welfens, Paul J.J.; Heise, Michael (2005) – *50 Years of EU Economic Dynamics*, Edition Springer

CRIZA ECOLOGICĂ ŞI SCHIMBAREA SOCIALĂ

Cristina Miru*

În ultimii ani pe toți oamenii îi preocupă un lucru comun, şi anume natura înconjurătoare. Fie că este vorba de politicieni, economişti, oameni de afaceri sau indivizi simpli, fiecare din aceştia este interesat de ecologie şi de ce ar putea să facă pentru a proteja pământul. Acest caracter global al ecologiei este demonstrat şi de apariția organizațiilor globale de genul Greenpeace. Ele au apărut însă şi datorită noilor transformări de natură economică, politică şi socială. Studiul de față abordează criza ecologică dintr-o perspectivă socială şi creează o legătură între aceasta şi schimbarea socială a societăților. Fie că vorbim de societățile puternic industrializate din Occident, fie că vorbim de cele mai tradiționaliste şi mai puțin dezvoltate din lumea a treia, ambele categorii au un impact foarte mare asupra mediului înconjurător.

Factorii care influențează criza aceasta ecologică se găsesc în toate domeniile de activitate şi au grade de influență diferite în funcție de condițiile în care societatea în cauză se găsea la vremea respectivă. Cele mai importante categorii de factori discutați aici sunt cei economici, culturali, politici, demografici şi, nu în ultimul rând, cei care țin de mediul înconjurător fizic. Tema este complexă şi îndelung dezbătută. Din acest motiv considerăm că toți indivizii ar trebui să fie la curent cu aspectele legate de ecologia mediului, dar şi în ceea ce priveşte posibilele modalități de a rezolva (sau măcar a îmbunătății) situația în care ne aflăm.

* Cristina Miru este studentă la master la Facultatea de Sociologie şi Asistență Socială, Universitatea din Bucureşti.

Criza ecologică şi schimbarea socială

„Cum am putea defini schimbarea socială? Într-un anumit sens, totul este într-o continuă schimbare. Fiecare zi înseamnă o nouă zi; fiecare clipă este un moment nou în timp. Filosoful grec Heraclit a demonstrat că nu păşeşti în acelaşi râu de două ori. A doua oară râul este diferit, întrucât a curs apa pe el, iar persoana în cauză a suferit unele schimbări."[1]

Criza ecologică pe care o întâlnim astăzi în lume este unul din multele rezultate ale schimbărilor sociale prin care au trecut societăţile de-a lungul anilor. Ea este un fenomen relativ nou, cel puţin ca magnitudine. Dacă stăm însă să analizăm din punct de vedere istoric, fiecare societate şi cultură şi-a avut criza ei ecologică.

Spre exemplu, în timpul „Vestului sălbatic" indienii încercau din răsputeri să păstreze natura aşa cum era ea. Ei au reuşit acest lucru prin faptul că nu omorau mai mult decât puteau consuma, iar o defrişare a pădurilor la nivel industrial nici nu intra în discuţie. Cu timpul însă, americanii s-au industrializat şi astfel vestitele preerii ale indienilor au pierit împreună cu turmele de bizoni şi hergheliile de mustangi. Procesul pare foarte natural şi inevitabil, de altfel, dar în urma unei analize mai atente putem observa că acest proces de „industrializare" a scăpat o vreme de sub control. Un alt exemplu de societate care şi-a avut porţia ei de crize ecologice este cea românească. Cazul Roşia Montană a fost îndelung discutat şi mediatizat. Organizaţiile care doreau protejarea mediului încercau să pledeze pentru încetarea exploatării minereurilor aurifere, în timp ce compania privată îşi vedea de interesele ei economice. Pierderile sociale şi ecologice erau vizibil mai mari decât câştigurile obţinute de pe urma exploatării unui minereu şi aşa insuficient. Dar interesele economice ale firmei canadiene Roşia Montană Gold Corporation SA au fost mai presus de toate raţionamentele expuse atât de geologi, cât şi de populaţie. Formarea celor două cratere, nevoia de a muta aproximativ 900 de familii (adică aproape 2.000 de oameni), mutarea şcolilor, bisericilor, distrugerea monumentelor istorice sunt doar câteva din efectele proiectului Roşia Montană.

Putem observa aşadar cum într-o societate în care toată lumea este preocupată de mediu, interesele economice şi politice încă mai tind să guverneze alegerile indivizilor. Am spus mai sus că schimbările sociale au determinat, printre altele, şi criza ecologică pe care o vedem astăzi

[1] Giddens, Anthony (2000) – *Sociologie*, Ed. All, Bucureşti, p. 559.

în societatea noastră. Însă acest lucru nu s-a întâmplat peste noapte, ci a fost nevoie de ani de întregi de tulburări sociale care să ducă la consolidarea societăților. Teoreticienii sociologiei au tot încercat, în ultimele două secole, să explice schimbările sociale. Însă acest lucru nu este posibil dacă ne raportăm doar la un singur factor de influență, ci trebuie analizată situația actuală în ansamblul ei. Schimbările sociale, ca şi crizele ecologice, au fost influențate de-a lungul vremii de anumiți factori. Cei mai importanți dintre aceştia sunt cei care țin de mediul înconjurător şi economie. De asemenea nu trebuie ignorați nici factorii politici, demografici sau cei culturali. Fiecare dintre aceştia a avut rolul său în transformarea planetei, iar împreună au reuşit să dea o nouă față lumii în care trăim.

Factorii care influențează criza ecologică

Am arătat în paragraful anterior că principalii factori care influențează criza ecologică sunt cei care țin de economie, mediul înconjurător, politică şi demografie. Să vedem în ce măsură afectează fiecare în parte acest fenomen complex numit „criză ecologică".

Factori ce țin de mediul înconjurător fizic. Mediul înconjurător are o foarte mare influență asupra modului de organizare a societăților umane. Încă din timpuri străvechi oamenii îşi organizau activitățile în funcție de resursele pe care le oferea terenul pe care locuiau. Astfel, în zonele în care nu se puteau cultiva plante sau domestici animale s-au dezvoltat societățile de vânători şi culegători. În zonele cu teren fertil şi potrivit pentru cultivare s-au putut dezvolta societăți de cultivatori şi agricultori. Dar cu timpul omenii au ajuns să supra-exploateze pământul şi au trebuit să migreze, modificând astfel noi terenuri. Pământul le-a oferit oamenilor resursele necesare traiului, însă în acelaşi timp le-a dat şi armele pentru a profita cât mai mult de el.

Mediul înconjurător a favorizat de-a lungul vremii dezvoltarea economiei şi producției şi a determinat o evoluție în organizarea societăților umane. Consumul de bunuri şi servicii provenite din prelucrarea resurselor naturale, fiind favorizat de economia în continuă creştere, s-a întețit în ultimul secol şi din acest motiv natura a suferit modificări ireversibile.

Factori economici. Schimbarea socială aduce cu sine o serie de modificări culturale şi economice, care afectează mediul în care trăim. Astfel de modificări au fost provocate, printre altele, şi de apariția inovațiilor tehnologice sau, mai pe scurt, a invențiilor. Acestea favorizează

industrializarea societăților şi apariția capitalismului. Faptul că se ajunge în situația în care se produce mai mult decât este necesar pentru consumul propriu face ca resursele naturale ale mediului înconjurător să se diminueze drastic. De asemenea, zonele exploatate din interese economice devin din ce în ce mai multe. În societățile tradiționale nivelul producției era mai mic decât în societățile moderne. Aşa cum spunea şi Anthony Giddens, capitalismul industrial „presupune expansiunea continuă a producției şi acumularea constantă de capital. În sistemele de producție tradiționale, nivelele de producție erau relativ statice, deoarece erau limitate la nevoile obişnuite de consum. Capitalismul promovează revizuirea constantă a tehnologiilor de producție".[1] Cu toate că nu am fi putut ajunge la nivelul la care suntem astăzi fără aceste evoluții tehnologice, trebuie totuşi să fim conştienți la ce am supus (şi continuăm să supunem) planeta pe care trăim. Spre exemplu, inventarea scrisului a fost una dintre cele mai importante realizări ale omenirii. Cu timpul, nevoia de a scrie a dus la folosirea hârtiei şi la inventarea tiparului, care a înlesnit considerabil comunicarea dintre oameni. Aceste lucruri au avut însă un impact covârşitor asupra mediului înconjurător, mai exact asupra pădurilor.

Industrializarea masivă prin care au trecut societățile a făcut ca anumite ramuri industriale să se dezvolte mai mult ca altele. Însă marea majoritate dintre acestea presupun un grad mare de poluare. Industria petrolului, spre exemplu, s-a dezvoltat simțitor după 1900. Fabricile şi uzinele au fost principala sursă de poluare a mediului în societățile secolului trecut. Astăzi însă autovehiculele sunt cele mai sigure surse de noxe. O altă industrie care a schimbat fața pământului este cea minieră. Exploatarea depozitelor naturale a dus la apariția unor urme foarte vizibile, cum ar fi cratere şi tuneluri. Mineritul excesiv a dus la micşorarea depozitelor naturale de metale prețioase şi de cărbuni. Aceşti factori economici sunt foarte legați de cei culturali, împreună reuşind să modifice mediul natural din jurul nostru.

Factori culturali. Aceşti factori sunt şi ei legați de evoluția tehnologiei, ei înşişi determinând o parte din aceste inovații. Spre exemplu, nevoia oamenilor de a avea libertate de mişcare a dus, până la urmă, la dezvoltarea mijloacelor de transport. Inventarea motorului cu aburi şi mai apoi a celui diesel a uşurat deplasarea indivizilor dintr-un punct geografic în altul. Consecințele însă nu s-au lăsat mult aşteptate, gradul

[1] Giddens, Anthony – *op.cit.*, p. 563.

de poluare crescând în ultimele două secole. Numărul maşinilor a crescut simțitor în ultimii ani, străzile devenind astfel neîncăpătoare. Oraşe ca Tokyo, Rio de Janeiro, New York, Londra, Madrid sau Bucureşti sunt doar câteva dintre centrele urbane în care nivelul poluării, datorat în principal autovehiculelor, este foarte ridicat.

Factori demografici. Aceşti factori sunt şi ei în strânsă legătură cu cei culturali şi economici. Oamenii tind mereu să se mişte, să umble, să se mute. Din acest motiv, migrațiile popoarelor au afectat, într-o oarecare măsură, modificările aduse mediului înconjurător. În momentul în care un grup de oameni se mută în altă regiune geografică, ei îşi pun amprenta pe noua zonă, modificând-o în aşa fel încât să corespundă mai bine condițiilor de care au nevoie. Defrişările, schimbarea cursurilor râurilor, agricultura intensivă, industria puternic poluantă sunt numai o parte din cauzele ce pot duce la crize ecologice.

Natalitatea în continuă creştere a dus, de asemenea, la modificări de mediu. Cu cât a crescut populația, cu atât zonele geografice populate s-au schimbat mai mult. Industria şi economia s-au dezvoltat, iar mediul a devenit treptat mai poluat.

Factori politici. Politicile țărilor au avut un foarte mare efect asupra economiei şi, prin urmare, a industriei. De-a lungul secolelor au existat lupte între națiuni pentru supremație economică. La fel a fost, de exemplu, cazul războaielor din Irak şi Kuweit sau al războiul din Golf. În fiecare din acestea petrolul a fost una din cauze. Cine deținea supremația în industria petrolieră deținea automat şi supremația economică. Astfel, aspectele politice influențează intensitatea cu care resursele naturale sunt exploatate. În acest moment, se estimează că nivelul resurselor din subteran este în scădere. Pe lângă aceasta, specialistul în ştiințe politice Matthew David Savinar este de părere că în 2010 ne vom confrunta cu „Vârful petrolier". În articolul său *Viața după crahul petrolier* apărut pe site-ul www.altermedia.info, el explică ce se va întâmpla din punct de vedere economic în momentul în care vom termina 50% din resursele naturale. „Producția creşte rapid la baza curbei, apoi din ce în ce mai încet spre vârf. Vârful curbei coincide cu punctul în care am exploatat 50% din rezervele de petrol. După ce vârful este depăşit, producția începe să scadă, în timp ce prețurile încep să crească tot mai mult [...] Acest lucru va genera creşteri spectaculoase ale prețului, economiile care depind de

petrol se vor prăbuşi, iar războaiele pentru resurse petroliere vor deveni cronice."[1]

Putem observa că indiferent dacă vorbim despre aspectele culturale, economice sau politice, toate influenţează în mod egal mediul înconjurător. Poluarea este la tot pasul în ziua de azi, însă oamenii au început să perceapă riscul şi pericolul pe care aceasta îl prezintă.

Surse de ameninţare

Există numeroase fenomene ce reprezintă surse de ameninţare la adresa mediului nostru înconjurător. Fie că ne raportăm la societăţile din trecut, fie că vorbim despre cele actuale, unele dintre aceste surse nu s-au schimbat prea mult. Am arătat în paragraful anterior că progresul ştiinţific şi tehnologic reprezintă o sursă importantă de poluare. Problema pe care ar trebui să ne-o punem în raport cu acest aspect este dacă Pământul are suficiente resurse pentru a susţine industria şi economia. Dacă nu se va ajunge la un consum mai raţional al resurselor naturale, acestea vor scădea în cantitate la un nivel atât de drastic încât economia şi însăşi viaţa oamenilor pot fi puse în pericol.

Un alt aspect important este cel al agriculturii. Încă de acum mii de ani oamenii au început să îşi pună amprenta asupra mediului prin agricultură. La început, societăţile de vânători şi culegători trăiau de pe urma lucrurilor oferite de natură, iar astfel nu erau nevoiţi să facă prea multe modificări. Însă după apariţia şi dezvoltarea agriculturii lucrurile s-au schimbat radical. Oamenii au început să taie copaci pentru a avea o zonă cat mai mare necesară agriculturii. De asemenea, plantaţia indigenă a trebuit eliminată. Până şi anumite surse de apă au fost deviate de la curs pentru a face loc plantaţiilor. Indiferent că este vorba de o agricultură primitivă sau de una industrializată, fiecare din acestea îşi lasă amprenta asupra pământului.

Vânătoarea excesivă este, de asemenea, o problemă intens dezbătută de-a lungul anilor. Un număr foarte mare de specii de animale au dispărut în ultimul secol datorită braconajului. Aspectul are valenţe mai mult economice. Pieile şi blănurile de animale ca vulpea, ursul, căprioara, iepurele sau tigrul au avut dintotdeauna o valoare materială considerabilă. Oamenii erau dispuşi să plătească bani mulţi pe o haină

[1] Matthew David Savinar – *Viaţa după crahul petrolier*, www.altermedia.info, 4 octombrie 2005.

din blană naturală. Efectul principal al acestei surse de ameninţare a mediului este extincţia unor animale sălbatice. În trecut au existat însă şi civilizaţii care au avut o legătură foarte strânsă cu natura înconjurătoare. Una dintre acestea este cea a nativilor americani. Indo-americanii, sau „oamenii roşii", aveau un respect foarte mare pentru natură şi pentru tot ceea ce le oferea ea. Vânau într-o manieră cumpătată şi raţională, păstrau pădurile intacte şi respectau vietăţile sălbatice. Chiar şi numele pe care şi le acordau aveau semnificaţii luate din natură.

O altă categorie de surse de ameninţare este cea a poluării aerului. Aceasta se datorează în mare parte noxelor şi dioxidului de carbon eliminat în atmosferă prin arderea combustibililor în cazul autovehiculelor sau a gazelor eliberate în aer în urma folosirii materialelor izolante, buteliilor cu aerosoli sau chiar a aparatelor de aer condiţionat. Acest lucru duce la apariţia fenomenului cunoscut sub numele de încălzire globală sau la accentuarea efectului de seră.

Acumularea de resturi şi gunoaie este, de asemenea, o problemă vitală pentru societatea de consum în care trăim. Toate produsele achiziţionate sunt ambalate, iar de cele mai multe ori aceste ambalaje nu pot fi refolosite sau reciclate, trebuind să fie arse în gropi speciale. Cantitatea de gunoi acumulată de ţările industrializate este îngrijorător de mare, aceste ţări fiind numite de multe ori „societăţi ale gunoiului"[1]. În ziua de astăzi, practic, nu mai există domeniu de activitate care să nu influenţeze, într-o manieră directă sau indirectă, procesele naturale ale mediului înconjurător. Oriunde am fi şi orice am face, lăsăm o urmă vizibilă pe „tenul" Pământului.

Concluzii, sugestii şi rezolvări

Problemele legate de mediu şi ecologia lui sunt inevitabile într-o societate ca a noastră în care consumul este sporit şi atenţia oamenilor este îndreptată mai mult asupra aspectelor economice. Însă în ultimii ani oamenii au început să se preocupe de anumite probleme, cum ar fi reciclarea gunoiului. Se folosesc tomberoane speciale pentru colectare deşeurilor de hârtie, plastic sau metal, iar o parte din produse sunt refolosite în cadrul altor industrii. Spre exemplu, un grup de cercetători americani au încercat să producă combustibil din fructe aruncate la gunoi.

[1] Giddens, Anthony – *op. cit.*, p. 571.

Un alt exemplu este cel al automobilului care funcționează cu apă inventat de compania japoneză Genepax. Aceasta poate circula o oră cu doar un litru de apă şi este încă la stadiul de prototip. Compania Yokohama a produs şi a lansat pe piața americană anvelopele ecologice produse din coajă de portocală şi care conțin cu 30% mai puțin petrol decât alte cauciucuri ecologice. Scopul principal al noilor anvelope este de a înlocui materialele petroliere utilizate la realizarea cauciucurilor. Mai mult decât atât, uleiul obținut din stoarcerea cojilor de portocală este o sursă regenerabilă de substanță, spre deosebire de petrol, care este o resursă limitată în natură. S-au găsit, de asemenea, soluții ecologice şi pentru economisirea energiei. Au fost construite prototipuri de case ecologice care consumă cât un bec normal. Chiar dacă proiectul este deocamdată la nivel experimental, aceasta nu înseamnă că pe viitor nu se poate dezvolta.

Acestea sunt doar câteva din soluțiile pe care cercetătorii le-au găsit pentru a reduce rata poluării. Mai pot fi, desigur, găsite şi altele. Trebuie doar să fim atenți la ce există în jurul nostru şi la ce putem face pentru a proteja cât mai mult mediul înconjurător. După cum se poate observa, această criză ecologică ne face să ne schimbăm obiceiurile şi viața. Ne influențează într-un fel alegerile întocmai cum noi influențăm natura din jurul nostru. Există, astfel, o relație de dublă determinare între schimbările sociale şi criza ecologică. Noi, prin schimbările sociale prin care am trecut de-a lungul anilor, am determinat apariția crizei ecologice, iar ea determină la rândul ei alte schimbări sociale. „Societățile mai puțin dezvoltate economic tind să le ajungă din urmă pe cele occidentale, însă problema se pune la nivelul resurselor. Acestea nu vor putea susține o creştere economică constantă pentru toate țările şi din acest motiv trebuie luate măsuri cât mai drastice şi cât mai repede cu putință. Unii autori sunt de părere că oamenii din țările bogate trebuie să ia atitudine împotriva societății de consum şi să revină la moduri de viață mai simple, dacă se doreşte evitarea unui dezastru ecologic global”[1].

[1] Giddens, Anthony – *op. cit.*, p. 572.

COMPORTAMENTUL ANTREPRENORIAL ÎN SITUAȚII DE CRIZĂ

Carmen Eugenia Năstase*

Lumea s-a confruntat în 2008-2009 cu cea mai grea criză economică şi financiară de la Marea Depresiune (1929-1933). Criza care a început în cele mai mari centre financiare ale lumii s-a răspândit în economia globală, cauzând impacturi severe de natură socială, politică şi economică. Sistemul financiar din România a evoluat în condiții puternic marcate de manifestarea virulentă a crizei financiare şi economice globale. Pentru România, climatul extern actual îşi pune amprenta prin: înrăutățirea percepției la risc, inclusiv prin asocierea cu evoluțiile regionale; contracția piețelor externe de desfacere; dificultăți în finanțarea externă; la nivel microeconomic, dublarea riscului de lichiditate cu cel de solvabilitate.

Criza economică oferă factorilor de decizie politică o oportunitate de a aborda structural punctele slabe şi de a accelera schimbarea, lăsând o bază pentru o creştere mai puternică şi mai durabilă.

Abordări privind criza economică şi financiară curentă

Criza este, în parte, rezultatul dereglărilor excesive ale piețelor financiare. Pentru a restabili economia globală este necesară restabilirea rolului adecvat de reglementare a piețelor financiare. În plus, factorii externi asociați atât cu criza economică globală, cât şi cu criza climatică la nivel global pot fi remediați prin politica guvernului, prin rolul său adecvat în furnizarea de acțiune colectivă la nivel național şi global. Această criză afectează în mod negativ toate țările, în special țările în curs de dezvoltare

* Carmen Eugenia Năstase este conf. univ. dr. la Facultatea de Ştiințe Economice şi Administrarea Afacerilor, Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava.

şi ameninţând mijloacele de existenţă, starea de bine şi oportunităţile de dezvoltare a milioane de oameni. Criza nu a evidenţiat numai punctele slabe ale sistemului, dar a condus de asemenea la o intensificare a eforturilor de a reface şi de a întări sistemul financiar internaţional.

Ţările în curs de dezvoltare au fost sever afectate de criză. Progresul economic şi social atins în ultimii ani, legat de scopurile internaţionale de dezvoltare, incluzând globalizarea pieţelor, este acum ameninţat în ţările în curs de dezvoltare, dar în special în ţările slab dezvoltate. Acest progres parţial, sub semnul unei perioade de înaltă creştere economică în multe ţări, are nevoie să fie securizat şi consolidat în faţa ameninţărilor generate de criză. Toate eforturile trebuie să fie ghidate de necesitatea de a aborda costurile umane: o creştere a numărului deja inacceptabil al populaţiei sărace şi vulnerabile, în special femei şi copii; o creştere a şomajului; reducerea accesului la educaţie şi servicii de sănătate; insuficienţa actuală de protecţie socială în multe ţări. Aceste costuri umane particulare au consecinţe serioase asupra securităţii umane a celor afectaţi. O recuperare globală necesită o participare deplină a tuturor ţărilor în procesul de formare de răspunsuri adecvate cu privire la criză. Deşi criza economică şi financiară a afectat toate ţările, este important să se ia în considerare impactul variat şi provocările crizei pe diferite categorii de ţări în curs de dezvoltare.

În economia globalizată de astăzi, toate naţiunile sunt mult mai strâns legate decât au fost vreodată înainte. Atingerea nivelului mondial al crizei cere acţiuni prompte, decisive şi coordonate pentru a aborda cauzele sale, pentru a-i atenua impactul şi pentru a consolida sau stabili mecanismele necesare pentru a ajuta la evitarea unor crize similare în viitor.

Cauze ale crizei economice

Specialiştii consideră că declanşarea crizei financiare în luna octombrie 2008, în SUA şi în alte ţări, reprezintă cea mai serioasă zguduire a finanţelor internaţionale de la Marea Depresiune, determinate de un volum al cheltuielilor private insuficient de mare pentru a utiliza toată capacitatea productivă disponibilă. Efecte ale actualei crize se răspândesc, dincolo de sfera financiară, la nivelul economiei mondiale în ansamblu, afectând creşterea economică şi piaţa muncii şi generând o serie de efecte conexe, cu implicaţii de natură conjuncturală sau pe termen mediu şi lung în ceea ce priveşte structura sistemului financiar mondial şi interfaţa acestuia cu economia reală. Factorii determinanţi ai crizei financiare şi

economice sunt complecşi, cu multiple fațete. Principalele cauze ale crizei sunt legate de fragilitatea sistemică şi de dezechilibre care au contribuit la funcționarea inadecvată a economiei globale. Factorii majori, care stau la baza situației curente, includ politicile macroeconomice contradictorii şi insuficient coordonate, precum şi reformele structurale neadecvate, care au dus la rezultate macroeconomice globale nedurabile.

Actuala criză financiară pe care o traversează economia mondială relevă împletirea unor cauze comune, tradiționale ale fenomenelor de criză economico-financiară în general, cu altele netradiționale, specifice. Printre cauzele tradiționale ale crizelor economico-financiare menționăm: perioada de boom a creşterii creditării în proporții foarte mari; creşterea puternică a prețurilor activelor, mai ales pe piața imobiliară; creditarea în proporții necontrolate a agenților economici mai puțin sau deloc solvabili (este vorba de debitorii ipotecari *subprime*).

În ceea ce priveşte cauzele netradiționale particulare ale crizei financiare declanşate în octombrie 2008, menționăm în primul rând amploarea şi profunzimea crizei *subprime*. Criza creditelor ipotecare *subprime*, care a condus la o criză mai mare pe piețele de credit, a fost parțial cauzată de un exces de furnizare de lichiditate pe piețele globale de capital. La aceasta au contribuit şi eşecurile băncilor centrale din Statele Unite şi alte câteva țări avansate industrial pentru a restrânge lichiditățile şi a potoli creşterile în imobiliare şi alte prețuri speculative ale activelor. În timp ce regulamentele financiare pot contribui la forma particulară luată de criză, magnitudinea unui exces de lichiditate şi alți factori asociați ar putea aduce în continuare dificultăți. Efectul acestor factori a fost majorat de disfuncționalitățile produse de regulamentele financiare, supervizare şi monitorizare a sectorului financiar, de supraveghere inadecvată şi de avertizare timpurie. Aceste erori de reglementare, agravate de supraîncrederea în piața autoreglatoare, de lipsa de transparență, integritate financiară şi de comportament iresponsabil, au condus la o asumare excesivă a riscului, prețuri ridicate ale activelor nesustenabile şi un nivel ridicat al consumului alimentat de creditarea uşoară şi de prețul ridicat al activelor.

Autoritățile de reglementare financiară, factorii de decizie politică şi instituțiile nu au reuşit să aprecieze măsura completă a riscurilor în sistemul financiar sau să redreseze gradul de creştere economică a vulnerabilităților şi legăturile lor transfrontaliere. Insuficienta accentuare pe dezvoltarea echitabilă umană a contribuit la inegalități semnificative între țări şi oameni. Alte puncte slabe ale sistemului financiar au contribuit

la criză, ceea ce a demonstrat necesitatea unei implicări guvernamentale mai eficiente pentru a asigura un echilibru corespunzător între piață și interesul public. Nivelul de interdependență economică internațională poate, de asemenea, să fi contribuit la o creștere a vulnerabilității sistemului economic global la șocurile externe care au produs un impact negativ mai mare asupra cererii agregate la nivel global.

Efecte ale crizei economice

Criza a produs sau a exacerbat în mod serios efecte încă nediferențiate foarte clar, pe tot globul. Mai multe țări au raportat impacturi negative, care variază în funcție de țară, regiune, nivel de dezvoltare și gravitate, incluzând următoarele: creșterea șomajului, sărăciei și foametei; decelerarea creșterii, contracția economică; deficite comerciale și ale balanței de plăți; niveluri în scădere ale investițiilor străine directe; mișcări mari și volatile ale ratelor de schimb; creșteri ale deficitelor bugetare, care se încadrează în veniturile fiscale și reducerea spațiului fiscal; scăderea comerțului mondial; volatilitate sporită și scăderea prețurilor pentru produsele de bază; scăderea remitențelor în țările în curs de dezvoltare; reducerea bruscă a veniturilor din turism; limitarea intrărilor de capital privat; reducerea accesului la credite și finanțarea comerțului; reducerea încrederii în instituțiile financiare; diminuarea rețelelor de securitate socială și a investițiilor în sănătate și educație; căderea piețelor imobiliare.

Impactul asupra țărilor în curs de dezvoltare se măsoară între altele în diminuarea resurselor la care aceste țări au acces, precum și limitarea capacității de a se împrumuta pe piețele financiare internaționale. Țările care și-au deschis complet conturile de capital, s-au angajat în liberalizarea pieței financiare și s-au bazat pe finanțarea privată de la piețele internaționale de capital sunt printre cele susceptibile de a fi cele mai afectate în mod negativ. Țările în curs de dezvoltare sunt forțate de a continua politicile pro-ciclice fiscale, deoarece veniturile fiscale sunt în declin și nu pot găsi o finanțare adecvată pentru cheltuielile guvernamentale. În această criză, multe firme și țări s-au confruntat cu constrângeri de credit și costuri mai mari de împrumut, deoarece fluxurile de capital către țările în curs de dezvoltare sunt susceptibile de a fi semnificativ mai mici și primele de risc au crescut în mod substanțial. Pentru a păstra investitorii străini, țările pot fi tentate să majoreze ratele dobânzilor, cu efecte negative asupra economiei reale. Multe țări au ajuns să se bazeze pe bănci străine, având sectorul bancar slab reglementat și urmând politici macro-

economice inadecvate. Băncile străine şi-au repatriat o parte din capital, cu efecte negative asupra țărilor în curs de dezvoltare pe care le-au părăsit. Dificultatea este agravată de faptul că multe țări în curs de dezvoltare au intrat în acord de liber schimb, tratate bilaterale de investiții şi angajamente cu Organizația Mondială a Comerțului, care consacră politicile de fundamentalism de piață şi limitează în continuare abilitatea lor de a reglementa instituțiile financiare şi instrumentele de plată, de a gestiona fluxurile de capital sau de a se proteja de efectele protecționismului pieței financiare.

Comportamentul antreprenorial impus de criza economică şi financiară

Costurile economice şi sociale ale crizei internaționale nu înseamnă doar pierderi în anii 2008 şi 2009, ci şi reducerea producției în multe țări, încetinirea creşterii economice în altele, pierderea locurilor de muncă, reducerea credibilității pieței financiare, recrudescența problemelor legate de polarizarea tensiunilor sociale. În ianuarie 2009 a avut loc la Paris Forumul European al Eticii în Afaceri sub egida OECD. În cadrul forumului au fost dezbătute problemele de fond ale eticii în afaceri în condițiile actualei crize economice şi financiare internaționale.

Printre cauzele majore ale crizei şi eşecurile economiei de piață se numără şi inadecvarea şi slăbiciunile comportamentului în afaceri. Factori de decizie în domeniul economico-financiar, la nivel național şi internațional, cercetători şi oameni politici se pronunță pentru o revizuire fundamentală a sistemului economic şi financiar internațional, pentru stimularea de noi reguli şi comportamente, astfel încât să se reechilibreze raportul dintre piață şi reglementările autorităților publice, să se imprime afacerilor mai multă responsabilitate socială, etică şi morală.

Mulți economişti consideră comportamentul antreprenorial ca factor de primă importanță pentru o economie sănătoasă, care reflectă direct capacitatea relațiilor de piață de a stimula concurența loială, de a diminua la dimensiuni tolerabile fenomenele nesănătoase de corupție, monopol, distorsiuni ale cooperării şi *networking*-ului în cadrul lanțurilor valorice naționale şi internaționale. O serie de excese, neajunsuri şi eşecuri pe termen scurt, mediu şi lung ale capitalismului de piață pot fi evitate sau substanțial reduse pe baza unui set de reguli fundamentale, transparente şi solide privind deformarea fenomenelor şi proceselor economico-sociale. Se poate considera că este vorba de comportamentul unor

corporații care se află în opoziție cu statul, ca şi de practicile incorecte ale unor bănci care, în anumite cazuri, pot destabiliza economii naționale cu efecte propagate la nivel internațional. Criza actuală ne-a arătat clar că agenții economici şi piața nu se pot guverna singuri şi că primatul profitului exorbitant şi al unor inovări financiare nu poate şi nu trebuie să înlăture cerințele minime necesare şi suficiente ale eticii în afaceri.

Economistul american Joseph Stiglitz, laureat al Premiului Nobel pentru Economie, sublinia că noul cadru al sistemului financiar internațional trebuie să se debaraseze de „orice încurajare perversă pentru înregistrări contabile perverse, comportament miop şi asumarea excesivă a riscului". Comportamentul în afaceri impune în prezent reconfigurarea sistemelor economico-financiare internaționale pe baza garantării unor scheme de către factorii manageriali stimulativi şi transparenți.

Luarea în considerare a factorului comportament în afaceri presupune managementul acestora în condiții de: responsabilitate economico-socială şi financiară la diferite niveluri ale ierarhiei decizionale; transparența activităților în ceea ce priveşte relația dintre eforturile şi rezultatele activității economice şi sociale; obiectivitate în sensul respectării cerinței de a reflecta corect în economia nominală activele şi fluxurile economiei reale; încredere, siguranță şi onestitate în activitățile economico-financiare, în palierele decizionale şi executive ale acestora. Lipsa încrederii în cadrul unui sistem financiar este direct legată de respectarea unor norme etice statornicite formal sau informal în ceea ce priveşte funcționarea piețelor şi a societăților comerciale. Comportamentul în afaceri presupune şi luarea în considerare a beneficiului, avantajului reciproc atât pentru țările dezvoltate, cât şi pentru cele în curs de dezvoltare, precum şi a obiectivelor de echitate, incluziune, coeziune şi solidaritate socială.

La nivelul OECD a fost elaborat un Ghid al Întreprinderilor Multinaționale (*Guide for Multinational Enterprises*), care acoperă o serie largă a problematicii comportamentului şi eticii în afaceri. Acest ghid a fost convenit de către statele membre ale OECD, semnat de 11 țări membre ale OECD şi include principii generale şi recomandări care promovează compatibilizarea cu legile, cu protecția intereselor consumatorilor, respectarea drepturilor omului, grija față de ocupare, relațiile de muncă, protecția mediului. Ghidul a fost utilizat de către agențiile de rating şi burse atunci când au elaborat recomandări pentru responsabilitatea corporațiilor.

Un alt instrument multilateral se referă la Principiile Guvernării Corporative, elaborat de OECD ca parte a Forumului de Stabilitate privind standardele cheie ale pieţelor financiare sănătoase. Principiile guvernării corporative rezolvă structura şi calitatea sistemelor de reglementare, evidenţiind importanţa unor standarde înalte de etică atunci când desfăşurăm o afacere sau în relaţiile cu *stakeholder*-ii. Principiile subliniază rolul Consiliului de Administraţie în stabilirea standardelor etice ale unei companii, care nu se referă doar la compatibilizarea cu sistemele legii, ci la un cod deontologic „de conduită" care poate fi o modalitate eficientă de a face cunoscut „tonul de vârf". Dacă standardele etice ridicate sunt de dorit prin însăşi natura lor, aceste standarde fac o legătură directă cu performanţa corporaţiilor, astfel că se subliniază ideea potrivit căreia etica generează performanţă (profit). OECD lucrează intens pentru a îmbunătăţii înţelegerile multilaterale menţionate, astfel încât anii 2009 şi 2010 să ofere şanse sporite pentru reconfigurarea şi consolidarea mediului eticii în afaceri pe diferite canale.

Însănătoşirea creşterii economice şi edificarea unui sistem financiar internaţional nou a intrat în sfera preocupărilor factorilor de decizie la nivel naţional şi internaţional. Astfel, OECD a elaborat Răspunsul Strategic la Criza Economică şi Financiară, menit să întărească etica în afaceri în diferite modalităţi. În acest sens, este de menţionat asistenţa pe care o poate acorda OECD ţărilor pentru a întări transparenţa în domenii cum sunt concurenţa, guvernarea corporativă, impozitarea şi pensiile, concomitent cu promovarea unei educaţii financiare mai bune şi identificarea domeniilor în care se urmăresc neajunsurile instrumentelor de reglementare.

G-8 are în vedere elaborarea la nivel mondial a unor standarde privind regulile de guvernare a viitorului globalizării. Elaborarea unor noi reguli pentru economia globală în perioada post-criză reprezintă o cerinţă care impune un efort colectiv şi un răspuns convenit pe plan internaţional. Aceste reguli trebuie să contribuie la crearea unui cadru economic şi financiar solid şi sigur, cu antrenarea tuturor jucătorilor, ceea ce presupune o creştere a importanţei organizaţiilor multinaţionale/multilaterale.

Criza globală se datorează unui eşec de sistem şi nu unor şocuri ale actelor de terorism sau manipulării preţului petrolului de către un grup de ţări. Acest sistem a permis până acum o „combinaţie toxică" între comportamentul ne-etic al unor companii, precum şi reglementarea şi supervizarea defectuoasă a activităţii acestora. Criza a scos la iveală, de asemenea, disfuncţionalităţile existente între instituţiile internaţionale.

Comportamentul antreprenorial în situații de criză în România

Sistemul financiar din România a evoluat în condiții puternic marcate de manifestarea virulentă a crizei financiare şi economice globale. La debutul crizei, economia românească parcursese o perioadă de mai mulți ani de creştere economică în ritmuri înalte, dar însoțită de acumularea unui deficit extern relativ important, precum şi de majorarea datoriei externe pe termen scurt. Menționăm că, potrivit declarațiilor persoanelor oficiale din cadrul Băncii Naționale a României, ca şi al altor instituții financiare, nicio bancă nu s-a aflat într-o situație specială, nu a avut probleme de lichidități ca urmare a efectelor crizei financiare internaționale.

Companiile au intrat în criza economică cu o sănătate financiară relativ bună, care le-a permis să facă față unor şocuri moderate, dar pe termen scurt. Riscul din creditare s-a majorat, pe fondul unei ajustări bruşte a cererii şi ofertei de finanțare. Un şoc pe lichiditate ar fi avut efecte importante asupra sectorului companiilor, în timp ce un şoc pe cifra de afaceri ar fi generat implicații mai puternice în viitor. S-a remarcat că evoluția incidentelor de plată se situează pe un trend puternic ascendent, ceea ce reclamă atenție sporită. Împrumuturile subordonate, depozitele şi creditele atrase pe care băncile din România le-au primit de la acționari străini în proporție de 50% au scadența peste doi ani, 3 miliarde euro vor trebui plătiți între unu şi doi ani, iar cca 2,5 miliarde euro între şase luni şi un an. Solvabilitatea bancară se află la un nivel bun (13%), iar activele slabe dețin o proporție relativ mică în totalul activelor (sub 1%). Odată cu creşterea prudențialității în materie de creditare, băncile româneşti şi-au închis una celeilalte limitele de expunere pe piața interbancară, ceea ce semnifică existența unor planuri de rezervă consistente în ceea ce priveşte asigurarea lichidității.

Percepția băncilor față de riscul de credit al companiilor s-a deteriorat, ceea ce va scumpi finanțarea. Firmele din sectorul imobiliar, construcții, transporturi, comunicații, turism sunt considerate sectoarele cele mai riscante După dimensiune, IMM-urile par a fi companiile care au riscul cel mai mare. Întreprinderile mijlocii, situate între corporații şi microîntreprinderi din punct de vedere al riscului de credit, nu mai comportă diferențieri față de cele din urmă. Comportamentul antreprenorial în situații de criza are în vedere modul în care companiile folosesc forța de muncă în condiții de eficiență sporită şi modul în care criza stimulează creativitatea

antreprenorului. Se pune accentul pe găsirea acelor exemple de comportament antreprenorial care pot fi promovate drept modele de bună practică pe perioada de criza şi se evidențiază adaptabilitățile şi competențele esențiale de care companiile se folosesc pentru a supraviețui în condiții de criză.

Companiile ar putea rezista unor şocuri mai severe dacă acestea s-ar produce într-un timp mai îndelungat, care să permită ajustarea poziției lor financiare şi a structurii costurilor. Din perspectiva structurii costurilor, companiile sunt vulnerabile datorită cheltuielilor fixe care nu se pot ajusta uşor pe termen scurt. La nivel agregat, companiile pot suporta o deteriorare bruscă a cifrei de afaceri în jurul valorii de 20% pentru a nu intra pe teritoriul negativ al profitabilității. Companiile din comerț ar putea face față unei deteriorări a cifrei de afaceri de circa 30%, datorită ponderii mai mari a cheltuielilor variabile. La polul opus se află companiile din industrie unde s-au înregistrat pierderi mai mari.

Astfel, putem să exemplificăm cum a afectat criza economică anumite sectoare ale economiei româneşti: în industria componentelor auto, fabricile Michelin Zalău s-au închis în decembrie 2008; în industria chimică, combinatul Oltchim Râmnicu-Vâlcea a redus producția cu 20% în luna noiembrie 2008; în sectorul imobiliar, tranzacțiile din 2009 s-au situat mult sub valorile medii înregistrate în ultimii cinci ani; în domeniul siderurgic şi metalurgic, Laminorul SA Brăila şi-a oprit activitatea până în martie 2009, iar Alro Slatina a scăzut producția cu 25%; în sectorul IT, furnizorii Nokia au trimis 600 de angajați în şomaj tehnic.

Concluzii

În aceste condiții este imperativă coordonarea strânsă între autoritățile naționale şi cele europene, precum şi menținerea unei solidarități efective între vechile țări membre şi cele care au aderat recent la Uniune. Criza de sistem din 2008-2009 a fost o provocare cu atât mai gravă cu cât a lovit un pilon esențial al edificiului european: piața comună. Cetățenii europeni au început să suporte deja costurile sociale ale crizei şi este datoria autorităților celor 27 de țări membre şi a instituțiilor europene să adopte măsuri care să împiedice degradarea puterii de cumpărare şi a nivelului de trai, precum şi pierderea locurilor de muncă.

În perioadele de recesiune, companiile tind să reducă investițiile în cercetare, dezvoltare şi inovare (CD&I), ceea ce va slăbi perspectivele pentru creşterea economică viitoare. Antreprenorii cu idei noi şi companiile mai

tinere sunt în mod deosebit mai vulnerabile la constrângerile financiare într-o recesiune, dar firmele mari de asemenea reduc cheltuielile pentru CD&I în timpul „vremurilor grele". Antreprenorii creativi pot să îşi revină din actuala criză economică globală mai bine decât întreprinderile tradiționale. Incubatoarele de afaceri, clusterele de IMM-uri inovatoare, parcurile ştiințifice şi tehnologice, precum şi agențiile de dezvoltare joacă un rol important în facilitarea accesului la finanțare adecvată pentru IMM-uri la nivel local şi regional.

Se recomandă următoarele tipuri de comportament în ceea ce priveşte supraviețuirea IMM-urilor în condiții de criză. Mai întâi de toate, este important să se asigure că întreprinderile sănătoase pot gestiona criza financiară, în sensul disponibilității de bani. Funcționalitatea sectorului financiar trebuie să fie asigurată, iar mijloacele suplimentare pentru a obține ajutor financiar, atât la nivel local, cât şi național, trebuie să fie dezvoltate. Celălalt scop este de a asigura în continuare dezvoltarea în timpul crizei astfel încât atunci când vor veni timpuri mai bune, firma să fie pregătită să concureze pentru posibilele oportunități.

O provocare deosebită este aceea de a utiliza mai mult decât în trecut capacitatea de creativitate şi inovare a persoanelor fizice şi a întreprinderilor. Promovarea dezvoltării durabile prin intermediul inovațiilor este, de asemenea, o provocare. Propunerea pentru o politică de inovare revizuită pune accentul pe dezvoltarea de produse şi servicii bazate pe nevoile utilizatorilor, precum şi implicarea utilizatorilor în sporirea formării resurselor umane. România trebuie să ofere o viziune coerenta asupra măsurilor anticriză necesare în plan intern, în corelație cu politicile europene şi internaționale.

Referințe bibliografice

Angelescu, Coralia; Stănescu, Ileana (2006) – *Politica de creştere economică*, Ed. Economică, Bucureşti

Băcescu, Monica (2004) – *Globalizarea şi crizele financiare în țările emergente*, în *Finanțe, bănci, asigurări, publicație pentru agenții economici*, mai

Dobrotă, Niță (coord.) (1999) – *Dicționar de economie*, Ed. Economică, Bucureşti, 1999

Dobrotă, Niță (coord.) (2007) – *Economie politică – Economics*, Ed. Economică, Bucureşti

Krugman, Paul (2009) – *Roundtable on Consumer Empowerment and Business Behaviour. A Win-Win Relationship*, OECD Headquarters, June

Krugman, Paul (2009) – *Întoarcerea economiei declinului şi criza din 2008*, Ed. Publica, Bucureşti

Năstase, Carmen; Popescu, Mihai; Boghean, Carmen; Scutariu, Adrian (2008) – *Macroeconomie. Concepte fundamentale*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti

Samuelson, P.; Nordhaus, W. (2008) – *Economics*, 19th ed., New York

Soros, George (2008) – *Noua paradigmă a pieţelor financiare – criza creditelor din 2008 şi implicaţiile ei*, Ed. Litera, Bucureşti

Stiglitz, J. (2007) – *Principiile economiei*, Ed. Economică, Bucureşti

Stiglitz J. (2007) – *Efectele globalizării*, Ed. Polirom, Iaşi

Annual Report, OECD, 2009

ASPECTE PRIVIND REGLEMENTAREA FUNCȚIEI PUBLICE ÎN ROMÂNIA SUB PRESIUNEA CRIZEI ECONOMICE

Alina Livia Nicu*

Valențe pozitive şi negative ale conceptului de criză

Criză. Iată un concept pe care majoritatea oamenilor îl percep ca pe o expresie a anormalității, a patologiei care impune luarea de măsuri urgente. Puțini oameni văd în declanşarea unei crize aspectul pozitiv al începutului unor schimbări. Dar ce este criza?

Aşa cum se arată în literatura de specialitate[1], termenul de criză este atestat în secolul al XV-lea pentru a denumi faza acută a unei maladii, dar a dobândit şi alte înțelesuri în funcție de momentul istoric, de disciplina în care este utilizat şi de autorii care îl folosesc. Astfel, în aceeaşi operă se precizează: „În secolul al XIX-lea, termenul se impune în istorie cu sensul de accident, de ruptură care poate apărea într-un proces continuu, iar pentru unii filosofi ai istoriei cum sunt Burckhardt şi Spengler, «o criză marchează sfârşitul unui ciclu istoric sau chiar declinul unei civilizații». Economiştii care acceptă teoria ciclurilor formulată de Juggler şi Marx acceptă şi ei acest concept: pentru ei o criză constituie o fază de tranziție caracterizată de un anumit număr de perturbări între două cicluri economice, ceea ce vrea să însemne că ea, criza, poate să constituie punctul de plecare al unei noi perioade de creştere sau de recesiune."[2]

* Alina Livia Nicu este conf. univ. dr. la Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova.

[1] Alexandru, Ioan (2001) – *Criza administrației*, Ed. All Beck, Bucureşti, pp. 46-49.

[2] Michaud, G.; Marc, E. (1981) – *Vers une science des civilisations*, Complexe, Bruxelles, p. 166, citat de Alexandru, Ioan – *op. cit.*, pp. 46-47.

La nivel de dicționar, într-o primă opinie conceptul este definit ca fiind o manifestare a unor dificultăți (economice, politice, sociale etc.) ori o perioadă de tensiune, de tulburare, de încercări (adesea decisive) care se manifestă în societate[1]. În altă formulare criza este o fază primejdioasă şi hotărâtoare în viața socială, constând într-o manifestare violentă a contradicțiilor economice, politice şi sociale[2]. Din aceste definiții rezultă că acest concept exprimă ideea de etapă trecătoare în existența unei colectivități umane, etapă marcată de discontinuitate în ceea ce priveşte modul de derulare a relațiilor sociale, discontinuitatea fiind generată de apariția unor factori economici, politici ori sociali care determină acțiunea membrilor colectivității spre remodelarea relațiilor sociale astfel încât factorii respectivi să îşi piardă impactul asupra populației. Se impune precizarea că discontinuitatea nu înseamnă schimbarea ordinii de drept decât rareori şi că nu înseamnă oprirea acțiunii sociale, pentru că sistemul social nu poate fi oprit întrucât viața însăşi, atâta timp cât există, nu poate fi oprită, momentul când viața s-a oprit definind o stare cu totul nouă numită moarte.

Din aceste considerații rezultă că atunci când utilizăm cuvântul criză trebuie să avem în atenție deopotrivă valențele pozitive şi negative ale conceptului de criză. Latura negativă constă în aceea că momentul de începere a perioadei de discontinuitate care defineşte criza este consecința unei lungi perioade de echilibru social în care importanța aspectelor care conduceau spre disfuncții sociale a fost ignorată şi în aceea că acest moment evidențiază faptul că mecanismele de reglare automată din interiorul societății au devenit ineficace, sunt incapabile de a-şi îndeplini rolul, ceea ce impune acțiunea tuturor membrilor

[1] *Dicționarul explicativ al limbii române* (1998) – Ed. Universul enciclopedic, Bucureşti, p. 241: „**CRIZĂ,** *crize,* s.f. **1.** Manifestare a unor dificultăți (economice, politice, sociale etc.); perioadă de tensiune, de tulburare, de încercări (adesea decisive) care se manifestă în societate. ♦ Lipsă acută (de mărfuri, de timp, de forță de muncă). **2.** Moment critic, culminant, în evoluția care precedă vindecarea sau agravarea unei boli; declanşare bruscă a unei boli sau apariția unui acces brusc în cursul unei boli cronice. *Criză de apendicită.* ♦ Tensiune, moment de mare depresiune sufletească, zbucium. – Din fr. **crise.** ”

[2] www.dex.infoportal.ro, *Noul dicționar al limbii române*, 2002, accesat la 16.11.2009: „**CRIZ//Ă ~e** *f.* 1) Fază primejdioasă şi hotărâtoare în viața socială, constând într-o manifestare violentă a contradicțiilor economice, politice şi sociale; **~ de guvern,** perioadă când un guvern a demisionat, iar altul încă nu este format. 2) Moment critic în evoluția unei boli, după care urmează schimbarea în bine sau în rău. 3) Agravarea bruscă a unei boli cronice. 4) Lipsă acută a ceva necesar vieții materiale sau spirituale. 5) *fig.* Tensiune, zbucium sufletesc. /<fr. *crise,* lat. *crisis*.”

colectivității date pentru remodelarea relațiilor sociale într-o manieră care să permită ieşirea din perioada de criză. Latura pozitivă a crizelor este aceea că odată instalate se resimt de majoritatea membrilor colectivității şi îi determină pe aceştia să acționeze într-un efort comun pentru perfecționarea relațiilor sociale. Aşadar starea de criză este rezultatul lipsei de vigilență şi chiar a lipsei de competență a actorilor sociali care au prerogativa de a estima evoluția relațiilor sociale într-un domeniu dat, dar are meritul de a concentra eforturile tuturor actorilor sociali în scopul găsirii mijloacelor cele mai potrivite pentru a se ieşi din criză şi pentru a rămâne într-o stare de echilibru social stabil.

Se apreciază că, pentru a putea înțelege corelația termenilor administrație publică – criză, este necesar a se avea ca punct de plecare patru axiome:

1. orice societate constituie un sistem, adică un ansamblu de structuri;

2. orice societate constituie un ansamblu de funcții exercitate de diferitele structuri;

3. orice societate îşi stabileşte norme în baza cărora funcționează;

4. orice societate dispune de forțe pe care le foloseşte potrivit normelor pentru rezolvarea funcțiilor[1]. Acestui punct inițial i se mai adaugă în conținut necesitatea acceptării teoriei că sistemele sociale sunt dotate cu proprietățile tuturor organismelor vii, adică au facultăți de autoconservare, de autoînvățare, de autoreglare şi de autotransformare[2], ceea ce permite să înțelegem că starea de echilibru social are un caracter dinamic. Practic, echilibrul social depinde de relațiile de interdependență dintre structurile, funcțiile, normele şi forțele definitorii pentru societate, de aceea criza se produce atunci când „un sistem care tindea spre echilibru începe să tindă spre dezechilibru", „fenomen care are loc atunci când sistemul social global recepționează brutal şi în plin ceea ce se numeşte provocarea istoriei, adică se confruntă cu o dificultate importantă de origine internă sau externă de natură diferită (religioasă, culturală, economică, geo-climatică etc.), iar societatea se dovedeşte a fi incapabilă să răspundă sau să se adapteze acestei provocări"[3].

[1] Alexandru, Ioan – *op. cit*., p. 48.

[2] Piaget, J. (1968) – *Le structuralisme*, PUF, Paris, pp. 6-16, citat de Alexandru, Ioan – *op. cit.*, p. 48.

[3] Alexandru, Ioan – *op. cit*., p. 49.

Aşa cum se arată în literatura de specialitate, elementele pentru ieşirea dintr-o criză economică[1] sunt: responsabilitatea, puterea, legitimitatea, buna guvernare, reglementarea. Apreciem că aceste elemente sunt necesare pentru ieşirea din orice criză socială, iar buna guvernare este unul dintre elementele indispensabile ieşirii din criză. Cum guvernarea are ca principală componentă activitatea prin care se organizează executarea – se execută şi se asigură executarea legii – activitate numită administrație publică, rezultă că echilibrul social depinde de calitatea administrației publice, iar ieşirea din criză depinde şi ea de administrația publică.

Buna guvernare – scop social şi factor determinant al caracterului dinamic al administrației publice

Zilnic orice om trăieşte resemnat sau răzvrătit rezultatele bunei sau relei guvernări. Românii trăiesc – pentru a câta oară ? – un experiment social; de această dată el se numeşte apartenența la Uniunea Europeană. După ce peste cincizeci de ani românii s-au chinuit să învețe „binefacerile" materialismului dialectic, acum învață dureros de încet valorile unei societăți democratice. În spațiul Uniunii Europene, buna conduită administrativă este considerată una dintre valorile sociale fundamentale, expresia acestei concepții fiind adoptarea de către Parlamentul european a Codului european al bunei conduite administrative. Este remarcabilă redactarea scurtă, clară şi concisă a acestui Cod, modul de prezentare a normelor juridice din acest act normativ fiind expresia ideii că nu poți realiza o bună guvernare decât dacă ai clare direcțiile de acțiune, mijloacele de acțiune şi este complet reprezentată fiecare acțiune viitoare. Vom analiza la acest subpunct modul în care legiuitorul român a consacrat dreptul cetățenilor la o bună guvernare şi în ce măsură reglementările referitoare la funcția publică sunt realizate astfel încât să asigure materializarea acestui drept, cu atât mai mult cu cât buna guvernare este scop social declarat deopotrivă de guvernanți şi de cei guvernați. De asemenea, calitatea acțiunii de guvernare determină direct reacția electoratului în procesul de votare şi, pe cale de consecință, influențează administrația publică atât structural, cât şi funcțional.

Pentru a analiza conceptul de bună guvernare ca scop social este inevitabil necesar a clarifica conținutul conceptului scopul social. În literatura de specialitate s-a afirmat că referitor la conținutul acestei

[1] Elemente propuse de Andrew Pettigrew, profesor de strategie şi organizare la Said Business School, Universitatea Oxford.

noțiuni se pune întrebarea dacă acesta este definit prin binele individului sau prin binele societății privită ca entitate transindividuală[1]. Pornind de la faptul că societatea este o entitate de sine stătătoare şi de la ideea că „orice existență îşi găseşte binele în conservarea naturii sale şi a proprietăților sale: deci, societatea, ca ființă colectivă, are binele său propriu, care constă în conservarea unității sale”[2], în literatura de specialitate s-a exprimat punctul de vedere că „binele comun este binele societății ca entitate transindividuală, este scopul spre care aceasta tinde”, de aceea este mai indicată folosirea noțiunii de scop social, fiind mai puțin ambiguă. Scopul social în universalitatea sa este păstrarea unei ordini sociale, necesitatea de a trăi în ordine existând deja atunci când individul uman îşi dă seama că are un anumit interes şi defineşte acest interes[3]. Elementele formale ale scopului social sunt ordinea socială şi justiția, ordinea socială reprezentând corpul scopului social, iar justiția mijlocul de a apăra scopul, liantul între cele două entități fiind omul. Având în vedere aceste scurte considerații, apreciem că scopul social reprezintă binele comun asigurat prin conservarea ordinii sociale şi înfăptuirea justiției, cu mențiunile că binele comun reprezintă binele societății ca entitate transindividuală şi că binele comun trebuie considerat în orice moment în corelație simultană cu binele individual[4]. Scopul social trebuie să aibă calitatea ca, de îndată ce a fost însuşit de individ ca fiind propriul scop, să permită materializarea tuturor scopurilor individuale concrete, cu condiția ca acestea să nu contravină ordinii de drept şi să nu fie imorale.

Analizând legislația românească pentru a vedea care este conținutul juridic al bunei conduite administrative se constată că există o mulțime de acte normative care constituie instituția juridică denumită „buna conduită administrativă”. Dintre acestea fac parte: Legea nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici, republicată, cu modificările la zi[5], Legea nr. 7/2004 privind Codul de conduită al funcționarilor publici[6], Legea nr. 477/2004 privind Codul de conduită a personalului contractual

[1] A se vedea Marie-Benoît Schwalm, R.P. (1937) – *La société, L'Etat*, Flammarion, Paris, p. 24; Nedelcu, Iulian ; Nicu, Alina Livia (2002) – *Drept administrativ*, Ed. Themis, p. 10.

[2] Marie-Benoît Schwalm, R.P. – *op. cit*., p. 24.

[3] Dănişor, Dan Claudiu – *op. cit*., p. 56.

[4] Nedelcu, Iulian ; Nicu, Alina Livia – *op. cit*., p. 12.

[5] Legea nr. 188/1999 a fost republicată în M. Of., Partea I, nr. 365 din 29 mai 2007, ulterior fiind modificată prin: OUG nr. 48/2007, Legea nr. 236/2007, OUG nr. 45/2008, OUG nr. 97/2008, OUG nr. 125/2008, OUG nr. 229/200, OUG nr. 3/2008, Decizia Curții Constituționale nr. 185/2009, OUG nr. 37/2009, OUG nr. 90/2009, OUG nr. 105/2009.

[6] Republicată în M. Of., Partea I, nr. 525 din 2 august 2007.

din autoritățile şi instituțiile publice[1], Legea nr. 393/2004 privind Statutul aleşilor locali[2], Legea nr. 452/2004 pentru aprobarea OUG nr. 56/2004 privind crearea statutului special al funcționarului public denumit manager public[3], Legea nr. 161/2003 privind unele măsuri pentru asigurarea transparenței în exercitarea demnităților publice şi în mediul de afaceri, prevenirea şi sancționarea corupției[4] şi Legea nr. 7/2006 privind statutul funcționarului public parlamentar[5].

Toate aceste acte normative reglementează anumite aspecte referitoare la conduita personalului din administrația publică. Astfel, Titlul IV din Cartea I a Legii nr. 161/2003 „reglementează conflictul de interese şi regimul incompatibilităților ce pot interveni în exercitarea demnităților şi funcțiilor publice", subliniindu-se că „principiile care stau la baza prevenirii conflictului de interese în exercitarea demnităților publice sunt: imparțialitatea, integritatea, transparența deciziei şi supremația interesului public"[6]. În total patruzeci şi şase de articole, împărțite pe şase capitole, reglementează acest domeniu.

Legea nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici, republicată, cu modificările la zi, are rolul de a reglementa „regimul general al raporturilor juridice dintre funcționarii publici şi stat sau administrația publică locală, prin autoritățile administrative autonome ori prin autoritățile şi instituțiile publice ale administrației publice centrale şi locale, denumite (...) raporturi de serviciu"[7], despre scopul legii precizându-se chiar în tex-

[1] Publicată în M. Of., Partea I, nr. 1105 din 26 noiembrie 2004.

[2] Publicată în M. Of., Partea I, nr. 912 din 7 octombrie 2004, modificată prin Legea nr. 216/2005, Legea nr. 249/2006 şi Legea nr. 286/2006, Decizia Curții Constituționale nr. 61/2007, Legea nr. 144/2007, Legea nr. 35/2008, Legea nr. 58/2009.

[3] OUG nr. 56 din 25 iunie 2004 privind crearea statutului special al funcționarului public denumit manager public a fost publicată în M. Of., Partea I, nr. 590 din 1 iulie 2004, iar Legea nr. 452/2004 în M. Of., Partea I, nr. 1034 din 9 septembrie 2004. OUG nr. 56/2004 a fost modificată prin OUG nr. 6/2005, publicată în M. Of., Partea I, nr. 149 din 18 februarie 2005.

[4] Publicată în M. Of., Partea I, nr. 279 din 21 aprilie 2003, modificată prin OUG nr. 40/2003, Legea nr. 23/2004, Legea nr. 171/2004, Legea nr. 280/2004, Legea nr. 359/2004, OUG nr. 75/2004, OUG nr. 92/2004, OUG nr. 14/2005, Legea nr. 76/2005, Legea nr. 158/2005, OG nr. 2/2006, OUG nr. 31/2006, Legea nr. 96/2006, Rectificarea publicată în M. Of., Partea I, nr. nr. 418 din 15 mai 2006, Legea nr. 251/2006, OUG nr. 119/2006, Legea nr. 144/2007, OUG nr. 229/2008, OUG nr. 37/2009, OUG nr. 105/2009.

[5] Republicată în M. Of. nr. 345 din 25 mai 2009.

[6] Art. 71, Legea nr. 161/2003.

[7] Art. 1, alin. (1), Legea nr. 188/1999 republicată şi modificată.

tul său că acesta este[1] „asigurarea, în conformitate cu dispozițiile legale, a unui serviciu public stabil, profesionist, transparent, eficient şi imparțial, în interesul cetățenilor, precum şi al autorităților şi instituțiilor publice din administrația publică centrală şi locală". Se precizează, de asemenea, că principiile care stau ca temelie a exercitării funcției publice sunt[2]: legalitate, imparțialitate şi obiectivitate, transparență, eficiență şi eficacitate, responsabilitate în conformitate cu prevederile legale, orientare către cetățean, stabilitate în exercitarea funcției publice şi subordonare ierarhică.

Legea nr. 7/2004 privind Codul de conduită a funcționarilor publici în douăzeci şi şapte de articole „reglementează normele de conduită profesională a funcționarilor publici"[3] cu scopul de a se asigura „creşterea calității serviciului public, o bună administrare în realizarea interesului public", precum şi „eliminarea birocrației şi a faptelor de corupție din administrația publică" prin „reglementarea normelor de conduită profesională necesare realizării unor raporturi sociale şi profesionale corespunzătoare creării şi menținerii la nivel înalt a prestigiului instituției funcției publice şi al funcționarilor publici", prin „informarea publicului cu privire la conduita profesională la care este îndreptățit să se aştepte din partea funcționarilor publici în exercitarea funcțiilor publice" şi prin „crearea unui climat de încredere şi respect între cetățeni şi funcționarii publici, pe de o parte, şi între cetățeni şi autoritățile administrației publice, pe de altă parte"[4]. Legiuitorul român a considerat necesar a reglementa nouă principii ca „principii generale" care „guvernează conduita profesională a funcționarilor publici"[5]. Acestea sunt: supremația Constituției şi a legii, prioritatea interesului public, asigurarea egalității de tratament a cetățenilor în fața autorităților şi instituțiilor publice, profesionalismul, imparțialitatea şi independența, integritatea morală, libertatea gândirii şi a exprimării, cinstea şi corectitudinea, deschiderea şi transparența.

Legea nr. 477/2004 privind Codul de conduită a personalului contractual din autoritățile şi instituțiile publice „reglementează normele de conduită profesională a personalului contractual"[6], „cu excepția persoanelor alese sau numite politic", obiectivele urmărite de legiuitor prin acest act

[1] Art. 1, alin. (2), Legea nr. 188/1999 republicată.
[2] Art. 3, Legea nr. 188/1999 republicată.
[3] Art. 1, Legea nr. 7/2004.
[4] Art. 2, Legea nr. 7/2004.
[5] Art. 3, Legea nr. 7/2004.
[6] Art. 1, Legea nr. 477/2004.

normativ fiind[1]: „reglementarea normelor de conduită profesională necesare realizării unor raporturi sociale şi profesionale corespunzătoare creării şi menținerii la nivel înalt a prestigiului instituției funcției publice şi al personalului contractual", „informarea publicului cu privire la conduita profesională la care este îndreptățit să se aştepte din partea personalului contractual în exercitarea funcției publice" şi „crearea unui climat de încredere şi respect reciproc între cetățeni şi personalul contractual din administrația publică, pe de o parte, şi între cetățeni şi autoritățile administrației publice, pe de altă parte".

S-a apreciat de către legislativ că principiile care trebuie să guverneze conduita profesională a personalului contractual sunt următoarele[2]: prioritatea interesului public, asigurarea egalității de tratament al cetățenilor în fața autorităților şi instituțiilor publice, profesionalismul, imparțialitatea şi nediscriminarea, integritatea morală, libertatea gândirii şi a exprimării, cinstea şi corectitudinea, deschiderea şi transparența, adică exact principiile reglementate în art. 3 din Legea nr. 7/2004.

Codul european de bună conduită administrativă a fost elaborat pornind de la ideea deputatului european Roy Perry, idee afirmată în anul 1998. La 6 septembrie 2001[3], Parlamentul european a adoptat o rezoluție referitoare la un Cod de bună conduită administrativă, pe care să îl respecte personalul din instituțiile comunitare, în scopul întăririi relațiilor între Uniunea Europeană şi cetățenii săi. Impresionează plăcut redactarea clară, scurtă şi concisă a regulilor din acest Cod. După ce în articolele 1 şi 2 se precizează câmpul de acțiune al reglementării, se trece la prezentarea principiilor bunei conduite administrative într-o manieră directă, dându-se fiecărui articol titlul principiului reglementat, reglementarea în sine conținând cel mult patru aliniate.

Principiile consacrate prin Codul bunei conduite administrative sunt: legalitatea, nediscriminarea, proporționalitatea, lipsa abuzului de putere, imparțialitate şi independență, obiectivitate, încredere legitimă, coerență şi consiliere, echitate, curtoazie[4]. Din punct de vedere procedural, în Codul european de bună conduită administrativă sunt înscrise prevederi cu privire la intervalul de timp în care autorul unei cereri sau sesizări trebuie

[1] Art. 2, Legea nr. 477/2004.

[2] Art. 3, Legea nr. 477/2004.

[3] *Mediatorul european, Codul european de bună conduită administrativă*, Introducere realizată de Ioan Muraru, text publicat de *Avocatul Poporului din România*, Bucureşti, 2004.

[4] Art. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 din *Codul european de bună conduită administrativă*.

informat despre primirea mesajului său, cu privire la obligația de a se transmite corespondența serviciului competent a o soluționa, cu privire la obligația de a fi ascultat cetățeanul şi de a-i fi analizate observațiile atunci când prin decizia administrativă sunt determinate consecințele care îi afectează acestuia drepturile sau interesele legitime şi obligația de a se motiva deciziile care aduc atingere drepturilor sau intereselor legale ale unei persoane fizice sau ale unei persoane juridice de drept privat şi de a se preciza căile de contestație.

Din cele prezentate rezultă clar influența reglementării comunitare asupra dreptului administrativ românesc. Legea nr. 7/2004 şi Legea nr. 477/2004 încearcă să respecte şi forma cuprinzând câte 26[1], respectiv 27 de articole. Totuşi sunt uşor de observat deosebiri care nu duc spre o apreciere pozitivă a cadrului legal românesc.

Aşa cum arătam încă din anul 2007[2], apreciem că la acest moment în dreptul administrativ românesc există prea multe reglementări separate care nu aduc un plus de calitate practicii administrative. De exemplu, Legea nr. 7/2004 şi Legea nr. 477/2004 puteau fi reunite într-o singură lege denumită: Legea privind buna conduită administrativă, urmând ca în art. 1 să se precizeze categoriile de personal cărora le este aplicabilă reglementarea. Dacă nu avem definite clar şi concis elementele definitorii ale bunei conduite administrative, care dau substanță bunei guvernări, este greu ca personalului din instituțiile publice să îi apreciezi prestația ca fiind o bună sau o rea conduită administrativă. De asemenea, cetățeanului îi este greu să înțeleagă ce beneficii trebuie să aştepte concret, prin raportare la cadrul legislativ actual, de la o persoană care lucrând într-o instituție publică ar avea o bună conduită administrativă. Cetățeanul are nevoie de o reglementare cât mai uşor de accesat şi de înțeles în legătură cu conceptul de bună conduită administrativă şi cu cel de bună guvernare, astfel încât să înțeleagă de ce şi în ce fel sunt cheltuiți banii publici pentru atingerea acelei componente a scopului social numită bună guvernare. Apreciem, de asemenea, că soluția optimă de reglementare a bunei

[1] Inițial, forma publicată în M. Of. conținea 27 de articole, dar au fost abrogate art. 20 şi 21, fiind introdus art. 20[1], astfel încât după renumerotare au rezultat 26 de articole. Precizarea are rolul de a sublinia preocuparea legiuitorului român de a respecta până şi forma Codului european.

[2] Nicu, Alina Livia (2007) – *Statutul funcționarului public între plus şi minus*, Ed. Universitaria, Craiova.

conduite administrative este adoptarea Codului administrativ[1] în care un capitol să fie dedicat bunei conduite administrative.

Precizăm că – în concordanță cu punctul de vedere[2] că în definirea fenomenului administrativ trebuie făcută referire la actele şi faptele întreprinse de instituțiile publice de autoritate sau de prestări servicii şi în conformitate cu opiniile exprimate încă din anul 2003[3] – apreciem că sintagma „autorități şi instituții publice" este un pleonasm juridic pe care legiuitorul trebuie să îl elimine din actele normative. Astfel, apreciem că[4] instituția publică trebuie înțeleasă ca fiind alcătuirea socială având rolul de instrument în activitatea de satisfacere a cerințelor de interes general ale colectivității, aşa cum sugerează îngemănarea substantivului instituție cu adjectivul public. Ea trebuie percepută, prin raportare la dreptul administrativ, ca fiind acea construcție specifică fără de care administrația publică nu poate exista şi care îşi găseşte reglementarea într-un drept specific – dreptul administrativ – în completarea căruia pot acționa şi norme din alte domenii ale dreptului. Considerăm că acest concept are aplicabilitate nu numai pentru administrația publică, ci este utilizabil oriunde intervine o cerință de interes general a colectivității şi exercitarea prerogativelor de putere publică. Astfel, o cerință dată se realizează prin desfăşurarea unei activități de către personalul unei instituții publice[5],

[1] Încă din anul 2002 s-a susținut necesitatea adoptării de către Parlamentul României a Codului administrativ şi a Codului de procedură administrativă. A se vedea Nedelcu, Iulian ; Nicu, Alina Livia (2002) – *Drept administrativ*, Ed. Themis, Craiova.

[2] Alexandru, Ioan (2006) – *Fenomenul administrativ în spațiul european*, în *Administrația publică în spațiul european – prezent şi perspectivă*, Ed. Universitaria, Craiova, p. 41.

[3] Nicu, Alina Livia (2003) – *Instituția publică în dreptul administrativ*, Ed. Universitaria, Craiova.

[4] *Idem*, pp. 162-163.

[5] Nicu, Alina Livia – *op. cit.*, p. 168: „Instituția publică este colectivitatea umană constituită pe baza şi în executarea legii, înzestrată cu mijloace materiale şi financiare potrivit legii, cu personalitate juridică şi competența legală necesară pentru a putea acționa în vederea organizării executării, executării efective şi garantării executării legii, colectivitatea respectivă fiind integrată în unul dintre sistemele prin care se realizează serviciul public legislativ, serviciul public judiciar sau serviciile publice administrative cu scopul ca, prin aplicarea legii, să se obțină satisfacerea nevoilor de interes public."

Conceptul de autoritate apreciem că este corelat cu cel de competență. Autoritatea este dreptul, împuternicirea de a comanda, de a da dispoziții sau de a impune cuiva ascultare (*Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Univers enciclopedic, Bucureşti, 1998, p. 75). În consecință, autoritatea rezultă din competența instituției publice. Ea este o caracteristică a acesteia datorită căreia îşi poate îndeplini menirea şi se regăseşte în atribuțiile fiecărui demnitar sau funcționar public şi în condiția investirii legale a acestor categorii de personal. Desigur, acesta este sensul funcțional al cuvântului autoritate. În ceea ce priveşte înțelesul

instituție care poate fi de autoritate sau de prestări servicii. Utilizarea acestui concept ar simplifica legislația românească şi ar permite elaborarea şi adoptarea unui Cod administrativ şi unui Cod de procedură administrativă în care reglementările să fie mai clare şi mai concise, rezultând o definire mai corectă a fenomenului administrativ românesc şi mai potrivită realității socio-istorice din România. Beneficiul major al unei astfel de soluții legislative ar fi în dublu sens. Pe de o parte personalul din instituțiile publice de autoritate şi de prestări servicii ar şti mai exact ce reglementări de bază trebuie să respecte în materie de conduită, iar pe de altă parte cetățeanul ar înțelege mai uşor ce şi în ce limite poate cere de la acest personal, prevenindu-se o criză a administrației publice în care s-a intrat, aşa cum vom vedea în cele ce urmează, pornind de la imaginea deformată a funcționarului public în societatea românească.

Stabilitatea în funcție – condiție a bunei guvernări

Am considerat necesar să începem analiza influenței crizei economice asupra administrației publice din România prin studierea relației stabilitate între funcție şi buna guvernare, deoarece în realitatea juridică din domeniul dreptului administrativ în zece luni ale anului 2009 se observă o preocupare permanentă pentru redefinirea instituției juridice a mobilității pentru ca mobilitatea să fie un instrument mai eficace de slujire a interesului public corelat şi cumulat cu interesul individual, adică unul dintre instrumentele utilizate pentru a realiza buna guvernare. Lucrarea exprimă şi preocuparea de a formula propuneri de îmbunătățire a cadrului legislativ, deoarece în practica socială din primele zece luni din 2009 modul de reglementare a mobilității a avut consecința creării aparenței că principiul stabilității în funcție nu mai este printre principiile fundamentale pe care se clădeşte edificiul funcției publice.

Dinamica relațiilor sociale determină dinamismul normelor juridice. Totuşi, relațiile sociale trebuie să prezinte un grad de stabilitate ridicat pentru a nu pune în pericol însăşi ordinea de drept. Desigur, perfecționarea modelelor de organizare socială implică şi perfecționarea administrației publice în dubla sa accepțiune, aceea de activitate de

organizatoric, autoritatea poate fi percepută ca „acel element structural – unipersonal sau colegial – din instituția publică înzestrat cu atribuțiile decizionale şi cu dreptul de comandă, cu privire la respectarea şi executarea deciziilor. Indiferent că se ia în considerare sensul funcțional sau sensul organizatoric al cuvântului cu cel de instituție publică, acesta din urmă cuprinzându-l".

transpunere în practică a legislației şi de ansamblu de structuri care desfăşoară acest tip de activitate, dar perfecționarea nu înseamnă numai confort pentru beneficiarii prestațiilor personalului din administrația publică, ci trebuie asigurată o stare de confort şi pentru personalul din administrație. În această etapă istorică, în România, pentru cetățeanul obişnuit, fără multă cultură juridică, cel care este prea puțin interesat de rigurozitatea termenilor competență, atribuții, interes public, bine public, scop social şi este preocupat cu precădere de efectul aplicării lor, de nivelul de trai al familiei sale, funcționarul public este sinonim cu un om care are drept de comandă şi de control, un „guvernant", acel cineva de la care aşteaptă soluții la orice problemă. O asemenea reprezentare a ideii de funcționar public prezintă importanță pentru că a avut consecințe în plan juridic. Este vorba despre faptul că nemulțumirile din plan social au generat o atitudine de ostilitate a cetățeanului față de personalul din administrația publică în general şi față de funcționarul public în special, acestor oameni reproşându-li-se – sub eticheta „birocrație" sau „corupție" – toate neîmplinirile socio-profesionale individuale. S-a ajuns la o psihoză socială cu privire la conduita neperformantă a funcționarului public. Reprezentanții societății civile au acționat astfel încât concepte ca „transparență decizională în administrația publică", „liber acces la informațiile de interes public" să devină realitate juridică prin adoptarea de către Parlament a Legii nr. 544/2001 privind liberul acces la informațiile de interes public şi a Legii nr. 52/2003 privind transparența decizională în administrația publică. S-a militat pentru asigurarea unui minim de protecție a funcționarului atât în relația cu cetățeanul, cât şi în raport cu legea însăşi, în sensul de a se reglementa drepturile şi obligațiile lor profesionale şi de personal, de a se reglementa în detaliu etapele din evoluția carierei, aspectele referitoare la responsabilitatea funcționarului public şi la angajarea răspunderii sale. În acelaşi timp, funcționarii publici au susținut frecvent necesitatea ca activitatea lor să fie apreciată la justa valoare atât din punct de vedere al importanței sociale a muncii, cât şi din punct de vedere al calității acesteia şi să li se asigure stabilitatea în funcție, astfel încât culoarea politică a unui guvern să nu mai poată fi factor determinant în pierderea locului de muncă. Aşa se face că în anul 1999 a fost adoptată prima formă a Legii nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici, lege care odată cu transpunerea în practică a generat situații care au determinat modificări succesive. Prin urmare, în legătură cu conceptul de funcție publică şi cu imaginea funcționarului

public s-au înregistrat două tendințe. Pe de o parte, societatea civilă a solicitat crearea unui cadru legislativ care să direcționeze cât mai exact conduita funcționarilor astfel încât să acționeze în mod optim pentru realizarea simultan şi corelat a binelui individual şi binelui public. Pe de altă parte, funcționarii publici şi ceilalți componenți ai personalului din administrația publică au solicitat reglementări care să determine publicul să îi trateze cu considerația şi respectul corespunzător, apreciind că, deşi uneori rezultatele muncii nu sunt la nivelul eforturilor făcute, totuşi trebuie apreciate deopotrivă şi împreună rezultatele şi eforturile depuse pentru obținerea acestor rezultate. Se poate aprecia că, alături de solicitarea privind o salarizare corespunzătoare, cea mai importantă solicitare a funcționarilor publici a fost reglementarea principiului stabilității în funcție, ca mijloc de protecție împotriva acțiunii agenților politici care i-ar putea îndepărta din funcții doar pe motive politice. Acest lucru s-a realizat prin înscrierea în art. 3, lit. f din Legea nr. 188/1999 printre principiile care stau la baza exercitării funcției publice a principiului „stabilitate în exercitarea funcției publice." Societatea civilă, în replică, a considerat că aceste principii generează dezvoltarea spiritului rutinier, imobilism, favorizează fenomenul de corupție. În consecință, legiuitorul român a apreciat necesară contrabalansarea principiului stabilității în funcție cu instituția juridică a mobilității[1], dar în această perioadă se pune prea mult accent pe acest instrument legal. Chiar dacă raportul de serviciu este unul special, subordonat ideii de interes public, acest fapt nu presupune ca personalul din administrația publică să fie supus unui tratament discriminatoriu în raport cu alte categorii socio-profesionale, nici în sens negativ, nici în sens pozitiv. Optim este ca personalul din administrația publică să beneficieze de toate condițiile pentru a putea presta o activitate de nivel calitativ superior, de apreciere corespunzătoare prin salariu a rezultatelor muncii sale şi să existe corelativ formele corespunzătoare de angajare a răspunderii în caz de prestație defectuoasă. O componentă a ceea ce am numit „toate condițiile pentru a putea presta o activitate de nivel calitativ superior" trebuie să fie şi respectarea stabilității pe funcție, înțeleasă nu în sensul că funcționarului i se asigură un loc de muncă, ci în sensul că i se respectă dreptul constituțional la muncă şi de a-şi alege locul de muncă. Mai exact, dacă un funcționar a dat concurs şi a fost numit într-o funcție publică, atunci, dacă se apreciază

[1] Art. 87, alin. 1 din Legea nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici, republicată şi modificată.

că experiența sa deosebită este obligatoriu necesară în altă structură din administrația publică, atunci el să poată fi cel mult delegat fără acordul său în toate celelalte forme de modificare a raportului de serviciu – detaşare, transfer, mutare în cadrul altui compartiment sau altei structuri fără personalitate juridică a autorității sau instituției publice – în opinia noastră fiind necesar acordul celui al cărui raport de serviciu se modifică.

De altfel, în literatura de specialitate[1] s-a apreciat că: „Principiul stabilității este unul din principiile fundamentale care guvernează activitatea şi statutul juridic al funcționarului public. Este regretabil că legiuitorul a găsit de cuviință să îl enumere aproape de final, când, în opinia noastră, el ar fi trebuit să fie enumerat primul. Semnificația stabilității rezultă şi din faptul că legiuitorul o menționează şi în alte texte, cum ar fi art. 21, alin. (1) care consacră misiunea Agenției Naționale a Funcționarilor Publici, care este aceea de a crea şi dezvolta un corp al funcționarilor publici profesionist, stabil şi imparțial. Analizând legea în integralitatea ei, raportând dispozițiile unele la celelalte, constatăm că stabilitatea nu este numai declarată, ci şi garantată, garanția stabilității realizându-se prin dimensiunile regimului juridic al acesteia, prin care are loc naşterea, modificarea, suspendarea sau încetarea raportului de serviciu, precum şi regimul răspunderii disciplinare a funcționarului public. În opinia noastră, stabilitatea poate fi definită ca reprezentând acea dimensiune esențială a statutului juridic al funcționarului public în virtutea căreia acestuia i se garantează dreptul la a avea o carieră administrativă şi de a evolua în carieră, pe criterii de profesionalism, cu excluderea oricăror ingerințe de natură politică."

Prin urmare, pentru a avea o bună guvernare trebuie să realizăm această activitate cu specialişti având experiență în domeniu, nu cu activişti zeloşi ai unei formațiuni politice sau unei alianțe politice. Este foarte bine dacă printre membrii sau simpatizanții unei formațiuni sau alianțe politice se găsesc specialişti în administrație publică, în economie, în medicină, în învățământ, în agricultură şi competența lor trebuie valorificată, dar acțiunea acestora trebuie subordonată ideii de bună guvernare, nu de slujire a intereselor de partid. De asemenea, dacă printre membrii sau simpatizanții unei formațiuni sau alianțe politice nu se găsesc specialişti în domeniile menționate, trebuie valorificată la toate nivelurile sociale expertiza specialiştilor apolitici sau aparținători ai altor

[1] Vedinaş, Verginia (2009) – *Statutul funcționarilor publici*, Ed. Universul Juridic, Bucureşti, p. 32.

formaţiuni politice, ştiut fiind că orice om raţional când se simte apreciat şi este valorificată competenţa sa profesională lasă în planul doi simpatiile politice. Mai mult afectează materializarea ideii de bună guvernare folosirea unor posesori legali de diplomă care nu au dobândit abilităţile practice corespunzătoare domeniului de specializare precizat în diplome decât folosirea unor specialişti apolitici sau cu anumite simpatii politice. Cum experienţa practică nu se dobândeşte decât acţionând concret într-o funcţie, rezultă că există o determinare directă între calitatea guvernării şi stabilitatea în funcţie ca principiu fundamental ce guvernează exercitarea funcţiei publice, de aceea reglementările în materia funcţiei publice româneşti trebuie să fie astfel realizate încât principiul stabilităţii în funcţie să fie respectat.

Implicaţiile crizei economice asupra administraţiei publice

Instalarea crizei economice în România, pe fondul crizei economice mondiale, a determinat Guvernul României să aprecieze ca fiind necesară perfecţionarea legislaţiei în materia funcţiei publice prin OUG nr. 37 din 22 aprilie 2009 privind unele măsuri de îmbunătăţire a activităţii administraţiei publice, „având în vedere necesitatea eficientizării activităţii instituţiilor publice şi a îmbunătăţirii actului managerial în condiţiile reducerii cheltuielilor bugetare, luând în considerare opiniile şi recomandările Comisiei Europene şi ale organismelor financiare internaţionale referitoare la reducerea cheltuielilor bugetare”[1]. În acest act normativ au fost înscrise modificări ale Legii nr. 188/1999 privind Statutul funcţionarilor publici în special referitoare la mobilitate ca mijloc de eficientizare a administraţiei publice. După puternice critici aduse de un grup de parlamentari, care au sesizat şi Curtea Constituţională a României solicitând ca aceasta să analizeze constituţionalitatea OUG nr. 37/2009, la 6 mai 2009 Curtea a adoptat Decizia nr. 710 prin care, în cadrul controlului de constituţionalitate, a constatat: „Legea pentru modificarea şi completarea Legii nr. 188/1999 privind Statutul funcţionarilor publici este neconstituţională, sub aspectul încălcării principiului constituţional al bicameralismului Parlamentului României, consacrat de art. 61 din Legea fundamentală.”

Cu adresa nr. 51/3.663 din 26 iunie 2009, secretarul general al Camerei Deputaţilor a transmis Curţii Constituţionale sesizarea referitoare la neconstituţionalitatea Legii pentru aprobarea OUG nr. 37/2009

[1] Preambulul la OUG nr. 37/2009.

privind unele măsuri de îmbunătățire a activității administrației publice, formulată de un număr de 63 de deputați, fiind invocate deopotrivă critici de neconstituționalitate extrinsecă şi intrinsecă. Un comunicat de presă al Biroului de presă al Curții Constituționale a României din data de 7 octombrie 2009 arată: „În şedința din data de 7 octombrie 2009 Curtea Constituțională s-a pronunțat, în cadrul controlului anterior promulgării legii, prevăzut de art. 146, lit. a) din Constituție, asupra obiecției de neconstituționalitate a Legii de aprobare a OUG nr. 37/2009 privind unele măsuri de îmbunătățire a activității administrației publice. În urma deliberării, Curtea Constituțională a constatat, cu majoritate de voturi, că legea este neconstituțională, ca urmare a încălcării normelor privitoare la adoptarea ordonanței de urgență prevăzute de art. 115, alin. (6) din Legea fundamentală." Este vorba despre Decizia nr. 1725 din 7 octombrie 2009 a Curții Constituționale a României.[1] În adoptarea deciziei, Curtea avut de rezolvat câteva aspecte legate de admisibilitatea sesizării, aspecte care apreciem că sunt necesare în prezenta analiză deoarece exemplifică implicațiile directe asupra bunei guvernări a aşa-ziselor manifestări ale crizei economice. Astfel, în dezbaterea obiecției de neconstituționalitate au fost puse în discuție două aspecte:

a) dacă Legea pentru aprobarea OUG nr. 37/2009 a rămas fără obiect, având în vedere că în ziua precedentă soluționării de către Curtea Constituțională a sesizării de neconstituționalitate, Guvernul a emis OUG nr. 105 privind unele măsuri în domeniul funcției publice, precum şi pentru întărirea capacității manageriale la nivelul serviciilor publice deconcentrate ale ministerelor şi ale celorlalte organe ale administrației publice centrale din unitățile administrativ-teritoriale şi ale altor servicii publice, precum şi pentru reglementarea unor măsuri privind cabinetul demnitarului din administrația publică centrală şi locală, cancelaria prefectului şi cabinetul alesului local,[2] prin care a abrogat în mod expres OUG nr. 37/2009;
b) dacă instanța de contencios constituțional nu ar trebui să îşi extindă controlul şi asupra OUG nr. 105/2009, ținând cont de faptul că în aceasta au fost preluate integral prevederile OUG nr. 37/2009 pe care a abrogat-o.

[1] Publicată în M. Of. nr. 758 din 6 noiembrie 2009.
[2] Publicată în M. Of., Partea I, nr. 668 din 6 octombrie 2009.

Instanța de contencios constituțional a reținut că prin OUG nr. 105/2009 Guvernul a intervenit din două puncte de vedere asupra OUG nr. 37/2009, aprobată de Parlament prin legea care a fost supusă controlului de constituționalitate şi a abrogat această ordonanță de urgență prin art. XIV, alin. (1) din OUG nr. 105/2009[1]. Curtea a constatat că nu există niciun motiv de inadmisibilitate a sesizării de neconstituționalitate cu care a fost învestită şi nici de a-şi extinde controlul cu privire la constituționalitatea OUG nr. 105/2009, pentru mai multe motive. În primul rând, abrogarea unei ordonanțe de urgență aprobată prin lege nu este un impediment în ceea ce priveşte examinarea sesizării de neconstituționalitate deoarece după aprobarea ordonanței de urgență de către Parlament, controlul de constituționalitate se exercită față de legea de aprobare, care integrează în totalitate prevederile din ordonanța de urgență aprobată, iar, prin aprobare, ordonanța de urgență încetează să mai existe ca act juridic normativ distinct, existând o entitate nouă, adică un act normativ nou, care a absorbit şi ordonanța de urgență, ceea ce are consecința posibilității exercitării controlului de constituționalitate în condițiile art. 146, lit. a) din Legea fundamentală. În al doilea rând, prin Decizia nr. 95 din 8 februarie 2006[2], „Curtea a statuat că problema admisibilității controlului constituționalității legilor şi ordonanțelor ieşite din vigoare – fie prin ajungere la termen, în cazul legilor cu caracter temporar, fie prin abrogare – nu se pune decât în cazul controlului posterior, prevăzut de art. 146, lit. d) din Constituție, nu şi atunci când, în baza art. 146, lit. a) din Constituție, Curtea Constituțională «se pronunță asupra constituționalității legilor, înainte de promulgarea acestora». Aceasta, deoarece este evident că în acest caz nu poate fi vorba de un act normativ ieşit din vigoare, ci de o lege care, adoptată fiind de Parlament, urmează să fie supusă promulgării de către Preşedintele României, în baza art. 77 din Constituție, şi publicării în Monitorul Oficial al României, Partea I, pentru ca, potrivit art. 78 din Legea fundamentală, să intre în vigoare «la 3 zile de la data publicării sau de la o dată ulterioară prevăzută în textul ei». Aşa fiind, în situația în care, prin legea supusă controlului înainte de promulgare se aprobă o ordonanță abrogată, nu se poate reține existența unui caz de inadmisibilitate ca urmare a faptului că s-ar exercita controlul de constituționalitate al unei legi ieşite din vigoare. Obiectul direct al controlului nu îl constituie

[1] Decizia nr. 1725 din 7 octombrie 2009 a Curții Constituționale a României.

[2] Publicată în M. Of., Partea I, nr. 177 din 23 februarie 2006.

constituționalitatea prevederilor ordonanței de urgență ieşite din vigoare, ci constituționalitatea legii de aprobare a acesteia, adică de validare a conținutului ei normativ prin actul de voință al Parlamentului"[1].

Cu privire la extinderea controlului de constituționalitate şi asupra conținutului OUG nr. 105/2009, Curtea a reținut că, deoarece proiectul de Lege pentru aprobarea OUG nr. 105/2009 se află în dezbaterea Parlamentului, „atât timp cât procedura legislativă de adoptare a acestei legi este în desfăşurare, Curtea Constituțională nu poate să îşi extindă controlul de constituționalitate asupra ordonanței de urgență menționate"[2].

Aşadar, actualmente, produc efecte asupra funcționarilor publici din România reglementările din OUG nr. 105/2009 referitoare la modificarea Legii nr. 188/1999 în forma preluată din ordonanța declarată neconstituțională, întrucât există prezumția de legalitate a ordonanțelor de urgență nerespinse sau nedeclarate neconstituționalitate, şi întrucât nu s-a finalizat procesul legislativ referitor la aprobarea de către Parlament a ordonanței de urgență, deşi din motivarea Deciziei 1725/2009 a Curții Constituționale cunoaştem deja câteva aspecte de neconstituționalitate ale acestor reglementări. Astfel, reglementările preluate din OUG nr. 37/2009 sunt neconstituționale pentru că[3] se încalcă prevederile art. 115, alin. (6) din Constituție, deoarece „OUG nr. 37/2009 afectează grav activitatea tuturor instituțiilor publice ale statului vizate de acest act normativ, ceea ce contravine dispozițiilor art. 115, alin. (6) din Constituție, potrivit cărora «ordonanțele de urgență (...) nu pot afecta regimul instituțiilor fundamentale ale statului (...)»", printre instituțiile fundamentale ale statului aflându-se şi „serviciile publice deconcentrate ale ministerelor şi ale celorlalte organe ale administrației publice centrale din unitățile administrativ-teritoriale", prin raportare la art. 123, alin. (2) din Constituție, conform căruia „prefectul este reprezentantul Guvernului pe plan local şi conduce serviciile publice deconcentrate ale ministerelor şi ale celorlalte organe ale administrației publice centrale din unitățile administrativ-teritoriale".

În formularea acestei concluzii s-a avut în vedere faptul că în sensul art. 2, lit. j), din Legea-cadru a descentralizării nr. 195/2006, „deconcentrarea" presupune „redistribuirea de competențe administrative şi financiare

[1] Decizia nr. 1725 din 7 octombrie 2009 a Curții Constituționale a României.

[2] *Idem*.

[3] Decizia nr. 1725 din 7 octombrie 2009 a Curții Constituționale a României.

de către ministere şi celelalte organe de specialitate ale administraţiei publice centrale către propriile structuri de specialitate din teritoriu" şi serviciile publice deconcentrate sunt structuri care îndeplinesc atribuţii de putere publică. De altfel, referitor la sensul dispoziţiilor art. 115, alin. (6) din Legea fundamentală, Curtea Constituţională a decis, prin Decizia nr. 1.189 din 6 noiembrie 2008[1], că „ordonanţele de urgenţă nu pot fi adoptate dacă «afectează», dacă au consecinţe negative, dar în schimb pot fi adoptate dacă, prin reglementările pe care le conţin, au consecinţe pozitive în domeniile în care intervin", ceea ce, aplicat la prevederile OUG nr. 37/2009, aşa cum a fost aprobată prin lege de către Parlament, duce la concluzia că, deoarece prin această ordonanţă a fost afectat regimul juridic al serviciilor publice deconcentrate, legea de aprobare a acestei ordonanţe este neconstituţională. Justificarea afirmaţiei: „afectează grav activitatea tuturor instituţiilor publice ale statului vizate de acest act normativ" se află în aceea că prin modificările aduse de ordonanţă art. 13, alin. (1), lit. d) din Legea nr. 188/1999 privind Statutul funcţionarilor publici şi anexei la această lege, au fost eliminate din categoria funcţionarilor publici de conducere funcţiile de „director executiv şi director executiv adjunct ai serviciilor publice deconcentrate ale ministerelor şi ale celorlalte organe de specialitate ale administraţiei publice centrale din unităţile administrativ-teritoriale". Potrivit art. III din această ordonanţă de urgenţă, funcţiile publice, funcţiile publice specifice şi posturile încadrate în regim contractual, care conferă calitatea de conducător al serviciilor publice deconcentrate ale ministerelor şi ale celorlalte organe ale administraţiei publice centrale din unităţile administrativ-teritoriale, precum şi adjuncţii acestuia se desfiinţează. În locul acestor funcţii este instituită funcţia „director coordonator al serviciului public deconcentrat", care va fi ajutat de unul sau mai mulţi adjuncţi, în limita numărului de posturi care se desfiinţează. Persoanele care urmează să ocupe aceste funcţii sunt numite prin „act administrativ" al ordonatorului principal de credite în subordinea, în coordonarea sau sub autoritatea căruia funcţionează serviciul public deconcentrat respectiv şi îşi vor exercita funcţiile în baza unui „contract de management" încheiat cu ordonatorul principal de credite, pe o perioadă de maxim 4 ani, contract asimilat „contractului individual de muncă". Această construcţie juridică deficitară şi confuză ridică problema statutului juridic al „directorului coordonator" şi a naturii juridice a „contractului de management".

[1] Publicată în M. Of., Partea I, nr. 787 din 25 noiembrie 2008.

Încălcarea prevederilor art. 115, alin. (6) din Constituție se susține şi prin aceea că „prin întreg conținutul reglementării, Guvernul a intervenit într-un domeniu pentru care nu avea competența materială", fiind afectat statutul juridic al unor funcționari publici de conducere din sfera serviciilor publice deconcentrate ale ministerelor şi ale celorlalte organe ale administrației publice centrale din unitățile administrativ teritoriale, stabilit de legislativ prin Legea nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici, în conformitate cu prevederile art. 73, alin. (3), lit. j) din Legea fundamentală, potrivit cărora statutul funcționarilor publici se reglementează prin lege organică. Dealtfel, în Decizia nr. 1725 s-a precizat: „Curtea Constituțională a statuat în mod constant în jurisprudența sa că viciul de neconstituționalitate a unei ordonanțe simple sau ordonanțe de urgență emise de Guvern nu poate fi acoperit prin aprobarea de către Parlament a ordonanței respective. În consecință, legea care aprobă o ordonanță de urgență neconstituțională este ea însăşi neconstituțională".

Rămâne deci realitatea că prin OUG nr. 105/2009 se încalcă prevederile art. 73, alin. (3), lit. j) din Legea fundamentală, potrivit cărora statutul funcționarilor publici se reglementează prin lege organică.

Dincolo de aspectele legate de constituționalitatea OUG nr. 105/2009 apreciem că este necesar să mai semnalăm câteva aspecte negative referitoare la reglementarea mobilității ca mijloc de eficientizare a administrației publice. Legiuitorul român – atât cel învestit de popor prin vot, cât şi cel împuternicit să legifereze prin delegare legislativă în temeiul art. 115, alin. 4 din Constituția României republicată – a reglementat în detaliu modalitățile de modificare a raporturilor de serviciu. Forma modificată a Legii nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici[1] prevede că „mobilitatea în cadrul corpului funcționarilor publici se realizează prin modificarea raporturilor de serviciu, astfel: a) pentru eficientizarea activității autorităților şi instituțiilor publice; b) în interes public; c) în interesul funcționarului public, pentru dezvoltarea carierei în funcția publică", modificarea raportului de serviciu al funcționarului public făcându-se în următoarele moduri[2]: a) prin delegare; b) prin detaşare; c) prin transfer; d) prin mutarea în cadrul altui compartiment sau altei structuri fără personalitate juridică a autorității sau instituției publice; e) prin exercitarea cu caracter temporar a unei funcții publice de conducere.

[1] Art. 87-93, Legea nr. 188/1999 republicată şi modificată prin OUG nr. 48/2007, Legea nr. 236/2007, OUG nr. 45/2008, OUG nr. 97/2008, OUG nr. 125/2008, OUG nr. 229/2008, OUG nr. 3/2009, Decizia Curții Constituționale nr. 185/2009, OUG nr. 37/200, OUG nr. 90/2009.

[2] Art. 87-93, Legea nr. 188/1999 republicată.

Un aspect care considerăm că este criticabil este ambiguitatea conceptului de interes public. Cum este definit interesul public? Aşa cum la art. 2 alin. 3 din Legea nr. 188/1999 sunt precizate „Activităţile desfăşurate de funcţionarii publici, care implică exercitarea prerogativelor de putere publică", termen la care se face referire în definiţia conceptului funcţie publică la art. 2 alin. 1, tot astfel trebuie făcută precizarea obiectivelor cu caracter general care se pot înscrie în conţinutul conceptului interes public. De exemplu[1]: interes public este prevenirea producerii unor dezastre naturale sau limitarea ori diminuarea efectelor acelor dezastre, apărarea ordinii de drept şi a democraţiei constituţionale, acţiunea pentru garantarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale cetăţenilor etc., lipsa de personal într-o zonă defavorizată economic, ceea ce ar conduce la blocarea activităţii unor instituţii publice. O astfel de precizare a înţelesului cuvântului interes public ar înlătura într-o oarecare măsură acţiunea pe criterii subiective privind utilizarea mobilităţii şi ar fi acceptabilă determinarea unilaterală a voinţei funcţionarului public.

Referitor la modificarea raportului de serviciu, reţinem doar două exemple negative de reglementare prin OUG nr. 105/2009. Astfel în art. I se prevede:

„**11. La articolul 89, după alineatul (2) se introduc două noi alineate, alineatele (2^1) şi (2^2), cu următorul cuprins:** «(2^1) În mod excepţional, detaşarea se poate dispune şi pe o funcţie publică din categoria înalţilor funcţionari publici, cu aplicarea corespunzatoare a prevederilor art. 92 alin. (1) şi alin. (2) lit. a) sau, după caz, ale art. 92 alin. (4), dacă funcţionarul public îndeplineşte condiţiile de studii şi vechime în specialitatea studiilor necesare exercitării funcţiei publice. În acest caz, detaşarea se dispune prin act administrativ al persoanei care are competenţa legală de numire a funcţionarilor publici care ocupă funcţii publice din categoria înalţilor funcţionari publici, la propunerea conducătorului autorităţii sau instituţiei publice în care îşi desfăşoară activitatea funcţionarul public detaşat. (2^2) Funcţionarii publici cu statut special pot fi detaşaţi pe funcţii publice generale echivalente funcţiilor publice specifice ocupate, cu avizul Agenţiei Naţionale a Funcţionarilor Publici, cu aplicarea corespunzătoare a alin. (1)-(2^1).»" şi „**16. La articolul 92, dopa alineatul (1) se introduce un nou alineat, alineatul (1^1), cu următorul cuprins:** «(1^1) În mod excepţional, la propunerea justificată a conducătorului au-

[1] A se vedea Nicu, Alina Livia – *Considerations Regarding the Judicial Institution of Mobility and the Engaging of the Disciplinary Responsibility of Public Servants*, în *Acta Universitatis Danubius*, nr. 1/2009, Editions Universitaires Danubius, Galaţi.

torității sau instituției publice în al cărei stat de funcții există funcția publică corespunzătoare categoriei înalților funcționari publici vacantă sau temporar vacantă, exercitarea cu caracter temporar a acesteia poate fi realizată de către funcționari publici sau, după caz, de funcționari publici cu statut special, care îndeplinesc condițiile prevăzute la alin. (1), cu avizul Agenției Naționale a Funcționarilor Publici. Această măsură se dispune prin act administrativ al persoanei care are competența legală de numire în funcția publică corespunzătoare categoriei înalților funcționari publici în condițiile în care, din motive obiective, funcția publică nu a putut fi ocupată prin mobilitate»".

Referitor la această modificare, cu caracter de derogare, apreciem că nu este binevenită, întrucât calitatea de înalt funcționar public corespunde nivelului de excelență cel mai ridicat şi accesul la funcție trebuie să respecte procedurile legale reglementate deja, altfel, ca de atâtea ori în istoria contemporană, excepția se va transforma în regulă şi, sub pretextul inexistenței unor înalți funcționari publici care să poată fi detaşați, pot fi propuse pentru numire persoane pe criterii subiective şi perioada de detaşare sau de ocupare temporară se poate prelungi, cu scopuri bine determinate, dar nu în interesul cetățenilor.

„12. La articolul 90, alineatul (6) se modifică şi va avea următorul cuprins: «(6) În cazul funcționarilor publici de conducere, transferul se poate realiza pe funcții publice de conducere de acelaşi nivel sau, după caz, de nivel inferior, ale căror condiții de ocupare şi experiență profesională necesară în vederea ocupării sunt similare cu cele ale funcției de pe care se efectuează transferul, cu respectarea prevederilor alin. (2), (4) şi (5). Autoritățile sau instituțiile publice între care se realizează transferul sunt obligate să verifice îndeplinirea condiției de similaritate a condițiilor de ocupare şi a experienței profesionale.»" Această prevedere legală apreciem că este ilegală, deoarece încalcă principiul „un drept câştigat nu poate fi pierdut", ori investirea pe funcție a funcționarului de conducere este un drept câştigat, făcându-se în urma unui examen sau concurs la care a fost declarat admis. De asemenea, un astfel de transfer valorează retrogradare, ori în lege este reglementată expres retrogradarea ca sancțiune disciplinară în art. 77 alin. 3.

Apreciem că legiferarea prin ordonanțe de urgență trebuie să fie un instrument de excepție pentru rezolvarea problemelor de excepție cu caracter urgent, iar Legea privind Statutul funcționarilor publici nu mai trebuie să sufere modificări prin procedura delegării legislative, pe de o parte pentru că este un domeniu rezervat de Constituție reglementării prin lege or-

ganică şi, în al doilea rând, pentru că procesul legislativ realizat în cadrul Parlamentului asigură un nivel calitativ mult mai ridicat actului normativ.

Tot sub impactul crizei economice a intrat în peisajul legislativ românesc şi Legea nr. 329/2009 privind reorganizarea unor autorităţi şi instituţii publice, raţionalizarea cheltuielilor publice, susţinerea mediului de afaceri şi respectarea acordurilor-cadru cu Comisia Europeană şi FMI, care, întrucât desfiinţează un număr important de agenţii guvernamentale, are impact direct asupra numărului de personal din administraţia publică.

În opinia noastră, buna guvernare depinde de locul şi rolul rezervat administraţiei publice în modelul instituţional al statului. Nu putem fi de acord cu punctul de vedere că pentru a avea o bună guvernare trebuie să suportăm orice cost, dar susţinem că personalului care desfăşoară activitatea în sectorul public trebuie să i se acorde respect şi să fie retribuit astfel încât să i se asigure un nivel de trai decent, deoarece ei sunt resursa umană ce constituie stâlpii de susţinere ai edificiului statal. Criza economică trebuie să facă persoanele din autorităţile administraţiei publice centrale şi locale să înţeleagă că au, mai mult ca oricând, datoria să folosească stabilitatea în funcţie pentru a motiva personalul din sectorul public să devină personal de carieră, nu de ocazie şi nu cu durata angajamentului depinzând de durata unui guvern, au datoria să folosească mobilitatea astfel încât să nu genereze haos în acest domeniu de activitate şi să imagineze modalităţi concrete de a folosi competenţa profesională a acestor angajaţi inclusiv pentru atragerea de fonduri din domeniul privat sau pentru integrarea lor în parteneriate public-privat cu ajutorul cărora să reducă şomajul şi să crească bogăţia comunităţilor din unităţile administrativ-teritoriale. Populaţia, care cunoaşte legile şi le aplică numai cu sprijinul direct al administraţiei publice trebuie să perceapă statul ca pe o construcţie teoretică şi instituţională de natură să îl protejeze, să îl ajute prin integrarea lui într-un program amplu de măsuri concrete de acţiune a tuturor actorilor sociali astfel încât buna guvernare să se transforme din scopul social teoretic în practică socială, mai ales în perioadele de criză economică. Ieşirea din criza economică nu se realizează prin acte normative care încalcă prevederile Constituţiei României, punând în dificultate administraţia publică în accepţiunea de structură care are menirea de a crea condiţiile materiale pentru ca legislaţia să fie cunoscută, respectată şi aplicată, după caz.

SOCIETATEA ŞI ECONOMIA ROMÂNEASCĂ ÎN PERSPECTIVA GLOBALIZĂRII

Carmen Mihaela Ioniță*

Globalizarea, ca fenomen dominant al economiei mondiale, este un proces în salturi, declanşat de competiția şi concurența dintre principalii poli ai puterii economice internaționale, care cuprinde toate laturile vieți economice. La baza acestui proces se află o serie de factori economici, tehnici, sociali-politici etc. care acționează simultan şi intercorelat la nivel internațional, regional şi național.

La nivel internațional acționează noile tehnologii performante, expansiunea ramurilor industriale moderne, ascensiunea sectorului de servicii, reducerea sau înlăturarea barierelor naționale în procesul derulării fluxurilor internaționale de bunuri, servicii, tehnologie şi capital. La nivel regional, se constată tendința de concentrare a activității economice în trei principale regiuni, respectiv America de Nord, Europa Occidentală şi Asia. Nivelul național vizează extinderea sectorului privat şi a pieței, deschiderea lor spre exterior.

Globalizarea economică reprezintă stadiul în care a ajuns procesul real, pozitiv şi de lungă durată, de dezvoltare a internaționalizării economiei, de mondializare a schimburilor şi interdependențelor economice dintre economiile naționale şi statele lumii contemporane. Gradul de integrare economică globală se măsoară prin: creşterea comerțului mondial în raport cu cea a producției mondiale; creşterea accesului la piețele de capital.

* Carmen Mihaela Ioniță este studentă în anul III la Facultatea de Sociologie-Psihologie, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti.

Globalizarea este tema preferată a cercurilor liberale de dreapta, care consideră piața drept unic reglator al economiei atât pe plan național, cât şi la scară planetară. Exprimând interesele marii finanțe internaționale şi ale corporațiilor internaționale, acestea susțin şi promovează dezvoltarea neîngrădită a schimburilor internaționale, circulația rapidă a cuceririlor ştiinței şi tehnicii contemporane, accesul tuturor țărilor la resursele financiare pentru dezvoltare. În schimb, o serie de economişti, politologi şi oameni politici de stânga privesc critic procesul globalizării, evidențiind laturile sale negative, contradictorii şi care privesc economicul şi socialul. Aceştia consideră globalizarea ca fiind un proces de distribuire a puterii economice, de accentuare a decalajelor economice şi a diferențierilor sociale la nivel mondial. Procesul globalizării duce la accentuarea inegalităților economice şi sociale pe plan intern şi internațional, la intensificarea concurenței şi a unor forme neloiale ale acesteia, la creşterea fără precedent a rolului piețelor de capital, în raport cu puterea organelor administrative naționale, ceea ce afectează suveranitatea națională.

Globalizarea poate fi înțeleasă şi ca modalitate sau sistem de receptare şi abordare pe termen lung a marilor probleme contemporane, determinate de interacțiunea multiplelor procese şi fenomene economice, tehnice, politice, sociale, culturale, ecologice etc. şi preconizarea soluționării lor într-o largă perspectivă de către comunitatea internațională. Într-o asemenea viziune globalistă, ansamblul dobândeşte proprietăți sau însuşiri pe care componentele nu le posedă.

Pe un plan mai larg este firesc ca, în condițiile în care comunicațiile au devenit universale, informațiile instantanee, transporturile supersonice şi armele nucleare planetare, lumea să se transforme treptat într-o entitate cu trăsături globale, tinzând spre o piață globală şi un sistem social global. Probleme cum sunt creşterea economică, explozia demografică în țările slab dezvoltate, alimentația, subdezvoltarea, poluarea, echilibrul ecologic, exploatarea oceanelor, proliferarea armelor de distrugere în masă etc. nu mai pot fi rezolvate decât la scară globală. Aceasta nu însemnă însă că organismele statale naționale încetează să îşi mai joace rolul lor activ pe scena internațională. Statul național rămâne încă multă vreme unitatea politică structurală a sistemului internațional, chiar şi acolo unde au apărut şi se dezvoltă forme de integrare economică supranațională.

Lumea se schimbă şi, odată cu ea, şi România. Iar o țară săracă şi lipsită de un proiect economico-social valabil este cu atât mai expusă astăzi

crizelor „de import" de tot felul şi mai vulnerabilă în faţa provocărilor presupuse de globalizare. Una din problemele cu care se confruntă acum România este generată de întârzierea startului în cursa globalizării. Trăind în spaţiul comunist al economiei dirijate şi controlate de stat, România s-a aflat printre ultimele ţări care beneficiază de revoluţia transporturilor, a comunicaţiilor, a productivităţii muncii şi, în final, a informaţiei. Abia după 1990, timid, societatea informaţională şi-a început pătrunderea în zona noastră şi efectele ei au fost devastatoare datorită stării de nepregătire în care ne găseam. Produse scumpe, economie ineficientă, inflaţie galopantă, zdrobitoarea concurenţă occidentală, toate au pus rapid la colţ economia românească.

Ciudat este faptul că atât clasa politică, cât şi observatorii nepolitici – factori de decizie în domeniul economic privat, reprezentanţi ai societăţii civile înfiripate după căderea comunismului, comentatori mass-media etc. – au fost, în primii ani „romantici" ai edificării economiei de piaţă şi ai sistemului parlamentar total inconştienţi în faţa fenomenului globalizării şi deci asupra modului în care factorii naţionali responsabili trebuie deja să digere acest fenomen, să îl gestioneze corespunzător pe teritoriul lor naţional şi să găsească răspunsuri potrivite. Acest fapt este cu atât mai surprinzător cu cât fosta economie planificată suferise serios tocmai de pe urma unor lovituri globaliste. România pare mai degrabă surprinsă de valul globalizării decât pregătită să îi facă faţă în mod lucid. Iar ea nu mai este „ţara cu petrol şi grâu" de la începutul secolului XX, ci un stat aflat într-o dureroasă tranziţie de la economia de comandă la cea de piaţă liberă.

Globalizarea poate avea două tipuri de consecinţe pentru România. Primele sunt cele pozitive. România are nevoie de capital străin investiţional pentru dezvoltare, fiind incapabilă să producă acest capital doar din surse interne. Fiind o ţară cu oportunităţi economice multiple – de la turism şi agricultură la industria petrolieră şi metalurgică –, România poate deveni atractivă pentru capitalul străin dacă îi asigură acestuia condiţii interne (legislative, fiscale) propice. Mişcarea rapidă de capital presupusă de globalizare – în care companiile îşi pierd clasica identitate „naţională" – poate deveni avantajoasă pentru Bucureşti în condiţiile unei forţe de muncă înalt calificate, dar comparativ ieftine. Pe de altă parte, treptat, unele forţe economice româneşti, unele companii pot începe să joace în viitor un rol regional sau internaţional.

În cazul în care nu depăşim marasmul economic actual, Bucureştiul poate rămâne suspendat nu într-o „zonă gri", ci într-o „margine a Imperiului" sinonimă cu subdezvoltarea în accepţiunea clasică a termenului, cu un rol economic, politic şi militar derizoriu în plan continental şi internaţional, ba chiar şi regional. Din fericire, putem spune că România este la jumătatea drumului, pentru că integrarea în structurile NATO şi UE s-a produs, e drept, cu sacrificii. Deschiderea economică nu implică doar avantaje, ci şi considerabile riscuri. O economie deschisă este o economie care va absorbi mai rapid şi mai dramatic şocurile externe.

O altă schimbare este desfiinţarea graniţelor, apariţia parlamentelor şi a guvernelor europene, creşterea rolului instituţiilor financiare mondiale (FMI şi Banca Mondială), desfiinţarea monedelor naţionale şi trecerea la euro, lichidarea armatelor naţionale în favoarea NATO. Toate acestea arată că treptat statul naţiune, cu care secolele XIX şi XX se obişnuiseră, ajunge la capătul misiunii sale istorice. Ne aflăm în plin proces de liberă circulaţie a oamenilor, valorilor şi capitalurilor, crearea de noi regiuni economic integrate, restrângerea autorităţii statale. Dacă, practic, statul naţional România se va transforma masiv, aceasta nu înseamnă că va dispărea naţiunea română. Dimpotrivă, ca şi celelalte popoare europene, şi românii vor trebui să înveţe să îşi iubească şi să îşi impună mai mult limba, tradiţiile şi istoria. Tot mai mult spaţiu va trebui dedicat în mass-media culturii, istoriei şi limbii naţionale, iar impunerea lor în Europa trebuie să reprezinte nu numai un deziderat, dar şi o realitate.

Cea mai rapidă schimbare în perioada următoare o va avea viaţa în mediul rural. Tot mai multe persoane îşi vor stabili aici reşedinţa principală, rămânând în legătură cu oraşul prin comunicarea modernă (fax, telefon, internet). Toate acestea vor duce la îmbunătăţirea comunicaţiilor aeriene, feroviare, pe drumuri şi şosele, la introducerea canalizării, terminarea electrificării, utilizarea şi mai intensă a telefoanelor mobile şi la transformarea însăşi a locuinţelor.

Încet-încet, globalizarea va învinge. Deja tabloul de azi României faţă de cel de acum zece ani este mult îmbunătăţit, noile etape ale evoluţiei societăţii globale nu ne mai prind rupţi de lume, izolaţi şi fără experienţă. Cu alte cuvinte suntem pe drumul cel bun. Din păcate, sunt însă destule voci care clasează România printre perdanţii globalizării, pentru că nu este în stare să intre în clasa învingătorilor. Globalizarea îi face mai puternici pe cei puternici şi mai slabi pe cei slabi. Dacă România nu va reuşi să evolueze rapid, va fi în mod sigur lăsată la bară.

Examinând perioada pe care o străbatem, constatăm în primul rând că ea reprezintă un complex de tranziții interdependente: tranziția de la economia centralizată, bazată pe proprietatea colectivă, la o economie de piață, bazată pe proprietatea privată; tranziția României către un nou loc în economia mondială şi modificarea corespunzătoare a structurii de ramură a economiei naționale; tranziția de la o structură socială de clasă la alta; tranziția politică, de la dictatură la democrația pluralistă şi, în acest context, de la statul totalitar la statul democratic de drept; tranziția de la un mod de viață şi un comportament al populației la altele noi. România este a doua țară ca dimensiune din Europa Centrală. Are o poziție ideală pentru circulația mărfurilor între Marea Caspică, Marea Neagră şi Europa vestică. Posedă stabilitate politică, bune şi foarte bune relații cu toate țările vecine, un sistem legislativ „croit" după standarde europene, care necesită însă o mai mare stabilitate şi rigoare. Cei circa 22 de milioane de consumatori, cât reprezintă populația României, constituie o piață potențială de mărime medie pentru orice producător de bunuri economice.

Analiza rezultatelor reformei întreprinse după 1990 relevă un dublu eşec. Pe de o parte, la nivel macroeconomic nu au fost create condițiile necesare creşterii eficacității şi eficienței alocării resurselor. Pe de altă parte, recesiunea şi inflația reprezintă problemele cheie cu care s-a confruntat economia României aproape un deceniu din cei şaptesprezece ani de tranziție (apreciem că fenomenul tranziției s-a încheiat odată cu aderarea la Uniunea Europeană). Principala politică de stat promovată cu ardoare, aceea a fragmentării marilor combinate şi întreprinderi industriale în mai multe societăți comerciale mici – pe principiul *divide et impera* – s-a dovedit a fi eronată. Politica „întâi privatizare, apoi restructurare" s-a dovedit nepotrivită, puțini investitori preferând întreprinderi falimentare, grevate în datorii. „Macrostabilizarea" a fost principiul defectuos aplicat, prin care s-a încercat să se influențeze politica economică generală. Nu a fost avută în vedere refacerea economică a țării, prin impulsul pe care l-ar fi dat evoluțiile pozitive din agricultură şi industrie, ci s-a încercat dirijarea evoluției economice prin măsuri monetare şi fiscale, fără a stăpâni baza reală a transformărilor produse. Rezultatele obținute au fost pe măsura lipsei politicilor economice concrete, esențiale şi aflate la baza construcției economico-sociale.

Legile proprietății trebuiau să se afle la baza reformei societății româneşti postdecembriste. Dreptul de proprietate trebuie garantat şi nu

ocrotit. Nu există nici acum o concepție generală privind toate formele de proprietate, mai ales în materie de revendicări sau despăgubiri pentru persoanele ale căror bunuri imobile au intrat după 1947 în proprietatea statului. Apoi reforma economică trebuie să fie neapărat însoțită de o reformă instituțională şi morală a societății româneşti. Unul din elementele cheie ale reformei – privatizarea – a început în agricultură, mai precis în sistemul cooperatist din agricultură. Comparativ cu alte state central şi est-europene, cum ar fi Polonia, Cehia sau Ungaria, în România procesul de privatizare a fost mai lent, datorită indeciziei factorilor politici, dar şi dificultăților legate de mentalitatea oamenilor, moştenită de la regimul totalitarist. Acest lucru a făcut şi face ca România să fie în acest proces în urma altor țări din regiune, ceea ce îi agravează şi mai mult dificultățile din economie. Eroarea făcută în implementarea privatizării în țara noastră a fost aceea că s-a considerat şi s-a acționat pentru accelerarea procesului de privatizare ca obiectiv principal pentru relansarea economică. Apreciem că trebuia să se procedeze invers: să se realizeze mai întâi relansarea economică şi apoi să se facă privatizarea. Printre cauzele care au influențat în mod esențial derularea fenomenului de privatizare enumerăm: lipsa capitalului intern şi extern, blocajul financiar, inflația, criza economică prelungită, inconsecvențele de natură juridică şi politică (subvenționarea preferențială a unor firme de stat cu pierderi). Capacitatea redusă de retehnologizare, datorată puținelor investiții efectuate, a întreținut ritmul lent al restructurării. România s-a plasat în grupul statelor în tranziție cu cele mai slabe performanțe în domeniul fluxurilor de investiții străine directe. În urma politicilor de liberalizare aplicate pe fondul unui sistem economic slab structurat, a apărut dublul deficit (cel bugetar şi cel de cont curent). Deficitul de cont curent a avut ca sursă principală dezechilibrul balanței comerciale.

România a înregistrat paşi importanți în direcția formării sistemului economiei de piață, care nici acum nu este pe deplin funcțional. O evaluare obiectivă arată că economia românească se prezintă ca un sistem slab structurat din punct de vedere instituțional. Ea este neeficientă, neproductivă, nefuncțională, necompetitivă şi nestructurată. Operaționalitatea mecanismelor şi instituțiilor create pentru implementarea economiei de piață este redusă datorită insuficientei coerențe a cadrului normativ şi capacității reduse a sistemului juridic de a asigura aplicarea legii. Pe de altă parte, activitatea economică se derulează încă, într-o proporție considerabilă, pe palierul informal al societății (economia subterană).

Resursele minerale şi energetice constituie pilonul oricărei economii naționale. În iureşul oricăror procese de globalizare, regionalizare sau integrare, ele constituie, totodată, baza pentru buna funcționare a economiei respective. România a fost impulsionată să îşi dezvolte sectorul IMM. Marcate profund de criza economică, marea şi mica industrie a țării au cunoscut o tranziție care le-a complicat foarte mult existența, deşi ar fi trebuit să constituie elementul important al tuturor strategiilor şi programelor de dezvoltare. Datorită gravelor probleme manifestate de economia românească în tranziție, investițiile autohtone şi străine au fost insuficiente, astfel că s-a intrat într-un cerc vicios al modului de manifestare al acestui sector deosebit de important pentru dezvoltarea oricărei țări. De asemenea, a existat o inegalitate de tratament între investitorii români şi străini, în sensul favorizării celor din urmă. Considerăm că marea eroare săvârşită în anii de tranziție în sectoarele investițiilor şi construcțiilor a fost lipsa de stimulare prin mecanisme legale şi instituționale adecvate a investitorilor români. Relansarea economică nu poate fi obținută decât prin investiții masive de capital din țară şi din străinătate, care trebuie să constituie o constantă definitorie şi permanentă a evoluției economiei noastre.

Comparăm globalizarea cu gravitația – trebuie acceptată ca un fenomen „fizic" pe care nu are rost să îl conteşti sau să încerci să îl ocoleşti. Trebuie însă, în mod necesar, să îl înțelegi din punctul de vedere al cauzelor şi efectelor, în egală măsură. Şi să îl foloseşti, fără a-l lăsa să te distrugă. Mai ales pentru națiuni mici, aşa cum este şi cazul României, înțelegerea acestui fenomen şi folosirea forței lui fără a-l lăsa să te zdrobească, va face diferența dintre învinşi şi învingători.

CRIZA AVUȚIEI NAȚIUNII ROMÂNE

Rena Dumitrache*

Cuvintele care urmează sunt reflecția pe care un sociolog român şcolit în Franța o face după ce îşi dă seama din câte nenorociri a scăpat şi prin câte restrişti a trecut poporul român. În convingerea lui adâncă, „viitorul neamului nostru se arată măreț, covârşitor. O soartă providențială a vegheat asupra noastră, care ne va fi ales şi ne va fi păstrat pentru aducerea la împlinire a cine ştie cărei intențiuni secrete. Le Cler vedea în noi, în minunea conservării noastre, semnele şi speranța unui popor ales de providență[1]. Națiunea reprezintă o grupare relativ numeroasă de persoane, delimitată teritorial şi politic, ai cărei membrii manifestă loialitate față de aceleaşi instituții şi au sentimentul că aparțin aceleiaşi comunități"[2].

Ce fel de nație suntem? Suntem o grupare relativ numeroasă, delimitată teritorial şi politic. Delimitarea teritorială a poporului nostru are repere istorice în trecutul său istoric. Care popoare au mai plătit ca noi, cu atâta jertfă şi sânge, dreptul de a exista? Toate neamurile care s-au scurs peste noi s-au străduit să strivească în noi demnitatea de neam, pentru a ne aşeza sub jugul lor. Acum două milenii şi jumătate, marele istoric grec Herodot vorbea despre daci ca fiind „cei mai viteji şi mai drepți dintre traci", dar vitejia şi înțelepciunea lor a fost curmată de cei mai de temut cuceritori, romanii, invadând pământurile lor şi treptat,

* Rena Dumitrache este studentă în anul III la Facultatea de Sociologie-Psihologie, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti.

[1] Drăghicescu, Dumitru (2006) – *Din psihologia poporului român*, Ed. Historia, Bucureşti, p. 1.

[2] Zamfir, Cătălin; Vlăsceanu, Lazăr (1998) – *Dicționar de Sociologie*, Ed. Babel, Bucureşti, p. 384.

din semința aceasta, despre care se vorbea ca fiind una dintre cele mai puternice semințiii ale pământului, superioare multor popoare şi aproape egali cu grecii, şi-a pierdut limba, iar unii spun că şi-a pierdut chiar obiceiurile şi tradițiile. Din îngemănarea acestor două popoare, timpul şi istoria au redat poporul român. „Neamul românesc, fruct al îmbinării şi căsniciei daco-romane lângă Carpați şi Dunăre, este copilul rămas orfan, de la naştere, căci părinții lui muriseră în ziua în care el văzuse lumina zilei”[1].

Istoria ne arată cum am trecut prin vremuri de restrişti, unde conştiința, spațiul, tradiția, limba, cultura ne-au fost alterate de cotropitori. Apoi turcii, fanarioții şi ruşii au năvălit peste noi, ajutați de cozile noastre de topor. Acum, setea de parvenire şi de a năvăli noi înşine într-o Europă, de a pleca capul mai mult decât ni se cere, gândind nu la ce ne este bine nouă, ci la ce vor zice alții, ne determină lipsa de demnitate. Am uitat că popoarele, ca şi oamenii, sunt apreciate pentru demnitate, pentru verticalitatea staturii lor morale. În aceste momente de istorie dură, fiecare dintre noi vrea să se salveze în mod individual, fără să ştie că ne putem salva numai împreună. Viața românilor de azi este sărăcăcioasă, hăituită, scurtată, neavând în România actuală nici tradiție, nici modernitate. Nu beneficiem nici de tradiția modernității, nici de modernitatea tradiției.

Dar de ce suntem săraci? Ce ne lipseşte? Ne lipseşte demnitatea şi acea verticalitate. „În România, lepădarea tradiției, lipsa de simț istoric, pripa de a ajunge fără cultură şi fără avere suficientă la rezultatele civilizației apusene”[2], sărăcia, nedreptatea, în loc să ne consolideze, ne-au răzlețit şi mai mult şi au antrenat în noi lipsa de caracter. Populația este în scădere, având indici negativi, exodul migrației capătă cote alarmante, ducând la depotențarea economiei, căci nu poate fi nimic mai destabilizator pentru un popor decât lipsa fizică a tinerilor, care este determinată de lipsa conştiinței de sine şi lipsa moralei. Obsedați de creşterea PIB, integrare în UE sau scandaluri amplu mediatizate ale clasei politice, trecem prea uşor cu vederea deriva existențială a unui tineret abandonat la răscrucea unor drumuri care nu duc nicăieri. Ne surprinde faptul că tinerii de douăzeci de ani îşi revendică „dreptul la diferență” prin abordarea unui comunism virtual, de blog adolescentin. Suntem oripilați de depravarea, superficialitatea, lipsa de respect şi de ataşament a tineretului față de societatea românească tradițională. Ca şi când am trăi încă în spatele

[1] Drăghicescu, Dumitru – *op. cit.*, p. 36.

[2] Eminescu, Mihai – editorial în *Timpul*, 30 septembrie 1882, în *Opere*, vol. XIII, p.196.

Cortinei de Fier, singura dorință eshatologică a tânărului român este plecarea din țară, obsesie națională tradusă în termenii unui ideal personal absolut. Dacă simptomele alienării sunt cunoscute, cauzele ei rămân un subiect controversat.

La prima vedere se crede că tinerii sunt atraşi de necunoscut şi aventură, de viața de hoinar postmodern prin satul planetar. În realitate, tinerii pleacă din România ca să se înrădăcineze pe alte meleaguri, ca să îşi găsească stabilitatea unui „aici şi acum" printre străini. Chiar şi cei care rămân văd în „Românica" un loc temporar, un fel de sală de aşteptare pentru autobuzele cu destinația Spania sau Italia, un aeroport pentru avioanele care decolează spre Canada sau Australia. Din ce în ce mai mult „patria" se dovedeşte a fi o comunitate re-creată artificial a românilor de aiurea, iar „român" este o identitate etnică oarecare dintr-un bazar global. Aceasta este realitatea dureroasă. Şi percepția tinerilor rămaşi în țară, cărora spațiul românesc li se pare o provincie deteritorializată, fără început şi fără sfârşit, loc al spectacolului social şi al bâlciului politic. Deşertificarea României nu se reduce doar la fenomene naturale, deşertul constituie însăşi esența deteritorializării țării şi a sufletului românesc. Acolo unde odinioară exista un echilibru ecologic, social şi sufletesc, un loc frumos, astăzi nu este decât un platou arid în care viața este menținută în mod artificial prin intervenții din afară. România de azi s-ar prăbuşi dacă nu ar fi „irigată" de banii „căpşunarilor", ai creditelor externe, de intrările de fonduri speculative. La rândul ei, „România culturală trăieşte în mare parte din idei şi sensibilități împrumutate din afară sau din valori produse doar pentru export"[1].

Cât de jos poate coborî conştiința umană? Cum poate Umanitatea să înainteze dinspre alienare către libertate deplină? Căci ceea ce nu poate fi înlocuit este Omul, iar acesta se află într-o criză profundă. Cel mai contestat gânditor al secolului al XIX-lea, K. Marx, spune că munca alienată transformă esența noastră umană într-un simplu mijloc de existență. Marx vorbeşte despre muncitorii care îşi pierd libertatea „în slujba lăcomiei şi care sunt coborâți spiritual şi fizic la condiția de maşină. Această pervertire a potențialului uman este produsă prin intermediul banilor, care atunci când sunt ridicați la statut de omnipotență duc la confundarea şi confuzia tuturor calităților umane naturale. Omul împovărat de griji şi apăsat de sărăcie nu are simțul necesar pentru arta

[1] Hurezeanu, O.; Platon, M. (2008) – *A treia forță. România profundă*, Ed. Logos, Bucureşti, p. 89.

rafinată, iar vânzătorul de minerale este interesat numai de valoarea lor comercială, nu şi de frumusețea lor. Proprietatea privată ne-a făcut atât de proşti şi unilaterali încât gândim că un obiect este al nostru numai atunci când îl avem în posesiune, în loc să îl apreciem ca un obiect social uman"[1].

Oamenii nu mai ştiu rostul muncii, elimină răspunderea, aplicând rețete şi formule doar pentru a obține un rezultat automat şi cât mai profitabil, dispare solidaritatea umană în fața adversității, adaptarea la mediu se face instantaneu. Terenurile agricole se transformă în terenuri de construcție, considerându-se că satul nu mai este locul unde se produce hrana, iar hrana se poate produce fără țărani, doar cu un număr restrâns de muncitori şi tehnologie modernă care poate înlocui totul. Putem crea hrană organică, bio sau ecologică şi implementa dogma „pieței libere", aşa distrugem ordinea firii punându-l pe om într-o vajnică şi veşnică „lume sintetică". Dar, pentru România zilelor noastre tocmai aceasta este marea criză, lipsa oamenilor care ştiu rostul muncii. „Munca a fost primul preț prin monedă de cumpărare cu care erau plătite toate lucrările, nu prin aur şi argint, ci prin muncă s-a achiziționat la început avuția unei națiuni... Deci munca apare evident ca singura măsură universală şi precisă a valorii."[2]

Fără să absolutizăm tipurile de muncă – „simplu mijloc de existență" sau „muncă alienată" (Karl Marx) sau „singura măsură universală" (Adam Smith) –, munca trebuie să treacă prin celelalte procese umane raționale, morale, spirituale. Orice definiții am da națiunii, avuției şi crizei, ele sunt determinate de oameni şi pentru oameni. Avuția unei nații o reprezintă oamenii acelei nații, prin determinarea de a aparține speciei umane, cu toate mijloacele esenței de om şi demnitatea de apartenență la acea nație.

[1] Marx, K. (1959) – *Manuscrise economico-filosofice*, Ed. Politică, Bucureşti, pp. 61-67, 68 (selectiv).

[2] Smith, Adam (1962) – *Avuția națiunilor*, vol. I, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, p. 24.

INTROSPECȚIE ÎN MECANISMUL CRIZELOR FINANCIAR-ECONOMICE

Alexandru Trifu*

Făcând un istoric al acestor fenomene de accentuare a dezechilibrelor din economie şi societate, de regres şi „contractare" a majorității activităților din economie, să spunem că „accidentul" cu producția de bulbi de lalea din Olanda anului 1630, când prețul acestora a crescut vertiginos şi cumpărătorii au fost îndepărtați, de unde şi falimentul unor companii din epocă (vezi cazul South Sea), observăm că secolele XIX şi XX au fost presărate de numeroase crize economice, mai ales de supraproducție. Primele de acest fel din epoca capitalismului dezvoltat, din 1810 şi 1818, se consideră că au avut caracter accidental. Astfel, pentru unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai clasicismului economic, francezul Jean-Baptiste Say (1767-1832), aceste crize nu puteau avea loc. De ce? Pentru simplul motiv că, în conformitate cu Legea debuşeurilor enunțată de către acesta, mărfurile îşi servesc reciproc drept piețe de desfacere. Cum cererea devenea egală cu oferta, din punct de vedere teoretic crizele de supraproducție nu puteau să apară.

Punând accentul însă pe latura financiară care ne interesează în mod deosebit, să spunem că prima manifestare de amploare este considerată cea din perioada 1791-1792, bineînțeles din SUA. Guvernul federal preluase, la fel ca şi acum (şi similitudinile nu se opresc aici), obligațiile financiare ale unor state componente, mai precis Massachussetts şi California de Sud, obligații acumulate în urma Războiului de Independență. În acest fel, datoria federală a ajuns la 65 de milioane de dolari, în creştere cu 10

* Alexandru Trifu este conf. univ. dr. la Facultatea de ştiințe Economice, Universitatea „Petre Andrei", Iaşi.

milioane, aspect ce a fost folosit de unii speculatori veroşi în încercarea de a da lovituri tânărului sistem bancar american, cu țintă asupra acțiunilor Bank of New York. Şi pentru prima oară în istoria domeniului bancar, secretarul Trezoreriei în timpul administrației lui George Washington, nimeni altul decât Alexander Hamilton – fondator al Bank of New York – a contractat credite de la băncile existente, cu ajutorul cărora Trezoreria a cumpărat obligațiuni, ridicând astfel prețul acestora pe piață.

Ajungem în anii 1929-1933, tot în SUA, atunci când are loc crahul bursier de pe Wall Street din octombrie 1929, eveniment urmat de prăbuşirea consumului şi investițiilor, acțiunile listate la Bursa din New York scăzând cu peste 80 de procente[1]. Şi atunci statul a intervenit, prin înființarea unei comisii guvernamentale, Home Owners Loan Corp (ținând cont de faptul că nu trecea zi în care, în medie, 1.000 de americani să nu îşi piardă casele), agenție având ca sarcină împiedicarea acțiunilor de prescriere a ipotecilor, cu achiziționarea creditelor neperformante de la bănci, prin perceperea unei dobânzi foarte scăzute.

Actuala criză, aşa după cum am subliniat şi după cum indică evoluția ciclică a economiei din ultimele două secole, va dura, conform celui mai „bun" scenariu, până la finele anului 2010, exact atunci când s-ar încheia ciclul „secular" actual. Ideea este întărită şi de către profesorul american Nouriel Roubini, de la Universitatea din New York. Acesta este autorul care a prezis actuala criză şi este supranumit „Dr. Doom" („Dr. Catastrofă"), iar pentru pesimismul afişat se poate înscrie în rândul gânditorilor pesimişti din cadrul clasicismului britanic David Ricardo şi Robert Thomas Malthus, numai că profesorul american susține că situația defavorabilă în care ne găsim se datorează faptului că guvernele fac „prea puțin şi prea târziu", chiar dacă se îndreaptă în „direcția potrivită".

În acelaşi timp, Nouriel Roubini mai evidențiază încă un adevăr recunoscut şi resimțit în întreaga lume: plastic exprimat, atunci când SUA strănută, lumea răceşte. Aşa după cum am văzut, ceea ce a plecat de la americani se propagă şi se adânceşte în restul lumii, ținând cont de faptul că numai câteva sunt economiile puternic dezvoltate ale lumii, iar marea majoritate a statelor sunt în dezvoltare sau subdezvoltate, ceea ce creează mari dificultăți şi în existența economiilor dezvoltate. Aspect întărit şi de predicția profesorului american menționat care spune

[1] Ceea ce s-a întâmplat atunci s-a repetat şi peste opt decenii, dar într-o Românie aflată în continuă tranziție şi cu un eşafodaj economic slăbit, în sensul că Bursa de Valori Bucureşti a pierdut, în anul 2008, 76% din valoarea acțiunilor firmelor listate.

că actuala criză are formă de U, deci cu scădere puternică a sectoarelor economice, dar şi cu o relansare lentă, care mai poate dura un şi mai bine.

O cauză esențială în declanşarea actualei crize o reprezintă politica adoptată de băncile americane de acordare de credite *subprime* ipotecare, fără să se țină cont de riscul real asumat şi de gradul său de intensitate şi fără a avea în vedere bonitatea clienților şi posibilitățile acestora de rambursare a creditelor. Lovitura de grație a fost dată sistemului de către piața imobiliară, în sensul că rata de insolvabilitate creştea, iar prețurile locuințelor scădeau.

În acelaşi timp, nivelul de îndatorare a deținătorilor de astfel de titluri era extrem de ridicat, iar rezervele de capital ajunseseră la un nivel minim. În continuare, băncile emitente, adică băncile expuse, au apelat la împrumuturi de pe piața financiară, pentru a-şi asigura solvabilitatea necesară bunei derulării a propriilor operațiuni. Acest fapt a condus la creşterea dobânzilor, proces care, coroborat cu scăderea încrederii în instituțiile financiar-bancare ce deținеau un volum sporit de obligațiuni ipotecare (suspiciuni legate de soliditatea şi posibilitatea de a rămâne sustenabile pe piață), a generat o criză de lichiditate pe piață. Acest adevărat „tsunami" de natură financiară abătut asupra economiilor reale ale lumii creează mari dificultăți firmelor cu activitate de comerț exterior (în special export) şi îndeosebi firmelor mici şi mijlocii.

O soluție viabilă considerată de unii analişti economici în contextul actualei crize este *e-commerce*. China este puterea economică care consideră că una dintre oportunitățile actualei perioade şi o provocare în acelaşi timp este dezvoltarea activității de *e-commerce*. Care sunt argumentele în favoarea acestei tehnici din cadrul revoluției IT. Sunt acelea că afacerile tradiționale sunt modernizate printr-un nivel ridicat de implicare a electronicii, prin digitalizare, aspecte care conduc la reducerea forței de muncă, a materialelor, într-un cuvânt, reduc foarte mult costurile. În acelaşi timp, operațiunile se derulează în timpi reali scurți, devenind astfel mai convenabile şi eficiente. De asemenea, activitatea de *e-commerce* este o caracteristică a globalizării şi deschiderii economiilor şi pe care firmele, în special cele mici şi mijlocii, se pot plia foarte uşor şi cu costuri minime. Acest tip de comerț trebuie să se afle printre programele operaționale ale firmelor ce doresc să supraviețuiască crizei, în sensul că trebuie să îmbunătățească calitatea serviciilor şi să inoveze în domeniul producției şi prestărilor de servicii, asigurând în acest fel ridicarea standardelor activității pe termen lung şi competitivitatea mult

dorită. De aceea, la nivelul providerilor de internet, criza va avea efecte numai la nivel investițional, în timp ce consumatorii nu vor resimți decât în mică măsură impactul crizei, astfel încât activitatea pe acest segment să cunoască prosperitate.

Mergând mai în adâncime cu analiza prezentei crize financiar-economice, trebuie reliefat faptul că problema cea mai spinoasă după declanşarea crizei – sau mai bine spus după oficializarea ei – a fost scăderea dramatică a lichidităților de pe piețele financiare. Aceasta a fost un factor generator de pierderi, cel puțin la fel de greu ca şi creditele propriu-zise intrate în dificultate. Se ştie, aşa cum am mai amintit, că existența unei instituții financiare este mai amenințată de imposibilitatea de a acoperi necesitățile de *cash* la un moment dat decât de existența pierderilor din contul de profit şi pierdere.

Această criză de lichidități a fost cu atât mai surprinzătoare cu cât prima jumătate a anului 2007 a fost dominată de abundență. Schimbarea neaşteptat de profundă a situației în urma unui *bubble* imobiliar oarecum obişnuit îşi are originile în modernitatea sistemelor financiare. Astfel, produsele derivate din creditele ipotecare au devenit extrem de complicate şi pretențioase, la fel ca şi evaluarea lor – realizată prin alocarea unui rating de către agențiile de rating, cu rolul de a ghida investitorii. Datorită complexității şi proliferării lor rapide, evaluarea acestor instrumente financiare a suferit în consistență (uniformitate), iar în plus, alocarea unui rating s-a făcut în mod obişnuit ținând cont de riscul lor de credit, şi nu de cel de lichiditate. Dar aceste produse prin natura lor nu sunt foarte lichide, adresându-se unor anumite categorii de investitori. Mai mult, fiind produse relativ recente, estimarea comportamentului lor în situații de criză era necunoscut.

Astfel, în momentul apariției primelor probleme ale creditelor *subprime*, aceste titluri au suferit atât deprecieri intrinseci legate de pierderile ipotecilor pe care se sprijineau, cât şi deprecieri ale valorii lor de piața, agențiile de rating coborând ratingul lor aproape imediat şi făcându-le indezirabile pe o piață obişnuită să se încreadă orbeşte în aceste standarde de evaluare. Această „devalorizare" a produselor garantate cu ipoteci şi derivatelor din ele pe fondul neîncrederii de pe piață a fost de fapt principala cauză a pierderilor suferite de participanți.

Mai mult, în paralel, pentru a se proteja împotriva pierderilor pe care portofoliile subsidiarelor lor le acumulau (formate din aceste obligațiuni şi derivate din ele) – multe din acestea fiind garantate chiar de ele –,

băncile au redus drastic finanțările interbancare. Acest fapt, împreună cu dorința de a dispune de lichidități în condițiile în care tot mai multe titluri de valoare începeau să se vândă la valori modice a dus literalmente la un şoc de lichiditate pe piața interbancară ce a pus în pericol existența unor coloşi financiari ca Countrywide Financial[1] sau Bear Stearns. Băncile centrale (Federal Reserve în SUA şi Banca Centrală Europeană în Europa) au fost nevoite să pompeze sute de miliarde dolari sau euro pentru a lichefia piața şi a salva viața acestora.

Încet, într-o măsură mai mare sau mai mică, aproape toate marile economii şi instituții financiare au dezvăluit legături cu piața creditelor ipotecare din SUA, legăturile mergând până în Australia sau China, lucru ce confirmă încă o dată caracterul global al piețelor financiare. Desigur, legăturile erau prin acele vehicule (SIV şi SPV), ceea ce degreva bilanțul băncilor de aceste creanțe cu grad mare de risc.

În SUA, companiile cu pierderi mari au avut multă publicitate, mergând de la Bear Stearns, Morgan Stanley, Lehman Brothers şi Goldman Sachs până la Citigroup şi AIG. Pe lângă problemele individuale ale diverselor bănci, efectele crizei au fost semnificative şi la nivelul cotațiilor bursiere. Scăderile au fost generalizate la nivel mondial de la Tokyo, Londra, Sydney, Paris sau, bineînțeles, New York, ca urmare a părăsirii investițiilor considerate riscante[2], arătând o panică a investitorilor globali uneori greu de înțeles, la fel ca instinctul de turmă care a caracterizat comportamentul acestora.

Conform estimărilor FMI, criza creditelor *subprime* a dus pierderile totale din 2007-2008 ale băncilor şi instituțiilor financiare la 1.565 de miliarde de dolari, în urma a ceea ce s-a numit un „eşec colectiv". Principalii vinovați pot fi totuşi considerați investitorii, deşi multe păreri duc această responsabilitate în slaba reglementare a unor instituții financiare nonbancare sau a lichidității de pe piețele financiare. În fapt, prezenta criză a demonstrat incapacitatea piețelor de autoreglare (unde un comportament rațional la nivel individual, dacă este amplificat, generează la nivel de piață dezechilibre serioase), la fel ca imperfecțiunile datorate unor evoluții prea sofisticate a produselor financiare, pe fondul unei dorințe de câştig din ce în ce mai adânci a instituțiilor financiare.

[1] Cea mai mare companie de credite ipotecare din SUA.

[2] Ceea ce se cheamă *flight to quality* – goana după titluri/produse financiare sigure în condiții de criză şi părăsirea celor considerate mai riscante, a căror valoare de piață se prăbuşeşte.

Mai mult, încrederea mecanică şi totală într-un instrument standardizat de evaluare (de altfel indispensabil) – ratingul poate fi văzut ca o deficiență majoră a unui sistem financiar global, puțin probabil a fi surmontată în viitorul apropiat.

Sintetizând, putem spune că lovitura de grație a venit de pe piața imobiliară, deoarece prețurile locuințelor scădeau, iar pe de altă parte rata de insolvabilitate a ipotecilor creştea. În acelaşi timp, nivelul de îndatorare a deținătorilor de astfel de titluri era extrem de ridicat, iar rezervele de capital ajunseseră la un nivel minim. În continuare, băncile emitente, adică băncile expuse, au apelat la împrumuturi de pe piața financiară pentru a-şi asigura solvabilitatea necesară bunei derulării a propriilor operațiuni. Acest fapt a condus la creşterea dobânzilor, proces care, coroborat cu scăderea încrederii în instituțiile financiar-bancare ce dețineau un volum sporit de obligațiuni ipotecare (suspiciuni legate de soliditatea şi posibilitatea de a rămâne sustenabile pe piață), a generat o criză de lichiditate pe piață.

Considerăm că problema care a apărut este aşadar de natură monetară, deoarece controlul masei monetare aflate în circulație în economie revine băncilor centrale, sub conducerea cărora se află bineînțeles celelalte bănci comerciale şi instituții de creditare. Oferta de bani astfel mărită a mers cu dedicație spre instituțiile ce dădeau aceste credite ipotecare, după cum am afirmat, într-un regim de *subprime*. Scoaterea unei mari cantități de lichidități din patrimoniul băncilor a condus la efectele pe care le vedem azi şi în care „sănătatea sistemului bancar" trebuie să se afle pe primul plan al remediilor preconizate.

Referințe bibliografice

Albertini, J.M.; Silem, Ahmed (1988) – *Comprendre les théories économiques*, Editions du Seuil, Paris

Avisenet, Phillipe d' (1999) – *La politique économique conjonctuelle*, Dunod, Paris,

Bannock, G.; Baxter, R.E.; Davis, E. (1992) – *Dictionary of Economics*, Penguin Books, London

Basno, C.; Dardac, N.; Floricel, C. (1999) – *Monedă, credit, bănci*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti

Beaud, M.; Dostaler, G. (2000) – *Gândirea economică de după Keynes*, Ed. Eurosong & Book, Bucureşti

Cantemir, Dimitrie (1973) – *Descriptio Moldaviae*, Ed. Academiei Române, Bucureşti

Cohen, Daniel (1998) – *Bogăția lumii, sărăcia națiunilor*, Ed. Eurosong & Book, Bucureşti

Giscard d' Estaing, Olivier (1977) – *Le social-capitalisme, oú les chemins de la prospérité mondiale*, Librairie Arthème Fayard, Paris

Jinga, Victor (1981) – *Moneda şi problemele ei contemporane*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca

King, Lawrence P.; Balasz, Varadi (2002) – *Beyond Manichean Economics: Investment and Growth in the Transition from Socialism*, în *Communist and Post-Communist Studies*, nr. 35, 2002

Korten, David C. (1999) – *Viața după capitalism. Lumea post-corporatistă*, Ed. Antet, Bucureşti

Kotler, Philip (1997) – *Managementul marketingului*, Ed. Teora, Bucureşti

Lajugie, Joseph (1974) – *Les doctrines économiques*, PUF, Paris

Lipsey, R.; Chrystal, K. (1999) – *Economia pozitivă*, Ed. Economică, Bucureşti

Lupu, Diana; Trifu, Al. (2006) – *Banii în teoria şi practica economică*, Ed. Performantica, Iaşi

Marx, Karl; Engels, Fr. (1966) – *Opere*, vol. 23, Ed. Politică, Bucureşti

Mises, Ludwig von (2001) – *Socialismul. O analiză economică şi sociologică*, Institutul Ludwig von Mises România, biblioteca electronică, www.misesromania.org

Murgescu, Costin (1972) – *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Ed. Ştiințifică, Bucureşti

Nechita, Vasile; Ciupercă, Lucica (2002) – *Economie*, Ed. Sedcom Libris, Iaşi

Okita, Saburo (1992) – *Cu fața spre secolul 21*, Ed. AGER – Economistul, Bucureşti

Pohoață, Ion (1995) – *Doctrine economice universale*, vol. I şi II, Ed. Fundației Academice „Gh. Zane", Iaşi

Pohoață, Ion (2003) – *Filosofia economică şi politica dezvoltării durabile*, Ed. Economică, Bucureşti

Sen, Amartya (2004) – *Dezvoltarea ca libertate*, Ed. Economică, Bucureşti

Smith, Adam (1962) – *Avuția națiunilor. Cercetare asupra cauzelor şi naturii ei*, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti

Stiglitz, Joseph E. (2003) – *Globalizarea. Speranțe şi deziluzii*, Ed. Economică, Bucureşti

Taşnadi, Alexandru (coord.) (2002) – *Doctrine economice*, Ed. ASE, Bucureşti

Taşnadi, Alexandru, Doltu, C., Monetarismul, Editura Economică, Bucureşti, 1996

Taşnadi, Alexandru; Taşnadi, Bogdan (2004) – *Universul teoriilor economice*, vol. II, Ed. Economică, Bucureşti

Toffler, Alvin (1981) – *Al Treilea Val*, Ed. Politică, Bucureşti

Weber, Max (2003) – *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, Ed. Incitatus, Bucureşti

COMPORTAMENTUL FINANCIAR ÎN SITUAŢII DE CRIZĂ

Gabriel Ungureanu*

Imaginea actuală

Economia României, parte integrantă a Uniunii Europene şi a structurilor NATO, se întrece în arierate macro şi microsistemice, să contabilizeze zi de zi distrugerea structurilor economice particulare şi de stat în virtutea unor „politici înţelepte" menite să salveze economia care s-ar fi dezvoltat „nesănătos" şi expansiv, măsuri luate la repezeală, care şi la o simplă observaţie arată că de fapt grăbesc colapsul iniţiat de criza financiară mondială prin afectarea singurului factor neabstract al acestei problematici care se presupune a fi omul. Viitorul economic apropiat apare sumbru, fără prea multe veşti bune la bursa zvonurilor, căci orice previziune economică pe termen scurt sau mediu pare a fi întunecată de nesiguranţa, neştiinţa ori reţinerea declarativă a actualilor jucători politici care ne propun ca întotdeauna termene cincinale pentru realizarea deziderateloc socio-economice româneşti. Pe diferite canale media ni se aduc modele economice de salvare: bulgăreşti, greceşti, germane etc., ignorându-se într-un mod stupefiant aportul conceptual al inteligenţei academice româneşti de profil menită să distingă eficient în profilul interdisciplinar atât de complex şi de mare responsabilitate al dinamicii economice de macro şi microsistem. Mentalitatea copilărească a politicienilor români, demonstrată tradiţional în lupta lor pentru obţinerea puterii, nu a produs cu niciun chip raţionamente care să producă concluzia că de data aceasta, în

* Gabriel Ungureanu este asistent de cercetare la Institutul de Filosofie şi Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru" al Academiei Române.

contextul unui dezechilibru major la scară planetară, nimeni nu ne va mai ierta de datoriile uriaşe acumulate şi nicio entitate financiară implicată în relații de afaceri cu România nu va avea în intenție sprijinirea dezvoltării economice în această țară. De aceea, este clar că oricine va guverna va avea de gestionat returnarea uriaşei datorii contractate de statul român şi menținerea unui deficit economico-financiar cât mai mic, raportat la dinamica standard de echilibru. Patronatele, administrațiile şi sindicatele s-au grăbit, înainte de ultimele alegeri, să încheie înțelegeri politice de sprijin reciproc cu cel mai bine plasat candidat în speranța că ulterior vor intra în sfera unei stări de confort financiar pe termen mediu şi lung. Bineînțeles, ca întotdeauna în istoria noastră recentă, arta politicii constă în comportamentele standard de a se face promisiuni – de la un mandat la altul – săracilor şi bogaților că li se va da ceea ce îşi doresc şi că vor fi protejați întotdeauna unii de ceilalți în marele joc socio-politic.

Între alte „virtuți" aşteptate de unii, criza promite şi beneficii secundare în plan psihocomportamental: limitarea consumului individual, inducerea comportamentelor ecologice manifeste, ridicarea parcimoniei financiare la rang de virtute civică şi astfel, pe cale de consecință, creşterea activelor bancare la nivelul depunerilor populației, adică în limbaj popular „râcâirea sertarelor". De fapt, în prezent se trece dintr-o treaptă superioară de viteză a dezvoltării economice în viteza a doua, consumul desfăşurându-se pe mai departe cu aceeaşi amploare psihosocial-volițională, dar fără acea intensitate de acum doi-cinci ani în urmă, când era semnificativ la nivelul bunăstării individuale umplerea cu vârf a coşurilor şi cărucioarelor din *mall*-uri pline de mărfuri de multe ori inutile şi în exces necesității consumului casnic şi individual, achiziționarea maşinilor de lux şi a proprietăților imobiliare. Aşadar, pe de o parte oamenii sunt invitați la un comportament de economisire şi înțelepciune, politicienii anunță cu un ton electoral grav scăderi de pensii şi salarii cu până la 40%, blocaje financiare, arierate suspendate, declarații FMI, şomaj etc. Pe de altă parte, oferta diversă, strălucitoare şi ispititoare în magazine, *mall*-uri, bănci, *showroom*-uri auto, imobiliare, reclame TV şi nelipsitele oferte turistice în care „luxul este accesibil tuturor" apar imediat în câmpul perceptual şi seduc subconştientul greu încercat al angajatului român, la timp de seară, în fața televizorului. Sigur, important este şi să se observe cum 3-4 *mall*-uri se construiesc anual doar în Bucureşti, unul dintre ele fiind, se pare, al doilea ca mărime din Europa. În aceste condiții cu realități contradictorii este foarte greu de explicat criza şi autoimpunerea la nivel național a

unor măsuri de austeritate comportamental-economice după ce, venind dintr-un comunism restrictiv ani la rând, oamenii au fost condiționați mai apoi într-o mentalitate de consum dezinhibată de orice rațiune predictiv economică.

Tendințe actuale ale comportamentului financiar

În societatea financiară românească au apărut blocaje generate de băncile mamă, sistemul de impozitare a devenit terenul de joacă al finanțiștilor de vârf în funcție de cerința deficitului înregistrat în economie și finanțe – aspect compensatoriu ce apare ca o reacție primitivă a statului de a susține echilibrul financiar macrosistemic temporar dereglat cu noi taxe și impozite aplicate celui mai fidel plătitor care este cetățeanul, deoarece economia gri are grijă să nu achite datoriile legale ori să solicite periodic iertări de datorii acordate de statul generos. În situația de acum se prevede ca sistem de reglaj „un set de măsuri unitare" –reducerea cheltuielilor bugetare, reforma pensiilor și salariilor „nesimțite" de parcă ele ar fi apărut de niciunde. Este evident că problema eternă a României postdecembriste nu constă în operația de eliminare a răului actual acumulat în organismul financiar românesc, ci în eliminarea cauzelor psiho-acționale ce inițiază și mențin astfel de mentalități retrograde ciclic-periodice de acumulare și expediere de capital total nejustificată la nivelul unor categorii sociale privilegiate. Efectele secundare ale dezvoltării accelerate a conceptului psihologiei de comportament financiar în România ar fi proiectate psihosocial și percepute practic la nivelul îmbunătățirii considerabile a condițiilor de viață economică (din ce în ce mai afectate în anumite zone defavorizate ale societății), aceasta devenind efectul pozitiv al unui tip de dezvoltare durabilă în adevăratul sens al cuvântului. Din alt punct de vedere, studiul psihologiei de comportament financiar ar ajuta la stabilizarea conceptuală și decizională în sectorul investițiilor bancare haotic explicate și destul de neclar administrate, aducându-le la nivelul normelor de standard impuse de UE, odată cu creșterea preocupării statului și a sectorului non-guvernamental față de bunăstarea cetățenilor în ce privește sectorul calității și expertizei în domeniul consilierii financiare. Obținerea de către patronatul de profil a unui profit cât mai mare, printr-un *up-grade* al imaginii produsului financiar a reprezentat o motivație economică suficient de puternică pentru a genera ample cercetări de profil. În prezent este cazul să se treacă la măsuri moderne de abordare și conceptualizare a psihologiei economice și financiare.

Responsabilități

Anii trecuți, la perioade de două săptămâni, canalele TV şi media în general găzduiau la ore de maximă audiență declarații incitante ale unor finanțişti cu privire la posibilitățile tehnico-administrative necesare accesării creditelor de nevoi personale. Cu bunăvoință, grație atitudinală şi eleganță vestimentară, prezentând un limbaj corporal ce degaja înțelegere şi dezvăluind chiar şi o doză de compasiune pentru problemele noastre rămase nerezolvate din totdeauna, bancherii se insinuau în fața camerelor pentru a explica tehnica accesării creditelor de nevoi personale la nivelul nostru de înțelegere. În aceste explicații erau ridicate bineînțeles şi mici bariere de „bun simț" şi legale care aduceau un plus de autenticitate discursului, făcându-te să crezi pe moment că unii dintre noi totuşi nu vor putea beneficia de minunile împrumutului, dar tu, cel care ascultai, erai deja în cauză şi nu ți se va refuza sub niciun motiv cererea (care se subînțelegea la aşa ofertare minune). În final, mesajul transmis şi urmărit cu sufletul la gură de milioane de români devenea de-a dreptul clar: „Veniți şi împrumutați cu toții, doar cu buletinul." Reacția individului devenea firească: dacă poți lua credit doar cu buletinul asta te duce cu gândul că acest lucru este facil, comun, banal, un act firesc cotidian pe care îl face toată lumea, aşa cum îți cumperi de pildă un abonament sau un obiect de uz personal. În această ecuație decizională dacă mai erai cumva în îndoială intervenea energic o rudă, un necunoscut, un prieten gata să laude (în necunoştință de cauză) binefacerile împrumutului: „Ia banii acum ca să îți rezolvi problemele, că îi dai tu înapoi, treptat în rate..." Tributari unei învățări sociale bine rigidizate pavlovian din trecutul comunist, iată-i sosind la ghişeele băncilor: familii sărace, familii tinere în nevoie, investitori scăpătați, femei singure, aventurieri, studenți, escroci etc. Şi, în general, cam toți reprezentanții categoriilor sociale au avut acest reflex la tentația financiar-materială, încercând, dacă tot s-a ivit ocazia, să beneficieze de un *up-grade* oportun, gratuit şi salvator în lumea roz, civilizată şi foarte distinsă a capitalismului de consum. Dar fără muncă dacă se poate. Nu şi-a pus însă nimeni problema că un eveniment fortuit precum este actuala criză poate opri această cursă a dezvoltării financiare şi că acele credite vor deveni neperformante. Înțelegând din declarațiile electorale că decidenții politicii de resort îşi propun scăderea țintei de deficit de la 5,4 la 5,1, mărirea punctului de pensie pentru 350.000 de oameni, realizarea legii unitare a salarizării, îmbunătățirea administrării fiscale, mărirea taxelor şi impozitelor în vederea pregătirii

asistenței sociale pentru absorbția undei de şoc ce se va propaga odată cu explozia şomajului, înțelegem logic că nici împrumutătorii şi nici împrumutații nu au bănuit niciun moment ce tsunami financiar avea să vină odată cu pierderea locurilor de muncă, şi cum pe un asemenea fond de dezastru administrativ şi financiar doreau să împrumute sau să fie împrumutați. De fapt, tot ce îşi doreau în subsidiar aceşti indivizi era să se îmbogățească unul pe spinarea celuilalt, la momentul oportun lăsând momentul achitării datoriei pentru când se va putea şi dacă se va putea, în cel mai pur stil românesc de delăsare. Iată că psihologia veche a lui „ni se va da, statul ne va ierta şi ne va ajuta…" a devenit catastrofală şi păguboasă pentru sute de mii de români şi pentru însuşi sistemul financiar în general. Salariile mari, sediile luxoase, maşinile scumpe, pensiile uriaşe vor deveni istorie pentru majoritatea celor care nu le-au meritat prin muncă. Anomaliile bugetare din buzunarul cetățeanului sunt promovate şi alimentate indirect şi de aşa-zişii consilieri TV şi echipele lor care se promovează singuri în „consilieri financiari" şi care, stând la distanță, prezintă cazuri artificiale şi rupte din contextul realității pe care le administrează cu „profesionalism" şi greutate în expertiză. Oamenii sunt sfătuiți cum să renunțe la maşină, la telefonul mobil, la unul din cele patru costume, cum să se mute în casa mică a bunicii de la țară pentru trei luni, să cedeze bijuteriile familiei, să nu mai utilizeze curentul electric şi apa caldă şi tot aşa, pentru a reduce cheltuielile bugetului de familie şi astfel să reuşească de a mai plăti o rată la scadență sau datoria la întreținere. Mai rămâne să fie sfătuiți să lase această lume materială grea şi să se mute la mânăstire sau într-un *ashram* indian pentru meditație, dar se pare că şi acolo a pătruns tehnica modernă. Bineînțeles, nu se suflă o vorbă în aceste emisiuni despre cum ar trebui să fie educați oamenii cu privire la îmbogățirea concretă, de pildă cum să li se explice mecanismele jocului la bursă, ce este aceea o bursă, cum şi în ce condiții se cumpără acțiunile, ce sunt fondurile structurale europene şi în ce condiții se accesează, cum se realizează un proiect eligibil la nivel european sau cum se deschide o firmă etc. Până şi în vremea comuniştilor apăruse lozinca: „Azi la cec un leu depui, mâine el va scoate pui", care îți explica, evident pueril, care sunt avantajele economisirii banilor. Astăzi nu îți mai spune nimeni care este esența şi spiritul capitalismului, adică de a-ți plasa banii astfel încât ei să muncească pentru tine şi să aducă alți bani şi astfel sa devii independent (adică acumularea de capital). **Se bate monedă abuziv doar pe reducerea consumului individual ca fiind principalul factor de**

destabilizare națională a economiei. Nici realizatorii acelor emisiuni nu îşi dau seama cât de nocive sunt aceste sfătuiri şi pledoarii „demne de încredere" pentru inconştientul colectiv românesc şi ce spaimă produc pentru privitorii neavizați să îşi retragă lichiditățile din bănci sau să nu mai depună nicio economie în sistem. Nu este de mirare că mentalitatea oamenilor din punct de vedere financiar este mai degrabă îndrumată discret să mai renunțe la ceva din confortul personal pentru a supraviețui decât la a face o investiție inteligentă de dezvoltare individuală într-un domeniu de nişă sau în care excelează. Este mai simplu să aşteptăm alegerile ca să „ni se dea". Nu se va da nimic, pentru motivul anunțat deja că nu este de unde. Legea bugetului are cu totul alte rațiuni decât cele filotime, iar promisiunile electorale sunt dintr-un alt film, într-un cu totul alt registru tragi-comic. Distrugerea activului de credite pune presiune pe capitalul băncilor româneşti, se spune în ultimul raport de evaluare al Fondului Monetar Internațional. Chiar dacă admit că până acum băncile româneşti au suportat bine scăderea economică, specialiştii FMI avertizează că creşterea şomajului şi scăderea profitabilității companiilor vor afecta calitatea activelor bancare.[1] Suntem înştiințați şi că Ungaria, Polonia, Cehia, Slovacia au luat măsuri de reformă pe ciclu ascendent de creştere şi nu aşa ca noi, forțați de împrejurări. La concurență de competență, specialiştii europeni ne avertizează şi ei că dezvoltarea economică românească este nesustenabilă. Mulțumim, dar acum ne spun asta? S & P şi Moodys erau foarte prietenoase şi favorabile cursului nostru ascendent. Nu puteau să previzioneze asta înainte de criză şi dacă se putea în urmă cu vreo cinci ani? Parcă în urmă cu puțin timp ratingul de țară era mulțumitor şi ne înscriam comfortabil în parametri de ascensiune sănătoasă a economiei. Cum poate o economie sănătoasă să se prăbuşească în doar câteva luni de la anunțarea crizei? În afara Guvernatorului Băncii Naționale şi a purtătorul de cuvânt a onorabilei instituții, care au predicat în pustiu ani de-a rândul şi au tras nenumărate semnale de alarmă cu privire la solvabilitatea individuală şi la greutatea răspunderii pe care şi-o asumă oamenii în returnarea creditelor contractate, mai nimeni, cu excepția câtorva ziarişti, nu s-a deranjat să avertizeze oamenii în această privință într-o manieră categorică şi lucidă. De curând, băncile îşi invită categoric clienții la sediile lor pentru reeşalonarea sumelor datorate întrucât, probabil, preconizează situații

[1] www.money.ro/finante-si-banci/fmi-nivelul-de-neperformante-va-afecta-in-continuare-activele-bancare.html, accesat la 28.10.2009.

complicate, dar... surpriză, acum au apărut pe piață și credite care te protejează în caz de șomaj.

Cauzele perturbării financiare individuale

Autoevaluarea defectuoasă

Multe s-au schimbat ca formă în ultimii douăzeci de ani, dar în fond întrebările existențiale legate de realitatea vieții economice a românilor au rămas obligatorii pentru fiinţarea noastră ca naţiune europeană modernă: Cum mă descurc de fapt? Cât de bine aş putea să o duc? Voi avea destui bani pentru pensie? Vor avea copii mei posibilitatea de a urma o facultate? Voi avea vreodată confort financiar? De ce sunt blocat în datorii? Românii nu sunt conştienți de tipul de personalitate financiară pe care îl au sau de tulburările financiare spre care sunt înclinați natural să se îndrepte, căci dacă observi că nu progresezi în plan material şi financiar atunci trebuie să te întrebi şi să cauți răspunsul în propria persoană. Ajungând să îşi conştientizeze introspectiv comportamentele financiare aberante, oamenii vor face un salt calitativ important în dezvoltarea personală şi familială. În acest moment românii sunt influențați de reflexul de a atribui altcuiva vina pentru neajunsurile financiare, pentru prețul pâinii sau prețul petrolului care urcă, informațiile belicoase etc. Ei proiectează mental această judecată în defavoarea analizei directe a factorilor interni pe care îi pot controla direct, cum ar fi administrarea salariului, a datoriilor şi creditelor, dar şi schimbarea profesiei, ajungând din această cauză la tulburări de personalitate de tip anxios şi depresiv. Românii nu înțeleg că aceste informații care nu îi privesc direct îi parazitează conceptual, decizional şi în acțiunile zilnice, determinându-i să asocieze greşit în minte aceste informații generale, care nu au o legătură directă sau de influență cu strategiile lor personale de administrare sau dezvoltare bugetară. Dacă nu vor pricepe acest aspect şi nu îşi vor schimba sistemul de principii în înțelegerea realității financiare nu vor reuşi niciodată să preia controlul propriilor vieți şi vor rămâne veşnic dependenți şi asistați social.

Psihologia cumpărătorilor

Metodele psihologiei consumului sunt în majoritate metode clasice de abordare-cercetare, axate pe observație, experiment, teste şi anchete (incluzând aici interviul şi chestionarul). Cu ajutorul acestor metode,

cercetătorii în psihologia consumului încearcă să decripteze diferite aspecte necesare bunei funcționări a diverselor piețe comerciale, de pildă comportamentul vânzătorului, al managerului şi al negociatorului, relațiile dintre produs şi angajații care îl promovează, atitudinea activă a consumatorului față de anumite mărci etc. Datele investigațiilor sunt apoi procesate statistic pentru definirea unor invarianți comportamentali, în toate fazele circumscrise marketingului unui produs, de la ofertă, lansare şi până la decizia subiectivă de cumpărare. Şase teze cu titlul de axiome sunt larg acceptate astăzi de cercetătorii ce se ocupă cu psihologia consumului cu referire la perioada postkeynesiană şi care indică direcții prioritare în abordarea fenomenului psihologiei economice aplicate[1]:

1. Ierarhizarea dinamică a preferințelor: orice consumator îşi ierarhizează multiplele nevoi, deoarece niciodată nu dispune de suficiente resurse pentru a fi toate satisfăcute în acelaşi timp; intervenția spontană a învățării, saturației şi dezvoltării face ca ierarhizarea să fie în continuă restructurare.
2. Între stilul de viață şi comportamentul de consum se instalează o reciprocitate: comportamentul efectiv influențează stilul de viață, iar acesta odată instalat impune un anume comportament economic.
3. Statutul social şi rolurile, apartenența persoanei la anumite comunități (familială, profesională etc.) impun un standard de consumator, dincolo de reprezentările şi expectanțele fiecărui individ în parte.
4. La nivelul familiei se instalează treptat un nivel de aspirație (în fond, un sistem de aspirații), de regulă în continuă dezvoltare.
5. Trebuințele evoluează prin dezvoltarea obiectelor lor; pe această bază, comportamentul de consum este plastic şi flexibil în planul modalităților concrete de satisfacere.
6. Nu numai gradul de civilizație al sistemului socioeconomic determină consumul, dar valorile şi normele impuse de cultura şi subcultura grupului de referință modelează sau „normează" comportamentul cumpărătorului.

Dezvoltarea psihologiei de consum, la confluența psihologiei şi a disciplinelor economice, a condus la studiul aprofundat al factorului uman

[1] Nicola, Grigore (2008) – *Note de curs. Psihologie economică*, Ed. Fundației România de mâine, Bucureşti, p. 33.

implicat în producția şi distribuția de bunuri economice. Ca orice domeniu ştiințific nou, psihologia reclamei şi-a constituit o identitate proprie şi a dezvoltat în timp un sistem complex de metode investigative şi evaluative, precum şi direcții proprii de cercetare care sunt prezentate în studii valoroase privind comportamentul consumatorului, relațiile produs-piață, tipuri de cumpărători etc. În ultimul deceniu, problematica psihologiei economice a interferat cu cea a instruirii şi educării în materie de comportament social şi cu cea a competenței economice. De altfel, aşa cum am arătat, studiul comportamentului economic este cel care a suscitat îndreptarea atenției cercetătorilor către domeniul vast al economiei moderne ca vârf de tendință dinamică în câmpul social. Clienții, comportamentul de achiziție, prețurile practicate au început aşadar să devină elemente-cheie, explicate în amănunt de teoreticienii domeniului şi analizate în laboratoarele marilor jucători economici mondiali. Treptat, toate aceste variabile au fost integrate în sisteme complexe de vectori ca părți componente ale unui efervescent creuzet psihosocial, utilizat pentru maximizarea profitului economic. În analiza cercetătorilor au intervenit treptat factori precum experiența, orientarea către produs, folosirea/propagarea impresiilor despre avantaje, dezvoltarea trebuințelor şi nu în ultimul rând prestigiul. Astfel, se evidențiază trei criterii importante de categorisire a clienților care se orientează spre produse: psihologice (trăsături de personalitate şi abilități de *coping*), demografice (ocupație, vârstă, gen) şi situaționale.

Principalii factori psihologici care influențează decizia de cumpărare sunt: 1) motivația; 2) percepția; 3) învățarea; 4) convingerile şi atitudinile. Totodată, în termenii conexionismului clasic, răspunsurile cumpărătorilor la stimuli-produs se pot grupa în patru categorii:

1. comportamentul de rutină. Acesta vizează de regulă produse a căror alegere-achiziție ar presupune costuri mici, fără efort de decizie şi consum de timp;
2. alegerea pe baza unei decizii la limită. În acest caz este vorba de un produs de care cumpărătorul a auzit ocazional, investind un timp nu prea mare în căutarea informației;
3. procesul deliberativ complex. Acesta presupune un mare consum de energie, timp şi intervine în cazul produselor nefamiliare foarte scumpe, îndepărtate şi inaccesibile;

4. comportamentul de alegere impulsiv şi imediat. Acesta este provocat de un stimul puternic, pe un fond emoțional conflictual.

Această categorisire reflectă multitudinea variabilelor care intervin în declanşarea comportamentului de selecție şi achiziție a produselor. Ea condensează factori psihologici precum percepția, atenția, gândirea, motivația, factori sociali care țin de cultură, familie, grupuri, factori ambientali, situaționali şi demografici. Tehnicile de *brand* şi marketing bazate pe tehnologia informației s-au dezvoltat şi ele foarte mult. Consumatorul care apelează la magazinele virtuale are şi el un profil distinct, cu caracteristici care țin de vârstă, gen, educație, statut social și personalitate.

În termenii psihologiei clasice, comportamentul orientat după prețul produsului de cumpărat este de tip operant: cumpărătorul a învățat clar valoarea financiară a căutării şi alegerii în funcție de marcă şi preț. Atunci când cheltuie banii câştigați cu greu la magazine, în supermarket, *mall*-uri, românii au luat de mult decizia în subconştient, acolo nu merg decât să lase banii la casele de marcat după care se îndreaptă spre ieşire momentan fericiți şi satisfăcuți de achizițiile recente. Efectul creat de frecvența expunerii arată că evaluarea realizată în magazin nu este legată doar de proprietățile obiectului. Adevărata predecizie este ajutată şi de familiarizarea cu el, iar în felul acesta se creează preferința. Efectul a fost demonstrat în repetate rânduri şi cu un număr mare de stimuli (muzică, publicitate, ambalaje). În altă ordine de idei, nu se cunoaşte mai nimic despre faptul că decizia în achiziții se declanşează ca efect al stimei de sine la produsele promoționale când oamenii sunt intim fericiți că au achiziționat un produs de valoare la un preț redus. De asemenea, dacă la un produs se afişează un preț de 9,99 u.m. în loc de 10 u.m., aceasta va face să crească vânzările printr-un comportament decizional subconştient şi dirijat[1]. Principala explicație psihologică este aceea că reamintirea prețului unui produs prezentat cu terminația 9 pare să inducă o subevaluare a prețului real. Acesta ar putea fi efectul asupra cumpărăturilor: produsele sunt considerate mai ieftine, fapt ce favorizează decizia de achiziție. Totuşi, în realitate, comportamentul economic transcende schemele ideologice spre exercițiul unui raport între persoană şi produs, între disponibilitățile de consum şi calitățile mărfii. De exemplu, o dimensiune fizic determinată cum este durata căutării sau a tatonării cumpărării

[1] Whitehead, Bert (2008) – *De ce fac oamenii inteligenți lucruri prosteşti cu banii*, Ed. House of Guides, Bucureşti, p. 54.

unui produs se dovedeşte a fi condiționată în multe situații de preț: cu toate diferențele individuale inerente oricărui comportament, analiza statistică relevă creşterea semnificativă a duratei de căutare odată cu creşterea prețului. O diferență de preț sub 5% nu preocupă cumpărătorul pentru o căutare din magazin în magazin ca în cazul uneia de peste 30%. Se dovedeşte deci că valoarea prețurilor de vânzare sunt luate în considerare mai mult în termeni relativi decât absoluți. Însă oricâte aspecte economice, sociale şi culturale ar antrena actul orientării spre un produs, imagine sau serviciu, decizia subiectului alegător-cumpărător este rezultatul final al unei procesări tipic umane, deci impregnate cognitiv, afectiv şi volitiv. Cu alte cuvinte, ar trebui ca mai întâi consumatorul să privească produsul, să îi aprecieze utilitatea şi abia mai apoi în ecuația alegerii să intervină magia imaginii şi prețul. Dar nu este cazul la noi, unde oamenii aleargă uneori să achiziționeze un produs considerând marca sau brandul de prestigiu justificative pentru sumele astronomice solicitate de triada clasică producător-transportator-vânzător. „Este scump, dar face banii", spun clienții siguri de sine, considerând că prețul este oglinda calității, dar ce este ilogic şi de neînțeles este această reacție şi în cazul produselor noi, cu care nu există o familiarizare reală, ci doar percepția neurologică a brandului respectiv.

O altă influență neconştientizată este ambianța marilor magazine unde cumpărătorul este expus unui bombardament stimulativ deosebit de complex. Astfel acum ştim că muzica în ritm şi tempo alert sporeşte vânzările deoarece creşte ritmul de deplasare şi astfel decizia de achiziție este accelerată prin sporirea atenției la produse. De asemenea, creşte şi consumul în barurile şi restaurantele adiacente acestor mari magazine. De fapt, totul rezidă în găsirea celui mai potrivit volum care să fie adecvat ambientului respectiv. Inexplicabilă, la nişte oameni atât de instruiți, cum se pretind a fi cumpărătorii actuali, este congruența olfactivă a deciziei de a cumpăra la raioanele unde se degajă mirosuri specifice în aer, cum ar fi mirosul de pui fript, carmangerie, pâine la cuptor sau ciocolată caldă, fără a fi existat intenția inițială a unei investiții în aceste produse. În acest registru al analizei de ambient, se cuvine să amintim şi importanța culorilor şi a luminii în influențarea consumului. De exemplu, vom fi tentați să alegem culori calde pentru vestimentație dacă temperatura mediului este rece; dacă vom dori o băturâ dulce s-a observat că vom alege o băutură cu o culoare de roşu, portocaliu sau galben mai degrabă decât verdele sau albastrul. Când afară este foarte

cald vom prefera o bătură răcoritoare servită într-un pahar de culoare albastră sau verde. Parfumeriile au fost mai des vizitate şi timpul petrecut acolo a fost mai îndelungat atunci când au fost degajate arome şi esențe florale în aer. Nu în ultimul rând s-a observat cât de importantă este lumina în eficientizarea vitrinelor de prezentare. Acolo unde s-a iluminat intens, atracția şi curiozitatea a sporit cu 30-40% față de vitrinele sau sectoarele comerciale slab iluminate[1]. Însă ceea ce nu au studiat suficient cercetătorii în psihologia economică de consum este faptul că prin repetarea noului stimul reflexul de orientare se stinge, lăsând capacitatea subiectivă de reactivitate să se confrunte în alte evenimente prezentate în diverse registre. Deci nu durata în timp a presiunii informaționale ar fi soluția declanşării procesului decizional de achiziție, ci intensitatea şi contingența stimulilor prezentați. Toate aceste caracteristici ale reflexului la nou au fost cunoscute şi folosite în tehnica şi arta reclamei. Pentru acest domeniu aplicativ, dezbaterile psihologice asupra naturii atenției (este fenomen, proces, act sau activitate?) se estompează; ele sunt însă importante în ariile învățării comportamentelor complexe.

Atunci când sunt acostați de agenții de vânzări cu binecunoscutele lor atitudini politicoase de amorsare semantică a comportamentului, clienții potențiali par foarte dispuşi să angajeze o conversație de explorare a ofertei ce tocmai se prefigurează. Zâmbetul mieros şi amabil, limbajul corporal semnificativ tentant, politețea, curtoazia reprezintă atitudini de contact profesional. Este doar primul pas pentru aceşti experți ai vânzărilor care vor aplica binecunoscutele tehnici pentru a te determina să cumperi. Una din aceste tehnici redutabile este numită „piciorul în uşă" şi este de fapt formularea unei cereri mai mari, dar necostisitoare, cum ar fi de exemplu semnătura unei petiții publice ori răspunsul la un scurt chestionar care este foarte repede precedată de o cerere financiară mai mică, acceptabilă şi căruia i se dă satisfacție de cele mai multe ori. O altă tehnică folosită de vânzători este „uşa în nas" în care omul este acostat cu o cerere excesivă, dar care are darul de a favoriza o cerere mică şi foarte acceptabilă imediat după aceea. Metoda *low-ball* are o mare aplicabilitate comercială: prezentarea unui produs cu toate opțiunile sale la un anumit preț acceptabil. Când mergeți în magazin descoperiți că ce a fost prezentat în reclamă are doar una din componente şi că achiziția eficientă a produsului ar fi completă doar cu întreaga trusă care un preț foarte mare. Tehnica momelii este foarte simplă, dar cu aplicații comerciale

[1] Guenguen, Nicolas (2006) – *Psihologia consumatorului*, Ed. Polirom, Iaşi, p. 78.

vaste: la un anume produs expus la vedere se practică o reducere de preț foarte mare, hotărâți să achiziționați acel produs şi intrați în magazin. Ca din întâmplare, alături este expus un model asemănător, dar mult mai scump. La cererea Dvs. vi se va răspunde că tocmai s-a epuizat stocul. Este clar că persoana în cauză nu a avut intenția de a pierde timpul de pomană, aspectul de compensație al pierderii intră în acțiune şi achiziția celuilalt produs asemănător, dar mai mult scump nu devine decât o chestiune de detalii minore. Tehnica angajamentului este folosită cu succes în raioanele de băuturi unde bărbații sunt invitați să deguste diferitele tipuri de vin. După câteva pahărele lângă butoi, chiar în raionul specializat în băuturi, asistați de soții, rude şi prieteni subiecții îşi afirmă părerea în mod pozitiv şi confirmă întotdeauna calitatea deosebită a produselor. Ulterior, prestigiul masculin se afirmă manifest şi achiziția câtorva sticle cu deliciosul produs apare doar ca o chestiune de timp petrecut la coada formată la casele de marcat.

Casa şi maşina

Viitorul nu mai sună deloc bine pentru o anumită categorie socială. Judecând după maşinile care nu au putut fi achitate şi care sunt depuse de proprietar pe câmpurile din vecinătatea Capitalei nu poți decât să meditezi la responsabilitatea şi seriozitatea celor care au cumpărat acele modele şi ulterior au fost puşi în imposibilitatea de a le mai achita. Avantajele achiziției unei mărci româneşti au devenit evidente în raportul preț-calitate comparativ cu alte modele străine. În privința locuințelor s-a mai realizat un pas spre conştientizarea publică a statusului socioeconomic[1] că aproape la orice nivel social s-ar plasa proprietarul, întreținerea unei vile cu 20 de camere devine o problemă financiară serioasă şi de multe ori stresantă, chiar pentru cei puternici financiar. Acum, unii oameni, înțelegându-şi poziția socială şi clasa socială din care provin, se îndreaptă spre cumpărarea unor case mai mici, dar mai uşor de întreținut şi administrat din punct de vedere financiar, în actualul context al crizei economice. Temporizarea statistică în vânzarea acestor bunuri este evidentă, dar rămâne să mai studiem direcția şi intensitatea viitoarelor dinamici economice şi financiare în acest domeniu cu o putere de indicator economic foarte mare.

[1] Vasile, Octavian Marian (2008) – *Stratificare socială în România*: *o analiză de clase latente*, în *Calitatea vieții*, nr. 3-4, 2008, pp. 370-371.

Încheiere

În România, procesul de schimbare structurală calitativă a finanțării microsistemice cunoaşte cea mai complexă, intensă şi curioasă dinamică la nivelul țărilor est-europene, pe care în trecut nu au cunoscut-o ca model structurile statale europene, inclusiv cele foarte dezvoltate actual. Acest fenomen va avea implicații economice şi sociale greu de cuantificat pe termen lung, întrucât acum este cunoscută ca variabilă macrosistemică instabilitatea periodică a piețelor de capital mondiale, dar pe termen mediu efectul studierii dinamicii financiare va avea şi proprietatea benefică de a explica şi certifica rezultantele ştiințifice necesare la stadiul de incipiență dinamică şi calitativă a macroeconomiei şi imaginii României, sperăm noi pozitiv pentru o perioadă cât mai lungă de timp. În acest context trebuie studiate cu multă temeinicie elementele de psihologie economică apte să eficientizeze selecția şi distribuția produselor, serviciilor ori imaginilor financiare aflate în blocaj din multiple motive şi cauze. Chiar dacă inițial s-au desprins cu bucurie din comunism, românii au rămas tributari spiritului de grup în angajarea socială. Astfel, ei au şi acum nevoie de lideri carismatici, care să îi încurajeze, să îi ocrotească şi să îi îndrume pe drumul devenirii personale. Reflexele gândirii de până în 1989 se fac resimțite şi astăzi în frica românilor de a-şi lua soarta în propriile mâini. Doar familiile şi grupurile educate, cu o cultură şi tradiție de acțiune economică, au deprins inițiativa şi învățarea socială, aptă să le permită adaptarea la jocul economiei capitaliste, în vreme ce marea masă a populației a rămas educabilă în acest sens. Fără un proces de terapie socială, asanare morală şi dezvoltare spirituală, prin care națiunea noastră să se regăsească şi în comportamente economice adecvate civilizației secolului XXI, nu vom demonstra decât lunga şi durabila noastră aderare perpetuă la spațiul eurocultural dorit. Este trist că nu avem un sistem economico-financiar doctrinar clar din punct de vedere economic. Mergem (ca întotdeauna) după cum bate vântul: când avem bani în buget ne umflăm şi, foarte liberali în atitudine, țipăm să nu se amestece statul în politica economică de macrosistem; în tot acest timp, bineînțeles că nu cerem nimănui din interior expertiza. Când ne loveşte criza, cu o duioasă nostalgie propunem ca măsuri reflexe înfierarea „celorlalți" şi adoptăm etatismul ca şi salvare rapidă (uitând că etatismul a prăbuşit Roma antică), dar nu uităm să ne împrumutăm la diverse organisme. Poate că aceasta este adevărata doctrină economică aplicabilă României: adaptabilitatea din mers la orice context problematic. La flexibilitatea istorică, politică şi

caracterială vom adăuga firesc şi componenta economică. Parcă avem o bănuială că în final vom învinge economic.

Referinţe bibliografice

Chelcea, S.; Mărginean, I.; Cauc, I. (1999) – *Cercetarea sociologică. Metode şi tehnici* Ed. Destin, Bucureşti

Guenguen, Nicolas (2006) – *Psihologia consumatorului*, Ed. Polirom, Iaşi

Kogan, Kevin (1996) – *Psihologia persuasiunii*, Ed. Antet, Oradea

Le Bon, Gustave (1990) – *Psihologia mulţimilor*, Ed. Anima, Bucureşti

Mureşan, Pavel (1980) – *Învăţarea socială*, Ed. Albatros, Bucureşti

Nicola, Grigore (2008) – *Note de curs. Psihologie economică*, Ed. Fundaţiei România de mâine, Bucureşti

Pop, Cosmina Elena (2008) – *Ingredientele unei vieţi bune şi ale unui standard decent de viaţă în România şi în Europa*, în *Calitatea vieţii*, Ed. Academiei Române, nr. 3-4, 2008

Stanciu, M.; Mihăilescu, A.; Preotesi, M.; Tudor, C. (2005) – *Protecţia consumatorilor din România*, în *Calitatea vieţii*, Ed. Academiei Române, nr. 1-2, 2005

Trout, Jack (2005) – *Despre strategie*, Ed. Brandbuilders, Bucureşti

Vasile, Octavian Marian (2008) – *Stratificare socială în România*: *o analiză de clase latente*, în *Calitatea vieţii*, nr. 3-4, 2008

Whitehead, Bert (2009) – *De ce fac oamenii inteligenţi lucruri prosteşti cu banii*, Ed. House of Guides, Bucureşti

www.money.ro/finante-si-banci/fmi-nivelul-de-neperformante-va-afecta-in-continuare-activele-bancare.html, accesat la 28.10.2009

CRIZELE DE IERI, ÎNVĂȚĂTURILE DE AZI ŞI OPORTUNITĂȚILE DE MÂINE

Adina Mirela Velcea*

Criza financiară reprezintă, într-un sens foarte larg, o stare de dezechilibru, peste anumite limite, între diferitele componente ale pieței. Unele crize financiare pot fi previzibile, altele sunt greu de anticipat. Acestea pot avea ca origine diverşi factori. Aproape în orice domeniu al activității umane există preocupări privind disfuncționalitățile care pot să apară şi de aceea se studiază cauzele, modul de apariție şi manifestările acestora, precum şi consecințele lor. Crizele sunt astfel de disfuncționalități. Ele au implicații majore în viața şi activitatea oamenilor, cu consecințe şi urmări întotdeauna nedorite. Economiştii analizează criza după criterii specifice, atribuindu-i caracteristicile unor fenomene cu urmări nefaste pentru organizații, instituții şi grupuri sociale afectate: inflația, şomajul, stagnarea, recesiunea etc. Criza economică poate fi definită ca o manifestare a unor perturbări şi dereglări de amplasare în desfăşurarea activității economice şi inversarea de la faza ascendentă la cea descendentă a ciclului, exprimată prin creşterea stocurilor de produse nevândute şi reducerea producției, prin scăderea prețurilor, prin şomaj şi căderea cotațiilor bursiere.

O criză financiară veritabilă are drept caracteristică faptul că un accident bine localizat are capacitatea de a se propaga la nivelul întregului sistem financiar. În decursul ultimului secol globalizarea financiară a antrenat accidente disparate şi recurente. De aceea, importanța cercetării temei date implică în sine analiza influențelor crizelor financiare

* Adina Mirela Velcea este studentă la master la Expertiză contabilă şi evaluarea firmei la Facultatea de Ştiințe Economice şi Administrative, Universitatea „Eftimie Murgu", Reşița.

internaționale asupra economiei țărilor și modalitățile de diminuare a riscurilor privind domeniile bancare și nebancare, piața de capital, fondurile de investiții, activitatea imobiliară, marile companii, IMM etc.

Este numită criză o perioadă consecutivă de trei trimestre de creștere economică negativă sau descreștere economică. Creșterea se referă la evoluția produsului intern brut (PIB). Aceasta este definiția unei crize conjuncturale. Criza structurală se referă la o lungă perioadă de creștere economică lentă în care nu se poate reporni „motorul" economic. Un exemplu în acest sens se regăsește în imaginea de mai jos.

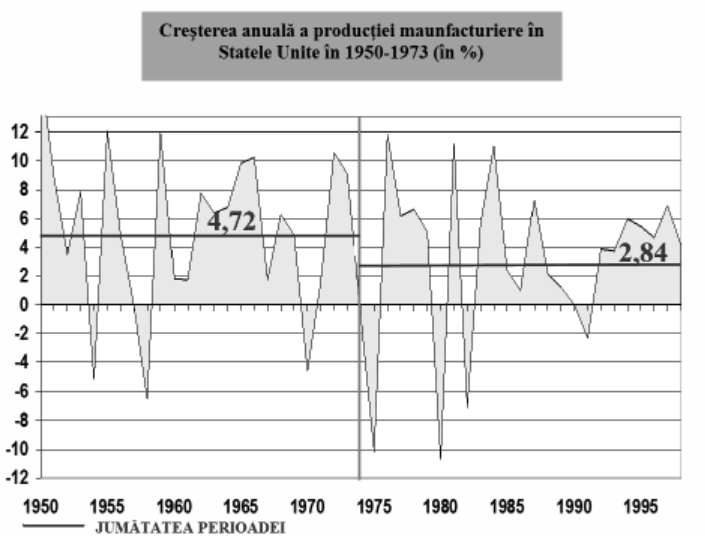

Figura nr. 1. Exemplu de criză structurală

Sursa: Houben, H. (2008) – *La crise économique et financière*, Formation Attac Bruxelles, 28.02.2008, disponibil la www.econosoc.be/files/criseco.ppt

Așadar, în raport cu perioada 1950-1973, în perioada următoare se constată: o creștere globală mai redusă (2,84% față de 4,72%); crize succesive mult mai profunde (au avut loc 24 de crize financiare după 1971); se înregistrează o creștere mai sacadată; este însoțită de un șomaj important. De aceea, a doua perioadă este caracterizată printr-o criză structurală, iar diferitele etapele ale sale sunt determinate de crize conjuncturale.

Interpretările crizelor economice şi scurt istoric al acestora

Există patru mari interpretări[1] ale crizelor economice şi anume: interpretarea liberală (a *laisse-faire*-lui); interpretarea keynesistă; interpretarea schumpeteriană şi interpretarea marxistă.

În interpretarea liberală, piața se autoreglează. Criza se datorează unei intervenții exterioare (cum ar fi intervenția statului) care perturbă piața. În acest caz rezolvarea crizei este sinonimă cu suprimarea acestei cauze exterioare.

În concepția lui Keynes, piața nu are un rol autoreglator. În particular, el afirmă că investițiile sunt imprevizibile şi prociclice, că pot fi plasate pe piețele financiare şi pot ieşi din circuitul economiei reale. El subliniază importanța statului care poate reglementa piața.

În viziunea lui Schumpeter în schimb, economia este ciclică, trecând prin faze de avânt economic sau de recesiune. Ceea ce este important este să ne asigurăm că extinderea sau creşterea nu va dura prea mult. Or, aceasta presupune că relansarea economică revine „noilor" antreprenori. Este necesar, aşadar, să le oferim acestora avantaje față de vechile sectoare existente în economie. Totodată, Schumpeter vorbea despre aşa numita „creare destructivă".

În ceea ce priveşte interpretarea marxistă, criza este un element inerent capitalismului, iar ea face parte din mecanismul său. Ea provine din caracterul anarhic şi inegal al producției. Anarhic deoarece fiecare întreprindere doreşte creşterea producției pentru a-şi mări rata profitului. Inegal, deoarece deținătorii de capital se îmbogățesc comparativ cu muncitorii. Aşadar, producția creşte, însă nu în aceeaşi măsură cu consumul. Acest fapt duce la declanşarea crizei prin supraproducție.

Marea criză a anilor '30 şi interpretările sale

Fără îndoială, criza din 1929 se înscrie în categoria crizelor clasice. Aceasta se naşte dintr-o conjunctură speculativă (proces speculativ ce derivă din fenomene reale). După *crash*-ul financiar, începe depresiunea şi se dovedeşte a fi de o intensitate de neegalat. Ea s-a amplificat fără ca un mecanism considerat anterior ca factor de reglare să o poată opri. Astfel, sistemul economic pare a fi incapabil de să se redreseze. De aceea, criza clasică nu mai joacă rolul de regulator al activității economice pe termen

[1] Houben, H. (2008) – *La crise économique et financière*, Formation Attac, Bruxelles, 28 februarie 2008, disponibil la www.econosoc.be/files/criseco.ppt

lung. În luna octombrie a anului 1929, istoria a considerat că a venit momentul ca America să plătească pentru toate excesele făcute în ultimii zece ani. Bursa s-a prăbuşit cu 40% şi doar în perioada 29 octombrie - 13 noiembrie de pe bursă s-au evaporat 30 de miliarde de dolari, sumă comparabilă cu totalul cheltuielilor SUA în primul război mondial. În trei ani, indicele Dow Jones a pierdut 89% din valoare.

John Galbraith[1] încearcă să construiască o explicație plecând de la o interpretare a unui ansamblu de trăsături pe care el le consideră a fi marcante pentru capitalismul american şi lunga conjunctură a anilor '20. Pentru el, declanşarea crizei ține de discrepanța care se adânceşte între creşterea productivității muncii industriale şi cvasistagnarea salariilor şi a prețurilor care duc la creşterea profiturilor şi care susțin cheltuielile claselor înstărite, alimentează speculațiile bursiere şi încurajează nivelul investițiilor, în timp ce consumul populației era redus. În plus, economia americană era complet nesănătoasă, acesta fiind motivul care a antrenat amploarea inegală a crizei: repartizarea inegală a veniturilor (5% din populație obținea aproximativ o treime din venitul total) făcea ca economia să fie dependentă de un nivel ridicat de investiții şi de cheltuieli de lux; efectele nefavorabile ale structurilor de holding într-o conjunctură speculativă; caracterul nepotrivit al măsurilor de politică economică întreprinse pentru a stopa deflația.

Aşadar, criza din 1929 se situează în istoria capitalismului într-un context marcat o dată de expansiunea salariatului şi de debutul producției de masă, deşi întârzia să schimbe politicile salariale şi modele de consum. Astfel, criza economică nu mai poate juca rolul de reglator al activității economice. Aceasta îi oferă un caracter particular şi anume o criză clasică, dar de mari dimensiuni, în măsura în care rolul său se confundă cu o depresiune pe termen lung**Criza petrolului din 1973**

Criza petrolului a început la data de 15 octombrie 1973 când țările OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries) au decis să stopeze livrările de petrol către SUA şi alte țări dezvoltate care au acordat sprijin Israelului în războiul de Yom Kippur. A fost pentru prima dată când o resursă naturală a fost folosită pe post de armă, iar ca urmare a embargoului prețul petrolului a urcat extrem de repede de la 3 dolari la 12 dolari pe baril (deci o creştere de 300%).

După scăderea prețului petrolului în 1985, criza a persistat. Criza antrenează un transfer de „bogăție" dinspre țările capitaliste avansate

[1] Rosier, Bernard – *La Découverte*, IUFM, Paris, disponibil la http://sceco.paris.iufm.fr/pagepdf/theocrises.pdf.

către Orientul Mijlociu. De aici a apărut şi denumirea de petrodolari. Orientul Mijlociu aprovizionează băncile, mai ales pe cele din Londra. Acestea furnizează capital țărilor din lumea a treia, mai ales Americii Latine şi Asiei de Est, aşadar aceste țări se îndatorează. Însă ele cumpără produse occidentale şi permit estomparea crizei pentru țările avansate. Aceasta este prima reacție în fața crizei.

Criza asiatică din 1997-1999 şi criza tehnologică

Totul a început în Thailanda în iulie 1997 când moneda locală, bath, s-a devalorizat masiv în momentul în care Guvernul a hotărât să lase cursul liber. Având şi o datorie externă uriaşă, Thailanda aproape că a intrat în faliment, iar această criză s-a răspândit rapid în zonă, cuprinzând toată Asia de Sud-Est, inclusiv Japonia. Cele mai afectate țări au fost Coreea de Sud, Indonezia şi Thailanda.

Țările asiatice se dezvoltă pe baza acestei noi norme de competitivitate şi anume exportul prin substituire: țările înlocuiesc producția pentru consumul casnic cu producția pentru export. Aceasta se bazează pe salarii mici şi pe drepturile deținute de multinaționale. Anii '90 reprezintă un boom economic. Au loc exporturi masive către Statele Unite şi importuri venite dinspre Japonia. Țările asiatice exportă textile şi materiale electronice, însă importă maşini şi componente tehnologice din Japonia, de unde rezultă excedentul din comerțul cu Statele Unite. Însă concurența cu China şi cu Mexicul este severă. De aici rezultă deficitul Japoniei care deține numeroase multinaționale în toate regiunile sale.

Tabelul nr. 1. Balanța comercială a țărilor din Asia de Est (Coreea de Sud, Malaysia, Filipine, Singapore şi Thailanda) pe medii anuale şi pe perioade (în milioane de dolari)

	1980-1985	1986-1991	1992-1996
TOTAL	– 11.617	– 10.123	– 36.557
Statele Unite	979	9.364	3.279
Japonia	– 7.203	– 16.863	– 45.903
Altele	– 5.393	– 2.624	6.067

Balanța de plăți curentă se deteriorează datorită deficitului comercial, dar este compensată prin aportul de capital străin cum ar fi investițiile multinaționalelor, plasamentele speculative pe bursele asiatice sau împrumuturi bancare acordate firmelor private. Mai concret, firmele din Asia de Est trebuie să schimbe yenii la banca centrală pentru a cumpăra maşinile şi componentele japoneze. Aşadar, împrumutându-se, primesc devize (adică yeni) pentru a putea plăti. În acest caz, banca centrală trebuie să recurgă la rezervele sale, ceea ce se şi întâmplă. Scade consumul pentru bunurile electronice. Se devalorizează yenul şi concurența chineză se adânceşte. În 1997, băncile japoneze stopează împrumuturile către țările din Asia de Est. Din acest motiv nu mai intră capitalurile şi rezervele sunt epuizate, iar speculanții se ocupă de restul. În luna iulie, Thailanda apelează la FMI, apoi Indonezia, urmată de Coreea de Sud, Rusia, Brazilia etc.

În acest fel capitalurile se scurg din Asia şi se stabilesc în Statele Unite, pe piața bursieră. Acțiunile ajung de la 894 de miliarde de dolari în 1997 la 1.526 de miliarde in 1999. Aceste capitaluri alimentează mai ales bursa NASDAQ, care ajunge de la 1.410 puncte în august 1998 la 4.803 în martie 2000.

În anul 2000, explodează *dot-com bubble*. El antrenează şi alte burse în această situație şi se înlănțuie o criză generalizată. Au urmat evenimentele de la 11 septembrie. Pentru a putea face față acestora, Rezerva Federală a scăzut rata dobânzii la 1%. În comparație cu 1999, sectorul privat pierde 5.000 de miliarde de dolari în anul 2002.

Criza imobiliară americană şi criza actuală

Criza economică începută în 2007 şi cu termen de finalizare incert reprezintă un subiect preocupant pentru multă lume. Este cert că astăzi asistăm la cea mai gravă criză din ultimii optzeci de ani. Avem o explicație oficială a crizei, furnizată de instituțiile publice, potrivit căreia problema îşi are originea în comportamentul nepotrivit al agenților economici (egoism, lăcomie, speculație ş.a.) şi în imposibilitatea pieței de a funcționa lin, asigurând alocarea corespunzătoare a resurselor.

Criza a fost declanşată în Statele Unite ale Americii astfel: scăderea ratei dobânzii a făcut să fie atractivă achiziționarea de locuințe. Speculațiile şi capitalurile s-au îndreptat spre sectorul imobiliar. În anul 2006, proprietățile imobiliare ale populației au crescut cu 10.000 de miliarde de do-

lari în raport cu anul 2000. Oamenii s-au împrumutat pentru achiziționarea de locuințe. Însă creditul imobiliar serveşte ca garanție pentru alte produse de consum. Spre exemplu, să presupunem că o persoană posedă o locuință pe care a achiziționat-o cu 1.000 u.m., iar odată cu creşterea prețurilor aceasta valorează 2.000 u.m. Cu cele 1.000 u.m. suplimentare, ea poate solicita de la bancă un nou împrumut pentru a-şi achiziționa un automobil sau orice alt bun. În această manieră îndatorarea populației capătă noi dimensiuni. Băncile nu vor să împrumute persoanelor sărace deoarece este riscant. Ele plasează în acest fel creditele imobiliare într-o societate specifică pe care o finanțează. Pachetele de creditare sunt globalizate şi cuprind trei categorii: cu risc scăzut, cu risc mediu şi cu risc ridicat cu un nivel de dobândă mult mai mare, numite şi credite *subprime*. Acestea din urmă sunt de tipul 2-28, adică primii doi ani cu rata dobânzii fixă, iar 28 de ani cu rata dobânzii variabilă. Dacă prețul creşte prea repede, proprietarul îşi găseşte un cumpărător şi revinde locuința pentru a-şi recupera banii. Acesta reprezintă „regatul" speculațiilor care sunt foarte profitabile pentru bănci[1].

Însă în anul 2006 din nou „balonul se sparge". Apar restanțierii şi acest fenomen se multiplică. Băncile sunt amenințate deoarece ele au împrumutat fondurile de investiții care au cumpărat pachetele cu titlu de creanță. Jumătate din activitățile bancare se bazează pe oferirea de împrumuturi bancare, iar datorită faptului că ele au împrumutat fondurilor de investiții insolvabile, riscă să aibă probleme. Şi pentru că băncile nu se împrumută unele pe altele, această sarcină revine băncilor centrale. Aşadar, sistemul financiar este amenințat de discreditare.

Prin urmare, cauzele acestor crize sunt numeroase: Statele Unite trăiesc mai presus decât îşi pot permite, îndatorarea lor le permite să consume şi să influențeze cererea mondială. O altă cauză o reprezintă fluxurile de capital „flotant". Criza economică actuală este deosebit de gravă şi este determinată de sistemul capitalist, de globalizare şi de politicile neoliberale. Ea apare sub o formă financiară, dar depăşeşte cu mult acest cadru şi denotă existența unui capitalism anarhic, ineficient şi inegal. Anarhic deoarece predomină legea profitului şi a interesului capitaliştilor. Ineficient deoarece criza riscă să se transforme

[1] Corbu, I. – *Criza financiară a creditelor ipotecare americane*, Facultatea de Finanțe şi Bănci, Universitatea Spiru Haret, Bucureşti, disponibil la www.spiruharet.ro/sesiuni-comunicari/word/3.3.pdf.

în restructurări, falimente, şomaj, scăderi salariale. Inegal deoarece criza provine în mod fundamental de la inegalitatea veniturilor şi a puterii în societăţile capitaliste.

Cum este afectată România de criza economică mondială

Criza economică mondială se amplifică pe fiecare zi ce trece, iar România începe tot mai mult să resimtă această recesiune economică, la care marii economişti de la nivel mondial nu reuşesc să găsească antidot. Iar cel mai tare se va resimți această criză la nivelul companiilor din România. Cele care au contractat credite pentru dezvoltare sau acoperirea altor nevoi de lucru se vor trezi în fața imposibilității de a restitui aceste împrumuturi, concomitent cu îngreunarea posibilității de plată a furnizorilor.

România trebuie să pună în practică un program național de diminuare a efectelor crizei financiare şi economice axat prioritar pe stimularea creşterii economice, pe protejarea cetățenilor şi pe crearea de locuri de muncă. Contractarea unui împrumut extern a fost găsită ca o soluție pentru a ieşi din situația financiară actuală.

Datoria externă a României pe termen scurt a ajuns la aproximativ 24 de miliarde de euro din care 22 de miliarde aparțin sectorului privat. Datoria sectorului privat este împărțită între bănci (peste 10 miliarde) şi sectorul nebancar, care include şi instituțiile financiare nebancare (aproape 12 miliarde). Cea mai mare parte a împrumutului extern va merge la Banca Națională, având două destinații: intervenții pe piața valutară pentru a stopa o eventuală tendință de depreciere a leului (în cazul în care se va solicita valută pentru plata scadențelor sau pentru noi importuri) şi pentru a se putea elibera o parte din rezerva minimă obligatorie în valută deținută de bănci la BNR.

Delegația FMI consideră pe drept că România a suferit în ultimul an din cauza a două dezechilibre. Unul este balanța comercială (import – export). La finele anului 2004, deficitul extern pe 15 ani a fost de 50 de miliarde de dolari[1] şi era considerat de guvernul rezultat din alegerile din noiembrie 2004 ca fiind peste puterile economiei naționale. Drept urmare, noul guvern avea datoria ca începând cu anul 2005 să ia toate măsurile necesare pentru stoparea oricărui deficit extern şi să organizeze

[1] Fota, D.; Băcescu, M. (2009) – *Criza economică din România anului 2009 – cauze, efecte, soluții*, Ed. Universitară, Bucureşti.

reluarea producției agrare şi industriale autohtone. Numai aşa ar fi putut fi evitată în România criza economică în care a intrat economia națională în anul 2009. După cele întâmplate, suportul financiar internațional a devenit acum necesar atât din punct de vedere preventiv, cât şi pentru a furniza, la nevoie, valuta necesară pentru finanțarea datoriei externe.

Al doilea dezechilibru este reprezentat de deficitul bugetar, care a crescut semnificativ în ultimii ani. În locul existenței unui surplus de venituri în raport cu cheltuielile, România a înregistrat permanent numai deficite. Dacă acestea ar fi fost utilizate pentru investiții în capacități de producție, situația economică a României ar fi fost bună. Dar deficitele au fost utilizate, în principal, tot pentru consum sau investiții în clădiri şi recondiționări. În 2009, deficitul ar fi trebuit utilizat numai şi numai în investiții şi pentru sprijinirea producției autohtone; altfel, economia națională nu va avea cum să mai reziste. Pachetul financiar va permite o ajustare graduală a deficitului, care ar putea face posibilă adaptarea, într-un răstimp de mai mulți ani, la condițiile necesare pentru acceptarea intrării României în zona euro. Trebuie ştiut că această intrare, care va constitui un şoc pentru IMM şi pentru oamenii cu venituri mici, trebuie foarte atent pregătită, deoarece aderarea nepregătită în detaliu poate aduce economiei naționale prejudicii care nu mai pot fi remediate vreodată.

În ceea ce priveşte fiscalitatea, obiectivele tratate în timpul negocierilor au scos în evidență că este nevoie ca deficitul să fie adus la un nivel rezonabil, iar efectuarea unor reforme structurale să nu provoace alte creşteri ale acestora. Ar fi foarte important ca sistemul să rămână capitalizat, iar băncile să îşi reia activitatea de creditare. Politica monetară a BNR ar trebui să continue să urmărească menținerea sub control a inflației.

Şeful delegației de negociere a FMI, Jeffrey Franks, a mai menționat că, în ciuda unor acuzații, programul propus este atent adaptat specificului fiecărei țări. În România sunt condiții pentru programe mai ambițioase şi realiste. Ceea ce diferă față de nevoile altor țări ar fi nevoia stabilirii unor măsuri de atingere a obiectivelor specifice României, iar în ceea ce priveşte reforma, aceasta ar trebui să acopere următoarele patru zone: a) modul în care este gândită politica bugetară, în sensul că se doreşte evitarea unor schimbări repetate ca acelea care au avut loc în ultima perioadă, şi stabilirea ca atare a unor responsabilități fiscale, astfel încât politica bugetară să fie predictibilă; b) regândirea sistemului de salarizare

publică, deoarece datoria publică s-a dublat în ultimii doi ani, iar tendința nu poate fi menținută; c) asigurarea sustenabilității plăților din sistemul public de pensii, a cărui presiune va putea creşte în timp dacă nu se vor lua măsuri de creştere a numărului de salariați plătitori de impozite şi asigurări de pensii; d) controlul companiilor de stat, care au deficite mari sau cheltuieli mari şi care au scăpat de sub control, printr-o serie de măsuri de limitare a câştigurilor maxime, dar şi a unor măsuri sociale pentru a proteja pe cei mai săraci pensionari şi pe cei mai săraci angajați.

FMI va conlucra cu Banca Națională pentru anumite reforme şi va solicita băncilor să îşi consolideze sprijinul pentru România, să creeze o rezervă de capital utilă pentru gestionarea crizei, să îşi consolideze expunerea în România, adică să nu ia banii din țară. BNR a hotărât deja reducerea graduală a rezervele minime obligatorii ale băncilor comerciale, începând cu cele în valută.

Menținerea sub control a unor indicatori macroeconomici în condițiile unui deficit bugetar insuficient definit, a unei politici sustenabile de țintire a inflației şi de asigurare a creşterii economice sunt provocări dintre cele mai dificile în fața autorităților. Este important de urmărit nivelul cursului leu/euro, echilibrul dobânzilor la lei şi valute (inducând în continuare economisirea şi menținerea unei lichidități adecvate în economie), dar şi reducând nivelul dobânzilor la credite. Doar astfel se poate evita recesiunea în România şi astfel putem să arătăm mediului de afaceri intern şi internațional că, în cazul unui risc de vulnerabilitate extremă, noi putem să oprim efectul de domino[1].

Problema principală a românilor este să conştientizeze criza la adevărata ei dimensiune şi să încerce să o țină în frâu. Nu este totuna cât de adâncă va fi criza şi dacă vom ieşi din ea odată cu ceilalți europeni sau la câțiva ani după ei. Costurile întârzierii ar fi uriaşe.

Concluzii

De-a lungul istoriei umanității, crizele economice s-au manifestat sub diferite forme, fiind generate de creşteri nesusținute şi generând depresiuni severe. Simplificând, am putea spune că prețul banilor a variat uneori brutal, în funcție de anumite conjuncturi sau decizii cu impact general. Criza va avea însă şi merite: de a înlocui ponderea speculațiilor cu aceea a producției şi de a reglementa decalajele de pe piața forței de

[1] **www.zf.ro/opinii/avantajele-si-dezavantajele-unui-acord-cu-fmi-4054935.**

muncă. Cu siguranță că România va ieşi, în cele din urmă, întărită din acest examen sever al adaptabilității la noua ordine economică mondială.

Aşadar, ce ne poate învăța istoria şi faptele petrecute anterior despre maniera în care putem reduce riscurile degradării economiei mondiale? Prima lecție şi cea mai importantă, oferită de majoritatea crizelor după anii 1930, este aceea că trebuie să acționăm prompt, cu energie şi mai ales asupra tuturor fronturilor pentru a remedia tensiunile financiare. Prioritatea ar fi aceea de a „înăbuşi flăcările" chiar dacă asta ar presupune folosirea unor măsuri inimaginabile în mod normal. Dacă criza anilor '30 a avut amploarea cunoscută aceasta se datorează în mare măsură faptului că, timp de patru ani după *crash*-ul bursier din 1929, responsabilii publici au urmat politici ortodoxe care au condus la reducerea creditării, la falimentarea băncilor şi adâncirea crizei. Astăzi, responsabilii politici sunt conştienți de evenimentele anterioare, în special preşedintele Rezervei Federale, Ben Bernanke, care a studiat perioadele îndeaproape pentru a înțelege mai bine interacțiunile dintre sectorul financiar şi sectorul real al economiei.

Cea de-a doua lecție se referă la măsurile financiare care trebuie însoțite de acțiuni la nivel macroeconomic. Eficacitatea politicii monetare fiind limitată de perturbațiile economice, relansarea bugetară ar trebui să joace un rol important în menținerea creşterii economiei reale şi să înlăture jocul retroacțiunilor negative dintre sectorul financiar şi cel real. De altfel, se încearcă creşterea cheltuielilor legate de infrastructură după exemplul programelor de lucrări publice din anii 1930. Însă, aşa cum o demonstrează exemplul japonez, un ajutor macroeconomic nu poate furniza decât „puțin oxigen" şi nu un remediu. Este esențial să profităm de acest răgaz pentru a rezolva problemele financiare ascunse, altfel rezultatul va fi o serie de măsuri bugetare care vor avea un efect de regres. Este important de înțeles că, în țările unde o parte integrantă a problemelor o constituie gestiunea deficitară a sectorului public, aşa cum se întâmplă în cazul piețelor emergente, găsirea unor soluțiile macroeconomice adecvate este îngreunată.

Cea de-a treia lecție se referă la faptul că politicile întreprinse trebuie să fie eficiente la nivel mondial. Un exemplu elocvent de politici care nu trebuie adoptate îl regăsim în criza din 1929, şi anume politica „fiecare pentru el însuşi" însoțită de creşterea taxelor vamale emisă de Statele Unite care a condus la propagarea crizei în toată lumea. După anii '80,

criza asiatică devine un alt exemplu al unor efecte negative rezultate din luarea de decizii de unele țări în relațiile lor cu alte țări.

Din fericire, în ultima perioadă au demonstrat avantajul existenței unei coordonări în plan internațional în ceea ce priveşte susținerea lichidităților, protejarea depozitelor şi consolidarea pozițiilor băncilor, lichidarea instituțiilor aflate în faliment şi relaxarea politicilor monetare. De asemenea se studiază măsuri ce pot fi luate pentru a asigura o finanțare adecvată a țărilor afectate de criză, cum ar fi facilitarea accesului la credite acordate de FMI.

Pe scurt, datorită unor experiențe deja trecute, este posibil să evităm situațiile mai grave sau mai complicate decât cele trăite deja. Economia mondială suferă de pe urma unei crize financiare colosale, însă se pot reduce efectele negative ale acesteia prin măsuri energice şi coordonate care reduc problemele financiare, susțin activitatea şi mențin accesul la finanțarea externă.

Aşadar, criza financiară actuală capătă dimensiuni colosale, însă dacă încercăm să privim în urmă şi să învățăm din greşelile anterioare, putem evita repetarea crizei din 1929 sau a celor care au urmat. Chiar dacă niciuna din crizele anterioare nu a avut un caracter atât de profund ca actuala criză financiară, ea nu trebuie văzută ca sfârşitul lumii. O criză este în acelaşi timp şi o şansă, cum spun chinezii. Iar noi avem acum şansa de a genera un cadru stabil pentru o viitoare creştere economică. Nimeni nu ştie cu siguranță ce se va întâmpla în viitor, aşa cum nimeni nu ştie cu exactitate în ce etapă a crizei suntem sau cât va mai dura, şi este suficient să ne uităm la trecut pentru a ne da seama de acest lucru. Singurul lucru cert este că recesiunea naşte oportunități.

Chiar dacă de obicei recesiunile sunt văzute ca încetiniri economice, ele zdruncină lucrurile de multe ori de la rădăcină, nu doar încetinesc procese. Ele răsplătesc punctele tari şi le exploatează pe cele slabe, creează noi oportunități şi omoară obiceiuri de *business* vechi, lansează energie nebănuită şi distrug modele învechite. Activele pot fi cumpărate la prețuri mici, oameni talentați pot fi angajați foarte ieftin şi ideile noi pot fi puse în practică mult mai uşor. Cel mai bun exemplu care vine să susțină această idee este cel al Marii Depresiuni americane. Majoritatea oamenilor se gândesc la anii 1930 ca la un deşert economic, cu anunțuri de închidere sau vânzare la tot pasul şi cozi ale şomerilor. Dar pentru cei puțini şi curajoşi această perioadă a reprezentat o mare de oportunități.

Procter & Gamble a investit atât de mult în marketing, mai ales la posturile de radio, încât campaniile sale erau recunoscute de toată lumea. Lista companiilor ce şi-au luat avântul în timpul depresiunii economice include Revlon, HP, Polaroid, Pepperidge Farms.

Ce se poate spune despre recesiunea curentă? Este încă greu de formulat o concluzie, dar se pot face câteva observații: câştigătorii detaşați sunt giganții cu un brand puternic în spate, lideri de piață care au intrat în recesiune cu *cash* în buzunare şi cu un sistem de management performant. Aceste companii câştigă cote de piață rezultate din pierderile celorlalte companii, care fie nu au putere financiară, fie au un management slab, fie au ales calea restructurării şi nu a dezvoltării. McDonald's, spre exemplu, a introdus un sistem personalizat pentru fiecare piață pe care acționează, astfel încât prețurile practicate de lanțul american să se adapteze situației economice locale. Asda, un lanț de supermarketuri britanic, a deschis 14 noi locații şi a angajat peste 7.000 de oameni în ultimul an. PepsiCo a cumpărat pentru 6 miliarde de dolari controlul asupra a două companii de îmbuteliere cu cote de piață impresionante la nivel mondial. Extinderea investițiilor pe perioada de criză are sens. Un studiu recent mai arată că acele companii care s-au extins prin investiții şi achiziții au adus un profit cu 15% mai mare acționarilor.

Un al doilea val de companii câştigătoare este alcătuit din acele companii cu un istoric în domeniul inovațiilor. În ciuda scăderii veniturilor cu 23% în ultimul trimestru din 2008, Intel continuă să investească mult în inovație. Craig Barrett, fostul şef al Intel, insista că „nu poți să îți cauți scăparea dintr-o recesiune; trebuie să investeşti şi să îți găseşti drumul de ieşire". P & G îşi lansează cel mai amplu program de dezvoltare la nivel mondial în cei 170 de ani de existență, deschizând 19 noi fabrici, investind în cercetare, în ciuda rezultatelor financiare în scădere. IBM încearcă să îşi motiveze proprii angajați să vină cu idei inovatoare care să ajute compania.

Un al treilea grup este format din firmele care în timp de criză se repoziționează pe piață. Cisco se grăbeşte să îşi schimbe imaginea dintr-o firmă de rețele într-o companie gigant de internet, folosindu-şi rezervele de bani lichizi pentru a face achiziții de companii cu potențial în domenii străine până acum. Repoziționarea este cartea câştigătoare pentru mulți. Spre exemplu, odată cu căderea Uniunii Sovietice, Finlanda s-a adâncit într-o criză economică de proporții, Nokia s-a reorientat către telecomuni-

cații, chiar dacă până atunci 90% din afacerile sale nu întreținau domeniul telecomunicațiilor. Fundația Kauffman, ce se ocupa cu studierea antreprenoriatelor, a arătat că aproximativ jumătate din companiile ce fac parte din Fortune 500 (nume precum CNN, Microsoft, FedEx) au fost fondate în timpul unor recesiuni sau momente de scădere ale piețelor. Mediul de afaceri se pare că va „profita" de această recesiune, spre deosebire de mediul politic.

SCREENING-UL INSTITUȚIILOR BANCARE ŞI CRIZA ECONOMICĂ

Ana Maria Zamfir*

Oportunitățile de împrumut şi standardele de creditare

O mare parte a teoriilor bancare atribuie, în mod obişnuit, existenței intermediarilor eficiența *screening*-ului creditelor şi a monitorizării clienților, de exemplu Diamond (1984)[1], Campbell şi Kracaw (1980)[2], Boyd şi Prescott (1986)[3]. Pentru decidenții politicii şi reglementatori, efectul standardelor de creditare asupra disponibilității împrumuturilor şi a câştigurilor economice este material, în aşa fel încât FED aplică sondaje periodice care să măsoare schimbarea înregistrată la nivelul standardelor prin studierea răspunsurilor calitative ale ofițerilor de credit. De exemplu, un studiu la nivelul ofițerilor de credit seniori asupra împrumuturilor realizat de C. Lown în 2006[4] sugerează că o contractare a standardelor de creditare explică o parte semnificativă a declinului creditelor pentru afaceri şi investiția în obiecte de inventar de *retail*. Impactul asupra

* Ana Maria Zamfir este lector univ. dr. la Facultatea de Economie, Academia de Studii Economice, Bucureşti.

[1] Diamond, D. (1984) – *Financial Intermediation and Delegated Monitoring*, în *Review of Economic Studies*, nr. 5, 1984, pp. 393-414.

[2] Campbell, T.; Kracaw, W. (1980) – *Information Production, Market Signaling and the Theory of Intermediation*, în *Journal of Finance*, nr. 35, 1980, pp. 863-882.

[3] Boyd, J.; Prescott, E. (1986) – *Financial Intermediary – Coalitions*, în *Journal of Economic Theory*, nr. 38, 1986, pp. 211-232.

[4] Lown, C.; Morgan, D.; Rohatgi, S. (2006) – *The Credit Cycle and the Business Cycle: New Findings from the Loan Officer Opinion Survey*, în *Journal of Money, Credit and Banking*, nr. 38, 2006, pp. 1575-1597.

disponibilității creditului la nivelul economiei şi viceversa reprezintă o întrebare clasică printre macroeconomişti[1].

Lucrarea lui A.B. Güner din 2008[2] analizează empiric cum severitatea standardelor bancare de *screening* al creditelor depinde de calitatea exogenă a populației de potențiali împrumutați, care poate varia în raport cu ciclurile afacerii sau între diferite segmente ale pieţelor cu împrumuturi (de exemplu, industrii diferite sau regiuni geografice). În cadrul teoretic, M. Rukes dezvoltă în lucrarea din 2004[3]ipoteza conform căreia băncile aleg standarde de *screening* mai stricte atunci când calitatea populației de împrumutați este spre mijlocul spectrului de calitate, în momentul în care calitatea este fie prea mare, fie prea mică. Intuiția în acest caz este simplă: atunci când beneficiul marginal al înlăturării prin *screening* a proiectelor riscante depăşeşte costul marginal al verificării creditului, banca va adopta standarde ridicate pentru credite, adică va evalua candidații mult mai atent şi va acorda împrumuturi aplicanților buni. Acest rezultat rămâne valabil atunci când probabilitatea de a recurge la *screening*-ul împrumutaților pentru a descoperi tipul bun este suficient de mare. În contrast, încercările băncilor de a face screening sunt cele mai reduse dacă probabilitatea dezvăluirii tipului de risc sporit este aproape de zero, adică în cazul recesiunilor severe sau a băncilor regionale mici, sau unu, adică în perioade de boom economic sau atunci când există bănci de dimensiuni mari centrate pe bani. În mod consistent, testele empirice utilizate de A.B. Güner arată că există un tipar care nu pare a fi evident dacă nu ar fi fost luată în calcul variația standardelor de creditare. Performanța portofoliilor de împrumut a băncilor poate fi mai întâi crescătoare, iar apoi descrescătoare în oportunitățile de generare a împrumuturilor pentru îmbogățire.

Intuiția care stă la baza acestei relații în formă de U analizată este apropiată în spirit cu cea a tendinței din domeniu care analizează când este optim pentru împrumutați să aleagă un credit bancar (monitorizarea datoriei la bancă) în detrimentul unei datorii publice (datorii de dimensiuni reduse fără monitorizare). Un rezultat central al

[1] Gorton, G.; Winton, A. (2003) – *Financial Intermediation*, în Constantinides, G.; Harris, M.; Stulz, R. (Eds.) (2003) – *Handbook of the Economics of Finance*, vol. 1A, Corporate Finance, Elsevier/North Holland

[2] Güner, A.B. (2008) – *Bank Lending Opportunities and Credit Standards*, în *Journal of Financial Stability*, nr. 4, 2008, pp. 62-87.

[3] Ruckes, M. (2004) – *Bank Competition and Credit Standards*, în *Review of Financial Studies*, nr. 17, 2004, pp. 1073-1102.

acestor lucrări este acela că alegerea firmelor între datorii cu sau fără monitorizare depinde de evaluarea creditului firmei (adică probabilitatea ca firma să fie de risc ridicat). Împrumutații cu o clasare scăzută a creditului aleg datoria publică, dacă obțin cel puțin finanțare. Acei împrumutați cu o clasare a creditului la cote mai înalte vor alege datoria publică în detrimentul celei bancare, cu excepția modelului lui R.G. Rajan[1] în care firma este indiferentă între cele două surse de finanțare. Managerii firmelor clasate mai sus nu au nevoie de monitorizarea băncii pentru a exercita un efort mai mare, adică alegerea unui proiect bun, deoarece reputația lor este în joc. În acelaşi timp, din punctul de vedere al băncii, beneficiile monitorizării sau *screening*-ul pre-eveniment al firmelor de calitate ridicată nu justifică aceste costuri ale activității. Pentru firmele de calitate intermediară însă, costurile monitorizării sau ale pre-*screening*-ului sunt mai reduse decât câştigurile din angajarea companiei de a prelua proiecte eficiente sau beneficiile *screening*-ului prin eliminarea tipului indezirabil. În echilibru, numai firmele cu clasare intermediară a creditului se vor baza pe datorie cu monitorizare. În acelaşi mod, ca şi în cazurile menționate anterior, A.B. Güner îşi bazează modelul pe ideea că această calitate a clientului ar trebui asociată cu nivelul *screening*-ului bancar. Însă, spre deosebire de celelalte lucrări, A.B. Güner ignoră alegerea firmei şi se concentrează numai asupra acțiunilor băncii.

Testele empirice arată importanța observației după care piața împrumuturilor poate fi segmentată, de exemplu băncile din diferite localități pot avea acces diferit la clienții potențiali. Drept rezultat, băncile a căror oportunitate de a acorda credite depăşeşte capacitățile de finanțare, adică băncile centrate pe bani cu capital restrâns, generează mai multe împrumuturi decât şi-ar putea permite în mod profitabil şi vând excedentul altor bănci interne sau străine şi altor instituții financiare non-bancare, cum ar fi fondurile de investiții existente pe piață. Prin urmare, ipoteza avantajului comparativ presupune o corelație pozitivă între vânzările de împrumuturi şi oportunități. Punctul cheie al analizei este utilizarea activității de vânzare a împrumuturilor la nivel bancar ca o determinantă a oportunităților de creditare.

A.B. Güner utilizează în analiza sa o bază de date cu raportări trimestriale ale conduitei şi venitului bancar pentru a testa implicațiile calității portofoliului de împrumuturi. Ca suport pentru ipotezele sale

[1] Rajan, R.G. (1992) – *Insiders and Outsiders: The Choice between Informed and Arm's-length Debt*, în *Journal of Finance*, nr. 47, 1992, pp. 1367-1400.

el descoperă că indicatorii împrumuturilor neperformante din balanțele băncilor sunt mai întâi descrescători şi apoi crescători la nivelul vânzărilor de împrumuturi.

Tehnologia costisitoare a *screening*-ului creditului este fructificată doar dacă produce informație **uşoară** despre perspectiva firmei dincolo de informația observată public, această informație va ajuta banca în estimarea performanțelor viitoare ale împrumutatului. Există, astfel, o legătura non-monotonă între performanțele împrumutatului post-contract şi volumul vânzărilor de împrumuturi pe care le inițiază banca.

Trebuie să menționăm câteva clarificări despre interpretarea rezultatelor. În primul rând, avantajul comparativ nu este singurul motor al vânzărilor de împrumuturi, dar este cel care are cea mai vastă acoperire în lucrările din domeniu. De exemplu, lucrările lui R. Demsetz din 1993[1] şi 2000[2], J. Haubrich şi B. Thomson din 1996[3] îşi susțin argumentele prin dovezi empirice. Câteva bănci centrate pe bani au acces la numeroşi împrumutați potențiali, prin rețeaua de sucursale în toate centrele financiare ale lumii, generând majoritatea vânzărilor de împrumuturi în anii '80 şi începutul anilor '90, în timp ce cumpărătorii erau de tipul băncilor regionale de dimensiuni reduse, bănci străine sau instituții financiare non-bancare, detalii în acest sens se regăsesc în lucrarea lui G. Gorton şi J. Haubrich din 1990[4].

Alte ipoteze presupun că vânzările de împrumuturi pot fi un mecanism al reechilibrării portofoliului pentru a transfera riscul sau pentru a subscrie garanțiile fără a încălca normele care interzic băncilor aceasta practică[5].

Pentru a extinde discuția şi la alte motivații pentru care vânzările de împrumuturi nu conduc direct la acordarea de împrumuturi de calitate redusă putem recurge la implicația unor practici zgomotoase şi a unui trend spre rezultate documentate. Dacă totuşi băncile acordă

[1] Demsetz, R. (1993) – *Recent Trends in Commercial Bank Loan Sales*, în *Federal Reserve Bank NY Quarterly Review*, vol. 4, nr. 18, 1993, pp. 75-78.

[2] Demsetz, R. (2000) – *Bank Loan Sales: A New Look at the Motivations for Secondary Market Activity*, în *Journal of Financial Resources*, nr. 23, 2000, pp. 192-222.

[3] Haubrich, J.; Thomson, B. (1996) – *Loan Sales, Implicit Contracts and Bank Structure*, în *Review Quarterly Financial Account*, nr. 7,1996, pp. 137-162.

[4] Gorton, G.; Haubrich, J. (1990) – *The Loan Sales Market*, în Kaufman, G. (Ed.) (1990) – *Research in Financial Services*, vol. 2, JAI Press, pp. 85-135.

[5] Berger, A.N.; Udell, G.F. (1993) – *Securitization, Loan Sales and the Liquidity Problem in Banking*, în Klausner, M.; White, L. (Eds.) (1993) – *Structural Changes in Banking*, Irwin, Homewood, pp. 227-291.

împrumuturi de calitate îndoielnică cu intenția de a vinde mai departe (hazard moral), sau pentru a le prelua în balanțele lor pentru a le vinde (selecția adversă) şi dacă împrumuturile scanate prin tranzacții sunt mai reprezentative decât tot fondul de împrumuturi al vânzătorilor activi, interpretarea rezultatelor în ceea ce le priveşte pe acestea din urma este confuză. Băncile şi alți investitori din SUA raportează pierderi din ipoteci datorate consumatorilor îndoielnici de pe piața imobiliară (criza *subprime)*, aspect care va fi dezbătut mai pe larg în continuare. Este dificil de argumentat de ce această calitate slabă a împrumuturilor a fost un răspuns pentru îmbunătățirea oportunităților de împrumut în comparație cu a satisface cererea sporită a investitorilor datorată şocului tehnologic, ceea ce a permis o garantare facilă a împrumuturilor îndoielnice.

După cum a demonstrat A.B. Güner şi în 2006[1], răspândirea dobânzilor la împrumuturile acordate de majoritatea vânzătorilor activi sunt în medie mai mici decât cele acordate de bănci, ce reprezintă vânzători mai puțin activi – controlarea unui set de variabile bancare, detalii contractuale şi utilizarea unor pârghii observabile sau nu privind calitatea împrumutaților. Acesta explică hazardul moral ca un efect de ordinul I al rezultatelor calității portofoliului. Mai mult, efectele atestate prin documente ale calității împrumuturilor la nivelul clientului sunt numai printre împrumuturile cu un singur împrumutator, o parte redusă este destinată revânzării, spre deosebire de modelul împrumuturilor sindicalizate care reprezintă până la urmă principala sursă a vânzărilor de împrumuturi. Însă trebuie înțeleasă particularitatea împrumuturilor reținute şi a celor vândute printr-un organism cum ar fi Corporația Prețului la Împrumuturi.

Perspectivele teoretice şi practice ale crizei din SUA

Vom analiza aici dificultățile curente ale crizei de pe piața ipotecilor din Statele Unite ale Americii. Piața ipotecilor rezidențiale este cuantificată valoric la aproximativ 10.000 de miliarde de dolari, 75% dintre acestea fiind garantate în principal de agenții sponsorizate guvernamental, Fannie Mae şi Freddie Mac.[2] Piața, în mare parte, implică un risc scăzut, atât la nivelul împrumutatorilor inițiali, cât şi la nivelul celor secundari creați sub forma *pool*-urilor ipotecare. Împrumutatorii primari se confruntă cu un risc implicit redus datorită faptului că două treimi dintre împrumutați

[1] Güner, A.B. (2006) – *Loan Sales and the Cost of Corporate Borrowing*, în *Review of Financial Studies*, nr. 19, 2006, pp. 687-719.

[2] Conform *The Economist*, 24 martie 2007.

se bucură de încredere în ceea ce priveşte creditul, au fixată o rată de asigurare a ipotecii şi au realizat o investiție semnificativă în casele pe care le dețin. Atunci când ipotecile sunt garantate, riscul implicit rămâne fie responsabilitatea împrumutatorilor primari, fie este transferat unui fond specializat căruia îi este vândută ipoteca. În astfel de cazuri, rolul împrumutatorului inițial (după garantare) este de a administra plățile, aşadar există câteva încercări de a monitoriza tiparul plăților, spre deosebire de cazul în care împrumutatorul primar nu deține o parte majoră a riscului implicit. Chiar şi încercările de a realiza *screening*-ul ipotecilor sunt atenuate atunci când împrumutatul are o asigurare implicită.

Investitorii instituționali şi de altă natură depind atât de calitatea superioară a ipotecilor subscrise, adică asigurarea implicită care acoperă instrumentele ipotecare, cât şi de ratingurile sau clasările furnizate de agențiile de rating. Mai mult, cumpărătorii de garanții ipotecare nu sunt preocupați în mod direct de riscul implicit al ipotecii deoarece garanțiile emise se mulează pe diferite categorii de risc. Parțial, încurajările investitorilor instituționali sunt atenuate datorită faptului că acestea sunt expuse acelui risc implicit al portofoliului de ipoteci caracteristic tranşei de garanții cumpărate. Atunci când un asigurator suportă majoritatea costurilor implicite, încurajările sectorului investițional instituțional sunt şi mai reduse. Însă garanțiile achiziționate de investitorii instituționali pot genera pierderi dacă un anumit fond de ipoteci absoarbe suficiente riscuri încât să pună în pericol solvabilitatea fondului şi tranşa respectivă este structurată astfel încât să absoarbă o parte a riscului rezidual.

Investitorii în garanțiile fondului de ipoteci sunt familiarizați cu riscul pre-plății pe care trebuie să îl suporte atunci când ipoteca inițială este rambursată mai devreme decât se aşteptau, din moment ce rambursările agregate ale fondului de ipoteci sunt transmise direct investitorilor. Deşi reprezintă o trăsătură mai puțin comună, investitorii sunt de asemenea familiarizați cu extinderea riscului pe care îl pot suporta dacă maturizările sunt prelungite la termenul inițial atunci când ratele cresc. Investitorii se confruntă, de asemenea, cu riscul de preț al portofoliului de ipoteci de rată fixă (sau de rată flexibilă uşor ajustabilă), pe măsură ce ratele dobânzii cresc. Pe de altă parte, aceştia au fost mai puțin familiarizați cu riscul de lichiditate care poate apărea din instrumentele comercializate rar, aşadar nu dețin o expertiză suficient de bună pentru a accesa riscul implicit al fondului de ipoteci. Investitorii instituționali tind mai degrabă

să se bazeze pe clasificările furnizate de agențiile de rating cu privire la fondul de garantare.

Deşi este normală identificarea dificultăților survenite pe piețele *subprime* datorate schimbărilor tehnologice, problema este în realitate mai complexă. Procesarea automată sau semiautomată a fost utilizată încă din 1970 şi pe alte piețe, fără a întâmpina dificultăți similare. Primele tipuri de aplicații tehnologice, cunoscute sub forma *scoring*-ului de credit, au fost utilizate pentru a accepta împrumuturile pentru maşini şi aplicanții pentru cărți de credit. Până la mijlocul anilor '90, software pentru *screening*-ul cumpărătorilor care aveau o reputație bună în ceea ce priveşte creditul au fost instalate la Fannie Mae şi Freddie Mac şi, de asemenea, la nivelul altor împrumutatori din sectorul privat.

Tehnologia *screening*-ului creditului nu a fost folosită pe piața *subprime* până în 1999, când o companie privată a realizat un software pentru aplicanții care doreau o ipotecă prin luarea în considerare a istoriei creditului disponibilă pe internet şi apoi realizarea unei clasificări a propunerilor primite prin procesul de testare a capacității de suportare a unui credit, acest proces devenind cunoscut sub denumirea de **subscriere automată**. Noul program a fost implementat inițial la First Franklin Financial, pentru ca mai apoi unul dintre cei mai mari jucători pe piața împrumuturilor să îl implementeze pentru ratingurile creditelor *subprime*. Înaintea acestei schimbări, ofițerii de credite ai First Franklin colectau declarațiile de venit şi istoria creditului unei persoane într-un proces care se prelungea pe câteva săptămâni. Prin accesarea rapoartelor de credit *on-line* în timp real şi utilizarea programelor de *screening* pentru a măsura riscul implicit, noul *software* a generat atât reducerea semnificativă a timpului necesar pentru procesarea unui dosar, cât şi creşterea radicală a numărului de aplicații care puteau fi procesate. Între 1999 şi 2005, First Franklin şi-a crescut de şapte ori numărul de aplicații pentru împrumuturile *subprime* pe care îl procesa, ajungând la aproximativ 50.000 de cereri soluționate pe lună. Noua tehnologie a făcut posibilă încadrarea pieței *subprime* într-una extrem de lucrativă şi productivă, însă acest fapt în sine nu a generat problemele ce au urmat.

Numărul companiilor care dezvoltau sisteme de subscriere automată a proliferat din 1999 până în prezent. Cu puțini angajați, companiile de *software* îşi vindeau sistemele de obicei împrumutatorilor cu rețele de *call center* care aveau angajați sute de mii de ofițeri de credit. Anumite bănci de renume de pe Wall Street şi ofertanții de ipoteci şi-au

dezvoltat propriile sisteme. Împrumutatorii *subprime* agreau subscrierea automată datorită faptului că furniza un *screening* ieftin şi rapid al aplicanţilor din categoria de risc ridicat şi îi aproba automat pe ceilalţi din categoria de risc redus. Un sondaj realizat de Fannie Mae din 2001 a descoperit că subscrierea automată a redus considerabil costul mediu al împrumutatorilor generat de încheierea unui contract de împrumut la 916 dolari.[1]

Până la mijlocul lui 2004, Countrywide Financial, unul dintre principalii jucători pe piaţa *subprime*, a utilizat subscrierea automată pentru a dubla numărul împrumuturilor acordate, ajungând la impresionanta cifră de 150.000 de dosare lunar[2]. Pentru întreaga industrie, programul de procesare a fost utilizat pentru a produce 450 de miliarde de dolari în împrumuturi *subprime* la sfârşitul lui 2005. Subscrierea automată este vulnerabilă în sensul că acceptă orice aplicanţi care îndeplinesc standardul de cerinţe încorporate în *software*, iar dacă acest standard este stabilit prea jos riscurile implicite ale împrumuturilor acceptate cresc corespunzător. Mai mult, programele de subscriere automată nu inspectează proprietatea, nu verifică venitul împrumutatului şi nu observă anumite detalii prudenţiale care necesită atenţia unui ofiţer de credit. Passmore şi Sparks (2000)[3] discută efectul selecţiei adverse datorat *screening*-ului defectuos al subscrierilor automate, iar utilizând o abordare specifică teoriei jocurilor arată că, dusă la extrem, această activitate poate conduce la pierderi în împrumuturi care anulează eficienţa câştigurilor.

Există câteva motive pentru care piaţa *subprime* a înregistrat cea mai puternică ascensiune decât orice piaţă a ipotecilor în ultimul deceniu. Odată cu implementarea noilor tehnologii, generarea de ipoteci *subprime* a devenit mult mai eficientă în ceea ce priveşte costul, aşadar a crescut oferta de fonduri pe piaţă. În acelaşi timp, cererea pentru finanţarea ipotecilor *subprime* a crescut, pregătind teritoriul pentru o sporire rapidă a activităţii de brokeraj pe piaţa ipotecilor, o creştere a numărului de împrumuturi şi a numărului de investitori instituţionali care finanţau *pool*-urile ipotecare.

[1] Carlin, W.; Mayer, C. (2003) – *Finance, Investment and Growth*, în *Journal of Financial Economics*, vol. 69, 2003, pp. 191-226.

[2] Porivit lui Scott Berry, vicepreşedinte executiv la Countrywide Financial, citat în *Bank Systems and Technology*, vara 2004.

[3] Passmore, W.; Sparks, R.W. (2000) – *Automated Underwriting and the Profitability of Mortgage Securization*, în *Real Estate Economics*, vol. 28, nr. 2, 2000, pp. 285-305.

Din punct de vedere al ofertei, investitorii instituționali şi de alte tipuri erau dornici de a achiziționa garanțiile emise de fondurile ipotecare deoarece aceştia se confruntau cu o penurie în ceea ce priveşte alte oportunități de investiție atractive. Brokerii individuali de ipoteci erau de asemenea atraşi de emiterea de noi ipoteci, atât datorită comisioanelor pe care le câştigau din această activitate, cât şi din cauza noilor tehnologii care furnizau o procesare mai ieftină. *Software* de subscriere au evoluat din 1999 de la a fi produse de nişă până la a fi produse folosite la scară largă. Programele de acest gen grăbeau procesarea dosarelor, reduceau costurile şi facilitau o gamă largă de produse ipotecare, cum ar fi cele fără avans sau care beneficiau numai de dobândă. Împrumutătorii inițiali câştigau un venit suplimentar din crearea *pool*-urilor ipotecare şi din vânzarea acestora unor administratori specializați care, la rândul lor, emiteau garanții fondurilor ipotecare. În acelaşi timp, asigurarea implicită asupra fondului de garanții era într-o primă fază ieftină, ceea ce însemna că inițiatorii fondurilor aveau o tentativă şi mai redusă de a monitoriza standardele de creditare. Investitorii în fondurile de garanții nu au obiectat, după cum aceştia erau lacomi în câştigarea de active de valoare, care din punctul lor de vedere aveau ca parte centrală plătirea în avans, rata dobânzii şi extinderea riscurilor. Aceştia s-au relaxat având credința că garanțiile deținute erau izolate de alte pierderi generate de expunerea anumitor cumpărători şi datorită faptului că garanțiile fondurilor de ipotecă necesitau un rating ridicat.

Cererea pentru finanțarea cu ipotecă a crescut datorită noilor împrumutați care au observat că se pot înscrie în cursa împrumuturilor ieftine şi erau încurajați de brokerii ipotecari şi de împrumutatorii inițiali. Împrumutații erau încurajați şi de avansurile reduse, finanțarea celei de-a doua ipoteci şi ajustarea ratelor ipotecii prin rate ale dobânzii scăzute. În 2005, împrumutații *subprime* – cărora inițial li se limitase accesul la finanțarea cu ipotecă – reprezentau unul din alți cinci şi respectiv 10% din toate împrumuturile noi cu ipotecă. Dobânzile reduse pe termen scurt de la începutul acestui deceniu au condus la utilizarea la scară largă a ipotecilor cu rate ajustabile (IRA), însă împrumutații nu au înțeles întotdeauna că aceste rate pot creşte substanțial atunci când ratele dobânzii cresc. Anumite IRA erau cunoscute sub denumirea de **împrumuturi amăgitoare** care aveau o rată a dobânzii de până la 1%.

Pe măsură ce cererea şi oferta sporeau, în acelaşi ritm se stabilea deja un cadru pentru o creştere rapidă, atât în ceea ce priveşte împrumuturile

inițiale, cât şi în privința garanțiilor din partea investitorilor instituționali. Odată cu stabilirea veniturilor din creşterea prolifică, emițătorii de ipoteci s-au bazat în principal pe noile forme de afaceri. Atunci când cererea pentru finanțarea cu ipotecă a început să scadă la mijlocul anilor 2000, emițătorii au încercat creşterea capacităților lor competitive prin păstrarea volumului de împrumuturi. Aşadar, au relaxat dramatic standardele de acordare, împrumutau mai mult pe aceeaşi proprietate individuală şi au eliminat documentația necesară. Datorită presiunilor concurențiale, împrumutatorii *subprime* au început o luptă în ceea ce priveşte rapiditatea cu care pot procesa şi acorda un împrumut. De exemplu, New Century Financial (a doua companie în ceea ce priveşte împrumuturile *subprime* acordate, care acum este falimentară) promitea aprobarea unui credit în 12 secunde.

Standardele au scăzut şi mai mult pentru ipotecile *subprime* şi au generat din ce în ce mai puține împrumuturi cu risc redus, cunoscute sub denumirea de *Alt A*. Un raport publicat de revista *The Economist* din 24 martie 2007 estima că 80% din împrumuturile *subprime* realizate în 2006 aveau rate reduse de tipul **împrumuturi amăgitoare**, aproape 80% din împrumuturile *Alt A* erau mincinoase, având la bază o documentație redusă sau chiar inexistentă, iar cea de-a doua ipotecă era acordată adeseori. Aşadar, unii dintre cei mai puțin dezirabili împrumutați erau capabili de a-şi achiziționa o casă fără a face un depozit. Trebuie menționat că împrumuturile fără documente şi cele *subprime*, în special, nu au jucat un rol important în acordarea unei a doua şanse acelor indivizi care aveau un istoric al creditului problematic, ci asemenea împrumuturi necesitau un management al riscului corespunzător, cu monitorizare atentă.[1]

Se poate spune că subscrierea automată a generat o relaxare atunci când nu era cazul, reducând prea mult standardele de împrumut. Problema apare din fundamentarea deciziei strict pe informația generată de *scoring*-ul creditului, punând într-un con de umbră lucruri mai importante cum ar fi venitul realizat efectiv. Mai mult, *input*-urile în programele de *screening* automat – venitul împrumutatului şi alte documente – sunt presupuse ca fiind verificate de un ofițer de credit, însă nu s-a întâmplat întotdeauna astfel.

În acelaşi timp, riscurile implicite s-au schimbat datorită hazardului moral şi selecției adverse. Înaintea existenței subscrierii automate,

[1] Fanzini, L. M. (2007) – *The Management of Risk in Subprime Lending*, în *The RMA Journal*, vol. 89, nr. 8, 2007, p. 46.

avansul cântărea foarte mult în luarea deciziei de acordare a unui împrumut. Mai mult, anumiți împrumutatori şi-au modificat programul astfel încât să ignore avertizările referitoare la tipul unui client şi să se orienteze strict pe scorurile creditului, aşadar au aprobat acordarea creditelor unor consumatori mult prea riscanți.

În sfârşit, chiar pe măsură ce industria atenua standardele de împrumut, riscurile implicite se schimbau în dinamică pentru împrumuturile existente. IRA şi împrumuturile amăgitoare sunt mai puțin atractive atunci când ratele dobânzii cresc, ceea ce înseamnă că împrumutații de calitate redusă care nu au o instruire în ceea ce priveşte garanția sunt puşi în fața sporirii obligațiilor de plată. În timp ce extinderea termenului de rambursare a împrumutului poate fi observată ca o uşurare pentru client, în ceea ce priveşte împrumutatorul, acesta se va confrunta cu o creştere totală a plăților în dobânzi şi cu o perioadă mai mare în care îşi poate recupera banii. Mai mult, dacă ratele dobânzii cresc suficient de mult, capacitatea de a păstra ratele lunare reduse, pe măsura lărgirii orizontului temporal, este limitată.

Reglementatorii federali americani erau conştienți încă din primele faze de problemele potențiale ale industriei. În 2001, cele patru agenții bancare federale (Sistemul Rezervelor Federale, Corporația Asigurărilor Depozitelor Federale, Oficiul de Control al Monedei şi Oficiul de Supraveghere a Economiilor) au emis un ghid extins pentru a întări supravegherea şi examinarea instituțiilor prin programe ale împrumuturilor *subprime*. Acestea evidențiau pierderile din împrumuturi şi închirieri, standardele de adecvare a capitalurilor, cerințele de revizuire şi clasificare a împrumuturilor, programele de remediere şi standardele de împrumut prădătoare. Deşi nu există suficiente date pentru a observa nivelul de conformare şi supraveghere a pieței, se poate spune totuşi că aparent măsurile enunțate mai sus nu au fost satisfăcute.

Este important rolul agențiilor de rating, deoarece investitorii trebuie să cunoască riscul şi câştigul caracteristic investiției potențiale. Datorită existenței unor instrumente colaterale opace în evaluarea activelor, este esențială existența unui sistem de rating al riscului şi al bunurilor. Reducerea valorică şi implicit actualizarea unor astfel de instrumente pun la îndoială competența agențiilor de rating în ceea ce priveşte inspectarea şi monitorizarea garanțiilor, până la întrebarea dacă veniturile realizate din activitatea de rating sunt pertinente şi pretabile.

Încă nu s-a determinat valoric paguba înregistrată direct pe Wall Street. Deşi a existat preocuparea că anumite eşecuri ale unor fonduri pot conduce piaţa spre probleme sistemice, sublinierea pierderilor potenţiale nu este atât de mare după cum se sugera la mijlocul lui 2007. Proprietăţile vor fi eventual vândute, cu un oarecare *discount*, ajungându-se la reduceri de peste 50% din valoarea iniţială a proprietăţii. Piaţa *subprime* reprezintă o ameninţare directă redusă pentru Wall Street; aceasta poate afecta bancherii şi economia în ansamblu prin alte căi. În prezent, investitorii evită ipotecile *subprime* şi de altă natură care par a fi riscante.

Prudenţa împrumutatorilor de a se angaja în fonduri suplimentare, împreună cu contractarea standardelor de împrumut se pot combina în formarea unui nou impas pe piaţa creditului. Unii împrumutatori au stopat acordarea împrumuturilor cu ipotecă **fără avans**, alţii au eliminat acordarea celei de-a doua ipoteci, iar oficialii Freddie Mac au anunţat că nu vor mai cumpăra împrumuturi *subprime*. Oricum ar fi nimeni nu este sigur de cât de dramatică sau de persistentă va fi această retragere, însă după cum s-a putut observa această criză a avut un efect de domino la nivelul celorlalte economii.

Pentru noile împrumuturi *subprime*, reglementatorii trebuie să înăspreasscă standardele de creditare, dacă împrumutatorii sunt incapabili sau nu pot realiza aceasta. În acelaşi sens, trebuie inspectat şi *software*-ul pentru a se asigura că sunt utilizate standardele potrivite şi tot aici trebuie să se asigure că împrumuturile emise de brokerii ipotecari sunt autorizate de către ofiţerii de credit cărora nu li s-au plătit comisioane în funcţie de volumul creditelor. Pentru împrumuturile existente, acolo unde este posibil, împrumutatorii trebuie să extindă termenele şi să nu crească plăţile în încercarea de a minimiza numărul de plăţi întârziate.

Concluzii

Istoria financiară conţine numeroase exemple de pieţe caracteristice ciclului de afaceri de genul pieţei *subprime*: descoperirea profitabilităţii, expansiunea activităţii de creditare, relaxarea standardelor de creditare pe măsura creşterii presiunii concurenţiale de a menţine volumul, toate acestea fiind urmate de un colaps. Ciclul *subprime* este unic, în principal datorită lipsei de claritate în ceea ce priveşte distribuţia riscurilor implicite ale ipotecilor, mai ales în eşecul recunoaşterii faptului că şi fondurile ipotecare administrate pot suferi suficiente probleme din punct de vedere al întârzierii parţiale sau totale a garanţiilor proprii.

Principala concluzie la care se poate ajunge pentru fiecare dintre aceste cicluri este că acest control al riscului trebuie să fie mai strict în perioada de expansiune, exact atunci când toată lumea crede că nu mai este necesar. Dacă această industrie nu îşi poate controla riscul – indiferent de cât de confuză este alocarea acestuia – atunci reglementatorii trebuie să se asigure că totuşi, acesta există. Din păcate, în majoritatea ciclurilor unde au fost observate de timpuriu efecte nedorite, acțiunile corective ale reglementatorului au fost fie prea puține, fie au apărut prea târziu pentru a atenua din pierderi.

Referințe bibliografice

Berger, A.N.; Udell, G.F. (1993) – *Securitization, Loan Sales and the Liquidity Problem in Banking*, în Klausner, M.; White, L. (Eds.) (1993) – *Structural Changes in Banking*, Irwin, Homewood, pp. 227-291

Boyd, J.; Prescott, E. (1986) – *Financial Intermediary – Coalitions*, în *Journal of Economic Theory*, nr. 38, 1986, pp. 211-232

Campbell, T.; Kracaw, W. (1980) – *Information Production, Market Signaling and the Theory of Intermediation*, în *Journal of Finance*, nr. 35, 1980, pp. 863-882

Carlin, W.; Mayer, C. (2003) – *Finance, Investment and Growth*, în *Journal of Financial Economics*, vol. 69, 2003, pp. 191-226

Demsetz, R. (1993) – *Recent Trends in Commercial Bank Loan Sales*, în *Federal Reserve Bank NY Quarterly Review*, vol. 4, nr. 18, 1993, pp. 75-78

Demsetz, R. (2000) – *Bank Loan Sales: A New Look at the Motivations for Secondary Market Activity*, în *Journal of Financial Resources*, nr. 23, 2000, pp. 192-222

Diamond, D. (1984) – *Financial Intermediation and Delegated Monitoring*, în *Review of Economic Studies*, nr. 5, 1984, pp. 393-414

Fanzini, L.M. (2007) – *The Management of Risk in Subprime Lending*, în *The RMA Journal*, vol. 89, nr. 8, 2007, p. 46

Gorton, G.; Haubrich, J. (1990) – *The Loan Sales Market*, în Kaufman, G. (Ed.) (1990) – *Research in Financial Services*, vol. 2, JAI Press, pp. 85-135

Gorton, G.; Winton, A. (2003) – *Financial Intermediation*, în Constantinides, G.; Harris, M.; Stulz, R. (Eds.) (2003) – *Handbook of the Economics of Finance*, vol. 1A, Corporate Finance, Elsevier/North Holland

Güner, A.B. (2006) – *Loan Sales and the Cost of Corporate Borrowing*, în *Review of Financial Studies*, nr. 19, 2006, pp. 687-719

Güner, A.B. (2008) – *Bank Lending Opportunities and Credit Standards*, în *Journal of Financial Stability*, nr. 4, 2008, pp. 62-87

Haubrich, J.; Thomson, B. (1996) – *Loan Sales, Implicit Contracts and Bank Structure*, în *Review Quarterly Financial Account*, nr. 7,1996, pp. 137-162

Lown, C.; Morgan, D.; Rohatgi, S. (2006) – *The Credit Cycle and the Business Cycle: New Findings from the Loan Officer Opinion Survey*, în *Journal of Money, Credit and Banking*, nr. 38, 2006, pp. 1575-1597

Passmore, W.; Sparks, R.W. (2000) – *Automated Underwriting and the Profitability of Mortgage Securization*, în *Real Estate Economics*, vol. 28, nr. 2, 2000, pp. 285-305

Rajan, R.G. (1992) – *Insiders and Outsiders: The Choice Between Informed and Arm's-length Debt*, în *Journal of Finance*, nr. 47, 1992, pp. 1367-1400

Ruckes, M. (2004) – *Bank Competition and Credit Standards*, în *Review of Financial Studies*, nr. 17, 2004, pp. 1073-1102